



**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**LEV VYGOTSKY'NİN GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE
KRİZ DÖNEMLERİ VE DİN İLE İLİŞKİSİ**

**Hazırlayan
Tamila ALIEVA**

**Danışman
Doç. Dr. Ali KUŞAT**

Doktora Tezi

Mayıs 2024, KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

LEV VYGOTSKY'NİN GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE
KRİZ DÖNEMLERİ VE DİN İLE İLİŞKİSİ
(Doktora Tezi)

Hazırlayan
Tamila ALIEVA

Danışman
Doç. Dr. Ali KUŞAT

Mayıs 2024, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tamila ALIEVA

İmza





**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Program Adı : Doktora

Tez Başlığı : Lev Vygotsky'nin Gelişim Psikolojisinde Kriz Dönemleri ve Din İle İlişkisi

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 234 sayfalık kısmına ilişkin 29.05.2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: %.2' dir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 29.05.2024

Danışman: Doç Dr. Ali KUŞAT

İmza

Öğrenci: Tamila ALIEVA

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“Lev Vygotsky’nin Gelişim Psikolojisinde Kriz Dönemleri ve Din ile İlişkisi” başlıklı Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan
Tamila ALIEVA

Danışman
Doç. Dr. Ali KUŞAT

Felsefe ve Din Bilimleri ABD Başkanı
Prof. Dr. Süleyman AKYÜREK

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Ali KUŞAT danışmanlığında Tamila ALIEVA tarafından hazırlanan **LEV VYGOTSKY’NİN GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE KRİZ DÖNEMLERİ VE DİN İLE İLİŞKİSİ**” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

03/05/2024

JÜRİ:

Danışman :Doç. Dr. Ali KUŞAT
Üye :Prof. Dr. Mustafa GÜÇLÜ
Üye :Doç. Dr. Mustafa ULU
Üye :Doç. Dr. Ümit Harun AKKAYA
Üye :Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TURAL

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....
Prof. Dr. Atabey KILIÇ
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Vygotsky, kısa yaşamına rağmen psikoloji ve eğitim alanlarında büyük bir bilimsel miras bıraktı. Gelişim psikolojisi, defektoloji, sanat tarihi ve diğer alanlarda yaklaşık üç yüz kitap, konferans ve makale yazdı.

Vygotsky'nin en önemli çalışması Gelişim Psikolojisi'dir ve bu çalışma bireyin gelişimiyle ilgilidir. Birey, doğumdan itibaren çevresinden gelen bilgileri öğrenmeye başlar ve fiziksel olarak büyürken ruhu ve kişiliği de şekillenir. Hayatları boyunca farklı yaş dönemlerinden geçerler ve her dönemde yaşadıkları krizlerle karşılaşır. Bu krizler, varoluşlarını değiştirmelerine, yeni alanlar ve hedefler keşfetmelerine yol açar ve yeni bir yön bulmalarını sağlar. Vygotsky, bu yeni hedefleri keşfetme sürecini "kriz dönemleri" olarak adlandırır.

Önelikle, tez konusunu seçerken isteklerimi dikkate alan ve bana yardımcı olan ve tez çalışmamda, planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda, ilgi ve desteği esirgemeyen Tez Danışmanım Doç. Dr. Ali KUŞAT'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tez yazma sürecinde bilgi ve deneyimlerinden faydalandığım, çalışmamı bilimsel temellere dayandırarak şekillendirmeme yardımcı olan sayın hocam Prof. Dr. Mustafa GÜÇLÜ başta olmak üzere Doç. Dr. Mustafa ULU, Doç. Dr. Ümit Harun AKKAYA ve Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TURAL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu zor süre içerisinde hem maddi hem de manevi olarak beni destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen değerli eşim Dr. Öğr. Üyesi Sultanbeg ALIEV'e ve bana çalışma fırsatı veren sevgili çocuklarıma da teşekkür bir borç bilirim.

Tamila ALIEVA, Kayseri 2024

LEV VYGOTSKY’NİN GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE KRİZ DÖNEMLERİ VE DİN İLE İLİŞKİSİ

Tamila ALIEVA

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Tezi, Mayıs 2024

Danışman: Doç. Dr. Ali KUŞAT

ÖZET

Lev Vygotsky, çocukların gelişimiyle ilgili teoriler üzerinde çalışmış ve bu teorilerle ilişkili olan krizleri incelemiştir. Kriz, genellikle insanlar için sağlık ve kişilik açısından bir tehdit olarak görülse de, Vygotsky’e göre ise, kişinin hedeflerine ulaşmak için mevcut olanakların geçerliliğini yitirdiği bir dönemi ifade eder. Bu süreçte, istenilen sonuca ulaşmak imkânsız hale gelir ve gelişimin bir sonraki aşamasına geçmek gereklidir. Krizler, çocuğun kişilik gelişiminde önemli bir rol oynar ve yaşamın farklı aşamalarında ortaya çıkar.

Araştırmamızda, Lev Vygotsky'nin gelişim psikolojisi üzerine odaklandık ve çocukluk dönemine özgü altı "kriz" dönemini inceledik. Bu dönemler, yenidoğan krizi, bir yaş krizi, üç yaş krizi, yedi yaş krizi, on üç yaş krizi ve on yedi yaş krizini içermektedir. Vygotsky'e göre, çocuğun gelişimini tamamlaması için bu krizleri yaşaması gerekmektedir. Ayrıca araştırmamızda, bu kriz dönemlerinin psikolojik ve dini açıdan önemini ve gelişim sürecindeki rolünü inceledik. Her bir kriz dönemi, çocuğun gelişimindeki belirli bir evreyi temsil eder ve bu dönemlerde ortaya çıkan değişiklikler, çatışmalar ve öncül aktiviteler hakkında bilgi verdik.

Dini gelişim, çocukların kriz dönemlerindeki bilişsel ve kültürel gelişimlerini etkileyen önemli bir alan olarak görülmektedir. Bu nedenle, çocukların genel gelişim sürecinde gözlemlenen birçok özelliğin dini gelişim için de geçerli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, araştırmamızda çocukların bir yaş döneminden diğerine geçerken yaşadığı "kriz" döneminin dini gelişim üzerindeki etkisi de incelenmiştir.

Araştırmamızın bir diğer hedefi, çocukların eğitim, terbiye ve din eğitiminde destek olabilecek sistemlerin oluşturulmasına katkıda bulunmaktır. Bu doğrultuda, kriz dönemlerindeki çocukların psikolojik ve dini gelişimlerinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için ebeveynlerin, eğitimcilerin ve danışmanların ilgi ve dikkatinin önemini vurguladık. Doğru rehberlik, kriz sürecini hafifletmede önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar kelimeler: Vyogotski, Kriz, Gelişimin Sosyal Yönü, Dini Gelişim, Yakınsal Gelişim Alanı

LEV VYGOTSKY'S CRISIS PERIODS AND THEIR RELATIONSHIP WITH RELIGION IN DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY

Tamila ALIEVA

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

PhD Thesis, May 2024

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ali KUŞAT

ABSTRACT

Lev Vygotsky has studied theories related to children's development and examined the crises associated with these theories. Crisis is often seen as a threat to health and personality for individuals, but it actually refers to a period where the validity of the available means to achieve one's goals is lost. During this process, it becomes impossible to achieve the desired outcome and it is necessary to move on to the next stage of development. Crises play an important role in the child's personality development and occur at different stages of life.

In our research, we focused on Lev Vygotsky's developmental psychology and examined six "crisis" periods specific to childhood. These periods include the newborn crisis, one-year crisis, three-year crisis, seven-year crisis, thirteen-year crisis, and seventeen-year crisis. According to Vygotsky, the child needs to experience these crises in order to complete their development. Additionally, in our research, we examined the psychological and religious significance of these crisis periods and their roles in the developmental process. Each crisis period represents a specific stage in the child's development, and we provided information about the changes, conflicts, and precursor activities that occur during these periods.

Religious development is seen as an important area that influences the cognitive and cultural development of children during crisis periods. Therefore, it is believed that many characteristics observed in the general developmental process of children are also applicable to religious development. In this context, the impact of the "crisis" periods that children experience when transitioning from one age period to another on religious development was also examined in our research.

Another aim of our research is to contribute to the creation of systems that can support children's education, upbringing, and religious education. In this regard, we emphasized the importance of the attention and care of parents, educators, and counselors for the healthy progression of children's psychological and religious development during crisis periods. Proper guidance plays a significant role in alleviating the crisis process.

Keywords: Vygotsky, Crisis, Social Aspect of Development, Religious Development, Convergence Zone of Development.

SİMGELER KISALTMALAR LİSTESİ

bs	: baskı
c	: cilt
çev	: çeviren
ed	: editör
M.E.B	: Milli Eğitim Bakanlığı
s	: sayfa
SPb	: Saint-Petersburg
sy	: sayı
T.D.V.Y	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
vd	: ve diğerleri
yay	: yayınları
YGA	: Yakınsal Gelişim Alanı

İÇİNDEKİLER

LEV VYGOTSKY’NİN GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE KRİZ DÖNEMLERİ VE DİN İLE İLİŞKİSİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
SİMGELER KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLO LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LEV VYGOTSKY’NİN HAYATI, ESERLERİ, BİLİMSEL ÇALIŞMALARI

1.1. Lev Vygotsky’nin Hayatı ve Eserleri.....	7
1.2. Vygotsky’nin Yaptığı Deneyleri ve Araştırmaları.....	12
1.2.1. Psikoloji ve Eğitim ile İlgili Düşünceleri.	13
1.2.2. “İşbirlikçi Okulu”nun Kurulması	14
1.2.3. Özel Çocukların Gelişimi ve Eğitimi ile İlgili Çalışmaları.....	16
1.2.4. Eğitime Yaş Kriterin Getirilmesi	17
1.2.5. Psikoloji ve Eğitimde Genetik ve Sosyal Faktörlerin Yeri	17
1.2.6. Psikoloji ve Defektoloji Alanındaki Bilimsel Yaratıcılığı	20
1.3. Vygotsky’nin Fikirlerinin Yayılması ve Popüler Olması	23
1.5. Vygotskiy’ye Yöneltilen Eleştiriler	29

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ VE DÖNEMLERE BÖLÜNMESİ

2.1. Gelişim Psikolojisine Genel Bir Bakış	31
2.1.1. Yaş mı, Gelişim mi?.....	33
2.3.1.1. Gelişim Dönemleri ve Yakınsal Gelişim Alanı Arasındaki İlişki.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK GELİŞİMİNDE KRİZ DÖNEMLERİ

3.1. Duyarlılık, Kritik ve Kriz Dönemleri.....	88
3.1.1 Krizin Yapısı ve Özellikleri	92
3.1.2. Bireysel Çatışmalar, Krizler ve Tutarsızlıklar.....	95
3.1.3. Vygotsky'nin Çocuk Gelişimini Dönemlere Ayırma Yaklaşımları	97
3.2. Vygotsky'ye Göre Kriz Dönemleri.....	102
3.2.1. Yenidoğan Krizi	107
3.2.1. Dönem İçinde Kazanılan Yenilikler.....	109
3.2.1.2. Öncül Aktivite Türü	110
3.2.1.3. İtici Güçlerin Fonksiyonu	112
3.2.1.4. Gelişimin Sosyal Yönü.....	112
3.2.1.5. Bilişsel Gelişim	114
3.2.1.6. Dönem Sonundaki Dış Yönlendirme	119
3.2.2. Bir Yaş Krizi	120
3.2.2.1. Dönem İçinde Kazanılan Yenilikler	123
3.2.2.2. Öncül Aktivite Türleri.....	124
3.2.2.6. Dönem Sonundaki Dış Yönlendirme	132
3.2.4.7. Dönem Sonunda Dış Yönlendirme	160
3.2.5.3. Öncül Aktivite Türleri	168
3.2.6.3. İtici Güçlerin Fonksiyonu	179

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VYGOTSKY'NİN GELİŞİM DÖNEMLERİNDE ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİMİ

4.1. Vygotsky'nin Çalışmalarında Dinsel MotiflerFaktörü	193
4.1.1. Varoluşsal-Dinsel Motifler.....	193
4.1.2. Eğitimsel- Dinsel Motifler	195
4.2. Dini Gelişiminde İçsel ve Dışsal Faktörlerin Önemi	198
4.3. Çocukların Duygusal Gelişimi ve Dini Duygu	200
4.3.1. Düşünce ve Dini Duygunun Birliği.....	207
4.3.2 Dini Duygu ve Kriz Dönemlerinde Gelişimi	209
4.4. Dini Gelişimde Gelişimin Sosyal Yönleri	210
4.4.1. Çocukların Sosyal Çevreye Uyumuna	210
4.4.2 Kriz Dönemlerinde Gelişimin Sosyal Yönü.....	213

4.5. Dini Gelişimine Kültürel Aktarım	214
4.6. Bilinç Yapısı ve Dini Bilinç.....	218
4.7. Dünya Görüşü ve Dini Gelişim.....	221
4.8. Dini Krizlerin Yaşandığı Gelişim Dönemleri	225
4.8.1. Krize Sebebiyet Veren Korkular	228
4.8.2. Dini Krizlerin Ortaya Çıkmasının Nedenleri	229
4.8.3. Dini Krizin Kademeleri	230
SONUÇ VE ÖNERİLER	232
KAYNAKÇA.....	235



TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1.	L. S. Vygotsky'nin Yeniden Yapılandırılmış Aşama-Evre Olarak Dönemlendirmesi.....	39
Tablo 2.2.	Vygotsky'nin Dönemlendirme Tablosu.....	45
Tablo 2.3.	Dönemlerin Kriz ve Stabil Olarak Ayırması.	47
Tablo 2.4.	Dönemlere Göre Yaş Sınırları ve Dış Düzenlenme Araçları.....	54
Tablo 2.5.	Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanında Stabil ve Kriz Dönemleri	62
Tablo 2.6.	Dönemlerin ve Dönemsel Yakınsal Gelişim Alan Sınırları ve Ortak Psikolojik İşaretleri	63
Tablo 2.7.	Gelişiminin Kriz ve Stabil Dönemlerinde Dış Rehberliği (Yönlendirme) ..	84
Tablo 3.1.	Erikson'nun Psikososyal Gelişim Dönemleri	91
Tablo 3.2.	Bir Yarım Dönem Bir Diğer Yarım Dönemin Modeli Olmaktadır.	99
Tablo 3.3.	Vygotsky'nin "Yaş Periyodizasyonu" olarak adlandırdığı çocuk gelişiminin periyodik dönemler sistemi. (kısaltılmış hali)	106
Tablo 3.4.	Okul dönemin aşamaları ile ilgili bir örnek	151
Tablo 4.1.	Çocukların Dini Gelişiminde Kriz ve Stabil Dönemleri.....	227

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Günlük hayatta sık sık duyduğumuz: “Çocuğum değişti”, “bizi artık dinlemiyor”, “sanki çocuğumun yerine başka biri geçmiş gibi”, “ne söylediğimizi umursamıyor, kendi bildiği gibi davranıyor” şeklinde cümlelerle karşılaşabiliriz. Ancak bu konu ile ilgili olarak Vygotsky’nin “*Eğitmek, yaşam yaratmaktır. Doğru yönlendirilen yaşamlarda doğru çocuklar yetişir.*” (Vygotsky, 1991, s.267.) düşüncesi bu sorunlarda yol gösterici bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

Birçok bilim insanı, çocuk kişiliğinin oluşumunda özel ve karmaşık anların varlığının çocuk gelişimindeki farklılıkları belirlediğini söylemektedir. Araştırmacılar, bu anları genellikle gelişimsel bozukluklar ve gelişmekte olan kişiliğin sosyal gerçeklikle çatışmasının olumsuz bir sonucu olarak görmektedir. Vygotsky ise yaş gelişimindeki bu özel anları “*krizler*” olarak adlandırmıştır.

“Kriz” kelimesi, farklı anlamlarda kullanılan çok yönlü bir kavramdır. Bu kavram, psikolog P. P. Blonsky tarafından Rus gelişim psikolojisine kazandırılmıştır. Daha sonra L. S. Vygotsky, “kriz” kavramını araştırarak açıklamış ve geliştirmiştir. Vygotsky’nin bu çalışmaları 1930’lu yıllara aittir. Ancak sonraki yıllarda, çeşitli nedenlerle “krizler” pek araştırılmamıştır. Bununla birlikte, gelişim psikolojisi üzerine yapılan her araştırma ve eğitim kitabında krizler hakkında bilgiler bulunmaktadır ve krizlerin gerçek olduğu ve yaşamın ilk dönemlerinden itibaren var olduğu kabul edilmektedir. Son yıllarda, “yaşa bağlı krizler” Rus gelişim psikolojisinde oldukça yaygın araştırma alanı haline gelmiştir. “Yaşa bağlı krizler psikolojisi” üzerine ders kitapları bile bulunmakta ve bu psikolojinin bir alt dalı olma hürriyetini kazanmıştır.

Ancak Türkiye’de, hem Gelişim Psikolojisi hem de Eğitim Psikolojisi alanında yapılan çalışmaların çocukların gelişim dönemlerindeki krizler ve özellikleri hakkında yeterli

olmadığı görülmektedir. Özellikle Vygotsky'nin “kriz dönemleri” ile ilgili bilgiler neredeyse hiç bulunmamaktadır.

Vygotsky, yaşa bağlı krizlerin gelişimdeki rolünü vurgulayarak, krizlerin sürekli ilerleyen, içsel olarak belirlenmiş ve amaçlı bir süreç olduğunu belirtmiştir. Krizlerin tek düze olmadığını, aksine çelişkili bir şekilde ilerlediğini ve iç çatışmanın çözülmesiyle yok olduğunu açıklamıştır.

B. Amaç ve Önemi

Mutlu ve uyumlu bireylerden oluşan bir toplum oluşturmak, her zaman bireyin temel ihtiyaçlarının en iyi şekilde anlaşılması, karşılanması ve ayrıca içsel çatışmalarını çözmelerine yardımcı olmak ile mümkün olacaktır.

Bu araştırmanın amaçlarından biri, Rus Psikolojisinin önemli kurucularından sayılan Lev Semenoviç Vygotsky'nin gelişim teorisinde yer alan kriz dönemlerini ve bu dönemlerin psikolojik seyrini açıklamaktır. Vygotsky, çocuk gelişiminin “dönüm noktası” olarak kabul edilen kriz dönemlerinin yıkıcı bir yapıya sahip olmasına rağmen, onların yaratıcı yönlerini de fark etmiş ve bunların psikolojik analizini yapmıştır.

Vygotsky'nin Gelişim Psikolojisi'nde, gelişimin kaynağı olarak kültürel ve sosyal çevre kabul edilir. Her insanın yaşadığı kültürde mutlaka dini inançları vardır. Bu nedenle, araştırmanın bir diğer amacı, Vygotsky'nin Gelişim Psikolojisi'nde gelişimin kaynağı olarak kabul edilen kültürel-tarihsel perspektiften, çocukların dini inançlarını anlamak ve “kriz” dönemlerinde çocukların dini gelişimleri ile olan ilişkisini incelemektir.

Vygotsky'nin Gelişim Psikolojisi'ne göre, çocukların gelişiminde yakınsal gelişim alanları önemli bir faktör olmaktadır. Ancak, kriz dönemlerinde gelişimin sosyal yönünün bozulması, çocukların yakınsal gelişim alanını da olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, “kriz” dönemlerinde çocukların terbiye şekli değişiklik göstermelidir. Bu çalışmanın bir diğer amacı ise, ebeveynlerin, eğitimcilerin ve rehbercilerin çocuklara karşı yaklaşımlarının ne şekilde olacağına yönelik bir yönlendirme de sunmaktır.

Rus psikolojisinde, uzun süredir “yaş krizleri”, çocukların gelişim sorunları ve dönemlendirilmesi bağlamında ele alınmaktadır. Bu sorunun ele alınmasının nedeni, ebeveynlerin ve öğretmenlerin çocukların eğitimi ve rehberliği konusunda zorluklar

yaşamasıdır. Ayrıca çocuklar da zaman zaman eğitimlerinde zorlanmaktadır. Kriz sorununu çözemedikleri için bu süre uzamakta ve çocuklarda nevrozlar ve psikosomatik hastalıkların artmasına neden olmaktadır.

Son dönemlerde, ebeveynlerin çocuklarının eğitim ve rehberlik konularında zorlandığını gözlemlemekteyiz. Çocukların söz dinleme ve ahlaki değerlerinin yanı sıra kültürel değerlerin aktarılması, geleneklerin öğretilmesi ve dini gelişimlerinin desteklenmesi konularında zorluklar yaşanmaktadır. Vygotsky'ye göre, çocukların bilinç yapısı değiştiği için yeni yönlendirmelere ihtiyaç duyarlar. Çocukların bilinç yapısının değişmesiyle birlikte dini bilinçleri de değişir. Bu nedenle, araştırmanın bir amacı da çocukların kriz dönemlerindeki dini gelişim süreçlerini incelemektir.

Vygotsky'e göre “yaş krizleri” belirli bir paradigma içinde ortaya çıkar. Bu nedenle, bu psikolojik analiz konusunun tam olarak tanımlanabileceğine, anlaşılabilmesine ve ayrıca hem psikoloji alanında hem de din psikoloji eğitiminde faydalı olabileceği kanaatindeyiz.

Vygotsky'nin bazı fikirleri yaygınlık kazanmış olabilir, ancak burada önemli olan, genel itibarıyla gelişim psikolojisi ve özellikle kriz dönemleri ve çocukluk dönemiyle ilişkili olan krizlerin dini gelişim ve terbiye üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu nedenle, araştırmamızın gelişim psikolojisi, din psikolojisi, kişilik psikolojisi, eğitim psikolojisi, sosyal psikoloji ve kültürel psikoloji alanlarında olduğu kadar din eğitime de önemli katkılar sağlayabileceğine inanıyoruz.

Türkiye'de kriz dönemleri ve dini gelişimle ilgili yapılan çalışmalarda Vygotsky'nin düşünceleri yeterli derecede bilinmediği için araştırmamız ayrıca önemlidir.

C. Sınırlılıklar

Vygotsky'e göre, çocuğun gelişimindeki tüm aşamaların sorunsuz ve sağlıklı bir şekilde tamamlanması, gelişimin “ideal biçimi” olarak kabul edilir. Bu ideal biçimi oluşturan gelişim dönemleri, yenidoğan krizi ile başlar ve on yedi yaş krizi ile sona erer. Toplam altı kriz dönemi bulunmaktadır.

1. Araştırmamız altı kriz dönemine odaklanmaktadır: Yenidoğan, bir yaş, üç yaş, yedi yaş, on üç yaş ve on yedi yaş krizleri.

2. Araştırmamız, Vygotsky'nin “kriz dönemleri” üzerine odaklanmasına rağmen, çocukluk dönemindeki diğer gelişim aşamaları olan “bebeklik dönemi”, “okul öncesi dönemi”, “okul dönemi” ve “ergenlik dönemi”ni de kapsamaktadır.

3. Vygotsky'nin kendi çalışmalarında dini gelişimle ilgili açıklamaları olmadığı için, dini gelişimle ilgili düşünceleri Rus Psikolojisi araştırmaları doğrultusunda incelenmiştir.

4. Araştırmamızda genellikle Vygotsky'nin kendi yazdığı eserlerin yanı sıra, Vygotsky'nin düşüncelerini geliştiren eserler de incelenmiştir.

5. Vygotsky'nin gelişim psikolojisinde birçok önemli kavram bulunmaktadır. Bu çalışmada, sadece kriz dönemleriyle ilgili olanları ele alınmıştır. Bunlar arasında yenilikler, itici güçler, gelişimin sosyal yolu, öncül aktivite türü ve yakınsal gelişim alanı ve zihinsel gelişimi yer almaktadır. Ayrıca kültürel tarihsel teorisi de sınırlar içinde değerlendirilmiştir.

D. Araştırmada Cevabı Aranacak Sorular

Vygotsky, psikoloji alanında “*kritik dönemler*” kavramını tanıttıktan sonra, bu dönemleri “*sakin (lisis)* ve *dönüm noktası (krizis)*” olarak iki farklı döneme ayırır. Çocuk gelişiminde bu dönemlerin önemli olduğunu ve gelişimin bazen hızlı ve fırtınalı, bazen de felaket bir karaktere bürünebileceğini belirtir.

1. Vygotsky'nin gelişim psikolojisi ve eğitim bilimindeki önemi ile yaptığı araştırmaların izlediği yol nedir?

a) Vygotsky, kimdir ve Psikoloji ve Eğitim bilimlerindeki önemi nedir?

b) Vygotsky yaptığı araştırmalarında hangi yöntemi izledi?

c) Vygotsky, hangi düşünceleri nedeniyle eleştirilere maruz kaldı?

2. Vygotsky'nin Gelişim Psikoloji ekseninde dönemlendirme sorunu, kriz dönemleri ve bu dönemlerde önemli olan kavramlar nelerdir?

a) Vygotsky'ye göre gelişim nasıl bir yol izler?

b) Vygotsky'nin Dönemlendirme sisteminde dönem sınırlarını belirleyen işaretler nelerdir?

c) Dış yönlendirme ve ona bağlı araçlar nelerdir?

d) Vygotsky'nin gelişim psikolojisindeki önemli kavramları nelerdir?

3. Vygotsky'ye göre, "kriz" kelimesinin anlamı ve önemi nedir?

a) Vygotsky'nin Gelişim Psikolojisi'nde, çocukların zihinsel gelişimindeki kriz dönemlerinde izlenen yol ve bu dönemlerdeki ebeveynlik ilkeleri nelerdir?

b) Kriz dönemlerinde, kişisel ve zihinsel gelişim süreci nasıl etkilenir?

c) Vygotsky'ye göre ebeveynlik ilkeleri nelerdir?

4. Çocuğun yaşadığı krizler ile dini gelişim dönemleri arasındaki ilişki nedir?

a) Vygotsky'ye göre dini eğilimler nelerdir?

b) Vygotsky'nin kültürel-tarihsel teorisi, kriz dönemlerinde dinin temel şemasını nasıl açıklamaktadır?

c) Vygotsky'nin kriz dönemleri ile dini gelişim arasında nasıl bir bağlantı bulunmaktadır?

E. Yöntemi

Araştırmamız literatüre dayalı tarama modeli üzerinden yapılacaktır. Literatür taraması sırasında öncelikle Vygotsky'nin orijinal eserlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili yayınlanmış makale ve dergilere de başvurulmuştur. Vygotsky, çalışmalarında genellikle sesli düşünme dilini kullanmış bu nedenle pek çok düşüncesi dersini dinleyen öğrencileri tarafından kaleme alınmıştır. Bu nedenle, Vygotsky'nin öğrencileri ve takipçileri olan A. N. Leontyev, D. B. Elkonin ve N. A. Bojoviç'in çalışmalarına da yer verilmiştir.

Araştırmamızın ilk bölümünde, Vygotsky'nin hayatı, kişiliği, bilimsel çalışmaları ve psikolojiye olan katkıları detaylı bir şekilde ele alındı. Bu bağlamda, Vygotsky'nin gelişim psikolojisi alanında kurduğu teoriler incelendi.

Gelişim Psikolojisi alanında birçok konu başlığı bulunmaktadır. Son zamanlarda Türkiye'de, Vygotsky'nin “bilişsel gelişim kuramı”, “yakınsal gelişim alanı”, “gelişimin sosyal yönü”, “üstün zihinsel fonksiyonlar” gibi konular üzerine araştırmalar yapılmaktadır. Vygotsky'nin

gelişim psikolojisi oldukça geniş kapsamlıdır ve bu nedenle araştırmamızın ikinci bölümünde Vygotsky'nin gelişim dönemleri ve sınırlarını belirledikten sonra önemli görülen kuramları ve kavramları ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kavramlar arasında “yakınsal gelişim alanı”, “kültürel-tarihsel teorisi”, “üstün zihinsel fonksiyonları”, “gelişimin sosyal yönü”, “öncül aktivite türleri” ve “yenilikler” bulunmaktadır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde, kriz ile ilgili genel açıklamalar yapıldıktan sonra, Vygotsky'nin dönemlendirmesindeki kriz dönemleri ele alınmış ve bu dönemlerin psikolojik seyri açıklanmaya çalışılmıştır. Her bir kriz dönemi, gelişim sürecinde elde edilen yenilikleri, döneme özgü öncül aktivite türünü, itici güçleri, sosyal yönü, bilişsel gelişimi ve dış yönlendirme pozisyonu açıklanmıştır. Bu dönemler, yaş dönemlerine göre ayrıntılı bir şekilde açıklandıktan sonra, Vygotsky tarafından belirlenen “ebeveynlik ilkeleri” ve kriz dönemlerinde ebeveynlerin çocuklara nasıl davranması gerektiği konusunda bilgi verilmiştir.

Vygotsky'nin çalışmaları temel alınarak, çocukların dini gelişimleri de incelenmiştir. Ancak, Vygotsky'nin aslında doğrudan çocukların dini gelişiminden bahsetmediği görülmektedir. Bunun yerine, çocukların dini duyguları, dini bilinci, dünya görüşleri, çevresel etkiler ve kültürel aktarımlarını ele alandırtan sonra, çocukluk dönemlerinde dini gelişim, Vygotsky'nin kriz aşamaları açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur..

BİRİNCİ BÖLÜM

LEV VYGOTSKY’NİN HAYATI, ESERLERİ, BİLİMSEL ÇALIŞMALARI

1.1. Lev Vygotsky’nin Hayatı ve Eserleri

Lev Semenoviç Vygotsky, bugün hem Rusya’da hem de uluslararası alanda önemli bir psikolog olarak tanınmaktadır. Fikirleri ve görüşleri, psikoloji ile pedagoji arasında köprüler kurarak günümüz eğitim yaklaşımlarının temelini oluşturmuştur. Vygotsky’nin eserlerinden ilham alan kavramlar arasında “kapsayıcı eğitim”, “fırsatlar okulu”, “Fin okulu”, “Elkonin ve Davydov sistemi” gibi önemli kavramlar bulunmaktadır. Lev Vygotsky, kısa ömrüne rağmen, psikolojiye önemli katkıları olmuştur. Psikoloji alanında, üstün zihinsel fonksiyonlar, üstün bireyler, bilinç ve çocukların bilişsel gelişimi hakkında yeni teoriler geliştirmeye çalışmıştır. Vygotsky’nin çalışmaları ve düşünceleri o kadar yaygınlaşmıştır ki, Moskova, Leningrad ve Kharkov’dan (ve kısmen Orta Asya ve Gürcistan’dan) psikologlar, eğitimciler, psikiyatristler, fizyologlar ve nörologlar da dahil olmak üzere bilim ve kültür adamlarından oluşan bir grup olan “Vygotsky Kultu” (Kult Vygotskogo) kurulmuştur. Bu grup, ayrıca film yönetmeni Sergei Eisenstein ve Alman-Amerikan psikologlar Kurt Lewin ve Kurt Koffka gibi isimleri de içermektedir. Toplamda 40’tan fazla bilim, tıp ve parti-idari çalışanı bu gruba üye olmuştur.¹

Vygotsky, 1920’lerden sonra Rusya’da psikoloji alanında önemli bir yere sahip olmuştur. Eğitimle ilgili psikolojik fikirleri ise 1960’lı yıllarda Sovyetler Birliği’nde doğmuş ve bu fikirler eğitimde önemli bir dönüm noktası olmuştur. O zamandan beri Vygotsky ve fikirlerine olan ilgi giderek artmıştır.²

¹ Novokşonov Dmitriy, *Reç Protiv Yazıka* (Vyşaya Şkola Ekonomiki, 2022), 60.

² “Lev Vygotsky - Chelovek, Operedivshiy Svoyo Vremya. Ot Tvorcheskoy Shkoly do İnklyuzii.”, (Erişim Tarihi 07.04.2020), https://mel.fm/zhizn/istorii/2736895-vygotsky_ideas.

Vygotsky, 17 Kasım 1896'da bankacı bir ailenin ikinci çocuğu olarak Orsha şehrinde doğmuştur.³ Küçük yaşlardan itibaren, kardeşlerinin davranışlarını ve sözlerini dikkatlice gözlemleyip analiz etmeye başlamıştır.⁴ Ailesi, 1897 yılında Gomel'e taşınmış ve bu şehir daha sonra bir kültür merkezi haline gelmiştir. Vygotsky'nin babası, Gomel'de bir halk kütüphanesi kurmuştur. Akranlarıyla kıyaslandığında, Vygotsky, oldukça yetenekli bir çocuktur ve bu nedenle liseye kadar özel ders almıştır. 1912 yılından itibaren özel bir lisede eğitimine devam etmiştir. 1913-1914 yıllarında liseden mezun olduktan sonra, Moskova Devlet Üniversitesi'nde tıp fakültesine kabul edilmiş ve bir ay sonra hukuk fakültesine geçerek 1917 yılında oradan mezun olmuştur. Aynı zamanda Shanyavsky Üniversitesi Tarih ve Felsefe Fakültesi'nde de eğitimine devam etmiştir.⁵ “Shakespeare'ın Hamlet Trajedisi Üzerine Bir İnceleme” adlı tezini yazıp yayınlamıştır. Ayrıca, Vygotsky, kuzeni olan öğretmen ve bilim adamı David Vygodsky ile olan ilişkisini gizlemek ve hükümet yasağından kaçınmak için soyadındaki “d” harfini “t” harfi ile değiştirerek soyadını Vygotsky olarak yazdırmıştır.⁶ 1917 yılında Rusya'da başlayan devrimle birlikte Gomel'e dönmüş. Vygotsky, Gomel'de bulunduğu süre boyunca psikoloji ve pedagoji ile ilgili kitaplar okumaya başlamış. Farklı okullarda, konservatuarlarda ve pedagojik üniversitelerde aktif olarak dersler vermiş. 1924 yılına kadar Gomel'de yaşamını sürdürmüştür.⁷

Vygotsky ilk başta özel dersler vermiş, ardından şehrin çeşitli okullarında filoloji ve mantık dersleri vermiş ve yeni okul türlerinin geliştirilmesine aktif olarak katılmıştır. Ayrıca görev yaptığı meslek okulunda bir “psikolojik danışman” odası kurmuş ve burada filoloji dersleri vermiştir.⁸ Vygotsky, yüksek eğitilmiş ve çeşitli bilimsel ilgi alanlarına sahip biri olarak, insan davranışı ile kültür arasındaki benzerlikleri ve bağlantıları anlamaya çalışmış ve bu fikirleri eğitim alanında nasıl uygulayabileceğini araştırmıştır.⁹

³ Pasternak N. A. ve Asmolov A. G., *Psikhologiya Obrazovaniya*, ed. Asmolov A. G., 3. bs (Moskova: Yurayt, 2024), 194; “Vygotsky Lev Semenoviç. İdei Pedagogiki i Vospitaniya”, (Erişim Tarihi 17.02.2015), <https://pedsovet.su/publ/188-1-0-5564>.

⁴ “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

⁵ “Vygotsky Lev Semenoviç. İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

⁶ Novokşonov Dmitriy, *Reç Protiv Yazıka*, 60. “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

⁷ Vygotskaya G. L. ve Lifanova T. M., *Lev Semenoviç Vygotsky: Jizn Deyatel'nost, Ştrihi k Portretu*. (Akademia, 1996), 26. “Vygotsky L. Pedologiya Shkol'nogo Vozrasta. Kolturmo-istoricheskaya Shkola Psikhologii.”, (Erişim Tarihi 08.08.2023), https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/galog/36.php.

⁸ “Vygotsky Lev Semenoviç . İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

⁹ “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

Vygotsky, 1920 yılında tüberküloza yakalanmış.¹⁰ 1924'te öğretmen olarak St. Petersburg'a taşınmış ve oraya yerleşmiştir. St. Petersburg'da düzenlenen II. Rus Nöropsikiyatristler Kongresi'nde nöroloji üzerine bir seminer vermiş. Bu kongrede, Aleksandr Luria adında bir psikoloji ve Deneysel Psikoloji Enstitüsü çalışanıyla tanışmış. Luria onu Moskova'daki Deneysel Psikoloji Enstitüsüne davet etmiş ve böylece Vygotsky ve ailesinin Moskova dönemi başlamış oldu. Vygotsky, psikoloji alanında ortak bilimsel çalışmalara Aleksandr Luria ile birlikte başlamıştır. Zamanla, aynı fikirlere sahip olan bir grup oluşmuş ve bu grup daha sonra “Vygotsky-Luria Çevresi” olarak adlandırılmıştır. Bu grup sayesinde psikolojinin kültürel-tarihsel yönünün doğup gelişmeye başladığına inanılmakta ve Vygotsky de kültürel faaliyet yaklaşımının kurucusu olarak kabul edilmektedir.¹¹ Bu grup içerisinde Rusya'da psikoloji alanında ün kazanmış araştırmacılardan A.N. Leontiev, A.R. Luria, L.İ. Bozovich, R., E. Levin, L.I. Morozova, L.S. Slavina, A.V. Zaporozhets, D.B. Elkonin gibi isimler bulunmaktadır.¹²

Vygotsky, 1924-1925 yıllarında kendi “Kültürel-Tarihsel Psikoloji” okulunu kurarak özel çocuklarla çalışmaya başlamış. Aynı zamanda yetenekli bir organizatör olduğunu kanıtlayarak “Halk Eğitim Komiserliği”nde çalışmış.¹³ 1925 yılında Londra'ya sağır ve dilsiz çocukların eğitimi üzerine bir konferansa katılmış ve “Sanat Psikolojisi” adlı tezini savunmuştur.¹⁴ 1926 yılında kendi çabalarıyla “Deneysel Defektoloji Enstitüsü”nü kurmuş ve hayatının sonuna kadar bu enstitüye başkanlık etmiştir. Bu süre boyunca psikoloji alanında araştırmalar yapmaya, yazmaya ve kitaplar yayınlamaya devam etmiş, ancak bazen hastalık nedeniyle çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır.¹⁵

1926'da geçirdiği ağır bir hastalık nedeniyle uzun süre hastanede yatmış ve bilimsel çalışmalarına hastanede devam etmiştir. Bu dönemde konuşma ve düşünme ile ilgili konuları incelemeye başlamıştır. 1930'lara kadar, Lev Vygotsky 200'den fazla bilimsel makale yayınlamış ve Rusya'nın en önde gelen Sovyet psikologlarından biri olmuştur. Vygotsky'nin bu dönemin iki önemli eseri olan “Ergenlik Dönemi Pedolojisi” ve “Okul Dönemi

¹⁰ Kleynman Pol, *Psihologiya: Lyudi, Kontseptsii, Eksperimenty* (Mann, Ivanov i Ferber, 2012), 248.

“Vygotsky Lev Semenoviç. İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

¹¹ Vygotskaya G. L. ve Lifanova T. M., *Lev Semenoviç Vygotsky: Jizn Deyatel'nost, Ştrihi k Portretu.*, 28. “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

¹² “Vygotsky L. Pedologiya Şkolnogo Vozrasta. Koltur'no-istoričeskaya Şkola Psikologii.”

¹³ “Vygotsky Lev Semenoviç. İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

¹⁴ “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

¹⁵ “Vygotsky Lev Semenoviç. İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

Pedolojisi” Marksizm düşüncesiyle çeliştiği için devlet tarafından zararlı eserler olarak değerlendirilmiş, “burjuva zanaatları” olarak adlandırılmış ve gerçek bilimin (marksizm düşüncesi) yerine “komünizm” bilimini savunmakla suçlanmıştır. Vygotsky fikirlerinden dolayı defalarca alay konusu olmuş ve kurduğu Deneysel Psikoloji Enstitüsü'nden ayrılmak zorunda kalmıştır. 1929'dan itibaren Deneysel Defektoloji Enstitüsü'nün özel danışmanı ve psikolojik laboratuvarlarının bilimsel direktörü olarak çalışmış.¹⁶ Vygotsky, 1927-1931 yıllarında, kültürel-tarihsel psikolojinin sorunları üzerine çalışmalar yayınlamıştır. Bu yayınları nedeniyle Marksizmden uzaklaşmakla suçlanmıştır. Psikolojiye olan ilgisi tehlikeli bir hal almış ve Vygotsky kendisini pedoloji çalışmalarına adanmıştır. Hastalığı giderek ilerlemiş ve 1934 yılında, henüz 37 yaşındayken Lev Semenoviç Vygotsky Moskova'da hayatını kaybetmiştir.¹⁷

Eserleri: Lev Semenoviç Vygotsky'nin 270 dan fazla eseri vardır. Henüz hayattayken tüm eserlerini yayınlamaya vakti olmamıştır.

Eğitim ve Psikoloji ile İlgili Eserler:

1. “Mıışleniye i Rech” (Düşünce ve Dil), Moskova, 1924.
2. “İnstrumentalny Metod v Pedologii” (Pedolojide Enstrumantal Yöntem), Moskova, 1928.
3. “Problemy Kulturnogo Razvitiya Rebyonka” (Çocuğun Kültürel Gelişimindeki Problemler), Moskova, 1928.
4. “İnstrumentalny Metod v Psihologii” (Psikolojide Enstrumantal Yöntem), Moskova, 1930.
5. “Orudiye i Znak v Razvitii Rebyonka” (Çocuk Gelişiminde Alet ve İşaretlerin Yeri), Moskova, 1931.
6. “Pedologiya Shkolnogo Vozrasta” (Okul Dönemi Pedolojisi), Moskova, 1928.
7. “Pedologiya Yunosheskogo Vozrasta” (Gençlik Dönemi Pedolojisi”), Moskova, 1929).

¹⁶ “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

¹⁷ Vygodskaya G. L. ve Lifanova T. M., *Lev Semonoviç Vygotsky: Jizn Deyatelnost, Shtrikhi k Portretu.*, 148; “Vygotsky Lev Semenoviç. İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

8. “Pedologiya Podrostka” (Ergenlik Dönemi Pedolojisi), Moskova, 1930-1931.
9. “Pedologicheskaya Psihologiya” (Pedolojik-Psikolojisi), Moskova, 1926.
10. “Osnovniye Teçeniya Sovremennoy Psihologii” (Çağdaş Psikolojinin Temel Akımları), Moskova, Leningrad, 1930.
11. “Etyudy Po İstorii Povedeniya. Obeznya. Primitiv. Rebyonok” (Davranışların Tarihi ile İlgili Dersler. Maymun. Primitif. Çocuk), Moskova, Leningrad, 1930.
12. “Voobrajeniy e Tvorchestvo v Detskom Vozraste” (Çocuklukta Hayal Gücü ve Yaratıcılık), Moskova, Leningrad, 1930.
13. “Umstvennoe Razvitiye Detey v Protsese Obucheniya”, (Eğitim Sürecinde Çocukların Zihinsel Gelişimi), Moskova, 1935.
14. “Diyagnostika Razvitiya i Pedologicheskaya Klinika Trudnogo Detstva”, (Gelişimsel Tanı ve Zor Çocukluğun Pedolojik Kliniği), Moskova, 1936.
15. “Myshleniye i Rech. Problemy Psihologicheskogo Razvitiya Rebyonka. İzbranniye Pedagogicheskiye İsledovaniya” (Düşünce ve Dil. Çocuk Gelişimi Psikolojinin Sorunları. Seçilmiş Pedagojik Araştırmalar), Moskova, 1956.
16. “Razvitiye Vysshih Psihicheskikh Funktsiy” (Üstün Zihinsel Fonksiyonların Gelişimi), Moskova, 1960.
17. “Psikologiya İskustva”, (Sanat Psikolojisi), Moskova. 1965.
18. “Strukturnaya Psikologiya” (Yapısal Psikoloji), Moskova, 1972.
19. “Soboraniye Soçineniy” (Makaleler Toplamı), VI – Ciltten oluşmaktadır. Moskova’da 1982- 1984 yıllarında yayınlanmıştır.
- I. C. “Voprosı Teorii i İstorii Psikologii” (Psikoloji Tarihi ve Teorisi ile İlgili Sorular), 1982.
- II. C. “Problemy Obshey Psikhologii” (Genel Psikoloji Sorunları), 1982.
- III. C. “Problemy Razvitiya Psihiki”, (Zihinsel Gelişim Sorunları), 1983.

IV. C. “Detskaya Psikologiya” (Çocuk Psikolojisi), 1984.

V. C. “Osnovy Defektologii” (Defektolojinin Esasları), 1983.

VI. C. “Nauchnoye Naslediye” (Bilimsel Mirası), 1984.

20. “Problemy Defektologii” (Defektoloji Sorunları), Moskova, 1995.

21. “Lektsii Po Pedologii 1933 – 1934 ” (Pedoloji Dersleri 1933 – 1934), 1996.

Bugün, Vygotsky'nin eserleri, kültürel-tarihsel teorisinin yerli ve yabancı temsilcileri yanı sıra sosyokültürel psikologlar, bilişsel gelişim araştırmacıları, antropologlar ve dilbilimciler tarafından da referans olarak kullanılmaktadır. Vygotsky'nin düşünceleri ve çalışmaları, dünya çapında psikologlar ve eğitimciler tarafından en önemli kaynak olarak kabul edilmektedir.¹⁸

1.2. Vygotsky'nin Yaptığı Deneyleri ve Araştırmaları

Vygotsky'nin ilk deneylerini genellikle Aleksandr Luria ve Alexei Leontyev ile birlikte yapmış ve bu iki bilim insanı, “Vygotsky Sistemi”nin geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardır.

Luria, Vygotsky'nin en üretken meslektaşlarından biri olarak kabul edilir. O, kültürlerarası psikoloji, nöropsikoloji ve psikodilbilim gibi alanlarda öncü çalışmalar yapmıştır. Luria, Vygotsky'nin ilkelerini nöropsikoloji alanında uygulamış ve bu ilkeleri insan beynindeki hasarı onarmaya yönelik araştırmalarda kullanmıştır.¹⁹ Luria, kültürler arası psikoloji alanında düşüncenin nasıl şekillendiğini araştıran bir çalışma yapmıştır. Luria, psikoloji alanındaki çalışmalarında, motor işlevlerin düzenlenmesinde öz-yönetimli konuşmanın rolünü ve dil ile düşünme arasındaki ilişkiyi hem gelişimsel hem de klinik psikoloji bağlamında incelemiştir.²⁰

Leontyev, bilinçli hafıza ve dikkat üzerine çalışarak eylem teorisini geliştirmiştir. Bu teori, Rusya'da oyun ve öğrenme üzerine yapılan birçok çalışmanın temelini oluşturmuştur. Piotr

¹⁸ “Vygotsky: Oçen Kratkoye Vedeniye”, (Erişim Tarihi 07.08.2023), <https://newtonew.com/hero/very-short-introduction-in-vygotsky>.

¹⁹ Bodrova Elena ve Deborah J. Leong, *Zihinsel Araçlar, Erken Çocukluk Eğitiminde Vygotsky Yaklaşımı*, çev. Güler T. vd., 2. bs (Ankara: Anı Yayıncılık, 2013), 18.

²⁰ Bodrova Elena ve Deborah J. Leong, *Zihinsel Araçlar*, 12.

Galperin, Daniel Elkonin ve Alexander Zaporozhets gibi öğretmenler de öğrenme sürecinin yapısı ve gelişimi üzerine çalışmışlardır. Zaporozhets, öğrencileriyle birlikte Vygotsky'nin yaklaşımını erken çocukluk eğitime uygulayarak “Okul Öncesi Eğitim Enstitüsü”nü kurmuştur. Rusya'da bugün, Vygotsky'nin düşünceleri eğitim ve gelişim psikolojisi alanında 3. ve 4. kuşak Vygotsky takipçileri tarafından devam ettirilmektedir.²¹

1.2.1. Psikoloji ve Eğitim ile İlgili Düşünceleri.

Vygotsky, psikolojiye yönelik bir program geliştirdiğini ve bu programın beden ve organizmanın dışındaki iç psikolojik süreçleri ve çevreyle ilişkisini anlamayı amaçladığını belirtmiştir. Ona göre, bu psikolojik süreçler sadece gelişim aşamasında anlaşılabilir ve bu durum özellikle çocukların gelişiminde belirgin hale gelebilir. Bu nedenle, Vygotsky çocuk psikolojisini daha derinlemesine incelemeye karar vermiş ve normal çocukların yanı sıra anormal çocukları da araştırmaya başlamıştır. Bu araştırmalar sırasında, sadece çocuğun gelişim sürecini araştırmakla kalmamış, aynı zamanda eğitimiyle de ilgilenmeye başlamıştır. Ona göre, her eğitimci çalışmalarını psikolojiye dayandırmalıdır ve bu sayede psikoloji ile pedagojiyi birleştirmeye çalışmalıdır. Vygotsky, daha sonraki yıllarda sosyal eğitim alanında yeni bir disiplin olan eğitim psikolojisi adı altında çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde pedolojiye ilgi duymuş ve ülkesinin en önemli pedologu olarak tanınmıştır. Çocuğun içsel psikolojik süreçlerini ve çevre ile ilişkisini açıklayarak, kültürel gelişim yasaları ve kişiliğin psikolojik işlevleri hakkında fikirler sunmuştur.²²

Vygotsky'nin defektoloji hakkındaki fikirleri, özel çocuklara pratikte yardımcı olmaya başlayan terapötik pedagojinin temeli olmuştur. Vygotsky yalnızca çocuk yetiştirme ve geliştirmeye yönelik yöntemler geliştirmekle kalmadı, aynı zamanda eğitim ve eğitim kavramlarının doğru şekilde düzenlenmesi için birçok gelişim programı ve sisteminin temelini atmıştır. Onun araştırma çalışmaları, savunduğu fikirler, ortaya koyduğu hipotezler ve açıkladığı kavramlar, ileriki yıllarda psikoloji ve pedagoji alanında büyük değer kazanmıştır. 20. yüzyılın başında Pedagoji ile Psikolojiyi birleştirerek önemli bir çalışma yapmıştır. Vygotsky, çocukların gelişimini inceleyen farklı psikolojik pedagoji yaklaşımlarını tanıtmış ve geliştirmiştir. Bu fikirlerine dayanarak yeni bir demokratik okul

²¹ Bodrova Elena ve Deborah J. Leong, *Zihinsel Araçlar*, 12.

²² Vygotsky L. S., *Sobraniye Soçineniy. Osnovy Defektologii*, ed. Vlasova T. A., c. 5 (Moskova: Pedagogika, 1983), 335.

kurmuştur. Elkonin gibi öğrencilerin pratik sistemlerinin temelini oluşturan teorik gelişmeleri ve gözlemleri yapmış, ancak bu tekniklerini yazmamıştır. Vygotsky'nin başlattığı çalışma, öğrencileri ve takipçileri tarafından sürdürülmüş ve pratik uygulama bulmuştur. Günümüzde Vygotsky'nin fikirleri büyük bir değer görmektedir.²³

Eğitim psikolojisi, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve eğitim ve öğretimin bireysel çocuğun ruhuna bağlı olduğu fikrine dayanmıştır. Ancak bu yeni bilim, birçok eğitim sorununu çözmek için yeterli olmamıştır. Bu nedenle, Pedoloji adı verilen yeni ve alternatif bilim dalı geliştirilmiştir. Pedoloji, çocuğun tam gelişimiyle ilgili karmaşık bir bilimdir ve biyoloji, psikoloji, sosyoloji, antropoloji, pediatri ve pedagoji perspektifinden çocuğu merkeze almaktadır. Çocuğun sosyalleşmesi, pedagojide önemli bir konudur ve çocuğun gelişiminin bireysel manevi dünyadan dış dünyaya doğru ilerlediğine inanılmaktadır. Vygotsky, çocuğun sosyal ve bireysel gelişiminin birbirini tamamlayıcı olduğunu ilk kez ortaya koymuştur. Ona göre, bu gelişimler sadece farklı biçimlerde değil, aynı zihinsel işlevin iki farklı yönü olmaktadır. Vygotsky, kişisel gelişimin sosyal çevreden kaynaklandığına inanmaktadır. Çocuk, aktivitelerini dışarıdan emer ve bu işlevler başlangıçta kültürün sosyal biçiminde kendini gösterir. Çocuk, başkalarının bu eylemleri nasıl kullandığını görür ve onları kabul eder. Bu durum, dış sosyal ve nesnel aktivitelerin çocuk psikolojisinin iç yapılarına aktarıldığı ve çocuk psikolojisinin temelini yetişkinlerin ve çocukların ortak sosyal-sembolik aktiviteleri olduğu anlamına gelir.²⁴ Ayrıca, Vygotsky kültürel gelişimin temel yasasını şöyle formüle etti: Bir çocuğun gelişiminde her işlev iki kez gerçekleşir - önce sosyal olarak, sonra psikolojik olarak (yani önce dışsallaştırılır, sonra içselleştirilir). Vygotsky'e göre bu yasa dikkat, hafıza, düşünme, dil, duygu ve irade gibi alanların gelişimi ile ilgilidir.²⁵

1.2.2. “İşbirlikçi Okulu”nun Kurulması

Vygotsky, kolektif bir sürece dayanan yeni bir eğitim ve öğretim çalışma okulu önermiştir. Bu okul demokratik bir yapıya sahiptir ve işbirliği ve destek üzerine kurulu yaratıcı pedagojiyi teşvik etmiştir. Bu okulun içeriğine göre eğitim, çocuğu çevresine zorla uyum sağlamak değildir, geleceğe bakan, yaratıcı ve gelişime açık bir bireyin oluşmasını sağlamaktır. Çocuğu “eğitmek” gerekmez, kendi kendini yetiştirmelidir. Bu, eğitim

²³ “Vygotsky Lev Semenoviç. İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

²⁴ Vygotsky L. S., *Sobraniye Sochineniy. Nauçnoye Naslediye*, c. 6 (Moskova: Pedagogika, 1984), 56.

²⁵ “Vygotsky Lev Semenoviç. İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

sürecinin doğru bir şekilde düzenlenmesi ve yetişkinlerle işbirliği yapılmasıyla mümkündür.²⁶

İşbirlikçi okulu kültürel-tarihsel teorisine dayanmaktadır. Vygotsky, yeni “İşbirlikçi Okulu”nun temel ilkelerini belirlemiştir:²⁷

1. Vygotsky, her zihinsel işlevin iki aşamada gerçekleştiğini belirtmiştir. İlk olarak, kolektif ve sosyal bir aktivite olarak ortaya çıkmakta, daha sonra çocuğun içsel düşüncesi haline gelmektedir. Bu süreçte, içeriye doğru yönlendiren bir “dönüş” süreci vardır.
2. Öğrenme sürecinin kendisi kolektif bir aktivite olmaktadır. 1920’li yıllarda önemli pedagojik araştırmalar bu yönde ilerlemiştir.
3. Öğretmenlerin görevi, öğrencilerin faaliyetlerini yönlendirmek ve düzenlemektir. Vygotsky’e göre, bu işbirliği ve kolektif aktivite yoluyla gerçekleştirilmelidir.

Bu okuldaki birçok şey, çevredeki gerçek dünyadan farklıydı. Okulun inşası sırasında yabancı pedagojik deneyimlerden faydalanılmış ve bazıları eleştirilmeden uygulanmıştır. Hatalar yapılmış, ancak hemen düzeltilmiştir. Programlar, ders kitapları ve metodolojik tavsiyeler sürekli geliştirilmeye devam etmiş ve okul canlı bir sosyal organizma haline gelmişti. O yıllarda okullarda yaratıcılık ve sanat çok önemli yere sahipti ve eğitim sorgulayıcı, anti-dogmatik çabalarla şekilleniyordu. En önemlisi, demokrasi, özyönetim ve işbirliği fikirleriyle dolu bir okul olmaktaydı. Bu fikirler P.P. Blonsky, K.N. Wenzel, S.T. Shatsky ve dönemin diğer seçkin öğretmenleri tarafından hayata geçirilmişti.²⁸ Pedolojik teorileri, okullarda test edilmiş ve psikolojik ve pedagojik teşhis odaları faaliyet göstermiştir. Sürekli olarak tıbbi ve psikolojik kontroller yapılmış ve dersler çocuğun pedolojik yaşına göre düzenlenmiştir. Ancak, Sovyet hükümetinin tepkisiyle (1936) birlikte bu okulun varlığı sona ermiştir. Daha sonra okul düzeni sürekli olarak değiştirilmiş ve pedoloji fikri çarpıtılmış ve unutulmuştur. Ancak, 90’lı yıllarda Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle birlikte pedoloji ve işbirlikçi okul fikri yeniden canlanmıştır.²⁹

²⁶ “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

²⁷ “Vygotsky L. Pedologiya Şkolnogo Vozrasta. Kolturno-istoričeskaya Şkola Psikhologii.”

²⁸ “Vygotsky L. Pedologiya Şkolnogo Vozrasta. Kolturno-istoričeskaya şkola Psikhologii.”

²⁹ Leontyev A. A., *Vygotsky* (İndiana Üniversitesi: Yay. Evi Şalvy Amonoşvili, 1996), 17.; “Vygotsky Lev Semenoviç . İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

Okulun temeline göre, eğitim çocuğu bir ortama zorlamak yerine, onu parlak, ileriye dönük, yaratıcı ve gelişme yeteneğine sahip bir kişilik oluşturmaya teşvik etmektedir. Çocuğun eğitilmesine ihtiyaç yoktur, çünkü çocuk kendi kendini eğitmelidir. Bu da doğru bir şekilde öğretimi organize etmek ve yetişkinlerle işbirliği yapmakla mümkündür.³⁰ Kısacası, Vygotsky'nin öğrencileriyle birlikte kurduğu yeni İşbirlikçi Okulu, kolektif bir eğitim ve öğretim süreciyle karakterize edilmiştir. Bu okul, yaratıcı işbirliği ve pedagojik destek için demokratik bir okul olmaktaydı.

1.2.3. Özel Çocukların Gelişimi ve Eğitimi ile İlgili Çalışmaları

Vygotsky, “anormal çocuk gelişimi” kavramı üzerine yeni bir teori geliştirmiş ve bu teoriyi temel alarak bir defektoloji kliniği kurmuştur. Tüm pedagojik uygulamalarını bu klinikte geliştirmiştir. Bu teorinin amacı, belirli kusurları olan çocukları sosyalleştirmek ve kusura odaklanmadan desteklemektir. Bu yaklaşım, defektolojiye karşı olan bir mücadele olmaktaydı.³¹ Ayrıca bu yaklaşım defektolojide devrim yarattı ve normal ve özel çocukların birlikte eğitim görmesine olanak tanıtmıştır.³² Vygotsky, özel pedagojiyi normal çocukların pedagojisiyle birleştirerek, belirli bir çocuğun kişiliğinin normal çocuklarla aynı şekilde geliştiğine inanıyordu. Ona göre, anormal bir çocuğun sosyal olarak rehabilite edilmesi durumunda gelişiminin normal şekilde gerçekleşeceğini düşünüyordu. Bu yaklaşım, çocuğun zayıf yönlerini güçlendirmek ve eksikliklerini telafi etmek için çeşitli yöntemler kullanır. Örneğin, bireysel veya grup terapileri gibi özel çocuklarla yapılan çalışmalar, onların sosyal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, özel eğitim programları ve öğretmenlerin desteğiyle, çocukların akademik başarılarını artırabilir ve kendilerine olan güvenlerini yükseltebiliriz.³³

Vygotsky'e göre, çocukların sosyal çevreleriyle etkileşimleri, onların bilişsel ve duygusal gelişimlerini etkiler. Bu nedenle, çocukların olumlu ve destekleyici bir çevrede yetişmeleri önemlidir. Sosyal pedagoji, çocukların sosyal becerilerini geliştirmek ve olumsuz etkileri

³⁰ “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

³¹ “Vygotsky Lev Semenoviç . İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

³² “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

³³ Vygotsky, *Sobraniye Soçineniy/Osnovy Defektologii*, ed. Vlasova T. A., c. 5 (Moskova: Pedagogika, 1983), 263.

ortadan kaldırmak için bir araç olarak kullanılabilir. Bu şekilde, çocukların sağlıklı bir şekilde gelişmeleri ve potansiyellerini tam anlamıyla ortaya koymaları sağlanabilir.³⁴

1.2.4. Eğitime Yaş Kriterin Getirilmesi

Eğitimde yaş faktörü son derece önemlidir. Öğrenme, belirli yaş aralıklarında en etkili şekilde gerçekleşir. Vygotsky, “*Her zaman en uygun öğrenme yaş aralığı vardır, ancak bu aralık ne en düşük ne de en yüksek olmalıdır. Bu aralığın dışına çıkıldığında, olumsuz sonuçlar ortaya çıkar*”³⁵ deyerek eğitimde yaş kriterini önemsemiştir. Ona göre, gereken süreden önce başlayan öğrenme zor olmakta ve zihinsel gelişimi olumsuz olarak etkilemektedir. Geç öğrenme ise erken öğrenmeden farklı işlevlere dayanmaktadır. Dolayısıyla Vygotsky'nin “Zihinsel gelişim, farklı yaş dönemlerinde farklı yollar izlemektedir”³⁶ ifadesi bugün de geçerliliğini korumaktadır. Eğer okul çağındaki çocuğun okulda öğrendiği yabancı dili, aynı çocuğun bir buçuk ya da iki yaşında öğrendiği ana diliyle karşılaştıracak olursak, sekiz yaşındaki çocuğun daha çabuk öğrenmesi gerektiğini düşünebiliriz, çünkü dil öğrenimi için gerekli olan tüm işlevler sekiz yaşında gelişmiş bulunmaktadır. Yani sekiz yaşında hafıza, dikkat ve zeka daha güçlü ve daha gelişmiş olmaktadır. Ancak bir buçuk ya da iki yaşındaki bir çocukla karşılaştırıldığında, sekiz yaşındaki bir çocuk daha verimli çalışmasına rağmen yabancı dil öğrenmekte daha çok zorluk çekmektedir. Oysa bir buçuk yaşındaki bir çocuk iki ya da üç yabancı dili hiç zorlanmadan öğrenebilmekte.

1.2.5. Psikoloji ve Eğitimde Genetik ve Sosyal Faktörlerin Yeri

Vygotsky'e göre, bireyler genetik ve sosyal faktörlere o kadar bağımlıdır ki, bu iki çizgiyi ancak teorik olarak ayırmak mümkündür. Vygotsky, yüksek zihinsel işlevlerin gelişimi üzerine yaptığı araştırmada, insanın tarihsel gelişiminin hayvanların biyolojik evriminden farklı olduğunu net ve tartışılmaz bir şekilde ortaya koymuştur.³⁷

Birçok etnolog ve psikologun araştırmalarına göre, bireyin psikolojik gelişim süreci biyolojik yasalara değil, tarihsel yasalara göre gerçekleşir. Bu süreç, evrimsel süreçten farklıdır ve insan yapısını evrim yasalarına göre değiştiren ve biyolojik değişiklikler

³⁴ “Vygotsky Lev Semenoviç . İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

³⁵ L. S. Vygotsky, *Umstvennoye Razvitiye v Protsese Obuçeniya* (Moskova, 1935), 34.

³⁶ Vygotsky, *Umstvennoye Razvitiye*, 36.

³⁷ L. S. Vygotsky, *Razvitiye Visşih Psihiçeskih Funktsiy* (Moskova, 1960), 40.

olmadan ortaya çıkan üstün zihinsel fonksiyonların gelişiminin özellikleriyle kanıtlanır. Vygotsky'nin düşüncesine göre, davranışın biyolojik gelişimi her aşamada sinir sisteminin işlevleri ve yapısındaki bir değişime denk gelir ve yüksek zihinsel fonksiyonların gelişiminde her yeni aşama, sinir sisteminin merkezinde bir değişiklik oluşturur. Ancak burada yüksek davranış biçimleri ile sinir sisteminin yapısı ve işlevleri arasındaki ilişkinin çözmek önemlidir. Vygotsky'e göre, *“Yüksek zihinsel fonksiyonların gelişimi, davranışın kültürel gelişiminin en önemli yönlerinden biridir.”*³⁸ Burada çocuğun kültürel gelişiminden bahsederken, insanın tarihsel gelişimi içerisinde yer alan ve onun psikolojik gelişimiyle uyumlu olan bir süreçten bahsedilmektedir. Yani, insanı hayvanlardan tamamen ayıran ve bilginin aktarımını sağlayan bir süreçten bahsedilmektedir. Vygotsky'ye göre, hayvanların yaşam yasalarının insan sosyal bilimlerine aktarılmasını olumsuz kılan şey, insanların doğaya benzersiz bir şekilde uyum sağlama biçimi ve bu uyum biçiminin dünya tarihi boyunca var olduğu fikridir. Ona göre, *“insan yaşamı, temel olan yeni davranış biçimleri olmadan ortaya çıkamaz. Belirli biyolojik koşulların varlığından kaynaklanan, ancak kendisi de biyolojinin dışında gelişen çevreyle yeni ilişkileri, niteliksel olarak farklı bir şekilde organize edilemez ve gerçekleştirilemezdi”*.³⁹

V. S. Muhina, kendi ikiz erkek çocukları üzerinde yaptığı gözlemlere dayanarak, aletlerin kullanımının insanların biyolojik olarak gelişmiş formlardan uzaklaşmalarına ve daha yüksek davranış biçimleri arasında bir denge kurmalarına yardımcı olduğunu belirtmiştir.⁴⁰ Ona göre, bireyin gelişimi (ontogenez⁴¹) sırasında, izole edilmiş ve bireyleşmeye kadar izlenebilen her iki zihinsel (psikik) gelişim türü (biyolojik ve tarihsel (kültürel) kesin ve tartışılmaz bir şekilde meydana gelmektedir. Genetik psikoloji, çocuğun zihinsel gelişiminde filogenez⁴² gelişimin iki çizgisine eşdeğer iki ayrı çizgiyi belirlemektedir. Vygotsky, V. Shtern, St. Holl, K. Büler ve diğer araştırmacıların biyogenetik teoride kullandığı Haeckel'in yarasını (ontogenez, filogenez kısaltılmış tekrarı olmaktadır) takip etmeden, filogenez- ve ontogenezde iki ayrı gelişim çizgisi kullanma olasılığı hakkındaki görüşünü savunmuştur.

³⁸ Vygotsky, *Razvitiye Visşih Psihičeskih Funktsiy*, 41.

³⁹ Vygotsky, *Razvitiye Visşih Psihičeskih Funktsiy*, 44-45.

⁴⁰ Muhina V. S., *Vozrastnaya Psihologiya, Fenomenologiya Razvitiya*, 10. bs (Moskova: Akademia, 2006), 82.

⁴¹ Ontogenez - Bir canlı organizmanın doğumundan ölümüne kadar olan süreçte meydana gelen değişimlerin ardışık dizisi olmaktadır.

⁴² Filogenez - Yaşam süreci başladığı andan itibaren organik dünyanın bir bütünü veya bireysel olarak gelişme süreci olmaktadır. Bir grup organizmanın tarihsel oluşumu. Psikolojide filogenez, hayvanların ruhunun ve davranışının ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi (evrimi) süreci olarak anlaşılmaktadır.

Ona göre, filogenezde ayrı olarak sunulan süreklilik ve tutarlılık ilişkileriyle birbirine bağlanan her iki süreç, ontogenezde birleşik bir biçimde var olmakta ve tek bir süreç oluşturmaktadır. Bu, çocuğun psikolojik gelişiminin en önemli ve temel özelliğidir.⁴³

Vygotsky, insanın gelişiminde çevrenin önemine vurgulamıştır. “Çevre, her zaman değişken ve kişisel faktörlere bağlı olduğuna göre, mutlak bir etken olarak kabul edilmemelidir. Farklı çocuklar aynı çevreyi farklı şekillerde algırlar. Ayrıca, çevre sosyal bir ortam olmaktadır. Hayvanlar için çevre statik olabilirken, insanlar için çevre sosyal bir yapıya sahiptir. Çocuklar çevrelerinde sosyal bir rol oynarlar ve çevreleri dışsal bir faktör değildir. Bu nedenle, çevreyi incelemek için yapılması gereken temel değişiklik, mutlak değerlerden göreceli değerlere geçmektir. Çocuğun çevresini anlamak için öncelikle, çocuğun bu çevreye ne anlam verdiğini ve bu çevreye karşı tutumunu anlamak önemlidir.”⁴⁴

Vygotsky, başka bir yerde şu şekilde ifade etti: “Çocuğun medeniyete adım atması genellikle organik olgunlaşma süreçlerinin bir parçasıdır. Doğal ve kültürel gelişim planları birbiriyle uyumlu ve birleşiktir. Her iki değişim çizgisi de birbirine sıkıca geçmiştir ve tam anlamıyla çocuğun sosyo-biyolojik gelişimini oluşturur. Organik gelişim kültürel bir ortamda gerçekleşse de, tarihsel olarak belirlenmiş bir biyolojik sürece dayanır. Ayrıca kültürel gelişim, sadece organik gelişimle bir araya gelmekle kalmaz, aynı zamanda çocuğun büyüyen, değişen ve gelişen organizmasının taşıyıcısı olan benzersiz bir karaktere de sahiptir.”⁴⁵ Vygotsky, burada medeniyet ve organik gelişim fikirlerini birleştirmiştir. Olgunlaşma, çocukların doğumundan itibaren gelişimlerdeki özel dönemlerin (sensitif dönemler) temelinde yer alır. Bu dönemler, büyüme ve yetişkinlik sürecinde önemli bir rol oynar.⁴⁶

Vygotsky, Marksizm klasiklerini takip eden bir düşünürdür ve “Başkaları aracılığıyla kendimizi keşfederiz” teorisini ortaya atmıştır. Ona göre, bu teori, sadece kişilik gelişimi için değil, aynı zamanda her bireysel etkinliğin tarihi için de geçerlidir.⁴⁷ Vygotsky'e göre, kişilik, başkalarına sunduğu şeylerle kendinde olan şey haline gelmektedir. Bu süreç, kişiliğin oluştuğu süreçtir. Yani, şu anda sahip olduğu şeyler, daha önce başkaları için de

⁴³ Muhina V. S., *Vozrastnaya Psihologiya, Fenomenologiya Razvitiya*, 83.

⁴⁴ Vygotsky L. S., *Sobraniye Soçineniy. Detskaya Psihologiya*, ed. Elkonin D. B, c. 4 (Moskova: Pedagogika, 1984), 381.

⁴⁵ Vygotsky, *Razvitiye Visşih Psihiçeskih Funktsiy*, 47.

⁴⁶ Muhina V. S., *Vozrastnaya Psihologiya, Fenomenologiya Razvitiya*, 73.

⁴⁷ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:144.

geçerliydi. Her üstün zihinsel işlev, dış gelişim sürecinden geçmek zorundadır çünkü işlevin ilk aşaması toplumsaldır. Bu, dışsal ve içsel davranış sorununun temelidir.⁴⁸

Vygotsky'nin başka bir yerde ifade ettiği şekliyle, bir işaret her zaman başlangıçta sosyal iletişim ve başkalarını etkileme aracıdır. Ancak daha sonra birey, kendisini etkileme aracı haline gelir.⁴⁹ Vygotsky, her bireyin aktif bir kişilik geliştirdiğini ve başkalarına faydalı olabileceğini belirtmektedir. Normal koşullarda, sağlıklı bir birey fiziksel, psikolojik ve sosyal olmak üzere üç farklı türde aktivite geliştirir. Sadece aktif bir birey, kalıpların dışında özgürce hareket edebilir. Vygotsky'e göre, özgür bir kişilik, koşulları ve sosyal varlığı ele geçiren kişidir. Kişilik ve kişilik hakkındaki gerçekleri, çevre ve toplumdan gelen gerçekler olmadan elde etmek insanlık için imkânsızdır. Zorunluluk alanından özgürlük alanına geçmek, kendi varoluşumuz ve kontrolümüz hakkında sorular sormamızı kaçınılmaz kılmaktadır. Vygotsky'e göre, özgür bir kişilik, baskı altında olmayan, kendi kendine yeten ve aktif olan kişidir.⁵⁰ Bu düşünce, kişiliğin bağımsızlığını ifade etmektedir.

1.2.6. Psikoloji ve Defektoloji Alanındaki Bilimsel Yaratıcılığı

Lev Vygotsky, yaratıcı yaklaşımıyla normal ve zor çocuklar konusunda diyalektik-materyalist bir model oluşturarak psikoloji ve defektoloji⁵¹ alanında hem teorik hem de ideolojik bir etki yaratmıştır. Defektoloji verileri, anormal çocukların psikolojilerini genel yasalar çerçevesinde inceleyerek, anormal gelişimlerinde önemli bir rol oynamış ve psikoloji sorunlarının yeni bir teorik ve olgusal açıklamasını sağlamıştır. Vygotsky'nin araştırmaları, Sovyet Defektoloji biliminin temellerini oluşturmak için önemli bir rol oynamış ve hala defektoloji problemlerinin gelişimi için temel oluşturmaktadır. Ayrıca özel eğitim uygulamalarının yeniden yapılandırılmasına da katkı sağlamıştır.

Vygotsky'nin, zihinsel ve fiziksel engelli çocukların kişilikleri üzerindeki ilgisi, bilimsel çalışmalarına başladığı erken dönemlerde ortaya çıkmıştır. Gomel'deki bir öğretmen seminerinde, zihinsel engelli çocukların sorunlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Kariyeri boyunca, normal ve anormal çocukların zihinsel gelişim teorilerini eleştirel bir şekilde

⁴⁸ Vygotsky L. S., *Sobraniye Soçineniy. Problema Razvitiia Psihiki*, ed. Metyushkina A. M., c. 3 (Moskova, 1983), 144.

⁴⁹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:142.

⁵⁰ L. S. Vygotsky, *Sobraniye Soçineniy. Voprosy Teorii i İstorii Psikhologii.*, c. 1 (Moskova, 1982), 436.

⁵¹ Defektoloji, çeşitli engelli çocukların fiziksel, entelektüel, zihinsel ve duygusal gelişimindeki özellikleri inceleyen bilimsel bir disiplindir ve bu çocukların gelişimlerine nasıl destek olunabileceğini araştırır.

incelemiş ve çeşitli gelişimsel anormallikleri analiz etmiştir. Analiz, genetik kusurlardan başlayarak gelişim sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan ikincil ve üçüncül semptomların gelişimini incelemiş ve içsel patolojinin keşfine odaklanmıştır. Anormal bir çocuğun tüm kişilik özelliklerini anlamaya çalışırken, durumunu ve işlevler arasındaki ilişkiyi dikkate almıştır. Teorisinde, çocuğun psikolojik gelişiminde öğrenmenin önemine vurgu yaparak öğrenme ile gelişimi birleştiren konular arasında “Yakınsal Gelişim” ve “Zihin ve Ruh Birliği” kavramları bulunmaktadır. Bu kavramlar, eğitim alanında hem defektolojiye hem de genel psikoloji ve pedagojiye hizmet etmektedir. Ayrıca, bu kavramların genel psikoloji ve defektolojiye olan katkıları da detaylı bir şekilde incelenmektedir.⁵²

Vygotsky'nin defektoloji üzerine ilk çalışmaları, 1924 yılında Psikoloji Enstitüsü'nde bilimsel araştırmalar yaparken Halk Komiserliği'nde engelli çocukların eğitimiyle ilgilendiği zamanlara dayanmaktadır. Defektolojik araştırmalar, Vygotsky'nin bilimsel faaliyetlerinde önemli bir yer tutmuştur. 1925-1926 yıllarında Moskova'da anormal çocukluk psikolojisi üzerine bir laboratuvar açan Vygotsky, bu laboratuvarın zamanla RSFSC Halk Eğitim Komiserliği'nin Tıbbi Pedagoji İstasyonu ve sonrasında Halk Eğitim Komiserliği Deneysel-Defektoloji Enstitüsü (şu anda SSCB Pedagojik Bilimler Akademisi Defektoloji Araştırma Enstitüsü) haline gelmesine öncülük etmiştir. Vygotsky, hayatının son yıllarında bu enstitünün bilimsel direktörlüğünü üstlenmiştir. Zihinsel gelişim teorisini normal çocukları inceleyerek geliştirmiş ve bu teori anormal çocukluk araştırmaları için temel oluşturmuştur. Vygotsky, anormal çocukların gelişiminde genel çocuk gelişimi yasalarının izlenebileceğini keşfetmiştir. Araştırmacı, normal ve anormal çocukların gelişiminde psikolojik yasaların birliğini kurarak, anormal bir çocuğun kişiliğinin gelişimi hakkındaki genel fikrini kanıtlamıştır. Ayrıca, kişilik ve bilincin sadece ayrı değil, aynı zamanda kendi aralarındaki ilişkiler içinde de geliştiğini göstermiştir. Anormal çocukta, bu ilişkilerin kendine özgü bir şekilde geliştiğini belirtmiştir. Bu ilişkiler farklı zamanlarda, farklı hızlarda ve farklı niteliklerde gelişirler. Ayrıca, her bir adım ve her bir anormal gelişim türü belirli bir yapılandırmanın yardımıyla oluşmaktadır. Vygotsky, sadece normal ve anormal çocuk gelişimiyle ilgili üretken fikirler geliştirmekle kalmadı, aynı zamanda bu konudaki sorunları da ele almıştır. 1930-36 yılları arasında, Vygotsky'nin psikolojik ve defektolojik araştırma problemleri genişlemiş ve normal ve anormal çocuk gelişimi hakkında

⁵² “L. S. Vygotsky i Defektologiya. Logopediya Dlya Vsekh.”, (Erişim Tarihi 31.03.2023), <http://www.logolife.ru/logopedy/l-s-vygotskij-i-defektologiya.html>.

genel fikirler ortaya çıkmıştır. Vygotsky, farklı yaş evrelerindeki normal ve anormal çocuklarda zihinsel ve psikolojik süreçlerin değişen yapısına odaklanarak önemli bir metodolojik soruyu ortaya koymuştur. Ayrıca, çocukluk dönemini göz önünde bulundurarak ve işlevler arasındaki değişimlerin temel gerçeğini kanıtlayarak bu konuya odaklanmıştır. Zihinsel gelişim sadece bilgi ve becerilerin öğrenme sürecinde içselleştirilmesinde değil, aynı zamanda özel pedagojinin yeniden yapılandırılmasında da önemli bir rol oynamıştır.⁵³

Vygotsky'nin savunduğu ana fikirlerden biri, zor bir çocuğun özelliklerinin statik olarak değil dinamik olarak görülmesi gerektiğidir. Engelli çocukların genel olarak olumsuz yönden ele alınması yerine, onların potansiyellerine odaklanılması gerektiğini savunmuştur. Vygotsky, zihinsel ve fiziksel engelli çocukların gelişiminde olumlu fırsatlar bulunabileceğini ve bu çocukların kişiliklerinin olumlu yönlerini vurgulamıştır. Onun yaklaşımı, bu çocukların sahip oldukları yeteneklere odaklanarak potansiyellerini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu iyimser tutum, Vygotsky'nin defektoloji üzerine yaptığı çalışmalarda belirgin bir şekilde görülmektedir.⁵⁴

Vygotsky, anormal çocukların zihinsel süreçlerinin gelişimi ve tedavisi üzerine araştırmalar yapmıştır. Ona göre, çocukların zihinsel ve duyuşsal kusurları gelişim ve tedavi yoluyla iyileştirilebilir ve telafi edilebilmektedir. Gerçek düzey ve potansiyel gelişim alanı kavramı, çocuğun potansiyel olanaklarını genişleterek gelişimini desteklemektedir. Bu kavramlar, hem normal hem de anormal çocukların zihinsel gelişimini belirlemek için önemlidir. Vygotsky, değişikliklerin doğasını incelemeyi ve semptomlara odaklanmaktan vazgeçmeyi vurgulamıştır.⁵⁵

Vygotsky, anormal bir çocuğun kişiliğinin karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ve sosyal çevre ile etkileşimde çeşitli zorluklar yaşadığını, bu durumun da çocuğun kişiliğinde değişikliklere ve yeniden yapılanmaya yol açtığını savunmuştur. Vygotsky, çeşitli kusurlarda zihinsel işlevlerin gelişiminde önemli ve spesifik bir düzensizlik keşfetmiştir. Duyusal, entelektüel, duygusal süreçlerin ihlali ile bağlantılı olarak, zihinsel işlevlerin oranı değişmektedir: bazı işlevler gelişimde azalır veya gecikir, diğerleri ise bağımsız egzersiz ve özel eğitimin etkisi altında telafi edici olarak gelişir ve zihinsel aktivitenin diğer yönlerini

⁵³ Vygotsky L. S., *Osnovy Defektologii*, 5:14-15.

⁵⁴ Vygotsky, *Osnovy Defektologii*, 16.

⁵⁵ “L. S. Vygotsky Kak Osnovatel Defektologii v Rossii”, (Erişim Tarihi 09.07.2021), <https://scienceforum.ru/2017/article/2017031475>.

ve anormal çocuğun kişiliğini etkileyebilmektedir. Vygotsky, telafi süreçlerinin özünü göz önüne alarak, kusurun sonuçlarının iki taraflı olduğu sonucuna varmıştır: bir yandan, patojenik faktörle doğrudan ilişkili işlevlerin az gelişmişliği, diğer yandan ise uyarlanabilir telafi mekanizmalarının varlığı. Vygotsky, telafinin sonucunun yalnızca kusurun ciddiyetine değil, aynı zamanda telafi edici süreçleri oluşturmak için kullanılan yöntemlerin yeterliliğine ve etkinliğine de bağlı olduğunu göstermiştir; kusurun doğası, telafi ve düzeltmenin başarısına bağlı olarak değişmektedir.⁵⁶

Vygotsky, eğitim içeriğinin anormal çocukların gelişiminde ve genel gelişimdeki eksikliklerinin düzeltilmesinde önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Bu sadece defektoloji için değil, genel olarak psikoloji ve pedagoji için de büyük önem taşımaktadır. Anormal çocukların gelişim sürecinde, verilen eğitim ve yetiştirme sayesinde, her durumda benzersiz ve özel olan kusurun değiştiği görülmektedir. Daha yüksek zihinsel süreçlerin gelişmesiyle birlikte, ilişkilerin yeniden yapılandırıldığı, önce algının öncü rol oynadığı, ardından hafıza, mantıksal düşünme, sözlü ifade ve çeşitli arabuluculuk tekniklerinin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle, anormal çocukların eğitiminde yeni düzeltici görevler ortaya çıkmaktadır. Zihinsel süreçlerin aktif bir şekilde oluşmasını destekleme ve geliştirme olasılığı, yani çocukların farkındalık faaliyetlerini ilerletme ve yerine getirme yeteneği vurgulanmaktadır.⁵⁷ Ayrıca, normal ve anormal çocukların zihinsel gelişiminde işbirliği ve etkileşimin önemini vurgulamıştır. Ona göre, yüksek zihinsel işlevler, grup faaliyetleriyle gelişir ve anormal çocuğun kişiliği ile grup gelişimi arasındaki ilişkiyi anlamak, anormal çocuk pedagojisinin temelini oluşturmakta ve desteklemektedir.⁵⁸

1.3. Vygotsky'nin Fikirlerinin Yayılması ve Popüler Olması

Rus psikolog ve nörofizyolojinin öncülerinden biri olan Alexander Luria, defalarca “*Rus psikolojisinin gelişiminde Vygotsky'e borçluyuz*” ifadesini kullanmıştır. Vygotsky, sadece kendi nesli için değil, aynı zamanda birçok psikolog ve beşeri bilim alanı için gerçekten önemli bir dönüm noktasıdır.⁵⁹

⁵⁶ “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

⁵⁷ Vygotsky L. S., *Osnovy Defektologii*, 5:16.

⁵⁸ Vygotsky, *Osnovy Defektologii*, 5:332-42.

⁵⁹ Oleg Bocharnikov, “Vygotsky - Pervoye Znakomstvo (komentariy Vladimir K.)”, (Erişim Tarihi 02.02.2015) , <https://tovievich.ru/news/7557-vygotskiy-pervoe-znakomstvo-komentariy-vk.html>.

Vygotsky'nin “Düşünce ve Dil” adlı eserinin 1962'de İngilizce olarak yayınlanmasının ardından düşünceleri ABD, Avrupa ve diğer ülkelerde yaygınlaştı. Amerikalı kültürel ve tarihsel okulun takipçilerinden Uri Bronfenbrenner, SSCB'ye geldiğinde Vygotsky'nin kızı Gita Lvovna'ya “Babanızın bizim için bir Tanrı olduğunu biliyorsunuzdur umarım?” şeklinde iltifatta bulundu.

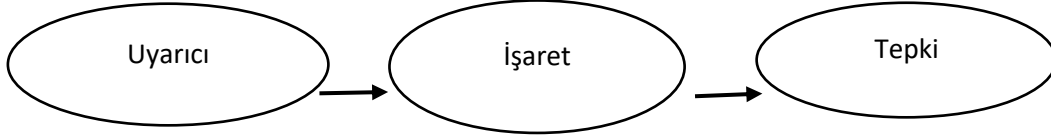
Vygotsky, hayattayken öğrencileri tarafından bir dahi olarak görülüyordu. Luria, “1920'lerin sonlarında, grubumuz neredeyse tüm günü psikolojiyi yeniden yapılandırmaya adanmıştı. Vygotsky, bizim için bir idol haline geldi. Seyahate çıktığında, öğrenciler onun onuruna şiirler yazardı” şeklinde hatırlıyor.⁶⁰

1926'da Vygotsky, sadece yerel değil, aynı zamanda dünya psikolojisinin de bir kriz içinde olduğunu belirtmiş ve teorik temellerin tamamen değiştirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan tüm muhalif psikoloji okulları, doğalcı ve idealist olarak iki gruba ayrılmıştı. Doğalcılar refleksleri ve uyarılara verilen tepkileri incelerken, idealistler ise ruhsal yaşamı anlamaya odaklanmışlardı.⁶¹ Vygotsky'e göre, bu kriz sadece insan ruhu ve davranışıyla ilgili bireysel verilerin sistematik bir şekilde toplanması ve düzenlenmesiyle çözülebilmektedir. Vygotsky, krizden çıkmanın yolunu diyalektik materyalizmde görmüş, ancak Marksist diyalektiği doğrudan psikolojiye uyarlamaya yönelik girişimlere de şüpheyle yaklaşmıştır. Vygotsky'nin psikoloji alanındaki çalışmaları, farklı okullar ve yaklaşımların ötesinde benzersiz bir teori ortaya koymuştur. Ancak, hayatının geri kalanında bu teoriyi tam olarak geliştirememiş. Vygotsky, sağlık durumunun kötüleşmesi nedeniyle bir hastanede tedavi görmek zorunda kalmış. Doktorlar, onun sadece 3-4 ay daha yaşayabileceğini söylemiş ve bir sanatoryuma yerleştirilmiştir. Bu dönemde Vygotsky, kendinden sonra önemli bir miras bırakmak için yoğun bir şekilde yazmaya başlamış. Bu eser, kültürel-tarihsel teori olarak bilinir. 1927'de hastaneden taburcu edilen Vygotsky, meslektaşlarıyla birlikte “üstün zihinsel fonksiyonlar” üzerine araştırmalar yapmaya devam etmiş. Vygotsky, çocuk düşüncesinin gelişiminde konuşma ve sembolik faaliyetin genetik mekanizmalarının rolünü araştırmış. Klasik davranışçılar için “uyaran-tepki” modeli, Vygotsky'e göre “uyaran (uyarıcı nesne) - işaret (araç, gereç, cihaz) – tepki” modeline dönüştü. Bu sayede, çocuğun kültürel gelişiminin önemini vurgulamış oldu.⁶²

⁶⁰ “Vygotsky - Pervoye Znakomstvo (komentariy Vladimir K.)”.

⁶¹ Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan Özlem (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 12.

⁶² “Kratkoye Vedeniye”. Bodrova Elena ve Deborah J. Leong, *Zihinsel Araşlar*, 53.



Vygotsky'nin ölümünden sonra, çalışmaları unutulmuş ve yayılma fırsatı bulamamıştır. Ancak, 1960'larda pedagoji ve psikoloji alanında Vygotsky yeniden keşfedilmiş ve çalışmalarının birçok olumlu yönü ortaya çıkmıştır. Bugün, tüm bilim insanları tarafından incelenen, araştırılan ve uygulanan konular arasında yakınsal gelişim alanı, yaş normları, özel çocukların sosyal uyumu, konuşma gelişimi ve kişisel yaklaşım gibi fikirleri bulunmaktadır. Bu fikirler, öğrenme potansiyelinin değerlendirilmesine yardımcı olmuş ve verimliliği artırmıştır. Ayrıca, defektoloji konsültasyonu, özel çocukların gelişimini ve eğitimi düzeltmek için çok faydalı olmuştur.

Birçok okul, Vygotsky'nin yaş normları tanımını benimsemiş ve yeni bilimlerin ortaya çıkmasıyla (valeoloji, düzeltici pedagoji) Vygotsky'nin fikirleri modern eğitim ve demokratik okullar için çok uygun hale gelmiştir. Bugün, Vygotsky'nin fikirleri hem Rusya'da hem de diğer ülkelerde hala çok yaygındır. Michael Cole ve Jerome Bruner, onun fikirlerini kendi teorilerine dahil etmişlerdir. Rom Harre ve John Shotter, Vygotsky'yi sosyal psikolojinin kurucusu olarak kabul etmiş ve onun başlattığı araştırmaları sürdürmüşlerdir. 90'lı yıllarda Valsiner ve Barbara Rogoff, Vygotsky'nin fikirlerine dayanarak gelişim psikolojisini derinleştirmişlerdir. Vygotsky'nin öğrencileri arasında tanınmış yerel psikologlar da vardı. Bu psikologlardan biri, çocukların gelişimsel sorunlarıyla ilgilenen Elkonin'di. Elkonin, pedagoglar Davydov ve Repkin ile birlikte Vygotsky'nin düşüncelerinden ilham alarak Elkonin-Davydov-Repkin etkili gelişim programını geliştirdi. Bu program, devlet tarafından onaylanmış ve günümüzde okullarda yaygın olarak kullanılan özel bir matematik ve dil sistemi öğretmektedir. Ayrıca, Vygotsky'nin henüz gerçekleştirilmemiş birçok yetenekli hipotezi ve fikri bulunmaktadır.⁶³ Bu hükümler, özellikle Sovyet iktidarının ilk yıllarında, özel okulların özgün ve örgütsel temellerinin atıldığı dönemde çok önemliydi ve bugün bile değerini korumaktadır.

Vygotsky'nin gelişim teorisine göre, nesneyi birey tarafından kendi deneyimleriyle kişiselleştirmesini gerektirmektedir ve patolojik sürecin içsel özünü anlamak demek hastanın kimliği hakkında net bir bilgiye sahip olmak demektir. Çocukların temel kavramları

⁶³ “Vygotsky Lev Semenovich . İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

ve dünya anlayışı, yetişkinlerin etkisi ve katılımıyla şekillenmektedir. Entelektüel bir ortamda büyüyen çocukların kişilikleride bulundukları ortamdan etkilenmektedirler. Vygotsky, zihinsel ve fiziksel engelli çocukların topluma uyum sağlayabileceklerine inanmıştır. Çocukluk çağındaki zihinsel anormallikler bile uygun bir aile ortamında düzeltilebilir olduğunu düşünmektedir.⁶⁴

Vygotsky, Sovyet psikolojisinde henüz bağımsız bir bilim dalı olarak var olmayan dönemde çocuk psikolojisi üzerine çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Bu yüzden, çocuk psikolojisi üzerine yaptığı çalışmalar, pedoloji adı altında yayınlandı. Pedoloji - çocuklarla ilgili özel bir bilim dalı olmaktadır. Ancak, Vygotsky'nin çocuk ve yaş psikolojisi sorunlarına olan derin ilgisini anlamak için, onun anormal zihinsel gelişim alanında bir teorisyen ve uygulayıcı olduğunu göz ardı etmememiz gerekmektedir. Uzun yıllar boyunca DeneySEL-Defektoloji Enstitüsü'ndeki araştırmalarında öncü bir rol üstlenmiş ve çocuklara sistemli danışmanlık yapmıştır. Yüzlerce çocuk, farklı gelişimsel anormalliklere sahip olmalarına rağmen, onun muayenesinden geçmiştir. Onun çalışmaları, farklı yaşlardaki çocukların detaylı bir şekilde incelenmesini ve analiz edilmesini içermektedir. Bu çalışmalar, çocukların tıbbi geçmişlerini, gelişim tarihlerini, eğitim ve öğretimlerini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Bu analizler, anomallikli çocukların gelişim potansiyellerini ve kusurların nasıl düzeltilebileceğini göstermektedir. Bu çalışmalar, birçok uzmanın dikkatini çekmiştir.⁶⁵

Vygotsky, infantilizm⁶⁶ kavramını psiko-pedagojik bir tanımla ilk kez açıklayarak psikoloji ve defekoloji tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Vygotsky'e göre, infantilizm zihinsel işlevlerin gelişim hızındaki bozukluk veya eksikliktir. Bu durum, karmaşık aracılı davranış biçimlerinin oluşumunun gecikmesine, kişiliğin yetersiz gelişmesine ve keyfi faaliyetlerin ihlaline yol açabilmektedir. Ancak, zeka geriliği olan çocuklar, uygun eğitim ve öğretim koşullarında yer aldıklarında, etiyopatogenezleri⁶⁷ ve kusurlarının doğası dikkate alınarak, zihinsel engelli çocuklara kıyasla daha yüksek bir eğitim seviyesine ulaşabilmekteler.⁶⁸ Vygotsky, özel eğitim yöntemlerini eleştirmiş ve yeniden yapılandırma yollarını

⁶⁴ “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

⁶⁵ Vygotsky, *Osnovy Defektologii*, 5:332-38.

⁶⁶ Infantilizim – Azgelişmişlik, yetişkinlerin fiziksel veya zihinsel özelliklerinde çocukluk dönemlerine ait olan özelliklerin korunması.

⁶⁷ Etiyopatogenez – etyoloji ve patogenez kelimelerden oluşmuş tıbbi bir terim olmaktadır. Etyoloji, hastalığının neden geliştiği, patogenez ise nasıl geliştiği ile ilgilenir.

⁶⁸ Vygotsky, *Osnovy Defektologii*, 5:338-42.

göstermiştir. Çalışmaları, bilimsel temel ve anormal çocukların teşhisi için çalışma prensiplerinin ve yöntemlerinin teorik gerekçelendirmesine hizmet ederek özel okulların kurulmasına katkıda bulunmuştur. Vygotsky'nin çalışmaları, Sovyet ve dünya psikolojisi, defekoloji, psikonöroloji ve diğer ilgili bilimlerde önemli bir yer edinmiş ve kesintisiz öneme sahip olan bilimsel miras bırakmıştır.⁶⁹

Vygotsky'nin düşünceleri ve kavramları, öğrenme ve gelişim alanında önemli bir etki yaratmış ve günümüzde de hala üzerinde çalışılan bir konudur. Takipçileri ve öğrencileri, onun cesur hipotezlerini test etmek ve geliştirmek için çeşitli deneysel çalışmalar yapmışlardır. Vygotsky'nin ölümünden sonra teorisi uzun süre unutulmuş olsa da, 1950-1960'larda tekrar ilgi görmeye başlamıştır.⁷⁰

1.4. Vygotsky'nin Araştırmalarında Kullandığı Yöntem

Vygotsky, öncelikle bir psikologdu ve yöntemini araştırma alanına göre belirlemiştir. Araştırma alanları şunlardı: a. Yetişkinlerin ve çocukların karşılaştırılması; b. Modern ve ilkel insanların karşılaştırılması; c. Normal kişilik gelişimi ile anormal patolojik davranışların karşılaştırılması.

Vygotsky, genellikle deneysel araştırmalara odaklanmıştır. Bu tür araştırmalar, belirli bir davranışın veya psikolojik niteliğin mevcut düzeyini belirlemeyi, bireysel gelişim sürecinde ortaya çıkan belirli yapıları ve bağlantıları keşfetmeyi ve kaydetmeyi amaçlar. Vygotsky'nin tanıttığı deneysel-genetik yöntem, zihinsel işlevlerin oluşumunu incelemek için özel koşullarda kullanılmıştır. Bu yöntem, belirli bir psikolojik özelliğin oluşumunu modellemeyi hedefler ve zihinsel gelişim sürecinin koşullarını, mekanizmalarını ve dinamiklerini araştırır. Eğer yeni bir psikolojik özellik deneysel olarak oluşturulabilirse, bu özelliğin doğası ve gelişim mekanizmaları anlaşılabilir hale gelebilir. D. B. Elkonin ve V. V. Davydov'un psikolojik ve pedagojik okulunda, 50 yıldan daha uzun bir süre önce yapılan en büyük ölçekli, tutarlı ve anlamlı genetik modelleme deneyi, gelişimsel eğitim sisteminin oluşturulmasıyla başlamıştır.⁷¹ Özetle, Vygotsky'nin öğrenme etkinliği teorisi, çocuğun

⁶⁹ “Nauchnoye Tvorchestvo L. S. Vygotskogo v Psikhologii i Defektologii”, (Erişim Tarihi 10.04.2011), <https://psixologiya.org/razdely/specialnaya/1622-nauchnoe-tvorchestvo-ls-vygotskogo-v-psixologii-i-defektologii.html>.

⁷⁰ “Kratkoye Vedeniye”.

⁷¹ Tsukerman G. A. ve Venger A. L., “Razvitiye Uchebnoy Samostoyatelnosti Sredstvami Şkolnogo Obrazovaniya”, *Psihologičeskaya nauka i obrazovaniye* 15, sy 4 (2010): 77-90.

entelektüel gelişimine katkıda bulunabilecek ve geliştirmesi gereken bir fikri destekler. Bu teori, okul çağındaki çocukların teorik düşüncesinin gelişimini vurgular.⁷²

Vygotsky'nin çalışmalarında, kişilik sorununun psikoloji biliminin merkezinde olduğu sürekli vurgulanmaktadır. Ona göre, eski psikoloji kişilik sorununu doğru bir şekilde ele alamamaktaydı. Geleneksel çocuk psikolojisinin metodolojik sınırlarının ötesinde kararlı bir sapma, çocuğun kişiliği olarak adlandırılan en yüksek psikolojik sentezin gelişiminin incelenmesine yol açabilir.⁷³ Ayrıca, Vygotsky insan özgürlüğü sorununun psikoloji biliminin en önemli sorunu olduğunu “not defterlerinde” belirtmiştir. Ona göre, bilinç psikolojinin konusudur, ancak eski bilinç psikolojisinden farklı bir şekilde anlaşılmalı ve incelenmelidir. Vygotsky'ye göre, eski psikoloji, fenomenlerin ve zihinsel durumlarının incelenmesiyle sınırlı kalmış, bilincin verilerini, yapısını ve doğal oluşumunu dışarıda bırakmıştır.⁷⁴

Vygotsky, nesnelci yaklaşımını terk ederek deneyci ve denek arasında eşitlik ilişkileri kurmuştur. Gelişim kavramını öz-gelişim olarak tanımlamış ve içsel olarak belirlenen eylem mantığının henüz kurulmadığını belirtmiştir. Vygotsky, gelişimin sosyal yönü ile içsel olarak belirlenen eylem mantığı arasındaki ilişkiyi merkezi psikolojik neoplazm (yenilik) kavramıyla açıklamıştır. Bu “yenilik”, gelişimin sosyal yönünde değişikliklere yol açmakta ve yeni sosyal yönünde hazırlık çalışmaları başlatmaktadır.⁷⁵ Vygotsky'nin kullandığı yöntem, nedensel-dinamik bir yaklaşıma dayanmaktadır ve tüm sorunları çözmeyi hedeflemektedir. Ön analiz yaparak bir araştırma birimi bulma çabasında olmuştur. Bu birim, bütünün doğasında var olan ve ayrılamayan canlı parçalardan oluşmaktadır.⁷⁶

Vygotsky'nin araştırma metinlerinde her zaman ve her aşamada, sürekli olarak araştırmanın, değerlendirmenin, anlamının ve elde edilen sonuçların yeniden düşünülmesine dayalı bir yansıtma bulunmaktadır. Metinlerinde, Vygotsky araştırma sürecinin tüm aşamalarını, hataları, yanlışları, olumsuz sonuçları ve çıkmazları içerir. Vygotsky ve okuyucu, araştırmanın tam olarak burada ve şu anda gerçekleştiği izlenimini edinir. Ancak genellikle

⁷² Bolotova A. K. ve Molçanova O. N., *Psihologiya Razvitiya i Vozrastnaya Psihologiya* (Moskova, Samara, Minsk: Piter, 2018), 24-25.

⁷³ Vygotsky, *Razvitiye Visşih Psihiçeskih Funktsiy*, 60.

⁷⁴ Genadiy Grigoryeviç Kravtsov, “Metod L. S. Vygotskogo”, *Vestnik RGGU. Seriya “Psikhologiya. Pedagogika. Obrazovaniye.”*, sy 2 (2015): 33-45.

⁷⁵ Genadiy Grigoryeviç Kravtsov, “Metod L. S. Vygotskogo”.

⁷⁶ Vygotsky L. S., *İzbraniye Psihologiçeskiye İşledovaniya*, (Moskova: APN, RSFSR, 1956), 48.

araştırma süreci ve bilimsel araştırmanın doğasında olan başarısızlıklar, tamamlanmış araştırmanın kapsamı dışında tutulur ve eserin yazarının tamamen kişisel bir meselesi olarak kalır. Vygotsky'nin yöntemi, bilimsel araştırmayı, araştırmanın nihai sonuçlarından daha az önemli ve öğretici hale getirmez.⁷⁷ Spinoza'ya göre, Vygotsky'nin yaklaşımı sezgisel düşünceyle ilişkilendirilebilir ve bu tür düşünce, bireye özgü özellikler ve yetenekler kazandırarak en yüksek memnuniyeti sağlar.⁷⁸

Vygotsky'nin özel bilişsel yeteneklere sahip olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Öğrencileri, öğretmenlerinin eleştirel suçlamalar aldığını belirtmiştir. Suçlamalar, Vygotsky'nin bazı araştırma sonuçlarını tam ölçekli deneyler yapmadan açıkladığı yönündeydi. Ancak Vygotsky, bu eleştirilere aldırmanmış ve her şeyin zaten bildiğini ve deneylerin gerekli olmadığını vurgulamıştır. Suçlamaları yapan kişi, Vygotsky'nin teorisini deneysel olarak test etmiş ve Vygotsky'nin haklı olduğuna ikna olmuştur. Öğrencilerinden biri, Vygotsky'nin diğer genç ve yetenekli liderler arasından nasıl öne çıktığını Elkonin'e sormuş. Elkonin, başlangıçta Vygotsky'nin diğerlerinden farklı olmadığını belirtti, ancak biraz düşündükten sonra, Vygotsky'nin, herkesin gözünden kaçan sorunları fark edebilme yeteneğine sahip olduğunu ekledi.⁷⁹ Ayrıca, Vygotsky'nin diğerlerinden ayıran bir özelliği de, öğrencileriyle olan ilişkisindeki samimiyet ve empati duygusuydu. Öğrencileri, onunla çalışmaktan ve eğitim almaktan büyük bir keyif almaktaydı. Vygotsky'nin öğrencileri, onun bilgeliği ve öğretme yöntemlerinin etkileyciliği sayesinde, onun liderlik vasfını kazandığını düşünmüşlerdir.⁸⁰ Vygotsky'nin teorileri ve çalışmaları, bugün hala psikoloji ve eğitim alanında büyük bir etkiye sahiptir ve birçok araştırmacı ve öğretmen tarafından referans alınmaktadır.

1.5. Vygotskiy'ye Yöneltilen Eleştiriler

Vygotsky, günümüzde en çok alıntı yapılan çocuk psikologlarından biridir. Onun takipçisi olarak kendini gören birçok bilim insanı bulunmaktadır, bunlar arasında Michael Cole, Jerome Bruner, Rom Harre, Barbara Rogoff ve John Shotter gibi isimler yer almaktadır. Çocuk gelişimi sorunlarıyla ilgilenen Rus psikolog Daniel Elkonin de Vygotsky'nin takipçisi

⁷⁷ Genadiy Grigoryeviç Kravtsov, "Metod L. S. Vygotskogo".

⁷⁸ Spinoza V., *Etika* (Moskova: Trudy Moskovskogo Psikhologicheskogo Obshestva, 1892), 368.

⁷⁹ Genadiy Grigoryeviç Kravtsov, "Metod L. S. Vygotskogo".

⁸⁰ Vygodskaya G. L. ve Lifanova T. M., *Lev Semenoviç Vygotsky: Jizn Deyatel'nost', Štrikhi k Portretu.* (Akademia, 1996), 38.

olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Elkonin-Davydov-Repkin sistemi de Vygotsky sistemine dayanmaktadır ve matematik ve dil çalışmalarında aktif olarak kullanılmaktadır. Bu sistem, günümüzde Rusya'daki birçok okulda uygulanmaktadır.⁸¹

Bununla birlikte, Vygotsky eleştiriler de almıştır. Özellikle pedagoji-psikoloji alanındaki araştırma ve fikirleri sert bir şekilde eleştirilmiştir. Potansiyeli yeterli olmayan bir çocuğun yakınsal gelişim alanına dayalı öğrenme kavramıyla çok ileri bir seviyeye taşınması riskli olabilir. Bu durum, çocuğun gelişiminde ani bir duraklama yaşanabileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu eleştiri, ebeveynlerin çocuklarının yeteneklerini ve potansiyellerini dikkate almadan onları mümkün olduğunca geliştirme eğiliminde oldukları ile ilgili yaygın olan fikri doğrulamaktadır. Bu durum, çocukların sağlığı ve psikolojisi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir ve daha sonra öğrenme motivasyonlarını azaltabilir.

Eleştirilen ve tartışılan bir başka konu ise, çocuğun ustalaşamadığı eylemleri yapmasına sistematik olarak yardım etmenin, çocuğun bağımsız düşünme yeteneğini engelleyebileceğidir.⁸²

Vygotsky'nin araştırmaları, çocuğun sosyal etkileşimlerinin ve insan bilincinin gelişiminin üzerine odaklanmıştır. Ayrıca, çocuğun doğuştan sosyal olduğunu savunmuştur. Vygotsky, insan bilincinin gelişimini belirleyen yapı değil, kültürel ve tarihsel bilgi olduğuna inanmaktadır. Ancak, bu bilginin çocuğun iç dünyasına nasıl aktarıldığı hala bir sır olarak kalmaktadır. Bu nedenle, daha yüksek zihinsel işlevlerin kaynağının nereden geldiği sorusu hala cevapsızdır.⁸³

Vygotsky'nin eleştirildiği bir diğer nokta, çocuğun aktif bir katılımcı olarak ne yapması gerektiğine yeterince önem vermemesi ve ortak faaliyetlerde başkalarının oynadığı role fazla vurgu yapmasıdır. Bu eleştiriye kısmi bir yanıt olarak meslektaşı Leontyev, çocuğun ortak etkinliklere aktif katılımını vurgulayan “etkinlik teorisi”ni geliştirmiştir.⁸⁴ Aslında Vygotsky'nin sistemi, Batı psikolojisindeki yaklaşımlardan farklı bir perspektif sunabilir.

⁸¹ “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

⁸² Vygotsky L. S., *Osnovy Defektologii*, 5:132-42.

⁸³ Losik Georgiy Vasilyevich, “Razvitiye Skhemy Sotsializatsii Rebenka po Vygotskomu”, (Erişim Trihi 09.08.2020), <https://psy.su/feed/10013/>.

⁸⁴ Bodrova Elena ve Deborah J. Leong, *Zihinsel Araşlar*, 53; Leontyev A. N., *Deyatelnost, Soznaniye, Ličnost* (Moskova: İPL, 1977).

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ VE DÖNEMLERE BÖLÜNMESİ

2.1. Gelişim Psikolojisine Genel Bir Bakış

Gelişim psikolojisi, insanların doğumundan ölüme kadar yaşamları boyunca fiziksel, duygusal, zihinsel, bilişsel ve sosyal gelişimlerini ve davranışsal değişikliklerini açıklayan bir alt dalıdır.⁸⁵

Gelişme, belirli bir yöndeki sistematik değişiklikler olarak tanımlanabilir. Doğumdan itibaren kademeli değişikliklerle kişinin vücut ağırlığı artar, boyu uzar, vücut oranları değişir, zihinsel işlevler çeşitlenir, duygusal yaşamı zenginleşir ve bu gelişim insanın yaşamının sonuna kadar kesintisiz olarak devam eder.⁸⁶

Gelişim psikolojisi, büyüme, olgunlaşma, öğrenme, gelişme, hazır bulunuşluk, gelişimsel görev ve kritik dönem gibi temel kavramları içermektedir. Bu alanda yapılan araştırmalar, psikoloji teorileri, araştırma yöntemleri ve gelişimle ilgili temel kavramlar üzerine odaklanmaktadır. Ayrıca, fiziksel gelişim, bilişsel gelişim, kişilik gelişimi, ahlaki gelişim, dil gelişimi ve kişisel gelişim gibi konular da gelişim psikolojisinin alanları arasında yer almaktadır.⁸⁷

Gelişim psikolojisinde insanlar gelişimin farklı aşamalarında belirli davranış ve alışkanlıkları kazanma eğilimindedir. Bu dönemlerde sonradan öğrenilmesi zor olan

⁸⁵ Marina Hilko, ve Maria Tkaçeva, *Vozrastnaya Psihologiya. Konspekt Lektsiy* (Moskova: Yurayt, 2010), 5.

⁸⁶ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994), 50.

⁸⁷ Bolotova A. K. ve Molçanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 13.

alışkanlıkların kazanılması gerekir ve bu alışkanlıkların kazanıldığı döneme kritik dönem adı verilir.⁸⁸

Gelişim psikolojisinin amacı, bireylerin farklı gelişim alanlarını ve dönemlerini göz önünde bulundurarak, bilişsel, fizyolojik, sosyal ve biyolojik öğrenme durumlarını düzenlemek ve öğrencilerin bu eğitim durumlarıyla etkileşimini sağlayarak istenilen kalıcı davranışları ortaya çıkarmaktır. Bireyin eğitimini, gelişim özelliklerine uygun bir şekilde yürütmek ve değerlendirmek de gelişim psikolojisinin hedeflerindendir.⁸⁹

Vygotsky'e göre, “gelişim” terimi, çocuğun maddi ve zihinsel yönlerin toplumsal ve kişisel yönlerle birleştiği bir süreçte yükseldiği gelişim dönemlerini tanımlar. Gelişim, bireyin veya kişiliğin oluşum sürecidir ve her aşamada, önceki gelişim süreci tarafından hazırlanan ancak daha önceki aşamalarda mevcut olmayan, bireye özgü yeni niteliklerin ortaya çıkmasıyla tamamlanır.⁹⁰ Vygotsky'e göre, gelişim sürekli bir süreçtir ve ardışık sıçramalar ve yeni niteliklerin ortaya çıkmasıyla devam eder.⁹¹

Yaş (büyüme) ve gelişim kavramlarının karıştırılmaması son derece önemlidir. Bu iki kavram arasındaki farka dikkat etmek gereklidir. Yaş, bir işlevin miktar veya boyut olarak değişmesi veya gelişmesi olarak tanımlanabilir. Gelişim ise niteliksel değişimlerle, zihinsel yeni formların ortaya çıkmasıyla karakterize edilir. Bu nedenle, çocuk gelişim teorilerini iki kategoriye ayırabiliriz. İlk olarak, büyüme teorileri, mevcut unsurların büyümesini, yayılmasını ve yeniden düzenlenmesini içerir. Bu teoriye göre, yeni bir şey ortaya çıkmaz, sadece mevcut olanlar gelişir. İkinci olarak, gelişim sürekli bir süreçtir. Bu teoriye göre, önceki dönemde mevcut olmayan yeni oluşumlar ortaya çıkar ve şekillenir.⁹²

Rus Psikoloji geleneğinde *yaş psikolojisi* ve *gelişim psikolojisi* bir arada kullanılmaktadır. Bu nedenle, bu iki kavram arasındaki farkları vurgulamak için ayrı bir başlık altında bilgi vermek önemlidir.

⁸⁸ Battervord J ve Kharis M, *Printsipy Psihologii Razvitiya* (Moskova: Kogito-Tsent, 2000), 21.

⁸⁹ Bolotova A. K. ve Molčanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 13.

⁹⁰ Vygotsky, *Psikhologiya Razvitiya Cheloveka* (Moskova: Smysl, Eksmo, 2005), 248.

⁹¹ Vygotsky L. S., *Voprosy Teorii i İstorii Psikhologii*, 1:136-37.

⁹² “Problema Periodizatsii v Rabotakh L. S. Vygotskogo: stabilniye i”, (Erişim Tarihi 30.12.2022), <https://scicenter.online/voznastnaya-psihologiya-scicenter/problema-periodizatsii-rabotah-vygotskogo-126731.html>.

2.1.1. Yaş mı, Gelişim mi?

Rus psikoloji alanında, “gelişim psikolojisi” genellikle “yaş psikolojisi” (vozrastnaya psihologiya) olarak anılır.⁹³ Ancak Rus psikoloji geleneğinde, “gelişim psikolojisi” ve “yaş psikolojisi” ayrı alanlar olarak kabul edilmektedir. Yaş psikolojisinin amacı, ontogenezdeki psikolojik gelişim yasalarını açıklamak ve yaş dönemlerini ve bu dönemler arasındaki geçişleri anlamaktır.⁹⁴ Diğer bir ifadeyle, yaş psikolojisi belirli dönemlerdeki gelişimi analiz etmeye odaklanırken, gelişim psikolojisi genetik psikoloji alanında düşünce ve hafıza gibi psikolojik süreçlerin oluşumunu, ortaya çıkışını ve gelişimini inceleyen bir alandır.⁹⁵

Yaş psikolojisi, insan gelişiminin yasalarını inceleyen bir alandır ve gelişim psikolojisinin bir parçasıdır. Bununla birlikte, daha geniş bir anlamda, ontogenez, filogenez, antropogenez, embriyogenez ve fonksiyonelgenез gibi diğer alanları da içerir. Bu nedenle, yaş psikolojisini insan gelişiminin yasalarını araştıran bir alan olarak kabul etmek, bu alanlara farklı bir bakış açısı sunar.⁹⁶ Gelişim psikolojisi, bireylerin yaşlarına bağlı olarak yaşadıkları değişimleri açıklamayı hedefler. Bu bilim dalının temel prensipleri, bireyin yaşam sürecinde farklı dönemlere ait farklı psikolojik yapılanmaları içerir.⁹⁷

Yaş psikolojisi ve gelişim psikolojisinin sınırlarını göz önünde bulundurmanın başka bir yolu da vardır. Gelişim psikolojisi, ontogenezde, insan psikolojik gelişiminin genel yasalarını ve eğilimlerini araştırır. Faktörleri, mekanizmaları, itici güçleri açıklar ve gelişimin büyüme dönemlerini inceler. Yaş psikolojisi, bireyin psikolojik gelişim özelliklerini belirli bir yaş dönemiyle ilişkilendirerek inceleyen ve açıklayan bir alandır. Bu nedenle, *gelişim psikolojisi* yaş psikolojisinin metodolojik temelini oluşturur.⁹⁸

⁹³ Sergeyenko E. A., Belopolsky B. İ., “Predisloviye k Russkomu İzdaniyu”, içinde *Printsipy Psikhologii Razvitiya*, kitap editörü Battervord J., ve Kharis M. (Moskova: Kogito-Tsentr, 2000), 9-15.

⁹⁴ Obuhova L. F., *Vozrastnaya Psihologiya :Uçebnik* (Moskova: Pedagogicçeskoye Obşestvo Rossii, 2001), 22.

⁹⁵ Bolotova A. K. ve Molçanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 13.

⁹⁶ Battervord J ve Kharis M, *Printsipy Psikhologii*, 21.

⁹⁷ Battervord J ve Kharis M, *Printsipy Psikhologii*, 16.

⁹⁸ Martsinkovskaya T. D., “Kategoriya Zrelosti. Fenomen i Kategoriya Zrelosti v Psihologii”, içinde *İnvarianty Vozrastnoy Psihologii* (Moskova: İnstitut Psikhologii, RAN, 2007), 96-107.

Vygotsky'e göre, yaş psikolojisi sadece farklı psikolojik süreçlerin birleşimi değildir. Bunun yerine, çocuk gelişimi kendi içinde tamamlanan bir döngü oluşturur ve kendi yapısı ve dinamikleri olan belirli bir bireysel gelişim dönemlerine sahiptir.⁹⁹

2.1.2. Yaş Kavramının Dinamiği ve Yapısı

Yaş, bireyin gelişimini zamanla belirlemek için kullanılan bir terimdir. Kronolojik yaş, doğumdan itibaren geçen süreyi ifade ederken, psikolojik yaş kavramı ise organizmanın oluşumunu, yaşam koşullarını, eğitimi ve belirli bir tarihsel kökene sahip olan ontogenetik gelişim aşamasını ifade eder.¹⁰⁰

Vygotsky, gelişimsel süreci bütünsel bir şekilde ele almış ve her bir dönemin (çocuğun gelişiminde) yapısını ve seyrini belirleyen “yapı yasaları” olduğunu söylemiştir.¹⁰¹ Gelişim psikolojisi, çocukların ve yetişkinlerin yaşlarındaki değişimleri açıklamayı amaçlar. Bu bilimin temel konuları, bireyin yaşam yolunun farklı dönemlerine ait farklı zihinsel düzenlemelerdir.¹⁰²

Vygotsky'e göre, yaş kavramı çocuğun gelişim sürecinde kendi yapısı ve dinamikleri olan bir birim olarak ortaya çıkar. Yaş, psikolojik gelişimin belirli özelliklerini içerir. Vygotsky'e göre, bu özellikler, farklılaşma, daha önce bir arada olan unsurların ayrışması, gelişimin içinde yeni unsurların ortaya çıkması ve nesneler arasındaki bağlantıların yeniden oluşmasıdır. Yaşın iki türü vardır: önceden biçimlendirilmiş (embriyonik olarak) ve biçimlendirilmemiş (neredeyse her şey).¹⁰³

Yaşın ana ve yan çizgileri bulunmaktadır. Ana gelişim çizgileri, ana “yeniliklerle” (neoplazmlarla) doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olan gelişimsel süreçleri ifade eder. Yan gelişim çizgileri ise, çocuğun yaşam sürecindeki diğer tüm kısmi süreçleri ve değişiklikleri içerir. Farklı yaş grupları arasında geçiş yapılırken, genel bilinç sistemi yeniden yapılandırıldığında, gelişimin merkezi ve ikincil hatları değişir: Erken çocukluk döneminde dil gelişimi merkezi bir rol oynar. Ancak okul çağına gelindiğinde, dil gelişimi ikincil bir

⁹⁹ Bolotova A. K. ve Molčanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 15.

¹⁰⁰ admin, “Ponyatiye o Vozraste i Ego Psikhologo-Pedagogicheskikh Osobenostyakh”, Menedjment, (Erişim Tarihi 13.08.2019), <https://lartdoll.net/pedagogicheskay-psihologiya/36-lekcii-po-pedagogicheskoy-psihologii/914-ponjatie-o-vozhaste-i-ego-psihologo.html>.

¹⁰¹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:256.

¹⁰² Battervord J ve Kharis M, *Printsipy Psikhologii*, 16.

¹⁰³ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

gelişim çizgisi haline gelir.¹⁰⁴ Çocuk ve çevresi arasındaki ilişki, her yaş döneminde farklı şekillerde gelişir. Bu ilişki, özellikle sosyal ilişkilerin gelişimi açısından önemlidir. Bu nokta, tüm değişimlerin başlangıç noktasıdır.

Yaş kavramının özellikleri, Vygotsky'nin sistem analizi çalışmasıyla belirlenmiştir. Vygotsky, büyümenin temel özelliği olarak çocuğun sosyal ilişkiler sistemindeki rolünü, aktivitelerini, bilinç ve kişilik alanındaki yeni oluşumları yansıtan “gelişimin sosyal yönünü” vurgulamıştır.¹⁰⁵

Bir büyüme seviyesinden diğerine geçiş, ilgili yaş seviyesinin tüm yapısal bileşenlerinde derin bir dönüşüm anlamına gelir. Bu dönüşüm sürecinde çatışmalar ve çelişkiler ortaya çıkabilir, bu da büyüme krizine neden olabilir. Yaş gelişimiyle ilişkili olan psikofizyolojik değişiklikler geri dönüşü olmayan değişikliklerdir. Ancak, bireyin fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimi zaman içinde uyumlu olmalıdır. Bu gelişim alanlarındaki düzensizlik, psikofiziksel ve kişisel gerilemeye ve zihinsel gerilik durumlarına yol açabilir.¹⁰⁶

2.1.3. Gelişimin Teşhisi.

Vygotsky, gelişim teorisini oluştururken sadece önemli bir bilimsel ilgiyi temsil etmekle kalmamış, aynı zamanda çocuğun yaş gelişimiyle doğrudan ve yakından ilgili olan “yaş problemi”ni de çözmeye çalışmıştır. Bu problem, çocuğun gerçek gelişim düzeyini belirlemek için kullanılan bir araştırma tekniği sistemidir ve çocuğun belirli bir yaşta şu anda yaşadığı aşama ile belirlenir. Bu sayede Vygotsky, çocuk psikolojisinin merkezinde yer alan bu sorunu çözmüş aynı zamanda uygulama sorularının anahtarını da sağlamıştır.¹⁰⁷

Vygotsky'e göre, gelişimsel teşhisin temel amacı, bir çocuğun gerçek gelişim seviyesini belirlemek için kullanılan bir araştırma teknikleri sistemidir. Gerçek gelişim seviyesi, çocuğun şu anda bulunduğu aşamaya göre belirlenir. Çocukların semptomatik çalışmaları, hangi gelişim seviyesinde ve hangi yaş döneminde olduklarını gösteren işaretler sunar. Gelişimsel teşhisin ikinci görevi ise, henüz olgunlaşmamış ancak olgunlaşma sürecinde olan süreçleri belirlemektir. Bu sorun, çocuğun “yakınsal gelişim alanını” (YGA) keşfederek çözülebilir. Henüz olgunlaşmamış ancak olgunlaşmakta olan süreçler YGA'yı oluşturur. Bir

¹⁰⁴ “Ponyatiye o Vozraste”.

¹⁰⁵ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:258.

¹⁰⁶ Vygotsky L. S., *Psihologiya Razvitiya Çeloveka*, 345.

¹⁰⁷ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:260.

çocuk, taklit ederek veya entelektüel alanda kendi başına hareket ederek yapabileceğinden daha fazlasını yapabilir.¹⁰⁸ Ona göre, düzenleyici yaşı teşhisi, mevcut gelişim düzeyi ve yakınsal gelişim alanının belirlenmesine dayanmalıdır. Psikolojik yaş, ayrı zihinsel süreçlerden oluşan bir kitle değil, çocuk gelişiminin kapalı bir döngüsüdür. Kendi yapısı ve dinamikleri vardır, ontogeneze bireysel gelişimin belirli bir dönemidir.¹⁰⁹

2.1.4. Normal Gelişimin Başlangıç ve Bitiş Süreçleri ve İşaretleri

Çocuk gelişiminin tipik seyri, Vygotsky'nin belirttiği yaş dönemlerinin çocuk tarafından tutarlı ve başarılı bir şekilde geçilmesini ifade eder.¹¹⁰

Çocuğun gelişimindeki her aşamanın belirtilerini anlamak için, genel olarak “normal çocuk gelişim” sürecinin başlangıç ve bitiş işaretlerini bilmemiz gerekmektedir. Vygotsky'e göre, çocuğun normal gelişimi bir krizle başlar ve bir krizle sona ermektedir. Bu yüzden, normal gelişimin başlangıç noktası olarak kabul edilen “yenidoğan krizi” ve son noktası olarak kabul edilen “17 yaş krizi” tanımlanmalıdır.

Normal gelişim sürecinin başlangıç işareti: Vygotsky'e göre, dönemselleştirme süreci “kritik doğum eylemiyle başlamakta” ve aynı zamanda “yenidoğan krizi”nin başlangıcını işaret etmektedir.¹¹¹ Bu işaret psikolojik olarak şöyle yorumlanabilir: “Yenidoğan krizi, kritik gelişimin tüm özelliklerini içerir”¹¹² ve diğer “krizler” gibi ele alınmalıdır. Bu bağlamda, yenidoğan döneminin (doğum) başlangıcı, stabil olmayan (istikrarsız) dönemin genel işaretinin özel bir durumu olarak anlaşılmalıdır: Çocuk, önceki aşamada karakterize edilen dış düzenlemenin (dış yönelim) nesnesi olmaktan çıkmıştır.

¹⁰⁸ Bolotova A. K. ve Molçanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 16.

¹⁰⁹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:256.

¹¹⁰ Bu nedenle, bir çocuğun normal gelişimi, Vygotsky'nin öğrenme başlığı altında tanımladığı “yakınsal gelişim alanı”ndaki dönemsel süreçlerden başarıyla geçmesi anlamına gelir. Ancak bu, çocuğun zeka geriliği veya hastalık gibi bir durumu olmadığı anlamına gelmez. Aynı şekilde, çocuğun orta derecede başarılı olduğu anlamına da gelmez. Eğer çocuğun zihinsel gelişim alanı göz ardı edilerek eğitilirse, çocuğun öğrenme ve gelişme süreci zayıf kalacaktır. Bu nedenle, bir çocuğun sadece gelişim aşamalarından geçmesi yeterli değildir, önemli olan bu aşamalardan başarılı bir şekilde geçmesidir. Bu yüzden, Vygotsky'nin ifade ettiği gibi “çocuğun normal gelişimi” yerine “çocuğun ideal gelişimi” ifadesini kullanmak daha doğru olacaktır. “Çocuğun ideal gelişimi” kavramı, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı olarak açıklanacaktır.

¹¹¹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:269.

¹¹² Vygotsky, *Detskaya Psihologiya*, 4:269.

“Yenidoğan krizi” terimi, aslında çocuğun annenin fizyolojik (nöro-humoral)¹¹³ rehberliğinden ayrılmasıyla ortaya çıkan bir durumu ifade eder. Bu durum, göbek kordonunun kesilmesiyle gerçekleşir ve bu noktadan itibaren çocuk ile anne arasındaki doğrudan fiziksel bağ sona ermektedir. Artık çocuk, annenin bedeninden ayrı bir birey olarak var olmaya devam etmektedir¹¹⁴

Bu durumda, sağlıklı bir bebek, doğumdan sonra göbek kordonunun kesilmesiyle birlikte anneden gelen dış yönlendirmenin sona ermesine rağmen, kendi içsel yönelimini oluşturarak yaşamına devam edebilir. Bu durum ampirik olarak kanıtlanmıştır.¹¹⁵ Doğum öncesi dönemde dış yönlendirme, annenin endokrin bezleri tarafından üretilen ve göbek kordonu yoluyla bebeğin vücuduna giren maddelerin toplamını ifade etmektedir.¹¹⁶

Normal gelişim sürecinin bitiş işareti, “17 yaş krizi”nin sona ermesidir. Bu nedenle, çocuğun gelişiminin tamamlandığını gösteren işaretleri bulmak için bu *kriz* döneminin sona erdiğini belirlememiz gerekmektedir. “17 yaş krizi” istikrarsız bir dönemdir ve bu dönemin sonu dış etkilere itaatle karakterizedir. Her dönemin sonu bir sonraki dönemin başlangıcıdır. Dolayısıyla, bir sonraki dönem gençlik dönemidir (18 yaş civarı). Gençlik, olgun yaşlar zincirinin ilk halkasıdır. Bu da demektir ki, “17 yaş krizi”nin sonunda toplumda olgun bireylere karşı dış yönlendirmeye yönelik itaatin gerçekleştiği bir dönem başlamaktadır.

Dışa yönelim türü artık yönelim araçları ile tanımlanmaktadır.¹¹⁷ Ergenlerde görülen ve *ciddi oyun* olarak bilinen bu araç yetişkinlerde yoktur çünkü ergenler için ciddi oyun, bir çocuğun oyunu ile bir yetişkinin ciddi faaliyeti arasında genetik olarak ortaya çıkan bir ara faaliyet biçimidir. “Gençlik” dönemi, yetişkinliğin başlangıcıdır ve bu dönemde

¹¹³ Doğum öncesi gelişim sırasında, anne ve çocuk arasında sinir sistemi bağlantısı olmaması karakteristik bir özelliktir. Göbek kordonunda sinir lifleri bulunmaz. Bu dönemde iletilen düzenleyici maddeler ise iç salgı bezleri tarafından üretilen hormonlardır. Doğum öncesi gelişimin sona erdiğinin bir göstergesi, göbek kordonunun kesilmesiyle birlikte hormon alımının durmasıdır. Yenidoğan artık bu tür dış yönlendirmenin etkisinde değildir. Psikolojide fizyolojik düzenleme seviyesini incelemek oldukça meşruttur: “Psikolojinin konusu, ayrılmaz bir psikofizyolojik süreçtir” (davranış ve düzenleme). Bu sürecin kendi zihinsel ve fizyolojik yönleri vardır, ancak psikoloji bunu tamamen tek, bütünsel bir süreç olarak inceler. (Vygotsky, *Voprosy Teorii i İstorii Psikhologii*, 1:139, 141.)

¹¹⁴ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:270-74.

¹¹⁵ “Yeni doğan çocukta bağımsız öz düzenlemenin varlığı (dış düzenlemenin reddedilmesiyle birlikte) çocuğun failliğini (öznelliğini) ifade eder. Bkz: “Doğum yapan çocuk pasif değildir, savaşır, doğmak için çabalar” ve “özenli anne de bunu hisseder.” (Subbotsky E. V, “*Rebyonok Otkryvayet Mir* (Moskova: Prosvecheniye, 1991), 13.) Bu anlamda doğum, çocuğun dış çevreyi (annenin organizması) ve dış düzenlemeyi (doğum öncesi-prenatal) aktif olarak reddetmesi karakterine sahiptir.

¹¹⁶ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo* (Kharkov: Rayder, 2013), 145.

¹¹⁷ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:38-39.

yetişkinlerde “ciddi faaliyet” gözlemlenmektedir. Eğer ergenlik döneminde yetişkinlerle *ciddi oyun* şeklinde ilişkiler kurabilen bir birey varsa, “gençlik” döneminde artık bir oyun planına ihtiyaç duymadan, yetişkinlere özgü ilişkiler kurabilen tamamen sosyal bir birey görebilmek mümkündür. Genç, bu dönemde, seçimlere katılabilir, evlenebilir, kendisi ve ailesi için sorumluluk üstlenebilir ve kendi çocuklarını yetiştirebilir.¹¹⁸

Kelimeler, modern toplumda yetişkin davranışlarını düzenleyen bir faktördür. Yasaların tartışılması ve kabul edilmesi, avukatların mahkemede yaptığı savunmalar, yöneticilerin talimatları, müdürlerin emirleri, komutanların askerlere verdiği direktifler, dekanın öğrencilere koyduğu kurallar gibi tüm bu iletişimler “ciddi kelime” olarak kabul edilir. Toplumun yetişkin üyeleri bazen anlamsız konuşmalar yapabilirler ancak burada bahsedilen iletişim, psikolojik açıdan önemli ve toplumun işleyişinde kritik bir rol oynayan türdendir. Artık gençlerin oyun sırasındaki konuşmaları gibi değil, toplumun gerçek işleyişinin bir parçasıdır. Gençlik döneminin önemli bir özelliği, “ciddi kelime”nin söz konusu olduğu ciddi konuşmaların yapılmasıdır. Bu nedenle, bu tür otorite figürlerine itaat etme, gençliğin (yaklaşık 18 yaş civarında) sona erdiğinin bir işareti olarak kabul edilir.¹¹⁹ Aynı zamanda, bu durum çocuk gelişim sürecinin tamamlandığının da bir göstergesidir.

Gençlikte önemli bir rehberlik aracı olan “ciddi kelime”, gençlerin doğasında bulunmaktadır. Bu nedenle, bu tür dış yönlendirmeye uymak, 17 yaş kriz döneminin sona erdiğinin ve çocuk gelişiminin tamamlandığının bir işaretidir. Bu durum, gençlerin sosyal düzenlemeye tabi olmaya başladığını göstermektedir.¹²⁰

2.1.5. Gelişimin İdeal Biçimi ve Yönleri.

Gelişimle ilgili bir sorun, gelişimin tek yönlü mü yoksa çok yönlü mü olduğudur. Her kültür, çocuk gelişim sürecinin kendine özgü özelliklerine ve kültürel bağlamın bu süreç üzerindeki etkisine sahiptir. Ancak tüm kültürlerde ortak olan bir çocuk gelişimi yönü vardır: “Doğumdan yetişkinliğe kadar olan süreçte, yetişkinin doğasında bulunan tüm yönelim seviyelerinin kademeli bir şekilde geçmesidir.”¹²¹ Bu özellik tüm belirli kültürler için

¹¹⁸ Kasvinov S. G, *Sistema Vygotskogo*, 145.

¹¹⁹ Bunun için ampirik kanıtlar var. Örneğin 18 yaşından sonra askere alınırlar. Gençler 18 yaşına geldiklerinde “ciddi söz” (17 krizin sonudur) yardımıyla komutanlarının dış rehberliğine itaat etmeyi öğrenmiş olmalıdır.

¹²⁰ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 158.

¹²¹ Kasvinov S. G, *Sistema Vygotskogo*, 206.

ortaktır. Bu yüzden, farklı kültürlerdeki çocuk gelişimi karşılaştırmaları tek yönlü olmamalı, belirli toplumlardaki bu süreçlerin özellikleri araştırılmalı ve belirlenmelidir.

Vygotsky'nin gelişim psikolojisinde, çocuğun tüm aşamalardan kesintisiz ve sağlıklı bir şekilde geçmesi, gelişimin “*ideal biçimi*” olarak kabul edilir.¹²² Bu “ideal biçim”, yönelim düzeylerinin bir bütünü olarak bir *merdiven* şeklinde ifade edilir.¹²³

Tablo 2.1. L. S. Vygotsky'nin Yeniden Yapılandırılmış Aşama-Evre Olarak Dönemlendirmesi

Dönemler	Sıra	Yönlendirme araçları	Çocuk gelişiminin aşamalarının “Grupları”				
			Stabil olmayan “kriz” dönemleri”	Stabil (fazlara ayrılmış) dönemler			
				Proto Fazlar(P)	Allo Fazlar(A)	Ekstra Fazlar(E)	İntra Fazlar(İ)
I	1	İlk sinyal nesnesi	1. Yenidoğan krizi	2. Bebeklik dönemi (BD)			
				BD-P	BD-A	BD-E	BD-İ
	2	Basit kelime	3. Bir yaş krizi	4. Çocukluk dönemi (ÇD)			
				ÇD-P	ÇD-A	ÇD-E	ÇD-İ
II	3	Oyun nesnesi	5. Üç yaş krizi	6. Okul Öncesi Dönem (OÖD)			
				OÖD-P	OÖD-A	OÖD-E	OÖD-İ
	4	Bilimsel kelime	7. Yedi yaş krizi	8. Okul Dönemi (OD)			
				OD-P	OD-A	OD-E	OD-İ
III	5	Ciddi oyun nesnesi	9. On üç yaş krizi	10. Ergenlik Dönemi (ED)			
				ED-P	ED-A	ED-E	ED-İ
	6	Ciddi kelime	11. On yedi yaş krizi	12. Genç			
Dönem ve aşamaların işaretleri			Önceki dönemde bulunan düzenlemesinin (yönlendirmesinin) reddi	Çocuğun bir yetişkin tarafından dış yönlendirmeye (düzenlemeye) tabi tutulması			
				Dışsal, yetişkinin çocuğa	Dışsal, çocuğun yetişkine	Dışsal, çocuğun kendisine	İçsel, çocuğun kendisine, bağımsız değil

Kaynak: Kasvinov¹²⁴ (2013, s. 207).

¹²² Polivanova K. N, *Psihologiya Vozrastnyh Krizisov* (Moskova: Akademiya, 2000), 184.

¹²³ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 206.

¹²⁴ Sergey Gennadievich Kasvinov, L.S. Vygotsky'nin bilimsel mirasında önerilen yöntemle tamamlanan öğrenme ve gelişme teorisini ilk kez dolaylı olarak ortaya koydu.

Bu yönlendirme seviyeleri, çocuk gelişimi sürecinde şekillenen mekanizmalardır. Bu mekanizmalar, davranışlarımızı sadece erken dönemde değil, aynı zamanda çocuğun gelişim sürecinin sonuna kadar etkiler ve yetişkinlikte de kaybolmamaktalar.¹²⁵

Vygotsky'e göre, çocuk gelişim süreci, “ideal biçim” olarak adlandırılan bir hedefe ulaşmak için karmaşık yönlendirici süreçlerden oluşan bir sistemdir. Bu sistemde her bir dönem veya aşama için bir dizi alt sistem bulunmaktadır. Yetişkinlerde bulunan gelişimsel düzeyler, bir merdivenin basamaklarına benzer şekilde her aşamada bulunmaktadır. Bir bireyin geçtiği aşamaların sayısı, ideal forma ulaşmak için geçmesi gereken aşamaların sayısı ile eşit olmaktadır. Bu nedenle, çocuk gelişiminde “ideal forma” ulaşmak için çocuğun tüm aşamalardan sağlıklı bir şekilde geçmesi gerekmektedir.¹²⁶

Normal çocuk gelişimi sürecinin tam olarak gerçekleşmesi doğal olarak garanti edilmez, ancak yetişkinlerin aktif yardımı ile sağlanabilir. Eğer bu yardım eksik veya yanlışsa, çocuk yaklaşık 18 yaşına gelene kadar tam anlamıyla yetişkinliğe erişemez ve sadece kronolojik olarak büyür. Yasal olarak bir yetişkin olarak kabul edilebilir, ancak psikolojik olarak olgunluğa ulaşmamış olabilir.¹²⁷

2.1.6. Çocuğun Gelişim Sürecinin Sürekliliği ve Ayrıklığı

Gelişim süreci nasıl gerçekleşir - sürekli mi (kesintisiz) yoksa kesintili mi (süreksiz)? Bu, psikolojideki en önemli sorulardan biridir ve uzun bilimsel tartışmalara konu olmuştur. Son zamanlarda psikologlar, gelişimi sürekli ve ayırık olarak kabul etmeye daha meyillidir.¹²⁸ Yani, gelişimin kesintisiz ve bölünmemiş olduğunu düşünmektedirler.

Vygotsky'nin teorisi çağdaş düşünceyle de uyumludur. Onun teorisinde, gelişim hem sürekli hem de ayırıktır. Gelişim süreci sürekli olarak ilerlerken, aynı zamanda aşamalara bölünür ve bu nedenle ayırıktır.¹²⁹ Bu şekilde, belirli bir psikolojik işaret (yönelim düzeyi) bir segment içinde oluşur ve bu işaretin oluşumu segmentler arasındaki sınırları belirler. Ancak, gelişim süreci kesintisiz olarak devam ederken, önceki gelişim temeli üzerine inşa edilen başka bir psikolojik işaretin (yeni bir yönelim düzeyi) oluşumu gerçekleşir. Daha önce oluşmuş olan

¹²⁵ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:166.

¹²⁶ Vygotsky L. S., 4:166; Vygotsky L. S., 4:395.

¹²⁷ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 208.

¹²⁸ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 275.

¹²⁹ Yani gelişim “spiral” şeklinde olmaktadır.

işaretler de kesintiye uğramadan tek bir gelişim düzeyi olarak ilerler. Bu şekilde, sürecin sürekli akışında, niteliksel “sıçramalar” görülebilir, ancak süreklilik bozulmaz.¹³⁰

2.2. Gelişim Psikolojisinde Dönemlendirmenin Temel İlkeleri

Modern Rus psikolojisi, Gelişim Psikolojisi'nde dönemlendirmenin önemini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, temel ilkelere dayanmaktadır. 1) *Tarihselcilik ilkesi*, çocuk gelişimi sorunlarını farklı tarihsel dönemlerde analiz etmeyi sağlar. 2) *Biyogenetik ilkesi*, zihinsel gelişimin her yaş dönemindeki faktörlerini bağlantılı bir şekilde ele alır. 3) *Analiz ilkesi*, insan yaşamının duygusal, zihinsel ve davranışsal gelişimini dikkate alır. Bu nedenle, çocuğun gelişimini dönemlere ayırırken zihinsel gelişim yaşını göz önünde bulundurmak önemlidir. Dönemlendirmenin önemli sorunları arasında organik ve çevresel faktörlerin etkisi, eğitim ve öğretimin rolü, başarı ve yetenek farklılıkları, evrimsel değişikliklerin etkileri ve çocuğun genel psikolojik gelişimindeki değişimler yer almaktadır.¹³¹

D. B. Elkonin'e göre, Gelişim Psikolojisinde Dönemsel Gelişim, yaş dönemlerindeki değişimin önemli bir mekanizması olan öncül faaliyet türlerine dayanmaktadır. Çocuğun gelişim süreci üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama, doğumdan 6-7 yaşına kadar olan okul öncesi dönemdir. İkinci aşama ise 7-10-11 yaş arasındaki ilkokul dönemidir. Son aşama ise 11-16-17 yaş arasındaki ortaokul ve lise dönemidir. Bu aşamalar, çocuğun gelişiminde büyük bir rol oynamaktadır.¹³²

Elkonin'e göre, çocuk gelişimini fiziksel olarak yedi aşamaya ayrılabilir. Bu aşamalar şunlardır:

1. Bebeklik, doğumdan bir yaşına kadar olan dönemi kapsar.
2. Erken çocukluk, bir yaşından 3 yaşına kadar olan dönemi kapsar.
3. Okul öncesi (anaokulu) ilk ve orta aşama, 3 ila 5 yaş arasındaki dönemi kapsar.
4. Okul öncesi son aşama (anaokulu), 5 ila 7 yaş arasındaki dönemi kapsar.

¹³⁰ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

¹³¹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:245.

¹³² Elkonin D. B., *Detskaya Psihologiya*, 4. bs (Moskova: Akademiya, 2007), 20.

5. İlkokul dönemi, 7 ila 11 yaş arasındaki dönemi kapsar.
6. Erken ergenlik dönemi, 11 ila 13-14 yaş arasındaki dönemi kapsar.
7. Ergenlik dönemi, 13-14 ila 16-17 yaş arasındaki dönemi kapsar.¹³³

2.2.1. Vygotsky'nin Psikolojik Gelişim Dönemlendirmesi

Dönemlendirme, çocuk psikolojisinde ontogenezin farklı aşamalara bölünmesini ifade eder. Vygotsky, “*Yaş Sorunu*”¹³⁴ adlı çalışmasında ontogenezi istikrarlı ve kritik yaşların değiştiği düzenli bir süreç olarak ele almıştır. Gelişimin sosyal yönü fikriyle “yaş” kavramını tanımlayan Vygotsky, çocuğun çevresiyle olan özgün ilişkisine vurgu yapmıştır. Gelişimin sosyal yönü, yaşa bağlı olarak ortaya çıkan yenilikleri tetiklemektedir ve bu da ontogenezdaki gelişimin diyalektik karakterini belirlemektedir. A. N. Leontiev, S. L. Rubinstein, V. V. Davydov ve D. B. Elkonin ise gelişimin sosyal yönü hakkındaki fikirleri “Aktivite Teoris”nde açıklamışlardır.¹³⁵

Leontyev'in çalışmasında, çocuğun kişiliğinin gelişim aşamalarını sosyal ilişkiler sistemine ve öncül aktivite türlerine göre tanımlamıştır.¹³⁶ Vygotsky'nin kültürel-tarihsel teorisine göre ise, gelişimin sosyal yönü ile yenilikler arasındaki ilişki “yaşlar” tarafından belirlenirken, aktivite teorisinde ise çocuğun sosyal ilişkiler sistemindeki yeri ile öncül aktivite türü arasındaki ilişki tarafından belirlenir.¹³⁷

1971 yılında, Elkonin tarafından kaleme alınan bir makalede, “*Çocuklukta zihinsel gelişimin dönemlendirilmesi sorunu*”¹³⁸ başlığı altında çocukluktaki itici güçler hakkındaki fikirlerini aktivite teorisine göre özetledi. Gelişimin temel şartı, “çocuk-toplum” sistemi olarak adlandırılan bir sistemdi. Bu sistem içinde, Elkonin iki alt sistem tanımladı: “çocuk-sosyal yetişkin” ve “çocuk-sosyal nesne”. Bundan sonra, aktivite yaklaşımının mantığına uygun olarak ilk defa “yaş” kavramı oluşturmuştur.¹³⁹

¹³³ “Psikhologiya Razvitiya i Vozrastnaya Psikhologiya - Psikhologiya- DJR.ru”, (Erişim Tarihi 12.08.2022), <https://www.dgr.ru/psychology/otvety/4>.

¹³⁴ “Yaş Sorunu” – Problema Vozrasta.

¹³⁵ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:244-68.

¹³⁶ Leontyev A. N., *İzbraniye Psihologičeskiye Proizvedeniya*, c. 2 (Moskova, 1989), 285.

¹³⁷ L. S. Vygotsky, *Psihologiya Razvitiya Rebonka* (Moskova: Smysl, Eksmo, 2003), 53.

¹³⁸ *Çocuklukta zihinsel gelişimin dönemlendirilmesi sorunu* - K Probleme Pereodizatsii Psihičeskogo Razvitiya v detskom Vozraste.

¹³⁹ “Psihologiya Razvitiya”.

Çocukların gelişimi, farklı aşamalara ayrılarak her bireyin yaşam yolundan farklılaşmasını sağlayabilir. Gelişim basamaklarında ileri veya geri hareket edebilir,¹⁴⁰ hatta bazen daha hızlı veya yavaş bir adıma geçebilirler.¹⁴¹ Bireyin hareket ettiği şekle bakılmaksızın, gelişim basamakları sabit kalırken çaba her zaman değişebilir. Çocuğun dönemsel gelişimi, her bireyin kişisel gelişim sürecine denk gelir ve bu, onun bilimsel gücüdür, ancak bireysel gelişimiyle aynı değildir.¹⁴²

Vygotsky, eğitim sisteminin psikolojik temelleri üzerinde çalışırken, mevcut dönemlendirme sistemlerini kullanmamıştır.¹⁴³ Onun ilgi alanı, psikolojide henüz gelişmekte olan “semptomlar” ve “dışsal işaretler” ile ilgiliydi. Ona göre, asıl sorun, bu işaretlerin arkasında ne olduğunu ve onları neyin etkilediğini araştırmaktı. Başka bir deyişle, çocuğun gelişim sürecini kendi iç yasası içinde incelemektir. Bu, yeni bir psikoloji düzeyine geçiş anlamına geliyordu, bu yüzden Vygotsky, “yaş” dönemlerin semptomatik sınıflandırılması girişimlerini bırakmış ve incelenen sürecin içsel özüne dayalı sınıflandırmalar yapmıştır.¹⁴⁴

Bazı psikologlar, Vygotsky'nin dönemlendirme sisteminin, çocuk gelişim sürecinin evrensel bir ikonik modeli olarak kullanılabileceğine inanmaktadır.¹⁴⁵ Dönemlendirme, yaşla ilgili psikoloji alanının temel bir sorunudur ve eğitim sistemi inşa etme stratejisi, bu sorunun çözümüne bağlı olmaktadır.¹⁴⁶

Birçok girişimde bulunulmasına rağmen, çocukların gelişimini dönemlendirmek için genel olarak kabul edilen evrensel bir yaklaşım bulunmamaktadır.¹⁴⁷ Vygotsky, bilimde önerilen

¹⁴⁰ Tek yönlü gelişim. Aşağı yukarı aynı düzeyde zorluklar. (Antsiferova L. İ, *Printsip Razvitiya v Psihologii* (Moskova: Nauka, 1979), 7.)

¹⁴¹ Burada normal gelişimi oluşturan “merdivenin” seviyesine atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla, normal “gelişim, patolojik değişiklikleri anlamının anahtarıdır” (Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:111-201.)

¹⁴² Merdivende verilen yol, o merdiveni kullanan bireyin izlediği yolla aynı olmayabilir.

¹⁴³ Aynı şey eğitim sistemi için de geçerlidir.

¹⁴⁴ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:246-47. Burada Vygotsky'nin dönemlendirmesinin doğru olup olmadığını tartışmak gereksizdir. Biz sadece gelişim psikolojisinde Vygotsky'nin kurduğu bir dönemlendirme olduğunu, yani farklı bir bakış açısı olduğunu ve bu bakış açısının psikolojiye katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

¹⁴⁵ Özellikle, psikolojinin farklı alanları arasında bir diyalog sağlayabilir. (Kornilova T.V ve Smirnova S.D, *Metodologičeskiye Osnovy Psihologii* (SPb.: Piter, 2008), 224.)

¹⁴⁶ Elkin D. G., “K Probleme Periodizatsii Psihičeskogo Razvitiya v Detskom Vozraste”, *Voprosy Psihologii*, sy 4 (1971): 6-20.

¹⁴⁷ Kreyn U., *Psihologiya Razvitiya Çeloveka. 25 Glavnih Teoriy* (SPb.: Praym-EVROZNAK, 2007), 512.

dönemlendirme şemalarını analiz ederken, bunların “eşit derecede zengin olmadığı” ve bu nedenle evrensel olarak kabul görmediği sonucuna varmıştır.¹⁴⁸

Vygotsky, gerçek dönemlendirme sorununu çözerek, büyük ölçüde¹⁴⁹ gelişimin içsel değişimlerine dayanan ve psikolojik olarak sağlam eğitim yeniliklerinin geliştirilmesi için geçerli bir yaklaşım sunmuştur.¹⁵⁰

Dönemlendirme sürecinde pratik olarak kullanılan yaş psikolojisinin temellerini elde etmek için çocukların gelişimini dönemlere ayırmak yeterli değildir. Eğitim sistemi, pedagojik süreci akademik yıla göre yapılandırır ve bazı gelişimsel aşamaların süresi¹⁵¹ bir yıldan daha uzun olmaktadır.¹⁵² Bu nedenle, dönemler belirli parçalara (evrelere) ayrılarak yaklaşık bir yıl ile karşılaştırılabilir. Vygotsky, “gelişimsel sürecin” özelliklerini, basitçe “herhangi bir yüksek zihinsel sürecin herhangi bir yaşa bağlanmasını” (doğumdan sonraki yaşam dönemi) eleştirmiştir.¹⁵³

Vygotsky, dönemleri istikrarlı ve istikrarsız-kriz dönemleri olarak ayırmıştır.¹⁵⁴ Ancak, bu özellikler belirtilmediği için, onları tanımlamak için onun *bilimsel mirasından*¹⁵⁵ yararlanmak gerekmektedir.

Vygotsky, her yaş döneminin karakteristik zihinsel yeniliklerini ölçüt olarak kabul ettiği için, gelişim evrelerini istikrarlı ve istikrarsız olarak sınıflandırmıştır. Ayrıca, çocuklardaki kriz dönemlerine daha fazla önem vermiştir. Bu dönemlerde, çocuğun kişiliğinde önemli

¹⁴⁸ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:244. Ulusal eğitim sistemlerinin yapıları çok çeşitli olduğu için bu bir kriter gibi görünmemektedir. Örneğin, yirminci yüzyılda bazı Avrupa ülkelerinde okula başlama yaşı farklıydı - beş, altı, yedi yaş. (Kondratenko L.O.)

¹⁴⁹ Vygotsky, *Detskaya Psihologiya*, 4:247. “Büyük ölçüde” diyoruz çünkü aşamalı dönemlendirme henüz tam olarak yeniden yapılandırılmamıştır: şimdiye kadar kritik dönemlerinin (yaşa bağlı “krizler”) işaretlerini belirlemek mümkün olmamıştır. Ancak Vygotsky bu aşamaların varlığına işaret etmiştir (Vygotsky, *Detskaya Psihologiya*, 4:s. 255).

¹⁵⁰ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*. Kasvinov tarafından kaleme alınan bu eserde, Vygotsky tarafından belirlenen dönem ve aşamalar açıklanmaktadır.

¹⁵¹ Yeniden yapılandırılmış Vygotsky teorisinde, dönemler çocuğun “pasaport yaşına” göre değil, psikolojik işaretine göre belirlenir. Bu nedenle, herhangi bir dönemde/aşamada geçirilen zaman belirli bir süreyle sınırlı değildir. Sadece yeterli bir konvansiyonla aşamaların kronolojik süresinden bahsedebiliriz. Aşamaların (ve evrelerin) başlangıç ve bitiş tarihleri ancak yaklaşık olarak gösterilebilir.

¹⁵² Mesela; “okul öncesi dönem”, “okul dönemi”.

¹⁵³ Psikologlar ve eğitimciler için, alışlagelmiş “yaşam yılları” yerine “doğum sonrası yaşam dönemi” terimini kullanmak daha doğrudur: sonuçta “yaşam, embriyonik gelişim sırasında bir çocuğun doğasında zaten vardır”. (Vygotsky, *Detskaya Psihologiya*, 4:274.).

¹⁵⁴ Vygotsky, *Detskaya Psihologiya*, 4:255.

¹⁵⁵ Rusya’da Vygotsky’nin yaptığı çalışmaları ve yaşadığı makaleleri “*bilime bırakılan miras*” olarak kabul edilir ve “Bilimsel Miras” olarak adlandırılır.

değişiklikler meydana gelmekte ve Vygotsky'e göre bir yaş döneminden diğerine geçiş devrim niteliğinde olmaktadır.

Vygotsky, çocuk gelişimini aşağıdaki dönemlere göre sınıflandırmıştır:1) Yenidoğan kriz dönemi; 2) Bebeklik dönemi (2 ay - 1 yaş); 3) Bir yaş krizi; 4) Erken çocukluk dönemi (1-3 yaş); 5) Üç yaş krizi; 6) Okul öncesi dönem (3 - 7 yaş); 7) Yedi yaş krizi; 8) Okul çağı (8 - 12 yaş); 9) On üç yaş krizi; 10) Ergenlik dönemi (14 - 17 yaş); 11) On yedi yaş krizi.

Vygotsky'nin çocuk gelişimi sistemi, 11 aşamadan oluşmaktadır. Ayrıca, 18 yaşından itibaren olan *gençlik dönemi* hakkında da bilgi vermiştir. Ancak, bu dönemi çocuk gelişimi dönemine dahil etmemiştir çünkü gençlik dönemi, yetişkin bireyler zincirinin ilk halkası olarak kabul etmiştir.¹⁵⁶

Tablo 2.2. Vygotsky'nin Dönemlendirme Tablosu.

Dönem No	Dönem ismi	İşareti	Dönem No	Dönem ismi	İşareti
1	Yenidoğan krizi	YK	7	7 yaş Krizi	7 K
2	Bebeklik Dönemi	BD	8	Okul Dönemi	OD
3	Bir Yaş Krizi	K1	9	13 yaş Krizi	13 K
4	Çocukluk Dönemi	ÇD	10	Ergenlik Dönemi	ED
5	3 yaş Krizi	K3	11	17 yaş Krizi	17 K
6	Okul Öncesi Dönemi	OÖD	12	Gençlik Dönemi	GD

Kaynak: Kasvinov (2013, s. 109)

Tüm dönemlerin seri numaraları ve kısa sembolleri burada bulunmaktadır: Yeni doğan krizi (YK), bebeklik dönemi (BY), 1 yaş krizi (K1) vb. Her dönem sona erdiğinde bir sonraki dönem başlar.¹⁵⁷ Bitişik iki dönem arasında, birincinin sonu ikincisinin başlangıcıdır: belirli bir özelliğe sahip bir sınır vardır. Bu nedenle, herhangi bir dönemin sonu, bir sonraki dönemin başlangıcını işaret eder.¹⁵⁸ Ayrıca, Yeni doğan krizinin (YK) başlangıcı, çocuğun doğum sonrası gelişim sürecinin başlangıcıdır ve 17 yaş krizinin (K17) sonu, tüm çocuk gelişim sürecinin sonudur. Her dönem başlangıç özellikleriyle tanımlanmalıdır: Çocuk henüz dönemin sonuna ulaşmamıştır.¹⁵⁹ Bu durum evreler için de geçerlidir: Her evre

¹⁵⁶ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:255-256.

¹⁵⁷ Örneğin: “bebekliğin başlangıcı yenidoğan krizinin sonuyla yüzleşir” ve “bebekliğin sonu da doğrudan bir yaş kriziyle yüzleşir” (Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:287-97.)

¹⁵⁸ Eğer herhangi iki sınır (aşama veya evre) aslında tek bir sınıra dönüşürse, o zaman bunlar bir özellik tarafından belirlenir. Ya da tam tersi, eğer iki sınır bir özellik tarafından belirleniyorsa, o zaman aslında tek bir sınırdırlar (teşhis için ayırt edilemezler).

¹⁵⁹ Örneğin, gelişimsel teşhis sırasında buna dikkat etmek önemlidir.

başlangıç işaretiyle tanımlanır, bitiş işaretiyle değil. Bitişik iki evre arasında bir sonraki evrenin başlangıcı ve bir önceki evrenin sonu bulunur. Bir dönem birkaç evreye veya aşamaya bölündüğünde, ilk evrenin başlangıcı dönemin başlangıcıdır ve sonuncu evrenin sonu dönemin sonudur.

2.2.2. Vygotsky'nin Dönemlendirmesinde Dönem Sınırlarının İşaretleri

Vygotsky'e göre, çocuğun yaşına bakarak gelişim seviyesini belirlemek güvenilir bir kriter değildir.¹⁶⁰ Ona göre, çocuğun hangi dönemde, aşamada veya evrede olduğunu belirlemek için güvenilir işaretler bulunmaktadır.¹⁶¹

Yaş¹⁶² nesnel bir kategoridir ve keyfi olarak seçilemez veya istenilen miktarda ayarlanamaz. Bu yüzden, dönemler arasındaki sınırlar sadece ve sadece bir gelişim döneminin sonunda ve diğerinin başlangıcında mevcuttur, çocuğun yaşam yolunun herhangi bir noktasında değildir. Vygotsky'e göre her dönem veya aşama, yaşam yolunda bir sonraki dönemin başladığı noktada sona erer. Örneğin, “Bebekliğin başlangıcı yenidoğan krizinin sonuna denk gelir” ve “Bebekliğin sonu ise bir yaş krizinin başlangıcına denk gelir”, yani bir krizin başlangıcına (Tablo 2.2.).¹⁶³ Bu sebeple, iki ardışık dönem arasında bir sınır bulunmaktadır.¹⁶⁴ Bu sınır, dönemlendirme tanısına uygun olanıdır. Aksi takdirde, dönemlerin birleştiği noktada, her iki döneme ait olmayan veya hiçbir döneme ait olmayan gelişim bölümleri ortaya çıkacaktır. Her iki durumda da, bu bölümlerde çocuğun gelişimsel aşamalarını tanımlamak imkansız olacaktır.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:260. Buradaki “yaş” kelimesi, çocuğun doğumdan sonraki yaşamının yılı, ayı, günü anlamına gelmektedir.

¹⁶¹ Vygotsky, *Detskaya Psihologiya*, 4:261. Buradaki “yaş” kavramı “gelişim dönemi” olarak kullanılmıştır.

¹⁶² Yaş -gelişim dönemleri anlamında kullanılmıştır.

¹⁶³ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:282-97.

¹⁶⁴ Bu nedenle, bir aşamanın sonunda çocukların psikolojik özelliklerine ilişkin doğru sonuçlar, bir sonraki aşamanın başında çocukların psikolojik özelliklerine ilişkin doğru sonuçlarla kontrol edilebilir. Örneğin: “Okul öncesi dönem” sonundaki semptomların “7 yaş krizi” semptomları ile karşılaştırılması.

¹⁶⁵ Vygotsky, dönemlerin sınırlarını belirlemek için çeşitli yöntemler denemiş olsa da, bunların tek geçerli yol olduğunu kanıtlayacak zamanı olmamıştır. Sınırların farklı kriterlere göre belirlenmesi, doğal olarak farklı sonuçlara yol açabilir. Tartışılan psikolojik sistem yazar tarafından tamamlanmamıştır ve bu nedenle çalışmada çeşitli çelişkiler bulunabilir, gerçek veya görünür olanlar. Ancak, ilk olarak, Vygotsky'nin çalışmalarına bu eleştirel yaklaşımı sergilemek yanlıştır (özellikle bazı metinler yazar tarafından yayınlanmamıştır, bu yüzden onu yayından sorumlu tutamayız). İkincisi, bu yaklaşım verimsizdir. Erken yaşta hayatını kaybeden Vygotsky, kendi psikolojik sistemini geliştirme fırsatı bulmuş olsaydı, yazılarındaki belirsizlikleri giderirdi. Bu nedenle, çalışmalarındaki herhangi bir eksiklik belirtisi, sistemin eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Her dönemin belirleyici faktörü, dönemin başlangıcının işaretidir, dönemin sonu değil. Çünkü çocuk henüz dönemin sonuna gelmemiştir. Çocuğun bu dönemin başlangıcına dair bir işareti vardır ve dönemi terk ettiğinde sonuç ortaya çıkar. Vygotsky'e göre, “okul dönemi” bir çocuğun okula gitmesiyle ilişkili değildir; bir ergen de “ergenlik dönemi” bir okul çocuğu olarak kalabilmektedir.¹⁶⁶

Kasvinov, Vygotsky'nin dönemlendirme teorisini şu şekilde açıklamaktadır: “Normal çocuk gelişimi” ve “istikrarlı dönemlerin sınır işaretleri” tüm dönemlerin belirtilerini tanımlamak için yeterlidir. “Normal çocuk gelişiminin sınır işaretleri yukarıda açıklanmıştır. Bu sınırlar, dış düzenlemenin reddedilmesiyle belirlenir. İstikrarlı dönemlerde, dış düzenleme mekanizmaları etkin bir şekilde kullanılırken, kriz dönemlerinde bu düzenlemeler reddedilir veya etkisiz hale gelir. Bu nedenle, istikrarlı dönemlerde dış düzenleme mekanizmaları işlerken, kriz dönemlerinde bu mekanizmalar işlevsiz hale gelir. Bu durum, istikrarlı dönemlerin başlangıcını ve sonunu belirler.”¹⁶⁷

2.2.3 Dönemlerin Stabil ve Kriz Olarak Sınıflandırması

Dönemlerin sıralaması, periyodik olarak değişen “istikrarlı” ve “istikrarsız” veya “yaşlar” ve “krizler” arasındaki dönüşüme göre belirlenir. Bu yüzden, bitişik herhangi bir dönemde biri istikrarlı ve “stabil” olarak adlandırılırken, diğeri istikrarsız ve “kriz” olarak kabul edilir.

Tablo 2.3. Dönemlerin Kriz ve Stabil Olarak Ayırması.

Dönem NO	“Krizler” (Stabil olmayan)	İşareti	Dönem No	“Yaşlar” (Stabil dönemleri)	İşareti
1	“Yenidoğan krizi”	YK	2	“Bebeklik Dönemi”	BD
3	1 yaş krizi	K1	4	“Erken Çocukluk Dönemi”	EÇD
5	3 yaş krizi	K3	6	“Okul Öncesi Dönemi”	OÖD
7	7 yaş krizi	K7	8	“Okul Dönemi”	OD
9	13 yaş krizi	K13	10	“Ergenlik Dönemi”	ED
11	17 yaş krizi	K17	12	(“Gençlik Dönemi”)	GD

Kaynak: Kasvinov S. G. (2013, s. 116)

Tablodaki her bir dönemin sınırı, “stabil” ve “kriz” dönemleri arasındaki geçiş noktasıdır. Bu durumda, iki farklı türde sınır bulunmaktadır. Birinci tür sınırlarda, “stabil” dönem sona

¹⁶⁶ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 155.

¹⁶⁷ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 156.

erer ve “kriz” dönemi başlar, ikinci tür sınırlarda ise tam tersi gerçekleşir: “kriz” dönemi sona erer ve “stabil” dönem başlar.

Çocuk gelişiminde, bu iki tür sınırın ardışık olarak gelmesi, sürecin gerçek bir dönüm noktası oluşturması için güvenilir bir temel sağlamaktadır.¹⁶⁸ Her bir dönemin sınırı, gelişimde bir dönüm noktasıdır. Aynı zamanda, bir dönemeç meydana gelir: bir tarafın sınırında kriz dönemden stabil döneme geçiş, diğer tarafın sınırında ise stabil dönemden kriz dönemine geçiş yaşanır. Çocuğun gelişimindeki sosyal konumunun oluştuğu anı belirlemek için, “stabil” dönemin seyrini anlamamız gerekmektedir. Bu döneme ait dış düzenlemeye uymaya başladığı anı bulmak önemlidir. Ayrıca, stabil dönemin sonunu bulmak için, çocuğun dış düzenlemeyi reddetmeye başladığı anı tespit etmemiz gerekmektedir. Bu, çocuğun tamamen dış düzenlemeyi reddettiği anlamına gelmez. Çocuk, dış düzenlemenin nesnesi olmaktan çıkar ve kendi kendini yöneten bir birey haline gelir. Bu noktada çocuk, dış düzenlemeye uymak ya da uymamak konusunda kendi kararını verir. Kendine özgü davranışın en belirgin özelliği, çocuğun karar verme süreci olmaktadır.¹⁶⁹ Bu durumda, çocuk itaat etmeyi veya itaatsizlik etmeyi seçebilir. Çocuğun itaatsizlik veya itaat etme seçeneği vardır. Ancak, itaat stabil bir dönem boyunca ortaya çıktığı için, itaatsizlik stabil dönemin sonunu (kriz döneminin başlangıcını) işaret eder. Burada, dış düzenlemeyi reddeden itaatsizlikten bahsediyoruz, ki bu “zor yetiştirme”nin en yüksek seviyesidir.¹⁷⁰

Kriz dönemi başladığında, çocuğun eğitilebilirliği azalabilir: Çocuk yeni bir stabil döneme doğru ilerlerken, sosyalleşme sürecinde yeni bir konum edinir ve bu da çocuğun yeni kurallara uymasıyla ilişkilidir. Çocuk, önceki kuralları görmezden gelmeyi öğrenir ve eğer yetişkinler çocuğun kendi kendini kontrol etme yeteneğini fark ederse, çocukla çatışma yaşama ihtiyacı duymaz. Ancak yetişkinler çocuğu zorlamaya çalışırlarsa, “mutlak zor disiplin” aniden artabilir. “Göreceli zor disiplinin” kriz döneminin başlangıcında, stabil dönemin başlangıcına göre en yüksek seviyeye ulaştığını unutmamak önemlidir.¹⁷¹

¹⁶⁸ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:247.

¹⁶⁹ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:274.

¹⁷⁰ Çocuk ve yetişkin arasında bir yasağın kaldırılması konusunda yaşanan tartışmalar ve kavgalar, çocuğun hala yetişkine olan bağımlılığını aşmadığını gösterir. Artık dış düzenlemeyi reddedebilen çocuk, yetişkinle tartışmaktan bile vazgeçer. Stabil bir dönemin sonunda, kendisine özgü dış düzenlemenin nesnesi olmaktan çıktığı için, bu etkileri görmezden gelir.

¹⁷¹ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 118.

Vygotsky'nin gelişim teorisindeki kriz dönemlerini daha iyi anlamak için, stabil dönemlerini tanıtmak önemlidir. Vygotsky'nin çocuk gelişim psikolojisinde beş stabil dönemden bahsetmek mümkündür. Bunlar sırasıyla bebeklik dönemi, erken çocukluk dönemi, okul öncesi dönem, okul dönemi ve ergenlik dönemidir.

1. *Bebeklik Dönemi (BD)* olarak adlandırılan dönem, yenidoğan krizinin sona erdiği ve çocuğun yaşamının 2. ve 3. ayları arasında yer aldığı bir süreçtir. Bu dönemde, çocuğun dış dünyayı algılamaya başladığı ve ardışık dönemler arasında sadece bir sınır olduğu vurgulanmaktadır. Vygotsky'e göre, bu dönem çocuğun gelişiminin önemli bir dönüm noktasıdır.¹⁷²

2. *Erken Çocukluk Dönemi (EÇD)* olarak adlandırılan dönemde, Vygotsky'nin belirttiği önemli işaretler arasında çocuğun nesnelerin isimleri hakkında sorular sormaya başlaması yer almaktadır.¹⁷³ Ancak çocuk sadece isim sormaz, aynı zamanda nesnenin ne işe yaradığını öğrenmek de ister.¹⁷⁴ Bu nedenle, çocuklar nesneleri işlevlerine göre tanımlarlar ve onlarla ilişkilendirilen etkinliklere göre adlandırırılar.¹⁷⁵ Çocuklar dünyayı inceler, tek tek nesneleri seçer ve bir nesneyi bir kelimeyle adlandırarak, onu diğer nesnelerden ayırmak istediklerini ifade ederler.¹⁷⁶ Ayrıca, hem toplumda hem de çocuk için bu nesneyle ilişkili belirli bir eylem bulunmaktadır.¹⁷⁷ Bu nedenle, çocuğu bir eylemi gerçekleştirmeye teşvik etmek için, yetişkinler nesnenin adını kullanarak gerekli nesneyi işaret etmektedirler.

Bu tür bir düzenlemeye örnek olarak, V. S. Muhina tarafından 2 yaşın 3. çeyreğindeki bir çocuk üzerinde yapılan gözlem verilebilir. Muhina, Andruşa isimli çocuğun 1 yıl, 7 ay ve 3 günlük olduğunu belirtirken şunları söylüyor: “*Hiç kimseye hitap etmeden, sadece rastgele bir şekilde “işte salıncak” dedim. Andruşa hemen oyuncağını bırakıp salıncağa koştu. Salıncağın keyfini çıkarıyor, yani salıncakla yapılması gereken aktiviteyi gerçekleştiriyor. Sonra annesinin “işte top” demesiyle, çocuk yine oyuncağını bırakıp topa yöneliyor. Topu*

¹⁷² Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:282-83.

¹⁷³ Vygotsky L. S., 4:321.

¹⁷⁴ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:323.

¹⁷⁵ Vygotsky L. S., *Problema Razvitii Psihiki*, 3:258. “Erken yaştaki” çocuk için (“erken çocukluk”), “kelime - öznenin adı - her şeyden önce işlevini, amacını ifade eder”. Örneğin: “Kürek, şekli, rengi ve boyutu ne olursa olsun bir kazma aletidir”. (Muhina V. S., *Detskaya Psihologiya* (Moskova: Prosveşeniye, 1985), 99.)

¹⁷⁶ Vygotsky L. S., *Problema Razvitii Psihiki*, 3:270.

¹⁷⁷ 1 yaş 8-9 ayda (2. yılın çeyreği) “çocuklar hala çok fazla manipülasyon yapar”, ancak bebeklik döneminden farklı olarak “nesnelerin manipülasyonu artık temel kullanım işlevleriyle uyumludur” (Muhina V. S., *Tainstvo Detstva*, c. 1 (Ekaterenburg: Y- Faktoriya, 2005), 95.)

*havaya fırlatıp yakalıyor ve tekrar havaya fırlatıyor, yani nesne ile ilişkili faaliyeti yerine getiriyor.”*¹⁷⁸

EÇD’de, yetişkinlerin kullandığı “basit bir kelime” ile birlikte birçok ardışık aktivite ve nesnenin kullanımını içeren zor bir durum ortaya çıkabilir. Örneğin, “*1 yıl 8 ay 10 günlük bir çocuk “yemeğe çağrıldığında” (basit kelime aracılığıyla dış düzenleme), çocuk tartışmasız bir şekilde ellerini yıkamaya gider ve odasından kendisi için çocuk sandalyesini getirir”*.”¹⁷⁹

Batılı psikologlar, çocukların yaşamın ikinci yılının sonunda, yani ikinci yılın üçüncü çeyreğinden sonra, belirli görevlerle baş edemediklerinde hoşnutsuz olduklarını söylemektedir. Bir çocuk görevleri başarıyla yerine getirdiğinde ve görevler için çaba göstermeleri istendiğinde genellikle iyi bir ruh hali içinde olurlar.¹⁸⁰ Bu nedenle, çocuklar günlük hayatta *basit kelimeler* aracılığıyla davranışlarını yetişkinlerin düzenlemelerine uyarlamaya çalışırlar.

EÇD çocuklarda içsel konuşmanın görüldüğü bir dönem olmaktadır. 3 yaş civarındaki çocuklarda içsel söz yardımıyla kendini yönetme yeteneğinin görüldüğü örnekler, psikologların “okul öncesi çağda” içsel konuşmanın ortaya çıkmasıyla ilgili fikirleriyle uyumludur. Vygotsky'e göre, okul öncesi dönemdeki çocuklarda içsel konuşma, erken çocukluk dönemine göre farklıdır. Bu nedenle, içsel konuşmanın okul çağında da ortaya çıktığı ve okul çağının “içsel konuşma çağı” olduğu savunmuştur.¹⁸¹ Farklı dönemlerde farklı içsel konuşma türleri ortaya çıkabilmektedir.

EÇD’de, *içsel konuşma* türlerinden biri ortaya çıkar. Okul öncesi çocukların karakteristik özelliği olan bu içsel konuşma, durağan dönemde içselleştirilen benmerkezci konuşmanın yerine günlük konuşulan kelimelerle dışsal düzenlemeyi temsil eder.¹⁸² Sonuç olarak, çocuk içsel konuşma şeklinde kendini barındırma ve komuta etme becerisi kazanmaktadır.

Dördüncü yaşındaki bir kız çocuğu, Vygotsky'nin ifade ettiği gibi, yetişkinin getirdiği dış düzenlemeyi reddetme davranışını açık bir şekilde sergilemiştir. Çocuk, çocuklar hakkında

¹⁷⁸ Mukhina V. S., *Tainstvo Detstva*, 1:216.

¹⁷⁹ Muhina V. S., *Bliznetsy* (Moskova: Prosveşeniye, 1969), 96-97.

¹⁸⁰ Mussen P. H. vd., *Razvitiye Liçnosti Rebonka* (Moskova: Progress, 1987), 68.

¹⁸¹ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:193.; Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 504-5.

¹⁸² Çocuğun konuşması başkasına değil, kendisine yöneliktir. Burada çocuk hem veren hem de yapandır.

konuşma yapılacak bir konferansa götürülmek isteniyor ve buna yönelik hazırlıklar yapılıyor. Vygotsky'nin kızı konferansa davet edildiğinde, kız çocuk başlangıçta direnmiyor ve gelmek istemiyor. Eve gitmesi söylendiğinde ise kız çocuk eve dönmüyor. Konferansa katılması için tekrar davet edildiğinde çocuk yine reddediyor. Ancak onu yalnız bıraktıklarında ağlamaya başlıyor. Kendi direnişi nedeniyle konferansa götürülmediği için üzgün olduğu anlaşıyor.¹⁸³

3. *Okul Öncesi Dönemde (OÖD)*, çocuk oyun yoluyla yetişkin tarafından dışsal olarak yönlendirilir. Oyun durumu, karmaşık bir oyunun nesnesi olan oyun içeriğini modelleyen bir kavramdır. Bu düzenleme genellikle dışsal olarak kabul edilir, çünkü genellikle başka bir kişi tarafından oluşturulur. Oyun durumu henüz işlevselleştirilmemiş ve oyun içeriğine (dış çevre) bağımlıdır.¹⁸⁴ Dört yaşındaki çocuklarda oyun gelişiminin ikinci aşaması olan “rollü oyun” (rol oynama oyunu) başlar. Bu dönemde yetişkinler, çocuklara emirlerini oyunlar aracılığıyla (oyunlarda görevler vererek) yaptırabilirler.¹⁸⁵ Batılı psikologlar, okul öncesi dönemi rol yapmanın altın çağı olarak kabul etmekte ve bu dönem dört yaşında zirveye ulaştığını düşünmektedirler.¹⁸⁶

OÖD'nin üst sınır işareti, çocuğun yetişkinin kontrolünden kurtulması için oyun yoluyla geliştirdiği bir yetenektir. Ayrıca, "oyun durumu" karmaşık oyunun merkezi haline gelmektedir. Stabil dönemin sonunda, çocuk dış düzenlemeye itaat etmeyi bıraktığı zaman, bu kendi iç düzenlemesini sağladığının bir işareti, olarak kabul edilir, yani dış çevreye ihtiyaç duymadan kendi kendini yönlendirebilir hale gelmiş bulunmaktadır.

Çocuğun dış yönlendirmeye karşı olan itaatsizliği, oyun kurallarını değiştirme isteğiyle ortaya çıkmaktadır. Okul öncesi çocukların oyun gelişimi genellikle OÖD'nin sonunda hızlanmakta. Oyun kuralları genellikle oyun başlamadan önce belirlenir ve formüle edilir. Ancak, bazen oyun sırasında “koşullu kurallar” da ortaya çıkabilmekte.¹⁸⁷ Örneğin, 7

¹⁸³ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:369-71.

¹⁸⁴ Bu konuyla ilgili bir örnek şudur: Bir yetişkin, yaklaşık 4 yaşındaki bir çocuğun gerçek hayattaki davranışını bir oyun aktivitesine dönüştürerek çocuğa oyun sırasında rehberlik edebilir. Örneğin, 3 yaş 10 aylık bir çocuğa önce "bir kağıt parçasında delik açma" görevi verilir. Çocuk bu görevi reddettikten sonra, yetişkin görevi oyun durumuna dahil ederek çocuğun görevi devam ettirmesine yardımcı olur. (Muhina V. S., *Detskaya Psihologiya*, 208.)

¹⁸⁵ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 228-33.

¹⁸⁶ Santrock J. W., *Child Development* (Madison; Dubuque: Brown & Benchmark, 1994), 482. "Rollü oyun" terimi İngilizce'de "rol yapma" veya "numara yapma" anlamına gelir. Bu terim, rol yapmanın azalması, içselleştirme süreci ve kural temelli oyuna geçişle ilişkilendirilir.

¹⁸⁷ Elkonin D. B., *Psihologiya İgry* (Moskova: Vlastos, 1999), 315.

yaşındaki çocuklar “tavşanlar kurtları yakalar” oyununu oynarken belirli bir kurala göre hareket etmekte. ¹⁸⁸ OÖD’in sonlarına doğru, çocuklar gerçek sosyal ilişkilere aykırı bir durumu kabul edebilir ve oyunu buna göre vurgulayabilirler. ¹⁸⁹ Başka bir deyişle, çocuklar oyun sırasında gerçeklikle ilgisi olmayan koşullu oyun etkinlikleri yaratabilirler. 7 yaşına geldiklerinde, çocuklar oyun başlamadan önce ve iç konuşmalarından bağımsız olarak (tamamen koşullu) kurallar oluşturabilmekte. ¹⁹⁰

OÖD’in sonunda, çocuklar artık kendi içsel koşullu oyun durumlarını yaratabilir ve kendileri için koşullu davranış kuralları belirleyebilmekte. ¹⁹¹ Bu durumda, çocuklar artık içselleştirilmiş bir oyun durumuyla bağımsız bir iç düzenleme yeteneğine sahip olduklarını gösterirler. Ayrıca bu dönemde çocuklar, ortaya çıkan öz yönlendirmeye dayalı dış düzenlemeyi reddetme yeteneğine de sahip olmaktadır.

Vygotsky için OÖD’in sonu, “7 yaş kriz” dönemin başlangıcıyla aynı zamana denk gelmektedir. Bu yüzden, bahsedilen dönemin üst sınırı, “7 yaş krizinin” başlangıcının belirtileriyle ilişkilidir: Çocuğun davranışlarında kasıtlı, saçma ve yapay davranışlar ortaya çıkmakta; kendini bir şakacı yerine koymakta ve bu davranışıyla eğlenmek yerine daha fazla kınanmaya neden olmaktadır. Bu davranış, motivasyonsuz bir izlenim yaratır ve çocuk başkaları tarafından daha az tanınır. Aynı zamanda, deneyim ve anlık eylem arasında sıkışıp kalan bir entelektüel an ortaya çıkar, yani dolaysızlık kaybolur. ¹⁹² Çocuk, kendi bakış açısına göre belirlenmiş bir oyun ortamı oluşturur ve içsel olarak bu ortamda oynarken, dışarıdan bakıldığında anlamsız görünen ancak sadece içsel oyununda anlam taşıyan ¹⁹³ oyun

¹⁸⁸ Elkonin D. B, *Psikhologiya İgry*, 255.

¹⁸⁹ Elkonin D. B, *Psikhologiya İgry*, 258. “Oyun üzerinde durma” terimini şu şekilde anlamalıyız: Dönemin sonunda çocuklar yönlendirici oyunun nesneleri olmaktan çıkar ve özneli haline gelirler (oyun durumunun yaratılması ve dönüştürülmesi dahil). Artık çocukların kendileri oyun durumunun (ve bu bahane altında - diğer insanların) dış manipülatörleri haline gelirler, oyun onların değildir.

¹⁹⁰ Okul çağındaki çocuklarda görülen iç konuşma türü 6 yaş civarında ortaya çıkar. (Kolominsky Ya. L ve Palko E. A, *Uçitelu o Psihologii Detey Şestiletneho Vozrasta* (Moskova: Prosveçeniye, 1988), 159.)

¹⁹¹ Bu durumun ortaya çıkması genellikle yakın çevrenin kurallarının (ebeveynler tarafından konulan kurallar da dahil olmak üzere) bozulmasıyla ilgilidir. Çocuk, “büyük bir azimle yerine getirdiği” “kendi tarafından belirlenmiş” kurallara direnir. (Polivanova K. N, “Psihologičeskiy Analiz Krizisov Vozrastnogo Razvitiya”, *Voprosy Psihologii*, sy 1 (1994): 61-69. s. 64). Bu otomatik olarak değil, çocuğun dış yönlendirmeye uyma ya da uymama kararına bağlı olarak gerçekleşir. “Gerçek hayatta çocuk davranışlarını sadece belirli bir norma göre yönlendirmekle kalmaz, aynı zamanda kendisi de bir norm (yeni kural) yaratabilir”. (Veraksa N. E ve Dyachenko O. M, “Sposoby Reguljatsii Povedeniya u Detey Doşkolnogo Vozrasta”, *Voprosy Psihologii*, sy 3 (1996): 16.

¹⁹² Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:376-77.

¹⁹³ “Sanki çocuklar tanıdık bir ortamda, bu özel duruma yabancı olan farklı bir oyunda rol alıyorlarmış gibi”. (Polivanova K. N, “Psihologičeskiy Analiz Krizisov Vozrastnogo Razvitiya”.

aktivitelerini sergiler.¹⁹⁴ Aynı zamanda, çocuk, çevresindekiler için daha az anlaşılır hale gelir çünkü kendi algıladığı durumdan bağımsız olarak davranır. Kendi koyduğu ve yerine getirdiği koşullu kurallar nedeniyle, başkalarının asla yapmayacağı şekilde davranmaya başlar: Davranışlarında kasıtlı, saçma ve yapay bir şey ortaya çıkar, kendiyle alay eder. Diğer insanlar kınamaya başladığında, çocuk hala şakacı gibi davranmaya devam eder ve bu durum motivasyonsuz bir izlenim yaratsa da aslında motive olmuştur. Çünkü başkaları tarafından azarlanmak, çocuğa kendi iç oyunlarının ve kurallarının gerçekten de koşullu olduğunu deneysel olarak teyit eder. Bu durumda çocuk bağımsızlıktan kendi kendini yönetmeye geçmiş ve kendi öznesi haline gelmiştir. Çevredeki insanlar tarafından anlaşılmayan şey, 7 yaşındaki bir çocuğun planladığı davranışı gerçekleştirmek için dışarıdan “deneme eylemleri” yapmadan sadece görsel yönelimine güvenmesidir.¹⁹⁵ Bu yaşta oyun genellikle içe dönüktür, ancak eğer içsel bir oyun olarak kabul edilirse ve hemen gerçekleşmeden önce deneme eylemleri yapılırsa, kendini dışsal eylemler veya aktiviteler şeklinde gösterebilir.

OÖD’in sonunda, çocuk, içselleştirilmiş oyun yoluyla, yani hayal edilen düşünceleri içeren zihinsel eylemlerle bağımsız içsel düzenleme yeteneğine sahiptir. Vygotsky’e göre bu durum, açıkça deneyim ve doğrudan eylem arasında sıkışmış bir “entelektüel an” olarak adlandırılabilir.¹⁹⁶ Ancak bu anın yerini, oyunun içsel durumu ve çocuğun bağımsız olarak yarattığı koşullu kuralların belirlediği başka bir an almaktadır. Oyun dışı davranışını, bağımsız olarak inşa ettiği oyuna dönüşmektedir. Çocuk, başkalarının bakış açısına, eylemlerine ve dış durumlarına (başkalarının oyun dışı olarak gördükleri de dahil olmak üzere) yetersiz tepki verebilir. Nesnel olarak çevre değişmemiştir, ancak çocuk için değişmiştir çünkü çocuğun kendisi değişmiştir.¹⁹⁷ Çocuklar gelişimsel açıdan bir dönemden diğerine geçtiklerinde, çevreleri tamamen değişir.¹⁹⁸ Okul öncesi dönemin en üst seviyesi tahmini olarak 7 yaş civarındır.

¹⁹⁴ Burada aktivite kelimesi “davranış” anlamında kullanılmaktadır.

¹⁹⁵ Lublinskaya A. A, *Detskaya Psihologiya* (Moskova: Prosvecheniye, 1971), 340.

¹⁹⁶ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:376-77.

¹⁹⁷ Vygotsky, *Detskaya Psihologiya*, 4:380-85.

¹⁹⁸ Vygotsky, *Detskaya Psihologiya*, 4:381.

Tablo 2.4. Dönemlere Göre Yaş Sınırları ve Dış Düzenlenme Araçları.

Dönemler	Sıra	Dış düzenleme araçları	Dönemlerin “grupları” ve “alt grupları”	
			Krizler	Stabil dönemler
I	1.	İlk sinyal nesnesi	1. Yeni doğan krizi (YK) 0-2 ay	2. Bebeklik dönemi (BD) 2-14,15 ay
	2.	Basit kelime	3. Bir yaş krizi (K 1) 14,15-18,20 ay	4. Erken çocukluk (EÇ) 18,20ay-4.yaşın başlangıcına kadar
II	3.	Oyun nesnesi	5. Üç yaş krizi (K 3) 4. yaş başı ile - 4. yaş bitimi	6. Okul öncesi dönem(OÖD) 4 yaş-7 yaş
	4.	Bilimsel kelime	7. Yedi yaş krizi (K 7) Yaklaşık 7 ile-8 yaş	8. Okul Dönemi (OD) 8 yaş-13 yaş
III	5.	Ciddi oyun nesnesi	9. On üç yaş krizi (K 13) 13yaş- 14 yaş	10. Ergenlik dönemi (ED) 14yaş-16,17 yaş
	6.	Ciddi kelime	11. On yedi yaş krizi (K 17) 16, 17 yaş-18 yaş	12. Gençlik Dönemi (GD) (18 yaş sonrası)
Belirtilen yollarla dış düzenleme ile gelişimin sosyal yönü			Oluşmaktadır (dönem sonunda tamamen oluşmuş)	Dönem sonunda kaybolur ("sıfırlanır")
Dönem sonu işareti			Çocuk, belirtilen yollarla dış düzenlemenin nesnesi haline gelir	Belirtilen yollarla çocuk, dışsal düzenlemenin nesnesi olmaktan çıkar.
Dönem başlangıç işareti			Çocuk, önceki dönemin karakteristiği aracılığıyla dış düzenlemenin nesnesi olmaktan çıkmıştır.	Çocuk,döneme özgü araç yardımıyla dış düzenlemenin nesnesi haline gelir

Kaynak: Kasvinov (2013, s. 164.)

4. *Okul Dönemi (OD)*, okul öncesi dönemin sonunu ve okul döneminin başlangıcını temsil eder. Bu dönemde çocuk, bilimsel yönlendirme ile yetişkinin rehberliğine ihtiyaç duyar. Vygotsky, OD başlangıcını belirlemek için kronolojik bir referans noktası olarak “8 yaşını” kullanmıştır.¹⁹⁹ L. I. Bozhovich, çocukların okula başladıklarında öğrenmeye karşı sorumlu bir tutum sergilediklerini, öğretmenin sunduğu her şeyi yapmaya ilgi gösterdiklerini ve bu tutumun birinci ve ikinci sınıflarda güçlendiğini ve geliştiğini belirtmektedir.²⁰⁰ Yani, çocukların sosyal gelişimi, yetişkinin rehberliğine bağımlı olarak şekillenir (bu rehberlik genellikle öğretmenden gelir).²⁰¹ Bozhovich, bu düşüncesini paylaştığında, ülkesindeki çocukların 1. ve 2. sınıfa 7-8 yaşlarında başladığını belirtmiştir. Bu nedenle, çocuğun öğretmenin dışsal sözlü düzenlemesine boyun eğmesinin yaklaşık olarak 8 yaşında gerçekleştiğini ifade edebiliriz.²⁰² Bu düşünce, Amerikalı psikologların yaklaşık olarak 8

¹⁹⁹ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:256.

²⁰⁰ Bojović L. İ, *İzbraniye Psihologičeskiye Trudy* (Moskova: Mejdunarodnaya Pedagogičeskaya Akademiya, 1995), 37.

²⁰¹ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 133-36.

²⁰² Ayrıca: Dikkat dağınıklığına karşı direnme, öğrenilen programa istikrarlı bir şekilde bağlı kalma, tek bir hatadan sonra tekrar hata yapmamaya çalışma ve gelen yardımı kabul etme becerileri ... 6-7 yaşından 7-8 yaşına geçişte oluşur.

yaşın sonunda çocukların otoriteye gönüllü olarak itaat etmeleri gerektiğine inandıkları verileriyle uyumludur.²⁰³

Bu yaşta, ana otorite öğretmendir ve öğretmenin görüşü ilkökul öğrencileri için en önemli ve kesin olandır.²⁰⁴ Dış rehberlik ise bilimsel sözlerle öğretmen tarafından sağlanır. Bu durum, çocuğun ebeveynlerden çok öğretmene bağımlı olmasına yol açabilir ve hatta ebeveynlerin kendi davranışlarını öğretmenin talimatlarına uymaya çalışması şeklinde kendini gösterebilir ("öğretmen dedi ki, ..." gibi).²⁰⁵

Vygotsky'ye göre, bu durum aynı zamanda okul döneminin üst sınırını da gösterir: Çocuk, artık yetişkinin dış yönlendirmeye ihtiyaç duymayan bir noktaya gelir. Başka bir deyişle, çocuk (ergen) bu tür dış düzenlemeleri reddeder. Bu nedenle, stabil bir dönem boyunca, dış düzenlemenin içselleştirilmesiyle ortaya çıkan "öz-düzenleme" gereklidir. Bağımsız olan öz düzenleme (iç yönelim), içselleştirilmiş düzenleme yoluyla (bu durumda - içselleşen bilimsel konuşma yardımıyla) stabil dönemin sonunda gerçekleşecektir. Vygotsky OD'ni, içsel konuşmanın oluşma dönemi olarak kabul eder.²⁰⁶

OD'in üst sınırı, Bozhovich tarafından açıklandığı şekilde belirlenir: Vygotsky, 13-14 yaşları arasındaki "negatif" gençlik dönemini "13 yaş krizi" olarak adlandırmıştır.²⁰⁷ Bu dönemin sonu diğer dönemin başlangıcıdır ve bu nedenle "okul dönemi" 13 yaşında sona erer, yani "krizin" başlangıcı anlamına gelir.

Bu dönemin sonu bir sonraki dönemin başlangıcıyla aynı işarete sahiptir. Bu durumda, "okul döneminin" sonu "13 yaş krizinin" başlangıcıyla aynı işarete sahip olurlar. Bu ergenlik krizi, yeni bir öz farkındalık düzeyinin ortaya çıkmasıyla ilişkilidir ve ergende kendini tanıma yeteneği ve ihtiyacının ortaya çıkmasıyla karakterize olmaktadır. Bu aynı zamanda "kendini eğitime" arzusunu da içerir.²⁰⁸ Öz-bilgi ve öz-eğitim, öz-düzenlemenin boyutlarıdır.

Gesell'in uzun bir çalışmasının sonuçlarıyla kanıtlanmış olan gerçek şudur: 13 yaşındaki bir çocuğun öncül aktivite türü *iç konuşmadır* ve genç yaşlarda daha içe dönük, içine kapanık

²⁰³ Mussen P. H. vd., *Razvitiye Lichnosti*, 160.

²⁰⁴ Davydov V. V, *Psihiçeskoye Razvitiye v Mladşem Şkolnom Vozraste* (Moskova: Prosveşeniye, 1979), 98.

²⁰⁵ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 234.

²⁰⁶ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:193.

²⁰⁷ Bojoviç L. İ, *İzbraniye Trudy*, 75-107.

²⁰⁸ Bojovich L. İ, *İzbrannie*, 75-107.

ve özeleştiriyeye eğilimli hale gelir. Bu gelişim düzeyi içsel yönelim süreçleriyle karakterizedir.²⁰⁹ 13-14 yaşlarındaki ergenler artık davranışlarını kontrol edebilir ve bağımsızlık arzularını açıkça ifade ederler.²¹⁰ Ergenler, kendilerini beğenmişlikle onaylamak ve kendilerine hak vermek konusunda eğilimlidirler. Ancak, faaliyetlerinin yetişkinler tarafından değerlendirilmesini istemezler. Genellikle övgü, tam tersi bir tepkiye neden olur. Ahlaki öğretiler, gösteriler ve konuşmalar aşırı agresif olarak algılanır. Ergenler, inançlarına sorgulayıcı bir yaklaşım sergiler ve hatta açıkça konuşulabilen konular hakkında bile tartışma eğilimindedirler.²¹¹

Daha önce de ifade edildiği gibi, OD içsel konuşmanın oluşumuyla ilişkilendirilir.²¹² Vygotsky'e göre, bu aşamada ortaya çıkan içsel konuşma genel bir tür değildir (çünkü çocuk zaten buna sahiptir), bunun yerine içselleştirilmiş *bilimsel konuşması* olarak adlandırılan belirli bir türdür. Burada, Rus psikoloji ve eğitim uzmanı olan V. A. Krutetsky'nin günlük kullanımı ile ilgili örneğini verebiliriz: “Yaklaşık 13 yaşındaki bir yedinci sınıf öğrencisi, günlüğüne “iç sesi” hakkında yazı yazar ve günlükte kopya çekmeyeceğine dair söz verir. Ancak daha sonra, sınavda zor bir durumda kaldığında, kopya çekme konusunda çelişkiye düşer. Fakat iç konuşmanın yardımıyla, kopya çekmenin tüm sonuçlarını düşünerek bu durumdan vazgeçer.”²¹³ Ergenler arasında “kendi kendini yönlendirme” (kendi kendini eğitime, kendi kendine öğrenme) kavramı, “içselleşmiş kelime” olarak eğitim ve bilim alanında ortaya çıkmaktadır.

Durumu şu şekilde açıklayabiliriz: Kendi kendini yönlendirme veya kendi kendine eğitim, genç bireyin içselleştirilmiş eğitimsel konuşma yoluyla kendi kendine öğrenme sürecidir. Bu süreçte öğrenci, kendini öğretmen gibi görerek kendi eğitimini yönlendirir.²¹⁴ Bu yöntem genellikle okul dönemindeki çocuklar arasında kullanılır ve genellikle 13 yaşına kadar devam eder. (Tablo 2.4)

²⁰⁹ Kon İ. S, *Psihologiya Ranney Yunosti* (Moskova: Prosveşeniye, 1989), 33-34.

²¹⁰ Ergen, “ihtiyaçlarını ve inançlarını karşılamadığı takdirde çevrenin etkisine direnebilir” ve “bu tür bir bağımsızlık çok değerlidir ve kişiliğin oluşumu için gereklidir”. (Levanova E. A., “Oni Uje Ne Deti”, içinde *Psihologiya Razvitiya*, ed. Muhina V. S. ve Hvostov A. A. (Moskova: Akademiya, 2001), 423.

²¹¹ Levanova E. A., *Psihologiya Razvitiya* 420-22.

²¹² Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:193.

²¹³ Krutetsky V. A ve Lukin N. S, *Psihologiya Podrostka* (Moskova: Prosveşeniye, 1965), 43.

²¹⁴ Bunu “tüm okul dönemi” boyunca inceler. Sonuç, kendi kendine öğrenmeyi öğretme sürecinin öğretmenler ve psikologlar tarafından nasıl organize edildiğine bağlıdır.

5. *Ergenlik Dönemi (ED), Ergenliğin alt sınır belirtileri:* Ergenin yetişkinlerin rehberliğiyle “ciddi oyun”lar aracılığıyla gelişimini sürdürdüğü bir süreçtir. Bu dönemde ergen, yetişkinlerden destek alarak büyümeye devam eder. ED, bir önceki “13 yaş krizi” döneminin sonu olarak kabul edilir. Vygotsky, 13-14 yaş arasındaki ergenlik dönemindeki olumsuzluklarını “13 yaş kriz” olarak adlandırmıştır.²¹⁵ Bu nedenle, “ergenlik” terimini kronolojik olarak “14 yaş” olarak tanımlayabiliriz. Tıpkı diğer stabil dönemler gibi, dış çevreye itaat ederek (dış araçların kullanıldığı dış yönlendirme ile) karakterize edilir. Gesell'in uzun çalışmasının sonuçlarına göre, 13 yaşındaki çocuk içe dönükse,²¹⁶ 14 yaşına geldiğinde içe dönüklük dışa dönüklüğe dönüşebilir.²¹⁷ Bu dönemle ilgili bulgular oldukça ilginçtir. Vygotsky'nin yeniden yapılandırılmış teorisi çerçevesinde, bağımsız öz-yönelim olarak adlandırılan bir kavram, 13 yaşındaki bir ergenin içsel odaklanmasıyla karakterize edilmektedir. Bu öz-yönelim, genellikle okul döneminin sonunda dış rehberliğin reddedilmesiyle ortaya çıkar.²¹⁸ Ancak 14 yaşına gelindiğinde, ergen genellikle dışa dönüktür ve çevreye odaklanmıştır. Bu nedenle, dış etkenlerin etkisiyle çevrenin ve dış düzenlemenin etkisine maruz kalır ve yeni bir stabil döneme girer.

Genellikle, öğretmenler ve veliler, 14 yaşındaki bir çocukla ilişkilerinde, çocuğun 13 yaşındaki haline kıyasla “zor eğitebilirlik”te belirgin bir azalma fark edemeyebilirler. Bir ergen için, “ergenliğin” özgürlüğü olan yönlendirme konusunda artık sadece öğretmen değil,²¹⁹ kendisi için anlamlı ve yetkili olan herhangi bir yetişkin olabilir. Bu, yetişkinlerden, ebeveynlerden, öğretmenlerden veya tanıdık kişilerden herhangi biri olmayan bir toplum üyesi olabilir. Gençler için çekici gelen merkezler genellikle ilgilerini çeken ve merak uyandıran yetişkinlerin yönettiği genç kulüpler veya ortak ilgi alanlarına sahip dernekler olabilir. Burada asıl amaç, çocukların birbirleriyle iletişim kurmasıdır; Yani ciddi oyun, liderlik ve sıcak bir ortam.²²⁰ Bazı durumlarda, öğretmenler ve aileler tarafından hastalık derecesinde kısıkanılan bu tür kulüpler ve dernekler bulunmaktadır.²²¹ Genç gruplarda

²¹⁵ Bojoviç L. İ, *İzbraniye Trudy*, 75.

²¹⁶ Kon İ. S, *Psihologiya*, 33-34.

²¹⁷ Kon İ. S, *Psihologiya*, 33-34.

²¹⁸ Dönemin sonunda (“krizlerin” başlangıcında) ortaya çıkan öz düzenleme, bir işlev için gerçek gelişimde olması gerektiği gibi çocuk (ergen) tarafından bağımsız olarak gerçekleştirilir. Uygulanması hala bir yetişkinle işbirliği (etkileşim) gerektiriyorsa, işlevin hala “yakınsal gelişim alanında” olduğunu ve gerçek gelişim düzeyinde olmadığını anlarız.

²¹⁹ Aynı durum “okul dönemi” için de geçerlidir.

²²⁰ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 146.

²²¹ Kon İ. S, *Psihologiya*, 138. Yetişkinler “ciddi oyunu” bir tür kötülük olarak algılamamalıdır: bu tür “grup oyunu”, ergenlerde “gerekli (gelecekteki yetişkin yaşamında) sosyal etkileşim becerilerini” geliştirdiği için yararlıdır. (Kon İ. S, *Psihologiya*, 129.) Ergenlerin eğitim ve öğretiminin etkinliğini artırmak için

(kulüpler, dernekler, birlikler, akımlar), gençler için organizatör ve lider olan bir yetişkin, önemli bir rol oynamaktadır. Elbette gençler kendi başlarına da ciddi oyunlar oynayabilirler,²²² ancak pedagojik ve psikolojik açıdan, yetişkinlerin rehberliğiyle gelen *ciddi oyunun* önemi vurgulanmalıdır.

Vygotskyye göre ergenler genellikle “ciddi oyun” olarak adlandırılan, içeriksiz ve tamamen dış iletişim biçiminde çeşitli ilişkilerin, kursların ve toplulukların kurulması deneyimini yaşarlar.²²³ Bu durum sadece Vygotsky ve Stern’in dönemine özgü olan “ciddi oyun” kavramıyla sınırlı değildir; gençlik iletişim grupları, toplulukları, kursları vb. günümüzde de varlığını sürdürmektedir.²²⁴ Bu gruplar arasında, öğrencilerin sekizinci ve dokuzuncu sınıf öğrencisi olması temel bir koşuldur. Yetişkinlerin nadiren görüldüğü ve mevcut yetişkinlerin çok yüksek bir otoriteye sahip olduğu gruplar da bulunmaktadır. Ayrıca, ayrıntılı ritüeller içeren ve ciddi bir oyun biçimi olarak da görülebilecek gruplar da mevcuttur.²²⁵

14 yaş civarında, “ciddi oyun” sadece resmileşmekle kalmaz, aynı zamanda bu dönemdeki ergenlerden benzer konuşmalar veya düşünceler de duyabiliriz. Örneğin, 14 yaşındaki bir genç şu şekilde ifade edebilir: “Şu anda yaşam koşullarım oldukça zor, ama bir o kadar da eğlenceli... Adeta bir filmde ilginç bir rol oynuyormuş gibi hissediyorum.”²²⁶

Ergenliğin üst sınır belirtileri: Ergen, “ciddi oyun” sayesinde yetişkin rehberliğinden bağımsız hale gelir. Artık yetişkinlerin davranışlarını taklit etmek ve kurallara uymak yerine kendi iç rehberliğini oluşturur. Dış rehberlik reddedilir ve ergen, kendi içinde bağımsız ve öz-yönlendirme yeteneğine sahip olmak için yeni bir seviyeye yükselir. Bu sayede dış çevreye ve yetişkinlerin rehberliğine bağımlı olmadan kendi kararlarını verebilir.

öğretmenler kulüp ve derneklere kapılmamalı, bu gelişim döneminde "ciddi oyun" öğretim metodolojisinin uygulanmasında eğitsel yenilikler geliştirmeli ve okuldaki kişisel otoritelerini artırmaya çalışmalıdırlar. Ayrıca ergenler, konusunu çok iyi bilen ve öğreten bir öğretmen de dahil olmak üzere, duygusal iletişim kurabilen, gücünü adil kullanabilen ve mesleki yeterliliği yüksek bir kişiye saygı duyarlar. (Kon İ. S, *Psihologiya*,122.)

²²² Yetişkin müdahalesi olmadan kendi başlarına oynayabilen okul öncesi çocuklara benzer.

²²³ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:38.

²²⁴ Yetişkinler, toplumdaki belirli sorunlarla ilişkili olan hem sosyal hem de anti-sosyal ergen gruplarını organize edebilir ve yönetebilir. Ancak şimdi bu tür ergen gruplarından değil, toplumun bu sorunları çözmek için uygulayabileceği düzenleme türlerinden bahsediyoruz.

²²⁵ Tolstykh A. V, *Podrostok v Neformalnoy Gruppe* (Moskova: Znaniye, 1991), 22-28.

²²⁶ Kon İ. S, *Psihologiya*, 168.

Vygotsky'e göre, ED 13 ile 17 yaş arasında yaşanan bir kritik dönemdir. Ergenliğin tahmini sonu yaklaşık olarak 17 yaş civarındadır.²²⁷ Bu ifade, 17 yaş civarındaki bir ergenin dış dünyayı ve dış rehberliği reddettiğini gösterir ve aynı zamanda stabil dönemin sona erdiğinin işaretidir.²²⁸ Örneğin, 6,000 öğrenci üzerinde yapılan bir vaka çalışması, 13-18 yaşları arasındaki gençlerin 17 yaşına geldiklerinde “benlik algısının” dış standartlara eşit olmadığını göstermiştir. Bu yaş grubundaki gençler artık çevrenin örneklerine ve kurallarına değil, kendi içsel değer ölçeklerine göre kendilerini değerlendirmektedir. Yani, 17-18 yaşındaki gençler, yetişkinlerden ve onların değerlerinden bağımsız olarak öncelikle kendi içsel değerlerine göre hareket etmektedirler.²²⁹ Toplum tarafından kabul gören davranış kalıpları reddedilirken, gençlerin çevresindeki kurallara ve yetişkinlerin belirlediği düzenlemelere özel bir dikkat göstermeleri gerekebilir. Bir araştırmaya göre, cezalandırıcı davranışlara eğilim, özellikle 16-18 yaş arasındaki gençlerde daha belirgin olarak görülmektedir.²³⁰ Genç erkeklerde olduğu gibi, genç kızlarda da dış standartları reddetme eğilimi gözlemlenmektedir.²³¹ Dış çevreyi ve rehberliği görmezden gelme eğilimi, genellikle 17 yaş krizinin başlangıcını işaret eder ve ergenlik döneminin sonunu gösterir. (Tablo 2.1; 2.4)

2.3. Gelişim Teorisi ile İlgili Bazı Önemli Kavramları

2.3.1. Yakınsal Gelişim Alanı

Yakınsal Gelişim Alanı (YGA), çocuğun gerçek gelişim seviyesi ile yetişkinlerin rehberliğinde çözülen problemlerle belirlenen potansiyel gelişim seviyesi arasındaki farkı ifade eder. Vygotsky'ye göre, YGA, henüz olgunlaşmamış ancak olgunlaşma sürecinde olan işlevleri temsil eder. Mevcut gelişim seviyesi, geçmiş gelişimin sonuçlarını yansıtırken, YGA'ı ise gelecekteki zihinsel gelişimi belirler.²³² YGA terimi, çocuk ve eğitim psikolojisinin temel sorunlarıyla ilişkili olan büyük bir teorik öneme sahiptir. Bu kavram,

²²⁷ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:255-56.

²²⁸ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 160.

²²⁹ Kon İ. S., *Psihologiya*, 97.

²³⁰ Kon İ. S., *Psihologiya*, 249. Aleksey, 16 yaşında genç bir erkek olarak şunları dile getirdi: “Birkaç kuruş için çalışmak istemiyorum... Hayatta kim olabileceğimi bilmiyorum: Sanırım sadece bir işadamı veya suçlu olabilirim - onlar çok iyi para kazanıyor.” (Huhlaeva O.V, *Psihologiya Podrostka* (Moskova: Akademiya, 2005), 69.)

²³¹ Maya'nın annesi şikayet ediyor: 16 yaşındaki kızım “sanki zincirden kurtulmuş gibi davranıyor: kaba, kendi fikrini dayatıyor, hiçbir şeyi beğenmiyor”. (Huhlaeva O.V, *Psihologiya Podrostka*, 22.)

²³² Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:264.

yüksek zihinsel işlevlerin ortaya çıkışı ve gelişimi, öğrenme ve zihinsel gelişim hızı, çocuğun itici güçleri ve zihinsel gelişim işlevleri gibi konuları kapsar.²³³

Vygotsky, kendi çalışmasında, çocuğun YGA kavramını açıklarken şu ifadeleri kullanır: “Gerçek gelişim ile yakınsal gelişim arasındaki fark, çocuğun kendi başına çözebildiği problemler ile bir yetişkinin ya da daha yüksek zeka seviyesindeki bir akranının yardımıyla çözebildiği problemler arasındaki farktır. Gerçek gelişim düzeyi, geçmişte elde edilen gelişimsel başarıları tanımlarken, yakınsal gelişim alanı ise gelecekte elde edilebilecek gelişimsel başarıları tanımlar.”²³⁴ Çocuğun zihinsel gelişimi, sadece zor koşullarda gerçekleşmez, aynı zamanda bugün ona öğreten yetişkinin yardımıyla da gelişir, böylece gelecekte kendi başına yapabilecek hale gelir. Zihinsel gelişim dinamikleri ve okul başarısı için, gelişmekte olan işlevler, halihazırda gelişmiş olan işlevlerden daha önemlidir. Sadece çocuğun ne öğrendiği değil, aynı zamanda ne öğrenebileceği de büyük önem taşır.

YGA’nın taklitçi anlamı, çocuğun kendi başına yapamayacağı ancak rehberlik ve işbirliği ile öğrenebileceği veya yapabileceği her şeydir. Teorik anlamı ise, YGA uygulaması için işbirliği yapmayı ifade eder. Zihinsel olgunluğun doğru tespitini araştırabilme yeteneği, yaş gelişiminin ilerleyen ve geç dönemlerinde tamamlanması gereken bir süreçtir. Pratik değeri, öğrenme sorunlarıyla ilgilenmektedir.²³⁵

Özetlemek gerekirse, YGA, çocuğun mevcut ve potansiyel gelişimi arasındaki farkı ifade etmektedir. Gerçek gelişim seviyesi, çocuğun şu anda yapabildiği şeylerin düzeyidir. YGA ise, çocuğun gelecekte yapabileceği şeylerin potansiyelidir, ancak genellikle bir yetişkinin yardımıyla gerçekleştirilir. Çocuk, temel eylemleri öğrenirken, o eylemin genel prensibini de kavrayabilir. İlk olarak, eylem zaten kendi içinde daha geniş bir uygulamaya sahiptir. İkinci olarak, eylemin ilkesi bir kez öğrenildikten sonra, başka bir eylemi gerçekleştirmek için kullanılabilir. Bu süreç kolaydır. Başka bir deyişle, öğrenme süreci aynı zamanda bir gelişim sürecidir.

Vygotsky’e göre, öğrenme her zaman gelişimle birlikte ilerlemez. Tam tersine, sadece çocuğun mevcut yeteneklerini dikkate alır ve olası gelişim düzeyini göz ardı ederse, çocuğun

²³³ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

²³⁴ Vygotsky L. S., *Umstvennoye Razvitiye v Protseze Obuçeniya* (Moskova, Leningrad: Gosudarstvennoye Učebno-Pedagogičeskoye İzdatelstvo, 1935), 42.

²³⁵ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

ilerlemesi durabilir hatta geriye gidebilir. Ona göre, öğrenme, çocuğun bir sonraki deneyimlerinde neler öğrenebileceğine odaklandığında, gelişimsel bir süreç haline gelir. Her çocuğun YGA benzersizdir. Bu, çocuğun ihtiyaçlarına, yeteneklerine ve ebeveynlerin ve öğretmenlerin çocuğun gelişimine yardımcı olma isteğine bağlıdır.²³⁶

2.3.1.1. Gelişim Dönemleri ve Yakınsal Gelişim Alanı Arasındaki İlişki

Gelişim dönemleri ile YGA arasındaki ilişki şu şekildedir: Çocuklar bir döneme ulaştıklarında ve o dönemin başında olduklarında, o döneme ait YGA'ları takip ederler. Yani, bir sonraki döneme geçiş sürecini yaşarlar. Aynı zamanda, bir dönemin başlangıcı fiili gelişim seviyesinde, bir sonraki dönemin başlangıcı ise potansiyel gelişim seviyesindedir ve dönemsel YGA bu iki seviye arasında bir segmenttir.²³⁷ Çocukların yeni bir döneme geçmeleri, o döneme ait YGA'ları içerdiği anlamına gelir. Dönemsel YGA'nın sınırları, aynı zamanda dönemin sınırlarını belirler. Bu nedenle, dönemsel YGA'nın sınırları, dönemin sınırlarıyla aynı özelliklere sahiptir.²³⁸

Dönemsel YGA, aynı dönemlerde olduğu gibi, alt sınırının işaretiyle belirlenir. Ancak YGA içinde, sınırın üst noktası da bulunur. Bu nokta, çocuğun daha sonraki gelişiminin yönünü ve bu süreçte ona rehberlik eden eğitim aşamasını gösterir.²³⁹ Bu yakınsal gelişim seviyesinin teşhis edilmesi gerekmez, çünkü sadece özel bir işaret ile karakterize edilen bir sonraki dönemin başlangıcını temsil eder.

Dönemsel YGA'nı açıklamak için Vygotsky'nin dönemlendirme tablosuna başvurmalıyız. Vygotsky'nin teorisi, artık stabil ve kriz dönemleri olarak adlandırdığı iki farklı dönemi belirlediğini biliyoruz (Tablo 2.2 ve Tablo 2.3).²⁴⁰ Bu dönemler aynı zamanda belirli işaretlerle belirlenen iki sınır (başlangıç) ile ayrılır. İki dönem birbirini sürekli ve dönemsel olarak takip etmektedir.

²³⁶ Tatyana Cherkas Bystrova, "Vygotsky Lev Semenovich. İdei Pedagogiki i Vospitaniya", (Erişim Tarihi 17.02.2015), <https://pedsovet.su/publ/188-1-0-5564->.

²³⁷ Vygotsky L. S., *Sobraniye Soçineniy. Problema Obşey Psihologii*, c. 2 (Moskova: Pedagogika, 1982), 246-47.

²³⁸ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:260.

²³⁹ Vygotsky'nin yeniden yapılandırılmış teorisinde, yakınsal gelişim alanındaki öğrenme "gelişimin itici gücü" olarak görülür. Bu anlamda, YGA'deki öğrenme çocuğu bir sonraki gelişim seviyesine, bir sonraki YGA dönemine götürür.

²⁴⁰ Tablo 2.3'te sayı sınırlaması ve dönemlerin özellikleri Tablo 2.2 ile aynıdır. Tek sayılı dönemlerin hepsi "kriz" dönemleridir, ancak çift sayılı dönemler "stabil" dönemlerdir.

Her dönem, kendisine sıkı sıkıya bağlı olan bir dönemsel YGA ile karşılaşmakta. Bu alan, dönemin ve YGA'nın sınırlarını belirlemektedir. Gelişim dönemleri ve dönemsel YGA aynı işaretlere sahiptir. Bu nedenle, dönemlerin yanı sıra dönemsel YGA da ikiye ayrılır: stabil dönemli YGA ve kriz dönemli YGA. Gelişim sırasında stabil ve kriz dönemleri sıralandığı gibi, stabil ve kriz dönemli YGA'ları da sıralanır. “Yenidoğan krizi” ifadesi “yenidoğan krizinde dönemsel YGA” olarak değiştirilir. Diğer dönemlere de aynı işlem uygulandığında, yakınsal gelişim alanının stabil ve kriz dönemlerindeki periyodik sıralaması elde edilir.²⁴¹ Ayrıca, ilerleyen dönemsel YGA'nın her bir sınırı, stabil dönemin YGA ile bir sonraki kriz döneminin YGA arasındaki sınırdır ya da kriz döneminin YGA ile bir sonraki stabil dönemin YGA arasındaki sınırdır. Bu durum en iyi şekilde Kasvinov'un “Sistema Vygotskogo” adlı eserinde gösterilmiştir.

Tablo 2.5. Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanında Stabil ve Kriz Dönemleri

Dönem No	“Kriz Dönemlerinde Yakınsal Gelişim Alanı”	İşareti	Dönem No	Stabil dönemlerde Yakınsal Gelişim Alanı.	İşareti
1	“Yenidoğanın Krizinde Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanı”	YK-YGA	2	“Bebeklik Döneminde Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanı”	BD-YGA
3	“1 Yaş Krizinde Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanı”	K1-YGA	4	“Erken Çocukluk Döneminde Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanı”	EÇD-YGA
5	“3 Yaş Krizinde Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanı”	K3-YGA	6	“Okul Öncesi Döneminde Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanı”	OÖD-YGA
7	“7 Yaş Krizinde Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanı”	K7-YGA	8	“Okul Döneminde Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanı ”	OD-YGA
9	“13 Yaş Krizinde Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanı”	K13-YGA	10	“Ergenlik Döneminde Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanı”	ED-YGA
11	“17 Yaş Krizinde Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanı”	K17-YGA	12	(“Gençlik Döneminde Dönemsel Yakınsal Gelişim Alanı”)	GD-YGA

Kaynak: Kasvinov (2013, s.210)

Bir çocuk belirli bir gelişim dönemine ulaştığında, o döneme ait YGA da aynı dönemde bulunmaktadır. Stabil bir dönemin başlangıcında, çocuğun YGA'nı da stabil bir dönemdedir. Kriz döneminin başlangıcında ise, çocuğun YGA'nı da kriz döneminde bulunmaktadır.

Gelişim dönemi ve dönemsel YGA arasında fark vardır: Dönemsel YGA, sadece mevcut dönemi değil, aynı zamanda bir sonraki dönemi de kapsar. Bu dönemde çocukların gelişimi,

²⁴¹ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 210.

hem biyolojik hem de çevresel faktörlerin etkisiyle şekillenir. Çocuğun yaşadığı toplumun değerleri, inançları ve normları da onun gelişimini etkiler. Bu nedenle, dönemsel YGA, çocuğun gelişimini anlamak ve desteklemek için kültürel faktörleri de göz önünde bulundurur.²⁴²

Tablo 2.6. Dönemlerin ve Dönemsel Yakınsal Gelişim Alan Sınırları ve Ortak Psikolojik İşaretleri

Dönem çeşidi (Dönemsel YGA)	Dönem başında olgunlaşan Yönlendirici Süreç, fiili gelişimin dönemsel seviyesine ulaşmış durumdadır.	Yönlendirici Süreç, dönem sonunda olgunlaşır ve potansiyel gelişimin dönemsel seviyesine ulaşır.
Stabil dönemde	Dış Yönlendirme	Öz-yönlendirme olarak da bilinen bağımsız içsel yönlendirme
Stabil olmayan-kriz döneminde	Öz-yönlendirme olarak da bilinen bağımsız içsel yönlendirme	Dış Yönlendirme

Kaynak: Kasvinov (2013, s.143)

Artık, “stabil” ve “kriz” dönemlerinin belirtilerini daha net bir şekilde gözlemleyebiliyoruz. Bu noktada akılda tutulması gereken şey, dönemlerin son işaretleriyle değil, başlangıç işaretleriyle tanımlanmasıdır.

Çocuğun dış düzenlemeye itaat ettiği dönem, başlangıcından itibaren “stabil” olarak adlandırılır. Çocuğun dış düzenlemeye uymadığı (reddettiği, görmezden geldiği) dönem ise “kriz” dönemi olarak adlandırılır.²⁴³

Dönemsel YGA’nın Sınırları: Dönemsel YGA’nın sınırları, bağlı oldukları dönemlerin sınırları tarafından belirlenir. Bu nedenle, iki farklı türde dönemsel YGA tanımlanmıştır: stabil ve kriz. Stabil dönemsel YGA, “stabil” dönemin en alt sınırından başlar. Kriz dönemsel YGA ise “kriz” döneminin başlangıcının alt sınırından başlar (yani stabil dönemin sonundan).²⁴⁴

Kasvinov'a göre, bu belirtiler pedagojik süreçler ve pratik psikolojiyle yakından ilişkilidir. Stabil bir YGA'da, dışsal yönelimden içsel yönelime doğru bir ilerleme söz konusudur.

²⁴² Kasvinov S. G., “O Stadiyah i Stadiálnih Zonah Blijayşego Razvitiya”, 22 Aralık 2013, <https://psixologiya.org/vozrastnaya/sistema-vygotskogo/1881-123-o-stadiyax-i-stadiálnyx-zonax-blizhajşego-razvitiya.html>.; Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 30.

²⁴³ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 93-120.

²⁴⁴ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 144.

Ancak kriz döneminde olan bir YGA'da ise içsel yönelimden dışsal yönetime doğru bir değişim yaşanır. Çocuk, bu öğrenme dönemlerinde her iki yönelimin de mevcut olduğu YGA sürecinden geçer bu süreç, kültürel gelişimin daha geniş bağlamını da içerir.²⁴⁵ Psikologların çocuk ve ergenlerle yaptığı çalışmalar da bu perspektiften değerlendirilebilir. Belli ki, stabil ve kriz dönemlerindeki pedagojik süreçler ve psikolojik uygulamalar farklı niteliklere sahiptir.²⁴⁶

Psikologlar ve eğitimciler, uzun süredir “YGA” kavramını kullanarak çocuğun karmaşık problemleri bağımsız olarak çözme seviyesi ile yetişkin bir bireyle işbirliği içinde çözme seviyesi arasındaki "mesafe"yi ifade etmektedir.²⁴⁷ Çocuğun şu anda bağımsız olarak yapabildiği her şey, gerçek gelişim düzeyini yansıtmaktadır (olgunlaşmış süreçler). Ancak çocuğun şu anda yalnızca işbirliği içinde yapabildiği her şey, potansiyel gelişim düzeyini temsil etmektedir (olgunlaşacak süreçler). Bununla birlikte, YGA, her iki düzeyi bir arada belirler: Alt sınır - gerçek gelişim düzeyi ve üst sınır - potansiyel gelişim düzeyi.

2.3.1.2. Yakınsal Gelişim Alanının Çeşitleri

Vygotsky'nin sadece “zihinsel gelişim örneğinde olgunlaşmamış süreçlerin ve özelliklerin teşhis prensibini açıkladığı” az da olsa bilinen bir gerçektir. Ancak, Vygotsky, YGA'nın, çocuğun diğer kişilik yönleri (ve hatta çocuğun fiziksel gelişimi) için de tanımlanabileceği belirtmiştir.²⁴⁸

Vygotsky, YGA kavramını, hem tek bir birey olan çocuk için hem de bir kitle oluşturan çocuklar için tanımlamıştır.²⁴⁹ İlk durumda, YGA bireysel özelliklerle ilişkilendirilirken, ikincisinde sadece yaşla ilgili durumla ilişkilendirilmiştir. Yani, birinci durumda YGA, tek bir bireyin özellikleriyle ilişkilendirilirken, ikinci durumda ise bir grup çocuğun ortak

²⁴⁵ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 144-45.

²⁴⁶ Obuhova L. F., *Vozrastnaya Psihologiya*, 223.

²⁴⁷ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:264-65. Lev Semonovich Vygotsky, *Sobraniye Sochineniy. Problema Obshey Psikhologii*, c. 2 (Moskova: Pedagogika, 1982), 246-247. Yakınsal Gelişim Alanı – “yetişkinlerin rehberliği altında (çocuk tarafından) çözülen problemlerin yardımıyla” belirlenir. (Obuhova L. F., *Vozrastnaya Psihologiya*, 222.) Belirtilen YGA anlayışı, Vygotsky'nin “Düşünce ve Dil” kitabının Rusça, İngilizce, Macarca, Almanca, Çekçe, Japonca ve diğer dillerde yayınlanmasıyla dünya çapında ün kazanmıştır. O zamandan beri YGA kavramı hem yerli uzmanlar hem de yabancılar tarafından bu anlamda aktif olarak kullanılmaktadır.

²⁴⁸ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:264-65. Vygotsky L. S., *Problema Obshey Psikhologii*, 2:246-47.

²⁴⁹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:267.

özelliklerine odaklanılmaktadır. Vygotsky, bu iki durumu bireysel YGA ve yaşa bağlı olan YGA olarak ayırmıştır.

1. *Bireysel YGA*, sadece çocuğun yeteneklerinin test edilmesiyle belirlenen ve sadece bireysel gelişim alanlarına odaklanan bir YGA türüdür.²⁵⁰ Vygotsky'nin fikirlerine ilgi duyan tüm psikologlar ve eğitimciler, bu tür YGA'ları hakkında bilgi sahibidirler. Örneğin, ruh sağlığı sorunları gibi konular bu alana dahildir.

2. *Yaşa bağlı olan YGA*, eğitimcilerin genellikle içerik ve öğretim yöntemlerini çocukların (ergenlerin) yaşlarına göre uyarlamaları gerektiğini kabul ettiği bir yaklaşımdır. Bu nedenle, yaşa uygun gelişim dönemlerine göre YGA'lar ve hatta dönemsel YGA'lar da mevcuttur.²⁵¹ Ayrıca, yaşla ilgili en önemli özellikler, dönemsel YGA'larla ilişkilidir. Bu durum, her eğitim sürecinin içeriği ve yöntemlerinin yanı sıra belirli ve önemli dönemlerin de ele alınmasından kaynaklanmaktadır.²⁵² Vygotsky'ye göre, çocuğun gelişiminde, her eğitim türü ve içeriği için en uygun dönemler vardır. Belirli bir yaş döneminde ve belirli bir alanda verilen eğitim,²⁵³ kolay, ekonomik ve verimli olabilir.²⁵⁴ Bu aynı zamanda belirli bir yaş dönemiyle ilişkili olan dönemsel YGA'lar için de geçerlidir.²⁵⁵ Ancak, YGA'nın ikinci grubuna henüz yeterli ilgi gösterilmemiştir. YGA'da eğitim, yüksek verimlilikle karakterize edilir. Ayrıca, Vygotsky'nin ifadelerinde bireysel testlerden değil yaş dönemlerinden (gelişim aşamalarından) bahsedilir. Bu da dönemsel YGA'da yer alan öğrenme sürecinin verimli olduğunu gösterir. Kasvinov ise Vygotsky'nin yaşa bağlı YGA kavramını farklı durumlarda da kullanmıştır.²⁵⁶ Örneğin, çocuğun yaşını belirlerken, belirli bir yaş ile bir sonraki yaş arasındaki YGA'nın seviyesine bakılması gerektiğini vurgulamıştır.²⁵⁷

²⁵⁰ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:267.

²⁵¹ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:260.

²⁵² Örneğin, herhangi bir okul sınıfı veya hatta bir eğitim seviyesi ile ilişkilendirilebilir.

²⁵³ Pedagojide - eğitim içeriğinin belirli bir kısmı. Psikolojide - belirli yöntemler ve davranış düzenlemesi.

²⁵⁴ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:266. Bu, çocukların ilgi alanlarıyla ilgilidir. Vygotsky, çocukların gelişim aşamalarına dayanan ve temelde "yaş" ile ilgili olan bir dizi "çocukların ilgi alanları çizelgesi" oluşturdu. (Lev Semonoviç Vygotsky, *Pedagogicheskaya Psikhologiya* (Moskova: Astel, Lyuks, 2005), 106-107.) Bu sebeple, "ilgi alanları" ile "yaş dönemleri" arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. Kasvinov bu duruma dayanarak, kendi çalışmasında, bir "yaşa göre ilgi alanları sistemi"nden bahsetmiştir.

²⁵⁵ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 93-120.

²⁵⁶ Kavramın kendisini kullanmamıştır. "Yaş" terimini eklemeyen, anlam olarak benzer bir şekilde kullanmıştır.

²⁵⁷ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:368. YGA "yaşa" (gelişim dönemine) göre değil, çocuğa göre belirlenir. Bu nedenle, çocuğun ulaştığı gelişimsel aşama, yaşa bağlı Yakınsal gelişim alanı (dönemsel YGA) dikkate alınarak belirlenir. Bu, kelimenin tam anlamıyla şu anlama gelir: Çocuğun mevcut dönemdeki gelişimi ile bir sonraki dönemdeki gelişimi arasındaki bağlantıdır.

YGA'lar yaşa göre iki gruba ayrılır: Dönemsel YGA'lar ve ilerleyici YGA'lar. Dönemsel YGA'lar, gelişim aşamalarıyla ilişkilidir ve belirli dönemlerde ortaya çıkar. İlerleyici YGA'lar ise yaşla birlikte sürekli olarak ilerler.

2.3.2. Kültürün Çocuk Gelişimi Üzerindeki Etkisi ve Kültürel-Tarihi Gelişim Teorisi

Kültürün Etkisi: Vygotsky'ye göre, üstün zihinsel fonksiyonlar insanların birlikte yaptığı faaliyetlerden doğar. Vygotsky, kültürel gelişimin genel genetik yasasını tanımlamıştır. Ona göre, her bir işlevin çocuğun kültürel gelişiminde iki kez, farklı düzlemlerde ortaya çıktığını belirtmiştir. İlki sosyal olarak, sonra da psikolojik olarak. İnsanlar arasındaki ilişkilerin önce interpsikolojik kategorisinde ve sonra çocuğun içindeki intrapsikolojik kategorisinde geçerlidir. Bu durum, mantıksal hafıza, düşüncelerin oluşumu ve iradenin gelişimi ile serbest dikkat için önemlidir ve bu gerçeği tam anlamıyla bir “kanun” olarak kabul etmek zorundayız.²⁵⁸ İnsanın psikolojik doğası, içselleştirilmiş insan ilişkilerinin bütünüdür. Bu içselleştirme, yetişkin ve çocuğun birlikte yaptığı faaliyetlerin sonucudur. Evde ebeveynler ve diğer çocuklar arasındaki ilişkiler, okulda diğer çocuklar ve öğretmenler arasındaki ilişkiler, parkta akranlar ve diğer çocuklar arasındaki ilişkiler gibi çeşitli ilişkiler bu içselleştirmenin bir parçasıdır.

Düşünce ve eğitim faaliyetlerinin çeşitliliği, bireysel zeka ve sosyalleşme için doğal bir yol olarak kabul edilir ve kültürün doğasında bulunur. Bu çeşitlilik zamanla geliştirilebilir. Yıllar boyunca, öğrenme faaliyetlerinin içeriği ve yapısıyla ilgili teoriler, öğrenmenin kaynağının içerik ve eğitim yöntemleri olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu fikir, başlangıçta Vygotsky ve daha sonra Elkonin ve Davidov tarafından geliştirilmiştir. Vygotsky'nin “Öğrenme, kendi zihinsel gelişimindeki öncü rolünü öncelikle edinilen bilginin içeriğinden alır” düşüncesi, öğrenme koşullarını inceleyenler için son derece önemlidir.²⁵⁹ Kültür, çocuğun gelişimini etkileyen önemli bir dış faktördür. Vygotsky'nin ifadesiyle, kültürün taşıyıcısı toplumdur ve öncelikle insan davranışında belirleyici bir faktör olarak kabul edilmelidir.²⁶⁰ Kültürel gelişim sürecin en önemli tarafı, “dil, sayı, yazı, çizim vs.” gibi

²⁵⁸ L. S. Vygotsky, *Razvitiye Vısşih Psihičeskih Funktsiy* (Moskova, 1960), 197.

²⁵⁹ Elkonin D. B, *Vozrostniye Vozmojnosti Usvoyeniya Znaniy* (Moskova: Prosvecheniye, 1966), 46.

²⁶⁰ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiy Psihiki*, 3:86. Burada Vygotsky'nin Yeniden Yapılandırılmış Psikolojik Sistem'inde çocuğu sadece kültürel eğitimin bir nesnesi olarak değil, aynı zamanda (diğer insanlarla, özellikle de yetişkinlerle birlikte) öznesi olarak gördüğünü belirtmek gerekir. Bu, Vygotsky'nin daha önceki “çocuk aynı zamanda toplumun bir üyesi ve kültürün taşıyıcısıdır (kültürde ustalaştığı ölçüde)” ifadesiyle çelişmez.

kültürel davranışlara rehberlik edecek “dış araçların” kazanılmasıdır.²⁶¹ Bu araçlar, çocuğun düşünme süreçlerini etkiler ve onun sosyal çevresiyle etkileşim kurmasına yardımcı olur. Dolayısıyla, kültürün çocuğun gelişimindeki rolü büyüktür ve onun bilişsel ve sosyal yeteneklerini şekillendirir. Vygotsky'nin ifadesiyle, “zihinsel gelişimin yeni planı aslında insana özgüdür.”²⁶² Bir kültür, rehberlik araçlarını ve kullanma yöntemlerini içerir. Bu da toplumda kabul gören yönlendirme faaliyet biçimlerini kapsar. Çocuklar bu faaliyetleri gözlemleyerek öğrenir, çevreleri tarafından dayatılır ve kendileri tarafından ustalaştırılır. Bu sayede çocuklar, hem kendilerini hem de başkalarını etkilemek için bu rehberlik araçlarını kullanır.²⁶³

Vygotsky, kültürün çocuğun davranışını derinden etkilediğini ve gelişim sürecini tamamen değiştirdiğini belirtir. Ayrıca, çocuğun yetişkinlikte kültürel bir birey olabilmesi için kültürün etkisinin olması gerektiğini vurgular. Çocuğun doğal gelişim sürecinin kendi başına kültürel gelişim sürecine geçemeyeceğini ifade eder.²⁶⁴ Çocukların gelişimi, belirli toplumlar içerisinde, genel insanlık tarihinden veya daha geniş bir toplumun kültüründen ziyade, o topluma özgü kültürel bağlardan etkilenir.²⁶⁵

Eğitim, çocuk gelişiminin kültürel bağlamına aittir ve yöntemleri ile içeriği önemlidir. Etkili bir yetiştirme sürecinde öğretmen, toplumun eğitiminde sosyal düzenleyici ve rehber rolünü üstlenir ve bu sayede öğrencinin kendi deneyimleriyle şekillenen bir yetiştirme süreci ortaya çıkar. Bireyin kendi deneyimlerinden gelmeyen bilgi asla gerçek bir bilgi olamaz. Ayrıca, yetiştirme sürecinin temelinde öğrencinin bireysel çabası yer alır ve eğitimcinin görevi bu çabayı düzenlemek ve yönetmektir. Eğitimcinin düzenlediği ve yönettiği *sosyal eğitim ortamı*, eğitimcinin tamamen kontrol edemediği toplumdan farklıdır. Vygotsky'ye göre, eğitim ve öğretimin gerçek amacı, öğrencilere belirli okul kurallarını öğretmek değil, toplumda yaşamın başlangıcını sağlamaktır.²⁶⁶ Bu nedenle, gençlerin kültürel bağları,

²⁶¹ Vygotsky, *Problema Razvitii Psikhiki*, 3:29. Verilen düzenleme araçları listesinde, kültürel gelişim, kültürel bağlam ve eğitim (özellikle içeriği) arasındaki bağlantı açıkça görülmektedir. Böylece, gelişim sürecinde çocuk, gelişimin kültürel bağlamında var olan ve eğitim içeriğine dahil olan "dili" öğrenir.

²⁶² Vygotsky, *Problema Razvitii Psikhiki*, 3:82.

²⁶³ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 181-86. 243-48.

²⁶⁴ Vygotsky L. S., *Problema Razvitii Psikhiki*, 3:294-99. Başka bir deyişle: kültürel alanın etkisi olmadan, bebek gelişimi tek yönlü kalır (ilk sinyal sisteminde kalır), ancak seviyeler arasındaki gelişim ancak bu etkinin yardımıyla gerçekleşebilir.

²⁶⁵ Bireysel kültürel bağlamın gelişimi, belirli kültürel yaratıcılar tarafından yazılmış bilim ve sanat eserleri aracılığıyla etkilenir. Örneğin, Platon'un eserleri uzun zaman önce yazılmış olmasına rağmen hala etkili olabilir ve çocuğun gelişimine katkıda bulunabilir.

²⁶⁶ Vygotsky L. S., *Pedagogičeskaya Psihologiya*, 2005, 59-63.

öğretmenler tarafından oluşturulan *sosyal eğitim ortamları* ile şekillendirilmelidir, böylece toplumun oluşumu bir öğrenme konusu haline gelebilir (öğrencinin kendi faaliyetleri ve deneyimleriyle birlikte).²⁶⁷ *Sosyal eğitim ortamı*, genç neslin kendi kültürüne aşina olması için toplum tarafından özel olarak oluşturulmuş bir araçtır.²⁶⁸

Çocuk gelişimi ilerledikçe, kültürel bağları da değişir. Tabii ki bu durumda çevre (sosyal kültürü içeren) değişmez, ancak çocuğun kendisi değiştiği için çocuğun çevresi değişmiş gibi görünür. “Gelişimsel açıdan bakıldığında, çocuk bir yaş veya gelişimsel dönemden diğerine geçtiği anda çevre tamamen farklı bir hal alır.”²⁶⁹

Çocukların gelişimi için sosyal çevre ve kültürel bağlantılar önemlidir. Yeni bir dönemde, çocuklar farklı kültürel deneyimler yaşar ve bu deneyimler onların gelişimine katkıda bulunur. Vygotsky’ye göre, her kültürel deneyim, çocuğun içinde bulunduğu duruma ve psikolojik gelişim aşamasına göre davranışları etkiler ve özümser. Bu nedenle, çocukların gelişimi için çevresel etkilerin ve kültürel deneyimlerin önemi büyüktür.²⁷⁰

Kasvinov, yaşa bağlı her YGA, çocuğun mevcut gelişim seviyesini, yakın geleceği (yakınsal gelişim bölgesi) ve o anda çocuklarda zaten var olan kültürel gelişim bağlantılarının bir kısmını (belirli içerik ve yöntemler de dahil olmak üzere eğitim ve öğretimin belirli bir aşamasını içeren) birbirine bağlar. Ona göre, her yaşa özgü YGA, sadece belirli sayıda kültürel bağlantı içerir. Bu nedenle, çocuğun bütünsel kültürel gelişimi parçalara ayrılır. Kültürel gelişim, yaşa bağlı YGA'ların sıralaması tarafından belirlenen bir yapıya sahiptir.²⁷¹ Eğitim sistemi, kültürel gelişim bağlarıyla birlikte yapılandırılan bir parçadır.

Kültürel bağlamın parçaları, farklı olan yaşa bağlı YGA'larda bulunur ve her biri çocuk gelişimi üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, kültürel bağlamın etkisi ve gerçek gelişim düzeyi arasında bir bağımlılık vardır. Ayrıca, çocuk bu seviyeye, kültürel bağlamın bir önceki aşamasının (gelişimin bir önceki aşaması, bir önceki yaşla ilgili YGA) etkisiyle ulaşmıştır. Vygotsky'ye göre, çocuğun bulunduğu dönemde mevcut olan YGA'nın belirtileri, dönemsal YGA'da bulunan kültürel gelişim bölümünün belirtileridir. Çünkü her

²⁶⁷ Örneğin: “okul öncesi dönemde” - oyun şeklinde ve “ergenlik döneminde” - ciddi oyun şeklinde.

²⁶⁸ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 289.

²⁶⁹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:381. ayrıca 4:380-385

²⁷⁰ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:150.

²⁷¹ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 269.

dönemde, çocuğun üzerinde etkili olan “katman” ile ilgileniriz ve bu katman, kültürel gelişimin tamamını değil, sadece şu anda etkili olanı temsil eder.²⁷²

Vygotsky'e göre, eğitim sadece YGA içinde etkili olabilir.²⁷³ Bu nedenle, herhangi bir kültürel alanda uzmanlaşmış olan bireyler, belirlenmiş bir eğitim ve yetiştirme hedefine yönelik sağlam bir pedagojik süreç tasarlamalıdır. Eğitim seviyeleri ve akademik yıllara göre yaşa bağlı YGA'lar periyodik bir sistemle dağıtılmalıdır. Aynı zamanda, herhangi bir dönemsel YGA'nın üst sınırına ulaşmak, eğitimin bir ara hedefi olarak düşünülmelidir ve bu dönemsel YGA'nın yapısı, bu hedefe ulaşmak için izlenen yol olmalıdır.²⁷⁴

Çocuklar, kendi gelişim süreçlerini ve sonuçlarını etkileyerek kültürel yönü değiştirebilirler. Rehberliğin içselleştirilmesi sürecinde aktif bir rol oynayan çocuklar, sosyal davranış biçimlerini benimser ve aktarır.²⁷⁵ Ayrıca, çocuklar kendi rehberlik araçlarını oluşturarak ve yetişkinlerin kısıtlamalarını kaldırmaya teşvik ederek kültürel değişikliklere katkıda bulunurlar. Bu şekilde, çocuklar, yetişkinler ve onlar tarafından sunulan araçları dışsallaştırma sürecini etkileyebilirler. Çocuklar, yaratıcı bir şekilde kendi dışsallaştırma araçlarını bulur veya oluştururlar: Yetişkinlerin araçlarını taklit etmek yerine, kendi benzerlerini inşa ederler.²⁷⁶ Aynı zamanda, çocuklar “yeni davranış biçimleri yaratan sosyal bireyler” haline gelirler.²⁷⁷

Kültürel-Tarihsel Teorisi: Vygotsky, kişilik gelişiminde sosyal çevrenin bir “faktör” değil, bir “kaynak” olduğunu savunmuştur. Çocuğun gelişiminde doğal olgunlaşma yolunu takip eden bir çizgi olduğunu belirtirken, aynı zamanda davranış ve düşünce biçimleri aracılığıyla kültürle hakimiyeti ifade eden ikinci bir çizgi olduğunu vurgulamıştır. İnsanlık tarihi boyunca geliştirilen davranış ve düşünce organizasyonlarının destekleyici araçları dil, yazı,

²⁷² Çocuk gelişiminin kültürel bağlamı, toplumda kabul gören düzenleyici ve yürütücü faaliyet biçimlerini içerir. Tarihsel gelişim sürecinde, “sosyal insan ... yeni davranış biçimleri yaratır - özellikle kültürel olanlar”. Bu da “gelişen sistemi için yeni zeminler yaratır”. (Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:29-30.)

²⁷³ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 29-93.

²⁷⁴ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 270.

²⁷⁵ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:141.

²⁷⁶ Bu sebeple, okul öncesi dönemde "karmaşık oyun nesnesi" olarak adlandırılan manipülasyon aracı kullanılır. Çocuk, yaratıcı hayal gücünü kullanarak yetişkinleri manipüle etmek için bu durumu yaratır. Okul öncesi dönemdeki çocuk, yaratıcılık hakkını savunabilir. Örneğin, dört yaşındaki bir kız çocuğu oyuncak atıyla bir bebek gibi oynar ve "At kuyruğunu taktı ve yürüyüşe çıktı" diye fisıldar. Annesi onu düzeltir ve "Atlar istedikleri zaman kuyruklarını takip çıkaramazlar" der. Çocuk annesine tepki gösterir: "Sen ne kadar aptal bir annesin! Ben sadece oynuyordum!" (Çukovsky K. İ., *Ot dvuh do pyati* (Kiyev: GİDL, 1958), 110.)

²⁷⁷ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:29-30.

sayı gibi işaret-sembol sistemleridir.²⁷⁸ Çocuğun işaretlerle anlam arasındaki bağlantıyı ve dil kullanarak araçları kullanabilmesi, yeni psikolojik işlevlerin ve daha yüksek zihinsel süreçlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. İnsanın zihinsel gelişiminde, “psikolojik araçlarının” önemi büyüktür. Vygotsky için bu süreç, daha yüksek zihinsel işlevlerin işaretler kullanılarak gelişmesiyle başlamakta ve dışsal faaliyetlerin içsel süreçlere dönüşümüyle karakterize edilmektedir. Ona göre, bu değişim birkaç adımda gerçekleşebilir. İlk adımda, bir yetişkin, verilen bir araç yardımıyla çocuğun davranışını kontrol etmek için herhangi bir doğal, istemsiz işlevi yönlendirir. İkinci adımda, çocuk bir özne haline gelir ve verilen psikolojik araçları kullanarak başka bir kişinin davranışını kontrol eder (onun bir nesne olduğunu varsayarak). Sonraki aşamada çocuk, başkalarının davranışlarını kontrol etmek için kullandığı yöntemleri kendisine karşı kullanmaya başlar. Vygotsky bu durumu şu şekilde özetler: “*Her zihinsel işlev önce sosyal faaliyet olarak ortaya çıkar ve daha sonra çocuğun iç düşüncesi haline gelir. Eğitim süreci de bu iki “görünüş” arasında yer alır.*”²⁷⁹

Kültürel-tarihsel okulun temel amacı, insanın içsel zihinsel süreçlerini bedeninde değil, çevreyle olan sosyal ilişkilerinde aramaktır. Bu süreçlerin beyinde veya ruhta değil, işaretlerde, dilde, araçlarda ve sosyal ilişkilerde bulunması gerektiği savunulmaktadır. İşaretler ve araçlar, bireyin kendisini değiştirmesi için gereklidir ve sadece o zaman farklı davranışlar sergileyebilir.²⁸⁰ Bu düşüncenin sonucunda, Vygotsky ve öğrencileri kişiliği tek bir bütünsel sistem olarak görmeye başlamışlardır.

Vygotsky'nin kültürel-tarihsel teorisi, kişilik psikolojisi gelişiminde yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden oldu. Bu yaklaşım, bireyin sosyal çevresinin önemine destek sağlamıştır. Her bireyin doğumdan sonra gelişmekte olan duygusal ve anlamsal oluşumlarının, ideal ve maddi kültürel biçimlerinde önceden ve bireyin dışında gelişen insan bilincinin birincil olduğunu kanıtlamıştır. Eğitim süreci, bireyin içsel gelişimi ve diğer insanlarla işbirliği yapma yeteneği üzerinde etkili olan bir kolektif faaliyettir. Vygotsky'nin, çocuğun YGA'nın önemini vurgulayan düşüncesi, öğrenme ve gelişimle ilgili öncelikler konusundaki anlaşmazlıkları sona erdirmiş ve “sadece gelişimin öngördüğü eğitim iyidir” düşüncesinin haklılığını vurgulamıştır.

²⁷⁸ Vygotsky, *Problema Razvitiia Psikhiki*, 3:340.

²⁷⁹ Vygotsky, *Razvitiye Vısşih*, 197.

²⁸⁰ Vygotsky, *Psikhologiya Razvitiya Cheloveka* 190.

2.3.3. Gelişimin Sosyal Yönü

Her yaş döneminin başında, çocuk ile çevresindeki varlıklar arasında benzersiz, özgün ve tekrarlanamaz bir ilişki bulunmaktadır, özellikle de sosyal ilişkiler açısından.²⁸¹ Vygotsky, bu ilişkiyi “gelişimin sosyal yönü” olarak adlandırdı.²⁸² Vygotsky tarafından psikolojiye kazandırılan “gelişimin sosyal yönü”²⁸³ kavramı, çocuğun gelişiminde çevrenin önemini vurgulamaktadır. Bu kavram, çocuğun yaşamını etkilerken aynı zamanda zihinsel ve kişisel gelişimindeki psikolojik değişikliklerle birlikte psikolojik yaşın yapısal bir parçası olarak kabul edilmektedir.²⁸⁴

Vygotsky, gelişimin sosyal yönündeki değişikliklerle ilgili olarak şunu söylemektedir: “Belirli bir yaşın sonunda ortaya çıkan yeni oluşumlar, çocuğun bilincinin tüm yapısının yeniden yapılandırılmasına neden olur ve bu da dış gerçeklikle ve kendisiyle olan ilişki sistemini tamamen değiştirir.”²⁸⁵ Bir döneme ait gelişimin sosyal yönü, o dönemde meydana gelen tüm dinamik değişimlerin temelini oluşturur. Bu süreç, çocuğun yeni kişisel özelliklerini kazanma şeklini belirler ve çevreden aldığı etkileri kendi gelişimine entegre ederek sosyal olanı bireysel hale getirir.²⁸⁶ Burada, *kriz* dönemlerinden ziyade *stabil* dönemlerden bahsedilmektedir. Çünkü “*kriz*” temel olarak sosyal gelişimin yeniden yapılandırılması anlamına gelir, yani bir sosyal gelişimden diğerine geçiş demektir. Bu da yeni bir sosyal gelişim yönüne, bir sonraki stabil dönemin başlangıcına doğru ilerlemeyi ifade eder.²⁸⁷ Ayrıca, gelişimin sosyal yönü, “stabil” dönemin sonuna kadar meydana gelen tüm dinamik değişiklikleri içeren bir başlangıç noktasıdır. Ancak, bu noktada gelişimin sosyal yönü “sıfırlanabilir”.²⁸⁸ Bir yaş dönemi sona erdiğinde, bir sonraki dönem başlar – “kriz” dönemi (Tablo 2.2). Bu nedenle, gelişimin sosyal yönü, belirli bir yaşındaki çocuk ile sosyal gerçeklik arasındaki ilişkiyi ifade eder ve stabil bir dönemin başlangıcıyla ilişkilidir.

²⁸¹ Çocukların gelişim sürecinde, belirli bir gelişimin sosyal yönü tekrarlanmaz (her yaşın başında yeni bir durum ortaya çıkar). Ancak genel olarak, gelişimin sosyal yönü tekrarlanır: her yaş döneminin başında gelişimin sosyal yönünün herhangi bir çeşidi oluşur.

²⁸² Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:258. Çocuğun çevreyle ilişkisinden değil, çocuğun çevreye karşı olan öznel tutumundan bahsediliyor.

²⁸³ Gelişimin sosyal yönü - (sotsialnaya situatsiya razvitiya) sosyal bağlam ve çocuğun bununla etkileşim şeklidir.

²⁸⁴ Vygotsky, *Psihologiya Razvitiya Cheloveka*, 53.

²⁸⁵ Bodrova Elena ve Deborah J. Leong, *Zihinsel Araçlar*, 160.

²⁸⁶ Vygotsky, *Psihologiya Razvitiya Cheloveka*, 53.

²⁸⁷ Vygotsky, *Detskaya Psihologiya*, 4:258. Gelişimin sosyal yönü tam olarak stabil “yaş” dönemiyle ilgilidir, bu da stabil ilerici YGA ile de ilgili olduğu anlamına gelir.

²⁸⁸ Vygotsky, *Detskaya Psihologiya*, 4:258-62.

Stabil dönemin başlangıcı, çocuğun yetişkin tarafından rehberlik edilmesiyle belirlenir. Bu durumda, yetişkin yönlendirici konumunda iken çocuk ise yönlendirilen konumundadır.²⁸⁹ Bu ilişki, bir özne-nesne ilişkisi olarak tanımlanabilir. Stabil dönemin sonunda, gelişimin sosyal yönü sıfırlanır ve yetişkin ile çocuk arasındaki özne-nesne ilişkisi sona erer. Bu durum, stabil dönemin sonuna işaret eder.

Rus psikolog O. A. Karabanova'ya göre, “Gelişimin sosyal yönü”nün özgünlüğü, çocuğun kriz dönemlerini aşabilmesi ve gelişimini sürdürebilmesi için karşılaştığı görevleri ve çelişkileri çözebilmesine olanak tanımaktır. Bu, gelişimin sosyal yönünün özelliğidir.²⁹⁰ Çocuklar kendi başlarına başarılı olabileceklerini gösterdiklerinde, ebeveynler ve öğretmenler onlara daha fazla sorumluluk verir ve çocuklar daha özgüvenli hale gelir. Çocuklar büyüdükçe, hem yetişkinlerin beklentileri hem de kültürel faktörler değişir ve çocukların başarılarına destek olur. Her dönem, bir yönelim geliştirme sürecidir. Stabil dönem, iç yönelim seviyesinin oluşum sürecini temsil ederken (dönemin sonunda dış yönelimin reddedilmesi), kriz dönemi ise yeni bir dış yönelim seviyesinin oluşma sürecini ifade eder (yeni stabil dönemin başlangıcında çocuğun yetişkine itaatinin gösterilmesi).

Yetişkin, çocuğun davranışını düzenlemek için yönlendirici bir rol oynar, ancak çocuğun davranışını doğrudan etkilemediğini belirtmek önemlidir. Çünkü çocuğun davranışlarından sadece kendisi sorumludur. Yetişkinler sadece çocuğun davranışlarını değiştirmek için etkide bulunabilirler. Çocuklar hem yetişkinleri hem de diğer insanları yönlendirebilirler. Bu durumda çocuk, yönlendirme faaliyetinin öznesi iken yetişkin, hedefidir. Yani çocuğun yetişkin üzerinde yönlendirici bir etkisi vardır, ancak bu etki doğrudan davranışlar üzerinde değil, yönlendirme faaliyeti üzerindedir. Öz-düzenleyici bireyde ise her iki faaliyet katmanı da bulunmaktadır. Vygotsky'nin bilimsel mirasından bir örnek vermek gerekirse, bir çocuk oyun sırasında hasta gibi ağlar ancak oyuncu gibi sevinir.²⁹¹ Bir çocuk kendini yönlendirdiğinde (öz-düzenleme), aynı anda yürütme faaliyetinin konusu ve amacı olurken, duygular da önemli bir rol oynamaktadır.²⁹²

²⁸⁹ Gelişimin sosyal yönü sosyal bir ilişkidir ve bu nedenle dışsaldır (çocuğun bir yetişkin tarafından dışsal olarak yönlendirilmesiyle ilgilidir).

²⁹⁰ Karabanova O. A., *Vozrastnaya Psihologiya. Konspekt Lektsiy* (Moskova: Ayris- Press, 2005).

²⁹¹ Yönlendirici faaliyetin bir öznesi olarak rolün düzenini ve kontrolünü yönetir (bu durumda olumlu değerlendirilir). bkz: “çocuk oyunda aynı anda iki işlevi yerine getirir ...”: hem “rolünü yerine getirir” hem de “davranışını kontrol eder”. (Elkonin D. B., *Psihologiya İgry*, 334.) Aynı zamanda hem yönlendirici/düzenleyici hem de yürütücüdür..

²⁹² Vygotsky L. S., *Psihologiya Razvitiya* (SPb: Piter, 2001), 72.

Yürütme faaliyeti, çocuğun gelişimindeki kriz dönemlerin sonlarında ortaya çıkar ve stabil dönemin başlangıcına kadar devam eder. Stabil dönemde, çocuğun yönlendirme faaliyeti gelişir ve bir sonraki kriz dönemi başlayana kadar devam eder. Stabil dönemin sonunda ve kriz sınırında, çocuk dış yönlendirmeyi reddeder ve kendi düzenlemesinin sorumluluğunu alır. Bu sayede çocuk, gerçek gelişim seviyesine ulaşmış olur.

Gelişimin sosyal yönü ile gelişim dönemleri arasındaki ilişki: Gelişimin sosyal yönü, belirli bir gelişim döneminde tüm dinamik değişimler için bir başlangıç noktası oluşturur. Bu nedenle, stabil dönemin sonunda *gelişimin sosyal yönü* sıfırlanır.²⁹³ Kriz dönemleri, belirli bir sosyal gelişim yönüyle karakterize edilmez. Bunun yerine, krizlerin temel içeriği, sosyal gelişimin yeniden yapılandırılmasıdır.²⁹⁴ Yani, sosyal gelişim bir yönden diğerine geçiş yapar. Bu nedenle, Vygotsky'nin sosyal gelişimle ilgili ifadelerinde, her yaş döneminin başlangıcında gelişimin arttığı ve yaş döneminin stabil bir dönem olduğu belirtilir. Ayrıca, kriz döneminde toplumsal gelişimin yeniden yapılandırıldığı ifade edilir. Yani, toplumsal gelişimin yeni yönü, stabil dönemin başlangıcında ortaya çıkar.²⁹⁵

Gelişimin sosyal yönü kavramı, sadece stabil dönemlere odaklanır. Her stabil dönem, başlangıcında ortaya çıkan ve sonunda tamamen kaybolan belirli bir gelişimin sosyal yönü ile karakterize edilir. Çocuk, stabil dönemin alt sınırında (başlangıç evresinde) dış yönlendirmeye henüz hazır değildir. Dönemin üst sınırlarına ulaştığında, iç yönlendirmeyi benimseyerek dış yönlendirmeyi reddedebilir. Bu durumlarda çocuk, dış yönlendirmeye ihtiyaç duymaz çünkü ya henüz ya da artık onun nesnesi değildir. Bu nedenle özne-nesne ilişkisi oluşmaz (gelişimin sosyal yönü).

Gelişimin sosyal yönünün eksikliği, dışsal olanın içselleştirilmesi ve sosyal olanın bireysel olana dönüşümünü sağlamaz.²⁹⁶ Çocuğun içsel yönelim geliştirebilmesi için, dışsal düzenlemenin stabil dönemin sonunda içselleştirilmesi gerekmektedir. Eğer stabil dönemin başında bu yönelim oluşmamışsa, çocuğun içselleştirebileceği bir şey bulunmamaktadır.²⁹⁷

²⁹³ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:258-60.

²⁹⁴ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:260.

²⁹⁵ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:258.

²⁹⁶ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:259.

²⁹⁷ “Gelişim sürecinde insan (çocuk), davranışlarını yönlendirmek için diğer insanlar tarafından ve daha sonra kendisi tarafından kullanılan nesnelerde ustalaşır”. (Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:279.) Eğer kendisine rehberlik edilmezse, yargıç olamaz.

Sonuç olarak, çocuk bir sonraki gelişim aşamasına geçemez.²⁹⁸ Bu durumda YGA'nın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha anlıyoruz. Eğer yetişkinler doğru bir şekilde rehberlik etmezse (hızlıca, profesyonel olmayan şekilde vb.), çocuğun gelişimi engellenir ve bozulur. Aynı zamanda, çocuk istenilen eğitim seviyesine ulaşamaz.

Sosyal yönün eksikliğiyle birlikte, gelişim süreci sadece kısıtlanmakla kalmaz, aynı zamanda deforme olur. Bu durumda, zihinsel işlevler ve içerik de kısıtlanır. Eğitim içeriği de sınırlanır. Vygotsky, bunu “düşünme” örneğiyle açıklar: ona göre, düşünce ve içeriği, tek bir sürecin farklı anlarıdır ve birbirleriyle tesadüfi değil, gerçekten içsel olarak bağlantılıdır. Her yeni adım, düşüncenin içeriğiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır ve çocuğun bireysel faaliyetinde gelişir.²⁹⁹ Eğer düşünce deforme olmuşsa, düşüncenin içeriği de kısıtlanmış demektir.

Vygotsky'e göre yaş krizi, ontogenezin doğal bir parçasıdır. Vygotsky, tanıttığı *gelişimin sosyal yönü* kavramı, çocuğun gelişim sürecini analiz etmek için bir birim olarak kullanmıştır. Bu kavram, her yaş döneminde çocuğun kişisel yapısının ortaya çıkışını ve değişimini belirleyen yasaların toplamını ifade eder.³⁰⁰

Gelişimin sosyal yönü, çocuğun yaşam tarzını ve kişiliğini belirleyen önemli bir faktördür. Bu süreçte çocuk, yeni kişilik özellikleri geliştirir ve zihinsel olarak büyür. Yaş, gelişimin bir parçası olarak kabul edilir ve genellikle stabil dönemlerin sonunda ortaya çıkan yeniliklerle birlikte değişir. Bu yenilikler, çocuğun bilişsel yapısını tamamen değiştirir ve dünya ile, diğer insanlarla ve hatta kendisiyle olan ilişkilerini etkiler. Yeniliklerin ortaya çıkması, eski sosyal yönün yerini yeni bir sosyal yönün almasının işaretidir ve genellikle yaş krizleriyle birlikte gerçekleşir.

2.3.4. Öncül Aktivite Türleri

Öncül aktivite, çocuğun sosyal gelişimine katkıda bulunan bir etkinliktir. Belirli bir dönemde gerçekleştiğinde, psikolojik yeniliklerin ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlar. Bu süreç,

²⁹⁸ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 337. Bir çocuğun gelişimi durur veya ilerlemezse, bu durum ileride ciddi psikiyatrik sorunlara yol açabilir.

²⁹⁹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:48.

³⁰⁰ Vygotsky L. S., *Psihologiya* (Moskova: EKSMO-Pres, 2000).

gelişimin sosyal yönüyle ilişkilidir. Her yaş dönemi, bireyin sosyal gelişimiyle belirlenir. Yine de, her bireyin sosyal etkileşimle özel bir ilişkisi vardır.³⁰¹

Vygotsky'nin gelişim teorisine göre, her yaşta farklı aktivitelerin gelişimi desteklendiği belirtilmektedir. Bu işlevler, “öncül aktivite türleri” olarak adlandırılmaktadır. Erken gelişim döneminde, algı birincil faaliyet türü olarak kabul edilirken, daha sonraki yaşlarda hafıza, düşünme gibi işlevler ön plana çıkmaktadır. Bu geçişlerde yaş gelişim basamakları kullanılmamaktadır. Her çocuğun aktivite gelişiminde ise kendi baskınlıkları bulunmaktadır. Örneğin, okulda, entelektüel olarak gelişmeye hazır olmayan çocuklar olabilir. Ancak, okul eğitimi koşullarında öncelikle mantıksal düşüncenin gelişimine yönlendirilirler. Bu çocuklar genellikle görsel düşünme biçimlerine daha fazla güvenirler ve problemleri çözmek için resimlere ihtiyaç duyabilirler. N. S. Leytes, bu grup çocuklar üzerinde çalışmış ve bu durumun sadece olumsuz olmadığını, aynı zamanda bu çocukların daha yüksek bir yetenek potansiyeline sahip olduğunu öne sürmüştür.³⁰²

Vygotsky'nin bilimsel araştırmalarında bulunan “öncül aktivite türü” kavramı, okul öncesi çocuklarda oyunun temel etkinlik türü olarak adlandırılmasını içermektedir. Vygotsky, oyunun YGA'nın oluşturduğunu belirterek bunu hemen YGA ile ilişkilendirmiştir. Bu nedenle, okul öncesi çocuklarda gelişimin oyun aktivitesi yoluyla ilerlediğini düşünmektedir. Bu düşünceye dayanarak, oyunu, okul öncesi çocukların “öncül aktivite türü” olarak görmüş ve bu dönemdeki çocuğun gelişimini açıklamıştır.³⁰³ Oyun, okul öncesi dönemdeki çocukların yaşlarına bağlı olarak bireysel olarak geliştikleri bir aktivite türüdür. Bu durum, Vygotsky'nin bilimsel okulunda bulunan diğer öncül faaliyet türleri için de geçerlidir.³⁰⁴

“Öncül aktivite türü” kavramı, Vygotsky'nin öğrencisi olan A. N. Leontyev tarafından daha da geliştirilmiştir. Leontyev, her dönemin belirli bir öncül faaliyet türüyle ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Yani, zihinsel gelişimin her aşaması, belirli bir öncül aktivite türüyle tanımlanır. Bu da demektir ki, çocuğun gelişimi, zihinsel süreçlerinde ve psikolojik

³⁰¹ “Psihologiya Razvitiya”.

³⁰² Leytes N. S, *Umstvenniye Sposobnosti i Vozrost* (Moskova, 1971).; Leytes N. S, *Sposobnosti i Odarennosti v Detskiye Godı* (Moskova, 1984).

³⁰³ Vygotsky L. S., *Psihologiya Razvitiya*, 77.

³⁰⁴ “Öncül aktivite türü” terimi, L. S. Vygotsky'nin ölümünden sonra A. N. Leontyev tarafından geliştirilen kültürel-tarihsel yaklaşımda “çocuğun yakınsal gelişim alanı” olarak anlam kazanır. (Kravtsova E.E, “Kulturno-İstoricheskiye Osnovy Zony Blijayşego Razvitiya”, *Psihologičeskiy Jurnal* 22, sy 4 (2001): 42-50.

özelliklerinde, o döneme özgü önemli değişikliklere yol açar. Bu nedenle, “öncül aktivite türünün değişimi”, bir dönemden diğerine geçişin bir göstergesi olarak analiz edilebilir.³⁰⁵

Vygotsky'e göre, her aşamadaki zihinsel süreçler ve çocuğun psikolojik özelliklerindeki en büyük değişiklikler, yeni bir dönemsel yönelim seviyesinin ortaya çıkmasını temsil etmektedir.³⁰⁶ Bu teoriye göre, her dönemde çocuğun yeni bir gelişim seviyesine ilerlemesini sağlayan faaliyet, “öncül aktivite türü” olarak adlandırılır. Bu faaliyet birincil olarak kabul edilir çünkü çocuğu bir sonraki dönemsel yönelim seviyesine taşımaktadır. Yönelim, bu faaliyet sürecinde oluşur ve gelişir. Herhangi bir dönemin başlangıcında, bir sonraki dönemsel yönelim seviyesine ve ona giden yolda dönemsel YGA'ya sahip olunur. Bu nedenle, her dönemde bulunan öncül aktivite türü, dönemsel YGA'da bulunan faaliyet türüdür.

Kasvinov, çocuğun gelişimi sürecinde potansiyel gelişim düzeyinin gerçek gelişim düzeyine dönüştüğünü açıklar. Bu nedenle, yeni bir potansiyel gelişim düzeyi ve yeni bir YGA ortaya çıkar. Yeni bir dönemsel YGA'nın oluşmasıyla birlikte, çocuğun yeni potansiyel gelişim seviyesine ulaşması için yeni bir aktivite türü ortaya çıkar. Bu aktivite türü, çocuğu üst sınıra (bu dönemin sonunda karakterize edilen oryantasyon seviyesi) götürür.”³⁰⁷

Stabil dönemdeki öncül aktivite, dönem boyunca benimsenen yönelim türünü içeren karakteristik bir faaliyettir.³⁰⁸ Bu nedenle, stabil dönemin sonunda bağımsız içsel bir yönelim seviyesi ortaya çıkar.³⁰⁹ Kriz döneminde ise gelişimin yeni bir sosyal yönü şekillenir ve bu da yeni bir tür dış yönlendirmeye itaatle ilgilidir. Çocuğun kendi davranışını kontrol edebilmesi için, yönetici aktiviteyi yönetebilmesi gerekir. Kriz döneminde ise çocuk, dış etkenler tarafından yönlendirilen yönetici aktivitenin subjeksi olur ve sonraki dönemde yeni dış etkenlere odaklanır.

³⁰⁵ Leontyev A. N., *Problemy Razvitiya Psihiki* (Moskova: Moskova Üniversitesi yay., 1972), 505-6. D. B. Elkonin, Vygotsky'nin çocuk gelişiminin dönemlendirmesi konusundaki argümanlarını geliştirirken bu düşünceye yaklaşmıştır. (Elkonin D. B., “K Probleme Periodizatsii Psihologičeskogo Razvitiya v Detskom Vozraste”, *Voprosy Psihologii*, sy 4 (1971): 6-20.

³⁰⁶ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 122-45.

³⁰⁷ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 93.

³⁰⁸ Doğal rehberlik araçları dahil.

³⁰⁹ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 176.

Yönlendirme, yönetme bileşenini tamamlayan bir faaliyet bileşenidir.³¹⁰ Başka bir deyişle, tam faaliyet iki katman içerir - yönetme faaliyeti ve yönlendirme faaliyeti.³¹¹ Eğer çocuk stabil bir dönemde ise yönlendirme faaliyeti hakimdir, stabil olmayan bir kriz döneminde ise yönetme faaliyeti öne çıkar. Sonuç olarak, bu ardışık aşamalarda çocuk faaliyetlerin bütünlüğüne hakim olur.

Çocuk, farklı stabil dönemlerde farklı türde yönlendirme faaliyetlerinde beceri kazanır. Benzer şekilde, farklı kriz dönemlerinde de farklı türde yürütme faaliyetlerinde beceri kazanır. Her kriz döneminde çocuk, stabil dönemde ustalaşacağı yönetim aktivite türünde beceri kazanır. Öncül aktivite türü, belirli faaliyetlerin kombinasyonu olan bir faaliyet türüdür. Bu faaliyetler, çocuğu o dönemde bir özne haline getiren yönlendirici veya yürütücü faaliyetleri içerebilir.

Öncül aktivite, üç işaret ile tanımlanabilir: *Birincisi*: Öncül aktivite içinde, başka faaliyetler de yer alır ve ayrıca yeni tür faaliyetler de tanımlanır. *İkincisi*: Öncül aktivite içinde, özel zihinsel süreçler şekillenir veya tamamen değişir. Ayrıca, tüm zihinsel süreçlerin şekillenmesi veya tamamen değişmesi sadece öncül aktivite içinde gerçekleşmez. Bazı zihinsel süreçler, genetik olarak bağlı oldukları diğer aktivite türlerinde şekillenir veya tamamen değişir. *Üçüncüsü*, öncül aktivite, çocuğun kişiliğindeki ana zihinsel değişikliklerle en yakından ilişkili olan bir faaliyettir. Her gelişim döneminde, çocuğun zihinsel gelişimi, uygun olan öncül aktiviteyle karakterize edilir. Bir dönemden diğerine geçiş, öncül aktivite türündeki değişimle belirtilir.³¹²

2.3.5 Çocuk Gelişiminde İtici Güçlerin Yeri

Vygotsky'nin ekolü, diğer psikoloji alanlarından farklı olarak, gelişimin itici güçlerini ele almıştır. Yani, çocuğun yeni bir gelişim seviyesine ulaşması için gereken koşulların, çevre ile olan etkileşim şeklini de içeren, nasıl olması gerektiği konusunda sorular sormuştur.³¹³ Vygotsky, eğitimin zihinsel gelişimi destekleyen bir güç olduğunu kabul etmiştir. Öğrenme ve gelişimin farklı süreçler olduğunu unutmamak önemlidir. Gelişim sürecinin kendi

³¹⁰ Kasvinov S. G, *Sistema Vygotskogo* 123.

³¹¹ Leontyev A. N., *Deyatelnost, Soznaniye, Ličnost*, 102.

³¹² "Psihologiya Razvitiya".

³¹³ Egorova E. N., *Psihologiya Razvitiya* (Harkov: Praktičesky Psikhologičesky i Sotsialny İstitut, 2005), 110.

yasaları bulunmaktadır.³¹⁴ Kasvinov ise YGA'nın çocuk gelişiminde önemli bir rol oynadığını iddia etmiştir.³¹⁵

Çocuğun gelişim sürecinde aldığı eğitim, genellikle dış etkenlerin bir parçası olarak kabul edilir ve genellikle gelişimin *itici gücü* olarak görülür. Bu, geniş bir perspektiften bakıldığında, kültürel bağlam, sosyal çevre ve dış etkenlerin bir bütün olarak ele alınması gerektiği anlamına gelir. Öğrenme süreci, içeriği ve yöntemleriyle geniş bir yelpazeyi kapsar. Bu sebeple, gelişim süreci sadece bireysel değil, aynı zamanda çevresel etkenlerle de etkileşim içindedir.

Vygotsky, bireyin gelişimindeki “itici gücü” olarak, içinde bulunduğu çelişkiler ve diğer psikolojik olguların etkisini anlamaktadır. Kişilik, yaşamındaki iç çatışmaların ortaya çıkmasıyla şekillenir. Bireyin çevresiyle olan ilişkisi, başarıları ve başarısızlıkları, birey ile toplum arasındaki dengesizlikler tarafından belirlenir. Ancak, dış çelişkiler, çatışma niteliği taşıdıklarında bile (örneğin, bir çocuk ile ebeveyn arasındaki çatışmalar), tek başlarına bir gelişim motoru oluşturmazlar. Bunlar, bireyin iç çelişkileri içselleştirerek, çelişkili eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olarak, yeni davranış biçimleri geliştirmeyi amaçlayan faaliyetlerin kaynağı haline gelirler. Çelişkiler, bireyin yeni özelliklerinin ve niteliklerinin oluşmasına yol açan faaliyetlerle çözülür. Bazı çelişkilerin üstesinden gelindiğinde, yerlerini başkaları alır. Eğer bu çelişkiler çözülmezse, gelişim geriliği ortaya çıkar.³¹⁶

Vygotsky'nin psikolojik gelişim sistemi, çocukların gelişimlerini yönlendiren güçleri kendi içlerinde bulunduran bir süreç olarak tanımlar. Çocuklar, çevrenin kültürel etkileriyle büyürken yetişkinlerin davranışlarını da etkileyebilirler. Ancak çocuklar, dışarıdan gelen yönlendirmeleri içselleştirmek yerine kendi aktiviteleri ve bu aktivitelerle etkileşimleri sonucunda kendi gelişimlerini şekillendirirler.³¹⁷ Bilim ve uygulama, çocuk gelişimi konusunda sadece yetişkinlerin değil, aynı zamanda yetişkinlerin ve çocukların birbirlerini etkilediği fikrinden yararlanmalıdır. Bu karşılıklı kontrol süreci önemlidir.³¹⁸ Çocuklar,

³¹⁴ Obuhova L. F., *Detskaya (Vozrastnaya) Psihologiya* (Moskova: Rossiyskoye Pedagogičeskoe Agentstvo, 1996), 125.

³¹⁵ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 93.

³¹⁶ Vygotsky L. S., *Osnovy Defektologii*, 5:44.

³¹⁷ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 176. 247. 258.

³¹⁸ Rusya Eğitim Akademisi Okul Öncesi Eğitim ve Aile Eğitimi Enstitüsü, “araştırma nesnesi olarak, belirli pedagojik faktörler sistemi içinde çalışılsa bile çocuğun kendisini değil, yetişkinler ve çocuklar arasındaki çeşitli eğitimsel ve eğitsel etkileşimlerle karakterize edilen bütünsel bir çocuk-yetişkin topluluğunu” görmektedir. (Kudryavtsev V, *Problemy Psihologii* (Moskova, 2001), 6-10.) Vygotsky'nin teorisinde bu

gelişim süreçlerini yetişkinler aracılığıyla etkileyerek, kültürel bağlamda değişiklikler yaparlar ve bu sayede gelişimin öznesi haline gelirler. Özellikle ebeveynler, öğretmenler ve psikologlar gibi yetişkinlerle birlikte ortak bir özne oluştururlar.

Her yaşta, yaşa bağlı YGA ile gelişimin itici gücü arasında bir ilişki bulunmaktadır. Vygotsky bu durumu şöyle açıklar: Bir çocuk yeni bir aşamaya geçtiğinde, çevresi değişir ve genellikle bu değişim kültürel bir bağlamı da içerir. Bu değişim, çocuğun kendisinin değişmesiyle gerçekleşir, çevresi aynı kalsa bile.³¹⁹ Bu değişim sadece çocuğun çevreye karşı tutumunu değil, aynı zamanda gelişimin sosyal yönünü de etkiler. Farklı dönemlerde, çocuk ve çevre arasındaki ilişki değişir ve bazen gelişimin sosyal yönü belirginleşirken bazen de zayıflayabilir. Çocuk, dış etkilerin davranışlarını içselleştirir ve bu davranışları zihinsel gelişim aşamasına göre özümlediği şekilde sergiler.³²⁰ Çocuğun gelişimi sırasında çevresel etkiler değişir. Gelişimin farklı aşamalarında, yaşa bağlı olarak farklı itici güçler ortaya çıkar. Bu, eğitimin bazı dönemlerde var olup diğerlerinde olmadığı anlamına gelmez. Eğitim her dönemde önemlidir, ancak YGA ve gelişim döneminin türüne göre farklılık gösterir.³²¹

Eğitim ve yetiştirme, sadece bireyin iç çelişkilerle başa çıkmasına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda bu çelişkilerin ortaya çıkmasına da katkıda bulunur. Bu nedenle, kişilik gelişimi, katılım, çevre ve yetiştirme faktörlerinin uyumuna bağlıdır.

2.3.6. Yaşa Bağlı Yenilikler

Yenilikler, başarılarımızın ve kişiliğimizin temelini oluşturan gelişmelerdir ve çocuğun kendi benliği ve diğer insanlarla olan ilişkileriyle şekillenir.³²² Yaşa bağlı değişiklikler arasında olgunluk hissi, kabul edilme ihtiyacı, sosyal ilişkiler kurma isteği, bağımsızlık arzusu, kendini ifade etme isteği, farkındalığın artması, reflekslerin gelişmesi, cinsel isteğin ortaya çıkması, soyut ve mantıksal düşünme yeteneğinin gelişmesi ve mantıksal işlemleri

etkileşimler, bir yetişkin ve bir çocuğun karşılıklı düzenlemesi olarak yansıtılır ve her gelişimsel bölüm kendi özelliklerine sahiptir ve süreç içinde doğal olarak değişir.

³¹⁹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:380-85.

³²⁰ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:150.

³²¹ "Öğrenme sadece okul döneminde başlamaz, aksine okul döneminden çok önce başlar. Çünkü öğrenme ve gelişme, çocuğun hayatının ilk günden itibaren birbiriyle bağlantılıdır." (Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 337-39.; Vygotsky, *Psihologiya Razvitiya*, 2004, 459.)

³²² "Psihologiya Razvitiya".

yapabilme becerisi bulunmaktadır.³²³ Vygotsky'e göre, her gelişim evresinde, çocuğun kişiliğini tamamen yeniden yapılandıran ve tüm gelişim sürecini yönlendiren merkezi bir yenilik (novooobrazovaniye) ortaya çıkar. Bu yenilik, çocuğun kişiliğini karakterize eder ve çeşitli diğer yeniliklerle ilişkilendirilen süreçlerle birlikte gelir. Her dönemde, merkezi gelişim çizgisine eşlik eden yan çizgiler bulunur. Bu yan çizgiler, bir önceki dönemde merkezi olan veya bir sonraki dönemde merkezi olacak olan gelişim çizgisinin yerini alabilir.³²⁴

Yaşa bağlı yenilikler, çocuğun bilincinin gelişimini, çevreyle ilişkisini, iç ve dış yaşam biçimini etkileyen zihinsel ve sosyal değişikliklerdir. Bu değişiklikler, çocuğun mevcut yaş döneminde ortaya çıkar ve onun tüm yönlerini etkiler. *Stabil dönemde yenilik*: Çocuğun kişiliğindeki küçük değişiklikler birikir ve belirli bir sınıra ulaştıktan sonra yaşa bağlı olarak aniden ortaya çıkar. *Kriz dönemde yenilik*: Çocuğun kişiliğinde hızlı ve büyük değişimler ve kaymalar veya değişiklikler ve kırılmalar, kısa bir süre içinde yoğun bir şekilde ortaya çıkar. Çocuğun kişilik özellikleri çok kısa bir sürede tamamen değişebilir.³²⁵

2.3.7. Üstün Zihinsel İşlevler

2.3.7.1. Zihinsel Gelişim Kavramı, Türleri ve İlişkili Kavramlar

Vygotsky'e göre, zihinsel gelişim, zamanla mantıksal değişimlerle açıklanır. Bu değişimler, niceliksel, niteliksel ve yapısal dönüşümler olarak ortaya çıkar. Zihinsel gelişim türleri iki grupta incelenir: önceden belirlenmiş tür ve belirlenmemiş tür. Önceden belirlenmiş tür, başlangıçta verilen, sabit ve organizmanın geçici aşamaları olarak belirlenen ve sonunda ulaşacağı aşamayı ifade eder. Belirlenmemiş tür ise önceden belirlenmemiş bir gelişim biçimini ifade eder. Çocuklar farklı dönemlerde farklı şekillerde gelişirler ve doğduklarında hangi yöne ilerlemeleri gerektiği veya hangi sonuca ulaşmaları gerektiği belirtilmez.³²⁶

³²³ “Neravnomernost Psihičeskogo Razvitiya”, Studİzba, erişim 08 Ocak 2024, <https://studizba.com/lectures/psihologiya/pedagogicheskaya-psihologiya/17869-neravnomernost-psihicheskogo-razvitiya.html>.

³²⁴ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

³²⁵ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

³²⁶ “Ponyatiye o Razvitii Psihiki. Tipy Razvitiya Psihiki. Kontseptsii Razvitiya Psihiki. Zakonomernosti Razvitiya Psihiki v Ontogeneze.”, Menedjment, 13 Ağustos 2019, <https://lartdoll.net/pedagogicheskay-psihologiya/36-lekcii-po-pedagogicheskoy-psihologii/915-ponjatie-o-razvitii-psihiki-tipy-razvitiya-psihiki.html>.

Vygotsky, kişisel gelişim sürecinin biyolojik ve sosyal faktörlerin birleşiminden kaynaklandığına inanıyordu. Ona göre, kalıtsal ve çevresel faktörlerin mekanik ve statik bir kombinasyon olarak hareket etmediği, ancak zihinsel işlevler örneğinde olduğu gibi, yaş gelişiminin farklı aşamalarında karmaşık, farklılaşmış, dinamik ve değişken bir ilişkiyi temsil ettiği düşünülmelidir. Bu nedenle, çocuğun bilişsel işlevlerini doğru bir şekilde anlamak için her bir işlevin rolünü ve anlamını belirlemek çok önemlidir. Ona göre, her zihinsel süreç içinde kalıtsal önkoşulları ve çevresel etkileri taşır. Ancak, bu etkilerin oranı farklı yaşlarda ve ruhun farklı bölümleri için farklıdır. Vygotsky ayrıca, uzun bir oluşum sürecinden (okul öncesi, okul, ergenlik, gençlik) geçen karmaşık zihinsel süreçlerin (istemli dikkat, aktif ezberleme, zihinsel faaliyet) ve karakter yapısı ile davranışların kalıttan çok çevreden (yetiştirme ve eğitim koşulları, kültürel ve toplumsal ortam, iletişimin doğası, faaliyet biçimleri ve yöntemleri, vb.) etkilendiğini vurgular. Çocuğun gelişimi için çevre sadece bir koşul değil, aynı zamanda gelişiminin kaynağıdır. Çocuk, varlığının ilk günlerinden itibaren çevresiyle etkileşime girer ve ondan etkilenir. Kalıtsal faktörler ise, ne kadar küçük olursa olsun, daha yüksek zihinsel işlevlerin oluşumunda önemli bir rol oynar.³²⁷

Vygotsky'e göre, üstün zihinsel fonksiyonlar çocuğa başlangıçta kolektif davranış biçimi olarak diğer insanlarla işbirliği içinde verilir, ancak zamanla çocuğun kendi bireysel biçimlerine dönüşürler. Örneğin, “dil” başlangıçta insanlar arasında iletişim aracı olarak kullanılır, ancak zamanla içselleşir ve bireysel işlevini yerine getirmeye başlar.³²⁸

L. F. Obukhova, Vygotsky'nin çocuğun zihinsel gelişimi için ortaya koyduğu yasaların varlığına dikkat çekti ve bu yasaları açıkladı. 1. Obukhova, çocuk gelişiminin zaman içinde karmaşık bir organizasyona sahip olduğunu ve zamanın ritmiyle örtüşmeyen bir ritme sahip olduğunu ve yaşamın farklı yıllarında değişen bir ritme sahip olduğunu belirtti. Bu nedenle, bebeklikteki bir yıl, ergenlikteki bir yıla eşit değildir. 2. Çocuk gelişiminde metamorfoz³²⁹ yasası şöyledir: Gelişim, niteliksel değişimlerin ardışık bir sürecidir. Çocuk, sadece daha az bilen veya daha az yapabilen bir yetişkin değil, aynı zamanda niteliksel olarak farklı bir varlıktır. 3. Eşit olmayan yasa: Her çocuğun ruhunun farklı yönleri kendi optimal gelişim dönemine sahiptir. Bu yasa, Vygotsky'nin bilincin sistemik ve semantik yapısıyla ilgili

³²⁷ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:144.

³²⁸ Obukhova L. F., *Vozrastnaya Psihologiya*, 123.

³²⁹ Metamotfoz - Başkalaşma, değişim olarak belirlenir.

hipoteziyle bağlantılıdır. 4. Üstün zihinsel fonksiyonların yasası: Başlangıçta diğer insanlarla işbirliği içinde kolektif bir davranış biçimi olarak ortaya çıkar ve zamanla çocuğun kendine özgü bireysel bir işlev haline gelir. Üstün zihinsel fonksiyonları'nın belirgin özellikleri arasında arabuluculuk, farkındalık, keyfilik ve tutarlılık bulunmaktadır. Bu özellikler, toplumun tarihsel gelişimi sürecinde öğrenilen özel araçlara ustalaşmanın bir sonucudur. Dış zihinsel işlevlerin gelişimi ise geniş anlamıyla öğrenme ile ilişkilidir ve verili kalıpların asimilasyonu ile gerçekleşir. Bu nedenle, bu gelişim birkaç aşamadan geçmektedir.³³⁰

YGA, başlangıçta ortak faaliyetler sonucunda ortaya çıkan ve daha sonra bireyin içsel zihinsel süreçlere dönüşen daha üst düzey zihinsel işlevlerin oluşumunu ifade eder. Bu durum, çocukların zihinsel gelişiminde eğitimin önemli bir rol oynadığını gösterir. Vygotsky'e göre, öğrenme ancak gelişimden önce gerçekleştiğinde etkili olur. Eğitim, tamamlanmış gelişimsel döngülere odaklanabileceği gibi, aynı zamanda olgunlaşmamış, YGA'na da odaklanabilir. YGA, bir çocuğun zihinsel gelişiminin teşhisinde bir kriter veya semptom olarak kullanılır ve bireyin potansiyel gelişim olanaklarını belirlemesine yardımcı olur.³³¹

Zihinsel gelişim, her yaş döneminde farklı hız ve ritimlerle gerçekleşir. Duyarlı dönemler, belirli bir işlevin gelişimi için en uygun zaman dilimleridir. Zihinsel gelişim, heterokroniklik adı verilen eşit olmayan bir şekilde gelişen bağımsız işlevlerin karmaşık bir düzenlemesine sahiptir. Her yaş dönemi kendi özellikleriyle karakterizedir ve çocuk ne kadar küçükse, zihinsel gelişim hızı o kadar yüksektir. Gelişim dönemlerinin ve kritik noktaların süresini belirlemek zor olabilir çünkü değişen tarihsel koşullar ve bireysel farklılıklar da dikkate alınmalıdır. Bir çocuğun gelişimini belirli niteliklerle tanımlamak için, onu dönemlere veya aşamalara ayırmak gereklidir.³³² Vygotsky'e göre, duyarlı dönemler çocuğun bir yetişkinle işbirliği yapması ve eğitim süreciyle ilgilidir. Bu dönemlerdeki koşullar, kimlik gelişimini etkileyebilir ancak etki, sadece gelişimsel döngüler tamamlandığında ortaya çıkar.³³³

2.3.8. Mutlak ve Göreceli Eğitim Güçlüğü ve Dönemsel Belirtilerle İlişkisi

³³⁰ Obukhova L. F., *Vozrastnaya Psikhologiya*, 144.

³³¹ Vygotsky L. S., *İstoriya Razvitiya Vysşih Psihiçeskih Funktsiy* (Moskova: Yurayt, 2016), 87-155.

³³² "Neravnomernost Psihiçeskogo Razvitiya".

³³³ "Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i".

Vygotsky, *mutlak eğitim zorluğu*³³⁴ ve *göreceli eğitim zorluğu* terimlerini kullanarak, stabil ve kriz dönemleri arasında ayırım yapmayı sağlayan psikolojik bir gösterge ortaya koymuştur. *Mutlak eğitim zorluğu* terimi, bir çocuğun eğitiminin diğer çocuklardan daha zor veya daha kolay olabileceğini ifade eder. Bu durum, çocuğun bireysel özelliklerinden kaynaklanır. Örneğin, bir çocuğun öğrenme güçlükleri veya yetenekleri, onun eğitimini diğer çocuklardan daha zor hale getirebilir. *Göreceli eğitim zorluğu* terimi, yaşla ilişkili özelliklerle ilişkilidir. Bir çocuğun eğitimi, kriz döneminde, stabil dönemde olduğundan daha zor olabilir. Bu dönemlerde çocuğun gelişimi ve öğrenme kapasitesi değişebilir, bu da eğitimin daha zorlu olmasına yol açabilir.³³⁵

Bu sebeple, kriz dönemindeki çocuklarda “zor eğitilebilirlik” en yüksek seviyeye ulaşırken, stabil dönemde ise bu seviye minimum düzeydedir. Vygotsky'nin belirttiği yaş dönemlendirmesinde belirtilen periyodik sıralama, “stabil ve kriz dönemleri” tarafından belirlenir. Bu durumda, gelişim sürecinde “eğitimdeki göreceli zorluk” periyodik olarak değişir ve minimum (stabil) veya maksimum (kriz) seviyeye ulaşır. Vygotsky'e göre, çocuk gelişimi, dış düzenlemelere itaat etme sınırlarının periyodik olarak değiştiği bir düzenleme süreci olarak anlaşılmalıdır. Bu minimum ve maksimum seviyelerin periyodik değişimi, gelişim sürecinde “çocuğun kişilik inşasının ana dönemlerini tanımlamak için güvenilir bir temel sağlayabilir” şeklinde yorumlanabilir.³³⁶

Vygotsky, çocuğun gelişimini açıklarken bir dizi aşamadan geçtiğini belirtmiştir. Bu aşamalar arasında çocuğun davranışlarının ustalaşması³³⁷ ve bunun için gerekli araçları³³⁸ belirlemesi önemlidir. Stabil dönemdeki çocuk, kriz dönemindeki çocukta farklılık gösterir. Bu farklılık, çocuğun kullandığı araçlar ve davranışları üzerindeki hakimiyet derecesiyle ortaya çıkar.³³⁹

³³⁴ Burada “eğitim zorluğu”, çocuğun yetiştirilmesindeki zorluk derecesini ifade eder ve kelimenin tam anlamıyla “zor yetiştirme” anlamına gelmez. .

³³⁵ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:250.

³³⁶ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:247.

³³⁷ Yaş gelişimindeki niteliksel değişimin ana noktaları (dönemlere ayrılması), L. S. Vygotsky tarafından vurgulandığı gibi keyfi hareket/özgürlük (kontrol edilebilirlik) olarak zihinsel süreçlerin büyüme aşamalarıdır.

³³⁸ Psikolojik araçlar, “yabancıya” ve “benliğe” ait davranışsal süreçlerde ustalaşmayı amaçlayan organik veya bireysel aygıtlardan ziyade “yapay ... sosyal” aygıtlardır. (Vygotsky L. S., *Voprosy Teorii i İstorii Psikhologii*.) “Doğal süreçlerin yapay uyaranlara (psikolojik araçlara) aracılık etmesi, psikolojide “öz düzenlemenin temel ilkesi” olarak tanımlanır. (Egorova E. N, *Psikhologičeskaya Kultura Ličnosti* (Harkov: MIT, 2004), 48.)

³³⁹ Vygotsky L. S., *Voprosy Teorii i İstorii Psikhologii*. 1:

Birinin davranışlarını kontrol etmek, yönlendirmek ve hakim olmak demektir. Vygotsky, çocuk gelişimini davranış kontrolü seviyesiyle ilişkilendirerek sürekli rehberlik süreci olarak tanımlamıştır. Bu bakış açısına göre, bir dönemden diğerine geçiş, bir yönelim seviyesi olarak düşünülmelidir: başlangıçta var olan ancak şu anda mevcut olmayan ve dönemin sonunda oluşacak olan arasındaki fark. Dönemler arasındaki sınırlar, belirlenmiş olan yönelim seviyeleridir. Ayrıca, gelişim sürecinde, önceki iki dönemin (düzenleme seviyelerinin) sınırları hizalanır.

Bu iki yönelim seviyesi arasındaki fark, “terbiyede göreceli zorluk”³⁴⁰ kavramıyla açıklanabilir. Bir çocuğu kriz döneminde terbiye etmek, aynı çocuğu stabil bir dönemde terbiye etmekten daha zordur.³⁴¹ Kriz döneminde, terbiye etme zorluğu stabil döneme göre daha yüksektir ve stabil ve kriz dönemleri periyodik olarak değişir.³⁴² Bu iki yönelim seviyesi arasındaki fark, “terbiyede göreceli zorluk” kavramıyla açıklanır. Çocuk gelişimi sürecinde, çocuğun yetiştikine olan bağımlılık derecesi periyodik olarak değişir. Tablo 2.7’de görüldüğü gibi “Eğitimdeki göreceli zorluk” en yüksek değeri *kriz dönemleri* ile ilişkilidir, en düşük değeri ise *stabil dönemleri* ile ilişkilidir. Rehberlik açısından bakıldığında, *stabil döneminin* işareti çocuğun yetişkinin rehberliğine itaat etmesi iken, *kriz döneminin* işareti çocuğun yetişkinin rehberliğine karşı çıkmasıdır.³⁴³

Tablo 2.7. Gelişiminin Kriz ve Stabil Dönemlerinde Dış Rehberliği (Yönlendirme)

Dönem çeşitleri	Dönem başlangıcında olgunlaşan yönlendirme süreci	Dönem Sonunda Olgunlaşan Yönlendirme Süreci
Stabil	Dış Yönlendirme (dış rehberliğine itaat etmesi)	Özgün Yönlendirme (dış rehberliğe karşı direnç, bağımsız içsel yönlendirme)
Kriz	Özgün Yönlendirme (dış rehberliğe karşı direnç, bağımsız içsel yönlendirme)	Dış Yönlendirme (dış rehberliğine itaat etmesi)

Kaynak: Kasvinov (2013, s.143)

³⁴⁰ Aynı zorluk sadece yetiştirmede değil, eğitimde de görülmektedir. Sadece terbiyede değil eğitimde de aynı zorluk görülmektedir.

³⁴¹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:250.

³⁴² Vygotsky, *Detskaya Psihologiya*, 4:254.

³⁴³ Çocuğun davranışları sadece yetişkinler tarafından değil, diğer çocuklar tarafından da etkilenir. Ancak eğitim sistemi ve uygulamalı psikologlar için çocuk ve yetişkin arasındaki ilişki önceliklidir. Bu ilişki pedagojik sürecin düzenleyicisi veya psikolojik etki olarak önem taşır.

2.3.9. Gelişimin Evrensel Oluşu

Vygotsky'nin dönemlendirme konseptini doğru bir şekilde anlamak için, onun çocuk gelişimini bütünsel bir süreç olarak ele aldığını hatırlamak önemlidir. Örneğin, bilişsel gelişim veya bireysel işlevlerin gelişimi gibi konularda çalışmalar yapmıştır (düşünme, algılama vb.). Bu nedenle, Piaget'nin teorisine yönelik eleştirilerde, “küresel” (bütünsel) dönemlerin sorunu önemli bir yer tutmaktadır. Piaget'ye göre, bazı psikologlar tarafından sorgulanan ve şüpheyle karşılanan “küresel” anlamda çocuk gelişimi dönemseldir. Özellikle bilgi işleme odaklanan araştırmacılar, çocukların düşüncelerinin Piaget'nin düşündüğü kadar sabit bir şekilde gelişmediğine inanmaktadır.³⁴⁴ Bazı eleştirmenlere göre, bilişsel gelişim teorisi periyodik bir karaktere sahip değildir. Onlara göre, çocuklar farklı problem türlerini farklı şekilde çözebilirler. Vygotsky'nin teorisinde ise dönemler daha genel bir yaklaşımla ele alınır ve çocuk gelişimi sadece bilişsel değil, bütünsel bir süreç olarak Piaget'de olduğu gibi değerlendirilir.

Bu düşünce, Vygotsky'nin teorisiyle çelişiyor gibi görünebilir. Ancak, Vygotsky'nin çalışmalarına bir göz atarak bunu anlayabiliriz. Aslında Vygotsky, bütünsel bilinçten bahsederken, bunu “her biri bir dereceye kadar diğerlerinden bağımsız olan ve bağımsız olarak egzersize tabi tutulan birçok ayrı yetinin toplamı” olarak tanımlamıştır. Bu nedenle, öğrenmenin amacı tek bir düşünme yetisinin geliştirilmesi değil, çeşitli nesneler hakkında birçok özel düşünme yetisinin geliştirilmesidir.³⁴⁵ Ancak eğitim, bireysel yetenekler, nesneler, kavramlar gibi ayrı unsurlara bölünmemelidir. Aksi takdirde deforme olmuş, yetersiz ve parçalanmış bir eğitim sistemi ortaya çıkar. Vygotsky'nin genel görüşü ise şudur: bütün, içinde bulunan bireysel unsurların özelliklerini belirler ve bu unsurlar bütünle birlikte değişir.³⁴⁶ Bu sebeple, bireysel yetenekler, konular, kavramlar vb. içeren bütünsel bir öğrenme süreci, çocuğun içinde tek bir sistem olarak gelişmesini sağlayacak şekilde uygulanmalıdır. Başka bir ifadeyle, öğrenme bütünsel bir şekilde tamamlandığında gelişime olanak tanır. Bütünlük, sadece “bütün-parça” ilişkisini değil, aynı zamanda “bütünlük-zarar” ilişkisini de ifade eder.³⁴⁷ Sonuç olarak, bozulmuş, kusurlu veya eksik eğitim veya gelişim

³⁴⁴ Nyukomb N, *Razvitiye Liçnosti Rebonka* (SPb: Piter, 2002), 289; Santrock J. W, *Child Development*, 524-25.

³⁴⁵ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 335-36.

³⁴⁶ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:316.

³⁴⁷ Örneğin: darbe almış bir kupa artık bütün değildir ve kusurlu hale gelmiştir (çatlakları vardır). Yine de ona parçalardan oluşan bir bütün olarak bakabiliriz (sapı ve tabanı olan...).

parçalanmış bir bütünü temsil eder. Bu süreçlerin sonuçları da aynı şekilde olacaktır. Ancak, kusurlu veya eksik yetiştirme ve bunun eğitim ve gelişim sürecindeki olumsuz etkileri, çocukların başarılı olmasını isteyen eğitimcilerin, psikologların ve ebeveynlerin amaçları arasında olmamalıdır.

J. Piaget'nin teorisi uzun süre eleştirilmiş ve bu eleştiriler sonucunda, birçok bilişsel gelişim teorisini için bilişsel gelişimin farklı bilgi alanlarında paralel olarak ilerlediği düşüncesi daha kabul edilebilir hale gelmiştir. Yani, çocuklar belirli fikirlere bağlı olmadan bağımsız düşünebilmektedirler.³⁴⁸ Bu nedenle, bağlantılı zihinsel işlevlerin ve kavramların birlikte gelişebilmesi için öğrenme sürecini doğru bir şekilde organize etmemiz gerekmektedir. Bu durum, bilişsel gelişim kuramcılarının Vygotsky'nin ünlü “öğrenme gelişime yol açar” fikrine katıldıklarını ve aynı zamanda bütünsel bir yaklaşımın gerekliliğini vurguladıklarını göstermektedir.

Vygotsky'nin bilimsel mirasına baktığımızda, psikolojide “atomistik” pozisyonların, özellikle Thorndike'ın vurguladığı gibi, yeni bir şey olmadığını görüyoruz. Elbette, çocuğa bilimin farklı alanlarını bağımsız olarak öğretmek ve kavramları birbirine bağlamadan çocukta oluşturmak mümkündür.³⁴⁹ Bütüncül yaklaşımı takip etmeyen psikoloji, genellikle çocuğun kişiliği ile eğitim süreci arasında net bir ayrım yapar ve aralarında herhangi bir bağlantı olmadığını düşünür. Ayrıca, bu psikolojik fonksiyonların yetenek ve oluşum gibi birbirinden bağımsız olduğunu savunur. Ancak, gerçekte bu psikolojik mozaik, parçalı bir gelişim teorisi değil, eğitimle uyumlu bir bütün olarak görülmelidir.³⁵⁰ Bu durum, yetişkinlerde de gözlemlenebilen “bölünmüş ve kopuk” bir durumu ifade eder ve bu durum, yaşam süreçlerinden ayrılmış olmanın sonucunda gelişim ve eğitimde eksik sonuçlara yol açabilir.

Öğrenme süreci, zihinsel işlevlerin ve kavramların birbirine bağlı olarak geliştiği şekilde düzenlenmelidir. Bu düzenleme, bilişsel gelişimin bütünlüğüne değil, eğitimin gelişime katkı sağlamasına odaklanmalıdır. Dönemlerin bütünlüğü, hazır bir şekilde elde edilmez, yetişkinlerin çocukların eğitim ve gelişimine odaklanarak çalışmasıyla gerçekleşir. Ayrıca,

³⁴⁸ Nyukomb N, *Razvitiye Ličnosti Rebonka*, 289.

³⁴⁹ Vygotsky L. S., *Problema Obşey Psihologii*, 2:245.

³⁵⁰ Vygotsky L. S., *Voprosy Teorii i İstorii Psihologii*, 1:184. "Okul öncesi çocuğun bilincini bir bütün olarak değil de ayrı parçalar halinde tanımlamaya çalışırsak bu umutsuz bir girişim olur: dikkati, hafızası, düşüncesi, aldığı etki, ayrı ayrı. (Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*.) Gelişimi bir bütün olarak incelemeyen bireysel gelişimin işlevlerini incelemek mümkün değildir..

çocuklara başarılı bir eğitim ve sağlıklı gelişim için potansiyellerini ortaya çıkarma fırsatı verilmelidir.³⁵¹ Vygotsky'e göre, eğitim ve gelişimin sağlam kalmasının sebebi, eğitimin bütünlüğüdür. Bu tür bir eğitim, YGA'nın uygulanmasıyla bütünsel bir gelişime yol açar. Çünkü eğitimin başarısı, çocuğun sadece okulda yüksek notlar almasına değil, aynı zamanda maksimum aktiviteye de bağlıdır. Bütünsel gelişimin bir diğer yönü ise, çocuğun tüm aşamalardan mükemmel bir şekilde geçmesi, yani normal gelişim sürecinin tamamlanmasıdır. Ancak bu tamamlanma, hazır bir şekilde gelmez, bunun için yetişkinlerin yardımına ihtiyaç vardır.³⁵²

Vygotsky'nin geliştirdiği psikolojik sistem, bu tür çalışmaların çocuklar için faydalı olmasının ve yetişkinler tarafından düzenlenmesinin bilimsel temelini oluşturur.

³⁵¹ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 282-86.

³⁵² Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 137-39.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK GELİŞİMİNDE KRİZ DÖNEMLERİ

Rusya'da modern gelişim psikolojisi, Vygotsky'nin çalışmalarına dayanmaktadır. Bu çalışmaların merkezinde, üstün zihinsel işlevlerin oluşumu ve aracılık sorunu yer almaktadır. Vygotsky, hayatının son döneminde çocuk gelişimiyle ilgili sorunlar üzerine makaleler okuyarak bu konuda büyük bir kitap yazma planı yapmaktaydı. Ne yazık ki, Vygotsky bilimsel hayallerini gerçekleştiremedi ve 1934 yılında ağır bir hastalık sonucu hayatını kaybetti. Bugün kullanılan kaynakların çoğu, Vygotsky tarafından yazılmış ancak tamamlanmamış metinlerden, defterlerden alıntılar ve makalelerin transkriptlerinden oluşmaktadır. Bu durum, Vygotsky'nin takipçilerinin kültürel-tarihsel teorilerini etkilemiştir. Vygotsky'nin çalışmalarının tamamlanmamış olması, bazı çalışmalarının haksız bir şekilde abartılmasına ve diğerlerinin ise küçümsenmesine yol açmış olabilir.

Vygotsky, 1932-1934 yıllarında yazdığı “Yaş Sorunu” (Problema Vozrasta) adlı eserde yaş gelişimi sorununu ilk kez ele almıştır. Ontogenezin istikrarlı ve kriz dönemlerinden oluşan sürekli bir süreç olduğunu savunmuştur. Gelişimin, önceki düzeylerde bulunmayan yeniliklerin sürekli olarak ortaya çıkması ve oluşması ile karakterize edilen kesintisiz bir bağımsız hareket süreci olduğunu belirtmiştir.³⁵³

3.1. Duyarlılık, Kritik ve Kriz Dönemleri

Duyarlılık (senzitif), genellikle yeni durumlara, insanlara ve her türlü teste karşı artan endişe ve korkunun eşlik ettiği, kişinin başına gelen olaylara karşı artan duyarlılıkla kendini gösteren karakterolojik bir özelliktir. Bu dönemler, birçok psikologun dikkatini çekmiştir. Bazılarına göre (C. Stockard), yaşamın belirli bir döneminde bazı yetenekler gelişmezse, sonraki dönemlerde bu eksikliği telafi etmek mümkün olmayabilir. Ancak diğer psikologlar

³⁵³ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:248.

(M. M. Koltsova, D. B. Elkonin, B. G. Ananiev) ise tam tersi bir görüşe sahiptir. Onlara göre, ilerleyen yaşlarda karşılaşılan zorluklara rağmen, hassas dönemde kaybedilen şeyleri telafi etmek mümkündür.³⁵⁴

L. E. Berk'e göre, “duyarlı dönem”, belirli yeteneklerin (görevlerin) gelişimi için en uygun zaman dilimi ve bireyin çevresel etkilere karşı daha hassas olduğu dönemdir. Ancak, “kritik dönem” ile karşılaştırıldığında, “duyarlı dönem”in sınırları net değildir. Bir yeteneğin gelişimi daha sonraki bir aşamada gerçekleşebilir, ancak bu durum büyük sorunlara yol açabilir.”³⁵⁵

Vygotsky, psikoloji alanında “kritik dönem” kavramını ortaya atarak bireyin ve kişiliğin genel olarak nasıl değiştiğini anlamıştır. Bu kavram altında, gelişimsel olarak sakın bir dönem (lysis) ve bir dönüm noktası (kriz) olarak iki farklı aşamayı tanımlamıştır.³⁵⁶ Birçok araştırmacı, kritik dönemlerin önemini vurgulamaktadır. Örneğin, dil öğrenme süreci için kritik bir dönem olduğu düşünülmektedir. Çocuklar, doğdukları andan itibaren dil öğrenmeye başlarlar ve bu süreç, belirli bir yaşa kadar devam eder. Bu dönemde, çocuklar yeni kelimeleri ve dilbilgisini hızla öğrenirler. Ancak, kritik dönemden sonra dil öğrenme süreci daha zor hale gelir ve daha uzun sürebilir.

Kritik dönemler, genellikle çocukluk döneminde ortaya çıkan ve bireylerin beyinlerinin daha esnek ve öğrenmeye daha yatkın olduğu zaman dilimleridir. R. Kayle'ye göre, dil, sosyal beceriler ve motor beceriler gibi birçok alanda kritik dönemlerin büyük bir önemi vardır. Bu dönemlerde, çocuklar hızla yeni şeyler öğrenirler ancak kritik dönemden sonra öğrenme süreci daha zor olabilir.³⁵⁷ Bu nedenle, çocukların bu dönemlerde uygun eğitim ve destek alması son derece önemlidir.

“Kriz” kelimesi Çince'de hem *tehlike* hem de *fırsat* anlamına gelir.³⁵⁸ Her kriz, birey için yeni bir başlangıç noktası olabilir ve yeni hedefler belirlememize, düşünmemize, yapmamıza ve öğrenmemize olanak tanır. Krizler, bilinçli veya bilinçsiz olarak her yaşta ortaya çıkabilir

³⁵⁴ Marina Hilko, ve Maria Tkaçeva, *Vozrastnaya Psikhologiya*, 50.

³⁵⁵ Berk L. E., *Razvitiye Rebyonka*, 6. bs (SPb.: Piter, 2006), 62-65.

³⁵⁶ Vygotsky, *Pedagogicheskaya Psikhologiya*, 240-255.

³⁵⁷ Kayle R., *Detskaya Psikhologiya: Tayni Psikhiki Rebyonka*. (SPb.: Praym- EVRO-ZNAK, 2002), 23-24.

³⁵⁸ Maksim Kuderov, “Vse vozrastnye Krizisy Jizni: ot 1 do 40-60 let.”, (Erişim Tarihi 17.08.2017), <https://zozhnik.ru/vse-vozrastnye-krizisy-v-nashej-zhizni/>.

ve yaşanabilir. Krizlerin nedenlerini ve psikolojik süreçlerini anlamak, krizi en az zararlı atlatmak ve en fazla faydayı elde etmek için önemlidir.

Çocuk gelişimi, fiziksel, zihinsel ve psikolojik özellikleri ifade eden bir terimdir. Bu özellikler, hamilelikten ergenliğe kadar devam eder ve birbiriyle ilişkilidir. Örneğin, dil gelişimi, fiziksel ve zihinsel gelişimden bağımsız değildir. Dil gelişimindeki bir sorunu değerlendirirken, fiziksel ve zihinsel eksiklikleri test ederiz. Dildeki bir fiziksel sorun sadece konuşmayı engellemez, aynı zamanda özgüven kaybı, sosyal fobi ve aşağılık duygusu gibi psikolojik sorunlara da yol açabilir. Çocuklar bazı gelişim aşamalarında inatçı, kurallara uymayan, asi ve bağımsız bir kişilik sergileyebilir. Bu durum ebeveynleri zor durumda bırakabilir. Bu nedenle kriz kavramı, sadece psikolojide değil psikiyatride de önemli hale gelmiştir.

Psikiyatride kriz kavramı, uzun bir geçmişe sahip olmayan ve günümüzde yeni anlam kazanan bir kavramdır. “Kriz”, zorlu yaşam olaylarını takip eden bir dönem veya bir “dönüm noktası” olarak tanımlanır. Kriz, patolojik bir durum değildir. Ancak yeterli ve uygun şekilde ele alınmadığında, özellikle psikolojik sorunlara yol açabilir.³⁵⁹

Fizyolojide kritik dönemler, yaşa bağlı krizler olarak adlandırılır. Bu krizler, insan vücudunun farklı yaş dönemlerinde fizyolojik süreçlere verdiği tepkilerdir. Bu süreçler, yaşam döngüsünde yeni bir aşamanın başlangıcını işaret eden hızlı değişimleri içerir. Bir dönemden diğerine geçiş, çocuğun fiziksel ve psikolojik özelliklerinin yeniden yapılandırılmasıyla ilgilidir. Bu geçiş sırasında çocukların davranışları genellikle kötüleşebilir veya içe kapanık ve sinirli olabilir. Bu durum yetişkinlerin endişelenmesine neden olabilir. M. Hilko ve M. Tkacheva, “yaş krizi”ni çocuğun bedeninde ve psikolojisinde önemli değişikliklerin meydana geldiği, çocuğun kendi başına başa çıkamayacağı zorluklarla karşı karşıya kaldığı bir süreç olarak tanımlamışlardır.³⁶⁰ Ayrıca, krizi aşmak, çocuğun mevcut gelişim düzeyinin ötesine geçtiğinin bir kanıtıdır.

Bir özelliğin kazanılması için zaman penceresi kısa ve hassastır. Eğer bu zaman aralığı kaçırılırsa, o özelliği tekrar kazanmak çok zor ya da imkansız olabilir. E. Erikson,

³⁵⁹ Y. Sözer, “Psikiyatride Kriz Kavramı ve Krize Müdahale”, *Kriz Dergisi* 1, sy 1 (Erişim Tarihi 01.03.1992): 8-12,

https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000007.http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/21/61/577.pdf

³⁶⁰ Marina Hilko, ve Maria Tkaçeva, *Vozrastnaya Psikhologiya*, 48.

“Childhood and Society” adlı kitabında yaşam boyunca kişilik gelişimine ilişkin bir model oluşturmuştur. Bu model, psiko-sosyal gelişimin sekiz döneminden oluşur ve “Bireyin gelişiminde sekiz evre” olarak adlandırılır. Erikson'a göre, psiko-sosyal gelişim “epigenetik ilkeye” tabidir. Bu ilkeye göre, canlının tüm organları ve sistemleri belirli dönemlerde ve belirlenmiş genetik sıralamaya göre gelişir ve sonraki her dönemin ortaya çıkışı bir önceki dönem tarafından belirlenir. Her dönem, özel bir gelişim görevi veya kriz ile karakterize edilir (Tablo 3.1). Kriz, toplumsal gelişimdeki bir sorundur ve bu sorun bireye çevre tarafından sunulur. Bireyin bu krizi aşması ve bir sonraki döneme geçmesi için desteklenmesi gerekmektedir.³⁶¹

Erik Erikson'a göre, kriz anı hayatımızın önemli bir dönüm noktasıdır ve ilerleme ile gerileme, uyum ile gecikme arasında bir seçim anıdır.”³⁶²

Tablo 3.1. Erikson’nun Psikososyal Gelişim Dönemleri

Kriz Dönemleri	İyi Geçirilirse	Kötü Geçirilirse
İlk yaş Güven-güvensizlik	Ümit	Gelecek korkusu
İkinci yaş Otonomi, Utanç-Şüphe	İsteklilik	Kontrolsüzlük korkusu
Üç –beş yaşları Girişimcilik- Suçluluk	Girişimci faaliyet	Cezalandırılmaktan korkma
6 –yaş erinlik Çalışkanlık-Aşağılık duygusu	Beceri ve Aletlerle uğraşma	Yetersizlik ve aşağılık duygusu
Ergenlik Kimlik karmaşası-rolünü arama	Sadakat	Kimliğini karıştırma
Erken Yetişkinlik Yakınlık- Yalıtılmışlık	Sevgi	Kaçınma
Orta yaşlar Üreticilik -Verimsizlik	Özen	Düşkünlük, can sıkıntısı
Yaşlılık Benlik-bütünlüğü Umutsuzluk	Bilgelik	Yaşamaktan iğrenme

Kaynak: ³⁶³

Erikson'a göre, her yaş evresi kendi gerilim noktasına sahiptir. Birey, varoluşun iç ve dış koşullarını eşleştirme sorunuyla karşı karşıyadır. Bir bireyin kişilik özellikleri

³⁶¹ Obuhova L. F., *Vozrastnaya Psihologiya*, 97.

³⁶² Erikson E, *Detstvo i Obshestvo*, çev. Gertsena A. İ., 2. bs (SPb: Letny Sad, 2000), 45

³⁶³ “Erikson’un Psikososyal Gelişim Teorisi Nedir? İnsanın Psikososyal Gelişiminin 8 Evresi Nelerdir?”, Evrim Ağacı, (Erişim Tarihi 30.08.2022), <https://evrimagaci.org/eriksonun-psikososyal-gelisim-teorisi-nedir-insanin-psikososyal-gelisiminin-8-evresi-nelerdir-12267>.

olgunlaştığında, hayatındaki belirli bir kişi tarafından önüne konulan yeni görevlerle karşılaşır. “Sonraki her aşama, perspektifte radikal bir değişiklikten kaynaklanan potansiyel bir *krizdir*. “Kriz” kelimesi, gelişim hakkındaki fikirler bağlamında bir felaket tehdidi değildir. Bunun yerine, değişim anını, artan kırılganlık ve artan potansiyellerin olduğu kritik bir dönem olarak ve bunun sonucunda ontogenetik (yani bireysel-kişisel) olası iyi ve kötü adaptasyon oluşumunun kaynağı olarak tanımlar.”³⁶⁴ Ona göre, Yaş krizleri, özel ve nispeten kısa (bir yıla kadar) ontogenez dönemleridir ve ani psişik değişikliklerle karakterize edilir. Bu süreçler normal olarak kabul edilir ve kişisel gelişimin normal ilerleyişi için gereklidir.³⁶⁵

Vygotsky, Blonsky'e atıfta bulunarak yaşa bağlı değişimlerin keskin ve yumuşak olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, herhangi bir yaşta, çocuğun gelişimini ilerleten güçler, tüm yaş gelişim temelini olumsuz etkiler ve bozukluklara yol açar. Bu durum, gelişimin sosyal durumunu içsel olarak sıfırlar ve bu dönemin sonunu ve bir sonraki veya daha yüksek yaş seviyesine geçişi belirler. Kişiliği ve çevreyi öğreten unsur deneyimlerdir ve deneyimler, bir kişinin belirli bir gerçekliğe karşı içsel tutumunu ifade eder. Kriz, bir çocuğun bir kaygı durumundan diğerine geçtiği bir dönüm noktasıdır ve her kriz, deneyimin veya endişenin yeniden yapılandırılması anlamına gelir.”³⁶⁶

Vygotsky, krizi şu şekilde tanımlar: “*Çocuğun gelişimi hızlı, aceleci ve bazen yıkıcı bir şekilde değişir ve bu değişikliklerin hızı ve anlamlandırılması devrimci bir süreci andırır.*”³⁶⁷

Bir yaş döneminden diğerine geçişte, çocuğun fiziksel ve psikolojik özelliklerinde belirli değişikliklerle karakterize edilen yaş gelişim krizleri yaşanır. Bu krizler, organizmada ve çocuğun psikolojisinde değişiklikler olduğunu ve çocuğun kendi başına başa çıkamayacağı bazı sorunlarla karşı karşıya olduğunu gösterir. Krizi aşmak, gelişimin bir sonraki aşamasına, bir sonraki psikolojik döneme geçmek anlamına gelir.

3.1.1 Krizin Yapısı ve Özellikleri

Kriz dönemlerinin süresi ve şekli, kişinin özelliklerine ve sosyal ve mikro-sosyal koşullara bağlı olarak değişebilir. Ancak günümüzde, “kriz” kavramı ve krizin zihinsel gelişimdeki yeri ve rolü hakkında bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bazı psikologlar, gelişimin hormonal

³⁶⁴ “Krizisy Vozrasta”, 2019, <https://psyera.ru/krizisy-vozrasta-1779.htm>.

³⁶⁵ Erikson E, *Detstvo i Obshestvo*, 48.

³⁶⁶ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

³⁶⁷ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:260.

ve krizsiz bir şekilde ilerlemesi gerektiğini savunurken, krizlerin normal olmadığını, bir hastalık, yanlış eğitim veya yetiştirme sonucu ortaya çıktığını düşünmektedir. Diğer bir grup psikolog ise krizlerin gelişimin bir parçası olduğunu savunmaktadır. Hatta bazı gelişim psikologlarına göre, bir çocuğun tam olarak gelişebilmesi için gerçek bir kriz yaşaması gerekmektedir (Bojovych, Polivanova, Geyl Shyxi).³⁶⁸

Vygotsky, geçişin farklı dönemler arasında nasıl gerçekleştiğini araştırmıştır. Ona göre, çocuğun zihnindeki değişiklikler, gelişimin farklı aşamalarında yavaş ve sürekli ya da hızlı ve keskin olabilir. Bu nedenle, gelişim sürecinde istikrarlı ve kriz dönemlerinin varlığı ve birbirini takip etmesi, çocuk gelişiminin temel yasası olarak kabul edilir.³⁶⁹ Stabil bir dönemde, çocuğun gelişim süreci düzgün bir şekilde ilerler ve kişiliğinde ani değişiklikler olmaksızın devam eder. Bu süreç uzun bir zaman alır. Küçük değişiklikler birikir ve dönemin sonunda çocuğun gelişiminde belirgin bir ilerleme görülür. Bu dönemde kişilik yapısında stabil ve stabil olmayan (kriz) yaşa bağlı yenilikler ortaya çıkabilir.³⁷⁰

Krizler genellikle kısa süreli olup birkaç ay sürebilir, ancak kötü durumlarda bir yıl veya en fazla iki yıl kadar uzayabilir. Bu süreçler stresli olabilir ve ani değişikliklerle doludur. Çocuğun birçok özelliği bu dönemde değişebilir ve gelişimi zorlu bir karaktere sahip olabilir. Krizlerin ne zaman başlayıp ne zaman sona ereceği ve sınırları genellikle belirsizdir. Bu dönemde çocuğun etrafındakiler için kriz, çocuğun davranışlarındaki değişikliklerle ilişkilendirilir ve çocuğun kontrolü dışında olabilir. Ani patlamalar, kaprisler ve çatışmalar bu dönemde sıkça görülebilir. Okul çağındaki çocuklar için çalışma isteği ve başarı düzeyi düşebilir, ilgi azalabilir ve iç çelişkiler yaşanabilir.³⁷¹ Vygotsky'nin çocuk gelişimi hakkındaki düşünceleri, Elkonin tarafından genişletilmiştir. Elkonin'e göre, çocuk her gelişim aşamasında, insanlar arası ilişkiler ve insanlarla nesneler arasındaki ilişkiler sisteminden öğrendikleri arasında çelişkilere yaklaşır. Bu çelişkilerin en belirgin olduğu anlar kriz olarak adlandırılır ve bu krizlerden sonra çocuk önceki dönemden geride kalan yönlerini geliştirmeye başlar. Ancak her iki yön de birbirini gelişime hazırlar.³⁷²

³⁶⁸ “Krizisy Vozrastnogo Razvitiya”, (Erişim Tarihi 08.01.2024), <http://www.psyworld.ru/for-students/cards/general-psychology/203-2008-08-28-06-52-35.html>.

³⁶⁹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:262.

³⁷⁰ “Krizisy Vozrastnogo Razvitiya”.

³⁷¹ Vygotsky L. S., *Psihologiya Razvitiya Çeloveka*, 345.

³⁷² “Krizisy Vozrastnogo Razvitiya”.

Krizlerin özellikleri: Her kriz, bireye bir sonraki dönemde yardımcı olacak bir şey içerir ve geçiş sürecini destekler. Birey doğrusal bir şekilde ilerlemez, adım adım gelişir ve kriz, gelişimde bir atılımın yaşandığı ve ardından bir stabil dönemin geldiği anı temsil eder. Çocuklar, kendi isteklerine göre olgunlaşamaz ve bu dengesizlik durumunda yardım almadan veya isteksiz bir şekilde başa çıkamazlar. Bu yüzden, içsel çelişkileri zihin ele alır. Krizler aracılığıyla birey, istikrarsızlık olsa da yaşam boyunca olgunlaşır. Kriz dönemlerinin bazı özellikleri şunlardır:

1. Kriz dönemleri, stabil dönemlerden net bir şekilde ayrılmaz ve belirsiz bir şekilde başlayabilir. En yoğun olduğu dönem genellikle krizin ortasındadır.
2. Kriz dönemlerinde, genellikle diğer insanlarla çatışmalar yaşanır.
3. Her çocukta kriz dönemleri farklı şekillerde ortaya çıkar. Algının özgün doğası ve kritik dönemlerin ortaya çıkışı dış koşullar tarafından belirlenir. Ancak, çocuğun yaşamında kritik dönemlerin gerekliliğini belirleyen, dış koşulların varlığı veya yokluğu değil, gelişimsel sürecin kendi iç mantığıdır.
4. Gelişimin olumsuz doğası. Dirençli dönemlerin aksine, buradaki gelişim yaratıcı değil, yıkıcıdır. İlk olarak tükenme ve pıhtılaşma süreçleri gerçekleşir ve önceki dönemde oluşan ve bu dönemde çocuğa ait olan her şey dağılır, çürür ve yok olur. Çocuğun bir önceki dönemde kazandıklarını bu dönemde kaybetmesi, bu dönemde kazandıklarından daha fazladır.³⁷³ Çocuğun ilgi alanları ve önceden kurduğu iç yaşam ve dış ilişkiler, kriz dönemlerinde kaybolur.

Bu dönemlerde gelişimin temel içeriği, yeniliklerin ortaya çıkmasıdır. Ancak bu yenilikler, stabil dönemlerdeki yeniliklerden farklıdır çünkü geçici ve değişken bir karaktere sahiptirler. Yani, sonraki dönemde kriz döneminde ortaya çıktıkları şekilde kalmazlar. Tam aksine, bir sonraki istikrarlı dönemin yenilikleri tarafından emilmiş gibi ortadan kaybolurlar. Vygotsky'e göre, bu yenilikler, çocuk gelişimini farklı yaşlara ayırmak için temel kriter olmaktadır.³⁷⁴

³⁷³ “Otvety k Ekzameni Vozrastnaya Psihologiya”, erişim 09 Ağustos 2023, https://www.studmed.ru/otvety-k-ekzameni-vozrastnaya-psihologiya_86e58511292.html.

³⁷⁴ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 56.

Yaş krizi, üç aşamaya ayrılan bir yapıya sahiptir: kriz başlangıcı, asıl kriz ve kriz sonu. Vygotsky, kriz başlangıcı aşamasında, çocuğun çevresiyle olan ilişkisinde sosyal durumun nesnel ve öznel unsurları arasında bir çelişki olduğunu varsayar. Asıl kriz aşamasında bu çelişki daha da belirginleşir ve eğitilebilirlik açısından zor bir duruma dönüşür. Kriz sonu aşamasında ise çelişki, yeni bir sosyal gelişim durumuyla çözülür ve bileşenler arasında yeni bir uyum sağlanır.³⁷⁵

Vygotsky ve Elkonin'e göre, krizlerin çocuktan ziyade sosyal çevrenin bir sorunu olduğuna inanılmaktadır. Elkonin, 3 yaşında ortaya çıkan davranış krizinin belirli koşullar altında daha olası olduğunu ve çocuk ile yetişkin arasındaki ilişkide değişiklikler olduğunda krizin hiç gerekli olmadığını belirtmektedir.³⁷⁶

Leontiev'e göre, krizler çocuğun zihinsel gelişiminde kaçınılmaz tamamlayıcılar değildir. Onun düşüncesine göre, krizler yerine gelişimdeki niteliksel değişimler ve kırılmalar kaçınılmazdır. Kriz, zamanında ve doğru yönde gerçekleşmeyen bir değişimin kanıtıdır ve çocuğun zihinsel gelişimi kendiliğinden değil, kontrollü bir sürecin - yeterli eğitimin - sonucudur.³⁷⁷

Kriz dönemleri, bireyin kimlik oluşturma sürecinde önemli bir rol oynar ve kişinin kendini tanıması, duygusal olarak olgunlaşması ve ilişkilerinde sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için gerekli bir adımdır. Bu dönemlerde ortaya çıkan çelişkiler, bireyin içsel dünyasını keşfetmesine ve geliştirmesine yardımcı olur. Bu nedenle, kriz dönemleri aslında bireyin büyüme ve gelişme sürecindeki önemli bir fırsattır.

3.1.2. Bireysel Çatışmalar, Krizler ve Tutarsızlıklar

Vygotsky, kişisel gelişimde birçok engel ve zorluk olduğunu ve bu zorlukların özellikle kritik dönemlerde belirgin hale geldiğini belirtmektedir. A.I. Zakharov da, kişinin ve onun için önemli olan değerler arasındaki mantıksız ve verimsiz çatışmaların içsel bir çatışmaya yol açtığına inanmaktadır.³⁷⁸ Uzun süreli çatışmalar genç bir bireyin yaşamında merkezi bir yer tutar, çözümsüz hale gelir, duygusal gerilim yaratır, zorlukları artırır, kararsızlık ve

³⁷⁵ Polivanova K. N, *Psihologiya Krizisov*, 147.

³⁷⁶ Elkonin D. B, *Detskaya Psihologiya*, 95.

³⁷⁷ Leontyev A. N., *Problemy Razvitiya*, 313.

³⁷⁸ Zakharov A. İ., *Psikhoterapiya Nevrozov u Detey i Podrostkov* (Leningrad, 1982).

endişeyi artırır, deneyimleri derinleştirir ve acı verici olaylara yol açar, verimliliği ve öz denetimi azaltır, bireyin öz denetim iradesini tamamen bozar.

Vygotsky, çocuğun sosyal gelişimini incelerken, çocuğun çevresindeki insanlara karşı içsel tutumunun yeterince dikkate alınmadığını ve çocuğun sosyal durumlarda aktif bir katılımcı olarak görülmediğini vurgular. Ona göre, çocuk sosyal çevrenin bir parçasıysa, öncelikle çocuk için “sosyal çevrenin” ne anlama geldiğini ve bireysel yönlelere karşı tutumunun ne olduğunu incelemek gerekmektedir.

Gelişimsel açıdan bakıldığında, bir çocuk bir yaş döneminden diğerine geçtiği anda çevresi tamamen değişmektedir. Bu nedenle çevrenin dinamik değişimi önem kazanmaktadır.³⁷⁹

Vygotsky'e göre, kişilik ve çevre arasındaki ilişkiyi anlamak için deneyimlerin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü çocuğun deneyimleri, çevresel ve kişisel faktörlerin bir araya gelerek gelişimine katkıda bulunur. Deneyim, çocuğun içsel tutumuyla ilgili yaşadığı her anı ifade eder. Deneyimlerin, çocuğun gelişimine olan etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Bu nedenle, zor bir çocuğun durumunu analiz ederken, önemli olan durumun kendisi değil, çocuğun bu durumu nasıl deneyimlediğidir.³⁸⁰

Kritik yaşların dikkatlice incelenmesi, çocuğun temel deneyimlerinin değiştiği gerçeğini ortaya koyar. Bu dönemlerde çocuklar, bir çevresel kaygıdan diğerine geçiş yaparlar. Örneğin, 3 yaşındaki bir çocuk için çevreleri değişmez gibi görünür. Ebeveynlerin geliri aynı kalır, tüketim alışkanlıkları aynıdır ve yaşam alanlarındaki düzenlemeler değişmez. Ancak, krizi inceleyen gözlemciler, önceden uslu, itaatkar ve duyarlı olan çocuğun aniden kaprisli, öfkeli ve inatçı hale geldiğini belirtirler.

Vygotsky'e göre, dışsal ve içsel değişimler arasında net bir ilişki bulunmaktadır. İçsel gelişim her zaman kişisel ve çevresel deneyimlerimizin bir bütünü içinde gerçekleşir. Yani, her yeni adım önceki dönemde zaten şekillenmiş olan adım üzerine inşa edilir ve önceki dönemde gelişmiş ve istikrar kazanmış olan her şey üzerine kurulur. İhtiyaçların ve isteklerin artması ve değişmesi, kişiliğin en bilinçsiz ve en isteksiz kısmını içerir ve çocukluktan

³⁷⁹ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 27.

³⁸⁰ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*. 12.

yetişkinliğe geçtikçe yeni istekler, hedefler ve ihtiyaçlar ortaya çıkar. Şu anda çocuk için önemli olan, onu yönlendiren her şey, bir sonraki adımda göreceli ve önemsiz hale gelir.³⁸¹

İhtiyaçların ve hedeflerin yeniden yapılandırılması, değerlerin tekrar gözden geçirilmesi, yaşamın farklı aşamalarında önemli bir adımdır. Ayrıca, çevre de değişir ve bu da çocuğun çevresine olan bakış açısını etkiler. Çocuğun ilgi alanları değişir, farklı aktivitelere ve etkinliklere ihtiyaç duyar, zihinsel olarak da gelişir. Bu sebeple, bir kişinin iç dünyasının temel birimi deneyimlerdir. Duygusal, iradi ve düşünsel unsurların bir araya geldiği zihinsel durumlar şeklindeki deneyimler, bireyin kendiyle olan ilişkisinde yaşamın olaylarını ve koşullarını yansıtır. Deneyimler hafızada saklanır ve insan davranışını belirleyen yaşam planları ve hedefler geliştirme sürecinde yansımalar olarak hizmet eder. Bu bağlamda, herhangi bir krizin özü çocuğun içsel deneyimlerinin yeniden yapılandırılmasıdır. Yeniden yapılandırma, çocuğun çevreyle ilişkisini belirleyen temel anılarımızın, özellikle de çocuğun ahlakını oluşturan ihtiyaç ve arzuların değişimine dayanır.

F. E. Vasilyuk için deneyim, varoluşun anlamlılığını yitiren duygusal dengeyi yeniden kurmayı amaçlayan özel bir faaliyet biçimi olarak kabul edilir. Deneyim onun tarafından psikolojik dünyanın yeniden inşası işi olarak anlaşılır. Deneyim, bilinç ve varlık arasındaki uyumsuzluğu anlamlandırmaya yöneliktir ve amacı yaşamın anlamlılığını arttırmaktır.³⁸²

3.1.3. Vygotsky'nin Çocuk Gelişimini Dönemlere Ayırma Yaklaşımları

Bu bölümde, Vygotsky'nin eğitim ve gelişim kuramında kullandığı, psikolojinin geleneksel yöntemlerinden farklı olan ve onlara yeni anlamlar yükleyen yöntemlerinden bahsedeceğiz. Bu yöntemler, yeni bir bakış açısı oluşturarak kullanımlarında farklılık yaratmaktadır.³⁸³

Vygotsky'nin kullandığı bu yöntemleri en açık şekilde çocuk gelişimini dönemlere ayırdığı “gelişim kuramında” görebiliriz. Bu nedenle Vygotsky'nin yöntemlerini gelişim dönemlerinden örnekler vererek açıklamaya çalışacağız.

a. Gelişim dönemlerinin modellenmesi: Vygotsky'nin araştırmalarında, gelişim dönemlerinin modellenmesi büyük bir öneme sahiptir. Vygotsky'e göre, düşünceleri

³⁸¹ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 506.

³⁸² Vasilyuk F. E., *Psihologiya Perejivaniya*. (Moskova: Moskova Üniversitesi yay., 1985), 20-30.

³⁸³ Vygotsky'nin teori ve yöntemlerinin eleştirel analizi, problemlerin çözümüne yönelik yeni yaklaşımlar ve yöntemlerle o kadar özdeştir ki, belirli bir örnekleme yapmak imkansızdır: çünkü çalışmaları tümünü kapsar.

incelemek ve zihinsel gelişimi anlamak için ontogeneze bu süreci modellemek mümkündür.³⁸⁴

Vygotsky'nin teorisi, çocuk gelişimi ve yaşa bağlı YGA'larla ilgilenirken bireysel zihinsel süreçler yerine yönlendirici süreçlere odaklanarak bir fırsat sunar. Bu teori, gelişimin bir bölümünün diğer bir bölüme gerçek bir model olarak hizmet edebileceğini gösterir. Aynı şekilde, belirli bir dönemle ilişkili olan YGA'lar için de aynı durum geçerlidir.³⁸⁵

Model, orijinal sistemin bazı temel özelliklerini yeniden üreten bir nesne veya işaretler sistemi olarak tanımlanır.³⁸⁶ Başka bir deyişle, model bir olgunun (nesne, süreç, durum, vb.) araştırılması zor hatta imkansız olan başka bir olguya (nesne, süreç, vb.) benzerliğidir. Modelleme ihtiyacı, karşılaştırma sistemleri yalnızca kısmen bilindiğinde ortaya çıkar.³⁸⁷

Psikolojide durum şudur: Çocuk gelişiminin ileri dereceleri incelemek zordur ve araştırmalar daha önceki aşamalara göre daha zayıftır. Bu nedenle *sahne modellemesi*³⁸⁸ psikolojide büyük önem taşır. Bir sistemin başka bir sistemi tamamen değil, sadece belirli bir dizi özellik dahilinde taklit ettiği unutulmamalıdır.³⁸⁹ Örneğin, tüm stabil dönemler ve dönemsel YGA'lar aynı ortak faz yapısına sahiptir. Bu nedenle, herhangi bir stabil dönem, diğer herhangi bir stabil dönemin bir modelidir.³⁹⁰

Modellemenin yapısını bilmek son derece önemlidir. Modelleme karşılıklı ve simetrik bir süreçtir. Örneğin, eğer “bebeklik dönemi” “okul öncesi dönemi”nin bir modeliyse, “okul öncesi dönemi” de “bebeklik dönemi”nin bir modelidir. Ayrıca modelleme aktarım olasılığına da sahiptir. Örneğin, eğer “bebeklik dönemi” “okul öncesi dönemi”nin modeli ise

³⁸⁴ Vygotsky L. S., *Psihologiya Razvitiya Çeloveka*, 43-44.

³⁸⁵ Tabii ki, Vygotsky'nin çalışmalarının ardından bilimsel modelleme alanında birçok değişiklik yapılmıştır. Burada, Vygotsky'nin psikolojik sistemde açtığı ve psikolojide kullanılabilecek modelleme imkanlarından bahsediyoruz.

³⁸⁶ Petrovskiy A. V. ve Yaroshevskiy M. G., ed., “Kratky Psihologičesky Slovar” (Moskova: Pİ, 1985), 186.

³⁸⁷ Bratko A. A vd., *Modelirovaniye Psihologičeskoy Deyatelnosti* (Moskova: Smysl, 1969), 12-47.

³⁸⁸ Dönemlere ayrılması, “ayrı dönemler arasındaki ilişkilerin incelenmesine olanak sağlar”. (Elkonin D. B., “K Probleme Periodizatsii Psihologičeskogo Razvitiya v Detskom Vozraste”, 19.) Ayrıca, gelişim basamakları arasında sadece bitişik değil, aynı zamanda birbirinden daha uzak olanlar arasında da bir bağlantı bulunmaktadır. (Leites N., *Vozrastniye Predposylki Umstvennih Sposobnostey. Hrestomatiya po Psihologii.*, ed. Petrovskogo A. V. (Moskova: Prosvecheniye, 1977), 210.

³⁸⁹ Bratko A. A vd., *Modelirovaniye*, 49.

³⁹⁰ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 192.

ve “okul öncesi dönemi” de “ergenlik dönemi”nin modeli ise, o zaman “bebeklik dönemi” de “ergenlik dönemi”nin modeli olacaktır.³⁹¹

Psikolojide modellerin kullanımı bazen zorluklara yol açabilir, ancak normal çocuk gelişiminin tamamının veya bir kısmının belirli bir dönem içinde sınıflandırılması durumu böyle görünmemektedir. Dönemlendirme, gelişimin belirli bir çocukta zaman içinde meydana gelen süreçlerinin segmentler olarak temsil edildiği bir şemadır. Bu, dönemler, evreler ve yaşa bağlı gelişim modelleri için matematiksel gereklilikleri basitleştirir.³⁹²

Stabil ve kriz dönemlerin yapıları farklı olduğundan,³⁹³ stabil dönem bir başka stabil dönemin, kriz dönemi ise bir başka kriz dönemin modeli olarak ele alınmalıdır.

Vygotsky’nin periyodizasyonunda, her yarım dönem, her hangi diğer yarım dönemin modeli olmaktadır.

Tablo 3.2. Bir Yarım Dönem Bir Diğer Yarım Dönemin Modeli Olmaktadır.

Dönemler	Sıralama	Dış Yönlendirme (düzenleme) aracı	Dönemlerin “grupları” ve “alt grupları”	
			I. Stabil olmayan (kriz)	II. Stabil olan (yaş)
I	1	İlk sinyal aleti	1. Yenidoğan krizi	2. Bebeklik dönemi
	2	Günlük kelime	3. Bir yaş krizi	4. Çocukluk dönemi
II	3	Oyun aleti	5. Üç yaş krizi	6. Okul öncesi dönem
	4	Bilimsel kelime	7. Yedi yaş krizi	8. Okul dönemi
III	5	Ciddi oyun aleti	9. On üç yaş krizi	10. Ergenlik dönemi
	6	Ciddi kelime	11. On yedi yaş krizi	12. Gençlik dönemi
Gelişimin sosyal durumu (belirtilen yollarla dış yönlendirme ile)			“Oluşmaktadır”. Dönem sonunda oluştu.	“Yok olmaktadır”. Dönem sonunda sıfırlanır.
Dönem sonunda temsilci tarafından belirtilen dış yönlendirme (yetişkin tarafından)			Çocuk, bir düzenleme objesi haline geldi	Çocuk, düzenleme objesi olmaktan çıktı
Dönem başındaki dış yönlendirme (yetişkin tarafından)			Çocuk, dönemin aracı ile yönlendirme nesnesi olmaktan çıkmıştır	Çocuk bir araç aracılığıyla dış yönlendirmenin nesnesi haline gelmiştir

Kaynak: Kasvinov (2013, s. 164)

Her kriz dönemi diğer kriz dönemlerini model alır. Bu durumda, gelişimin sosyal yönü kriz dönemi boyunca şekillenir ve çocuk yeni bir dış düzenlemeye maruz kalır. Her stabil dönem aynı zamanda diğer stabil dönemleri de model alır: gelişimin sosyal durumu kötüleşir ve

³⁹¹ Başka bir deyişle: “modelleme” ilişkisi “simetrik ve geçişlidir” (Gastev Yu. A., “Model. Filosofskaya Antsiklopediya” (Moskova, 1964), 481.

³⁹² Gastev Yu. A., 483.

³⁹³ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:225.

dönemin sonunda “sıfırlanır”, bu da dış yönlendirmenin tamamen reddedilmesine neden olur.³⁹⁴

Her dönemin kendine özgü bir dış yönelim türü bulunmaktadır. Tüm dış yönelim türleri, ortak bir yapıya sahiptir ve bu nedenle bir dış yönelim türü, başka bir dış yönelim türü için bir model olabilir.³⁹⁵ Ayrıca, bir düzenleyici araç türü, başka bir düzenleyici araç türü için model olarak kullanılabilir, çünkü ortak özelliklerin toplamı dikkate alınır.³⁹⁶

“Kelime yönelimli”³⁹⁷ herhangi bir stabil dönem için, sözcük yönelimli başka bir stabil dönem, nesne yönelimli bir stabil dönemden daha yakın bir modeldir. Benzer şekilde, nesne yönelimli herhangi bir stabil dönem (veya dönemsel YGA) için, nesne yönelimli stabil dönem (veya YGA), sözcük yönelimli stabil dönemden daha iyi bir model olabilir.³⁹⁸ Bu bakış açısından, “ergenlik” dönemini incelemek için, “sözcük” yönelimli “okul dönemi” yerine öncelikle “okul öncesi dönemi” üzerinde durmak daha uygun olacaktır. Bu aynı zamanda kriz dönemleri ve stabil dönemlerin alt dönemleri için de geçerlidir. Bu nedenle, “13 yaş krizi” yerine “3 yaş krizi” model olarak “7 yaş krizi”ne göre daha yakındır.³⁹⁹ Ancak, bu demek değildir ki sadece bu modellerle sınırlı kalmamız gerekiyor. Model değiştiğinde, incelenen aşamaya benzerlik gösteren özelliklerin kümesi de değişir. Bu nedenle, herhangi bir dönem için bir dizi model, tek bir model kullanarak elde edebileceğimizden daha fazla bilgi sağlayabilir.

Bir dönem, diğer bir dönem için model olarak kullanılarak, bir dönem hakkındaki bilgilerin diğer dönemi araştırmak için kullanılmasını sağlar. Bu sayede, yaş psikolojisinde daha fazla araştırılmamış olan sonraki evreler hakkında bilgi sahibi olunabilir⁴⁰⁰ ve eğitim sisteminde de büyük ilgi gören bu evreler üzerinde çalışmalar yapılabilir. Ayrıca, modelleme yaklaşımı

³⁹⁴ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 133.

³⁹⁵ Örneğin, “okul öncesi” dönemi düzenlemek için bir oyun nesnesi kullanmak, “ergenlik” dönemini düzenlemek için ciddi bir oyun nesnesi kullanmaya benzer. Bu da bize “okul öncesi dönem” hakkındaki bilgilerimizi daha az çalışılmış olan “ergenlik dönemi” araştırmalarında kullanma imkanı sağlar. (Kasvinov S. G., 146, 228, 236, 252, 264.)

³⁹⁶ Örneğin, okul öncesi çocukların “oyun nesnesi”, ergenlerin “ciddi oyun nesnesi” için bir model oluşturabilir.

³⁹⁷ “Günlük kelime”, “Bilimsel kelime” veya “Ciddi kelime”.

³⁹⁸ Bunun nedeni modellerin birçok benzer işaret taşımasıdır.

³⁹⁹ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 206.

⁴⁰⁰ Burada Elkonin’in sözlerini hatırlamak önemlidir: Gelişimi bir çizgi değil, yukarı doğru bir spiral olarak düşünmek bize yardımcı olabilir. Bu yaklaşım, farklı dönemler arasındaki ilişkilerin incelenmesine olanak tanır ve gelişim dönemlerini anlamamıza yardımcı olur. (Elkonin D. B., “K Probleme Periodizatsii Psihologičeskogo Razvitiya v Detskom Vozraste”.)

özellikle doğum sonrası yaşamın ilk yılı için geçerli olan erken dönemleri araştırırken daha sonraki çocuk gelişiminin dönemlere ait bilgileri kullanma imkanı sunar. Yenidoğan ve bebeklerle çalışan psikologlar, deneklerinde konuşma eksikliği gibi bilinen zorluklarla karşılaşabilirler. “Yenidoğan krizi” ve “bebeklik çağı”nı daha sonraki benzer dönemler için bir model olarak kullanarak, bize ifade edemediklerini daha iyi anlayabiliriz.

b. Model ve nesnel araştırmalar ve gözlemler: Vygotsky'nin psikoloji sistemi, araştırma yöntemlerinde (nesnel ve model) yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Dönemlerin ve alt dönemlerin belirtileri, gelişimi teşhis etmek için temel olarak kullanılabilir.⁴⁰¹ Bu yaklaşım, gelişimi, belirli bir dönemdeki çocukları incelememize olanak tanır, uygulamada olduğu gibi belirli bir yaştaki çocukların özelliklerini incelememize değil.⁴⁰²

Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse, iki yaşındaki çocukların yaş özellikleri incelenirken, denekler arasında farklı gelişim evrelerindeki çocuklar bulunabilir. Bazı araştırmacılar ikinci yaş dönemini iki yarı yıla bölebilir ancak bu, deneklerin seçiminin hala “pasaport yaşına” göre yapılmasına ve farklı alt dönemlere ait çocukların bulunmasına neden olacaktır. Bu durum diğer yaş grupları için de geçerlidir. Vygotsky'e göre, aynı gelişim düzeyindeki çocukları örnekleme alırken, ortak özellikleri dikkate almak daha homojendir ve araştırmanın sonuçları daha belirgin olacaktır.⁴⁰³

c. Teorik olarak doğrulanmış bir hipotez belirlemek: Bilimsel araştırmalarda hipotezlerin önemi büyüktür.⁴⁰⁴ Hipotezler, önceden bilinen gerçeklerin yanı sıra genelleştirilmiş fikirleri de içerir.⁴⁰⁵ Bilimde her genelleme bir hipotez olarak kabul edilir. Hipotezler, gelişmiş teorilerden sonuçlar çıkarılarak öne sürülebilir ve gerekçelendirilebilir.⁴⁰⁶ Vygotsky'nin

⁴⁰¹ Vygotsky'nin sınıflandırması, toplamda 26 bitişik parçaya ayrılan istikrarsız (kriz) ve istikrarlı (stabil) dönemlerin aşamalarını içerir. Bu, psikologların çocuk gelişimini daha net bir şekilde analiz etmelerini sağlar.

⁴⁰² Örneklerle dönemlere göre araştırma konularının nasıl formüle edilebileceğini açıklamak gerekirse, ergenlik döneminde öz-yönelim gelişimi incelenebilir. Okul çağında bağımsızlığın nasıl olduğu üzerine araştırmalar yapılabilir. Okul öncesi çağda yaratıcı hayal gücünün oyun organizasyonu üzerindeki etkisi üzerine çalışmalar yürütülebilir. Erken çocukluk döneminde sözel öz-yönetim konusu ele alınabilir. Bebeklik döneminde ise yönelimin içselleştirilmesi sürecinde algıdan hayal gücüne geçişin nasıl geliştiği araştırılabilir.

⁴⁰³ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:260.

⁴⁰⁴ Poincare A., *O Nauke* (Moskova: Nauka, 1990), 8.

⁴⁰⁵ Sık sık deney yapmadan önyargılı bir fikir olmadan hareket etmemiz gerektiği söylenir. Ancak, bu mümkün değildir. Dilimiz önyargılı fikirlerle dolu olduğu için bu durumdan kaçınmak imkansızdır. Ancak, tehlikeyi azaltmak mümkündür. Bunun için, sadece tamamen farkında olduğumuz ve emin olduğumuz önyargılı fikirleri kullanmalıyız. (Poincare A., *O Nauke*, 118.)

⁴⁰⁶ Örneğin, D.I. Mendeleev, tablosunu kullanarak açıklanamayan birkaç kimyasal elementin var olduğunu varsaydı. Daha sonra bu elementler açıklandı ve hipotezi doğrulandı.

teorisi de geçerli hipotezler oluşturmamıza yardımcı olabilir. Vygotsky, çocuk gelişimine bütünsel bir perspektiften bakar ve benzer süreçlerin düzenli tekrarlarıyla ilişkili periyodik bir karakter olduğunu gösterir. Bu nedenle, bir bölümde bütünsel bir yönlendirme sürecinin varlığına dayanarak, gelişimin ilgili bir bölümünde benzer bir sürecin varlığı hakkında varsayımsal bir sonuç çıkarır.⁴⁰⁷

Vygotsky'e göre, bütüncül yaklaşımında bütün, parçalarının özelliklerini belirler ve parçalar bütündeki değişime bağlı olarak değişir. Yani, değişim yasalarına göre hareket ederler.⁴⁰⁸ Bu sebeple, bütün ve parçaları birbirine bağlı ve paralel olarak gelişirler.⁴⁰⁹ Bu durumda, bütünün bağımsız işlevleri de dönemsel olarak gelişir. Bu nedenle, bir gelişme dönemindeki herhangi bir fonksiyonun varlığından, bu gelişme dönemine denk gelen diğer dönemlerde de benzer bir fonksiyonun var olduğunu varsayabiliriz. Kriz dönemi, başka bir kriz dönemine karşılık gelir. Stabil dönem, başka bir stabil döneme karşılık gelir. Stabil dönemin aşaması, aynı adı taşıyan diğer stabil dönemin aşamasına denk gelir. Bu şekilde, bireysel işlevlerin (fonksiyonların) gelişim süreçleri hakkında teorik olarak temellendirilmiş hipotezler ortaya atılır.

3.2. Vygotsky'ye Göre Kriz Dönemleri

Kriz zamanlarında ihtiyaçlar büyük bir öneme sahiptir. Önceki dönemde var olan ihtiyaçların hala devam ettiğini unutmamalıyız, ancak her dönemde çocuğun gelişimine eklenen yeni ihtiyaçları da göz önünde bulundurmalıyız. Vygotsky, çocukluk döneminde krizlerin nöbetleşmeli geldiğine inanılır. Ona göre, kriz nöbetleri genellikle sosyalleşme ile ilgili olanlar (YD, K3, K13) ve kendini kontrol etme/kendini yönlendirme ile ilgili olanlar (K1, K7, K15-17) olmak üzere iki gruba ayrılır.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Stabil bir dönem başka bir stabil döneme, kriz dönemi başka bir kriz döneme. Her bir stabil dönem aynı adı taşıyan başka bir stabil dönemin bir alt dönemine (fazına) karşılık gelir. Bu durum kriz dönemin aşamaları için de geçerli olabilir.

⁴⁰⁸ Vygotsky L. S., *Problema Razvitii Psihiki*, 3:316.; Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:256. Tüm psikolojinin merkezine yerleştirilmesi gereken iddia, bütünün, kendisini oluşturan parçaların yapısını ve işlevini belirlediği şeklindedir. (Vygotsky L. S., *Problema Razvitii Psihiki*, 3:114-15.). Gestalt psikolojisinde formüle edilen "bütüncülük, yapısalcılık, dinamizm, sistemcilik" gibi kavramlar, zihinsel gerçekliğe uygulandığı şekliyle psikolojinin birçok dalında kullanılmış ve hala kullanılmaktadır. Ancak, sadece Vygotsky ve Piaget bu kavramları gelişimle ilişkilendirebilmiştir. (Zinçenko V. P., "İdei L. S. Vygotskogo o Edinitsah Analiza Psihiki", *Psihologičesky Jurnal*, sy 2 (1981): 126.)

⁴⁰⁹ Vygotsky L. S., *Problema Razvitii Psihiki*, 3:115.

⁴¹⁰ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 102.

Sosyalleşme krizleri, öz kontrol krizlerinden daha hızlı ve belirgin bir şekilde yaşanır. Bu durum, sosyalleşme krizlerinin dışa dönük olmasından kaynaklanır. Çünkü bu krizlerde, çevremizdeki insanlar daha fazla şey görür ve semptomları daha çabuk fark eder.⁴¹¹

Vygotsky'nin kriz dönemleriyle ilgili düşüncelerinde, kişilik gelişiminin periyodik bir yapıya sahip olduğunu ve bir dizi değişime tabi olduğunu vurgulamaktadır. Stabil gelişim dönemi, bireyin yaşamında yeni güçlerin biriktiği ve gelişimin sosyal yönlerinden birinin yerini başka birinin aldığı bir kriz dönemine yol açar. Bu kriz dönemlerinde psikolojik yenilikler hızla ortaya çıkar. Kriz, olumsuz ve olumlu yönlerin bir kombinasyonu ile karakterize edilir ve çocuğun bir sonraki gelişim seviyesine ulaşması için bir basamak görevi görür. Ona göre, çocuğun davranışlarındaki görünür düzensizlik, aslında krizin olumsuz seyrine ayak uyduramayan esnek olmayan bir eğitim sistemindeki değişim eksikliğinin kanıtı olabilir.⁴¹²

Vygotsky'e göre, herhangi bir yaş döneminde, bir bireyin psikolojik gelişim kalitesini değiştirebilecek herhangi bir yenilik ortaya çıkabilir. Örneğin, genç bir bireyde refleks oluşumu, zihinsel faaliyetini tamamen yeniden düzenleyebilir. Bu yenilik, "kendi kendini yönlendirmenin" üçüncü seviyesidir. Bu seviyede, kişilik yapısının birincil koşulları (eğilimler, kalıtım) ve ikincil oluşum koşulları (çevre, edinilmiş özellikler) ile birlikte, üçüncül koşullar (yansıma, kendini oluşturma) ortaya çıkar.⁴¹³ Üçüncü koşullar, öz farkındalığın temelini oluşturur. Bu koşullar, insanlar arasındaki ilişkileri ve kişiliğe aktarılan psikolojik ilişkileri temsil eder. Ancak sosyo-kültürel çevre ile öz farkındalık arasındaki ilişki daha karmaşıktır. Vygotsky'ye göre çevre, öz farkındalığın gelişim hızını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda gelişimin karakterini de belirler.⁴¹⁴

Vygotsky, yaş krizlerini insan kişiliğinin stabil dönemlerinin dönüşümü olarak tanımlamıştır. Ona göre yaş, dönemlerin ölçütüdür ve kriz dönemi gelişimin kırılma noktasıdır. Kriz, iki yaş dönemi çarpıştığında ortaya çıkar ve çocuklarda psikolojik gelişimin her döneminin sonunda yeni oluşumlarla birlikte karşılanmamış ihtiyaçlar ortaya çıkar.⁴¹⁵

⁴¹¹ Mriya Voyçuk, "Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnih Periodah. İh Osobennosti", Zabolivayq Alfa, 12 Eylül 2013, <https://alpha-parenting.ru/2013/09/12/vozrastnyie-osobennosti-razvitiya-ponyatie-o-krizisah-i-stabilnyih-periodah-ih-osobennosti/>.

⁴¹² Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 10-21.

⁴¹³ "Studopedia - Kulturno-İstoričeskaya Teoriya Razvitiya Psihiki. (L. S. Vygotsky)", erişim 09 Ocak 2024, <https://studopedia.info/2-60410.html>.

⁴¹⁴ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 25.

⁴¹⁵ "Psikhologiya Razvitiya"; Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 109-16.

Vygotsky, çocuk gelişiminde altı kriz dönemi tanımlamıştır. Bunlar yenidoğan krizi, bir yaş krizi, üç yaş krizi, yedi yaş krizi, on üç yaş krizi ve on yedi yaş krizidir. Ancak birçok araştırmacı, on yedi yaş krizini çocuk gelişimine dahil etmemiştir. On yedi yaş, gençlik dönemi olarak kabul edilmiştir.

Tablo çalışmamızda, stabil dönemler ve kriz dönemleri hakkında bilgi verilmiştir. (Tablo 2.2. ve Tablo 3.3) Bu tablolar, Vygotsky'nin çalışmalarına dayanarak Kasvinov tarafından oluşturulmuş ve açıklanmıştır.

Kasvinov, tabloları şöyle tanımlar: Yenidoğan krizi (YK) olarak da bilinen neonatal kriz'in başlangıcı, çocuğun yetişkin tarafından dış fizyolojik rehberlikten bağımsız hale gelmesidir. YK'in sona ermesi ise bebeklik döneminin başlangıcı olarak kabul edilir.⁴¹⁶

Bebeklik Dönemi (BD) olarak adlandırılan dönem, çocuğun dış düzenlemeye tepki verme yeteneğinin başladığı zaman dilimidir. BD'nin başlangıcı, çocuğun ilk sinyal ile dış düzenlemenin nesnesi olma durumuna geçtiği zamandır. Bu dönemin sonu ise çocuğun artık dış düzenleme nesnesi olmaktan çıktığı zaman olarak belirlenir.

“1 yaş krizi” (K1) olarak adlandırılan durumun belirtileri şunlardır: Çocuk, yetişkinler tarafından belirlenen düzenlemeleri kabul etmeyi reddeder ve kendi isteklerini belirlemeye başlar. Bu krizin sona erdiğini gösteren işaret ise “erken çocukluk” döneminin başlamasıdır.

“Erken çocukluk” (EÇ) dönemi, çocuğun günlük kelimelerle düzenlendiği zaman dilimini ifade eder. EÇ'nin başlangıcı, çocuğun yetişkin tarafından düzenlenmeye başladığı zamandır. EÇ'nin sona erdiği ise çocuğun artık yetişkin tarafından düzenlenmeye ihtiyaç duymadığı zamandır.

“3 yaş sendromu” olarak da bilinen “3 yaş krizi” (K3). “K3”nün başlangıcı, çocuğun günlük kelime dağarcığı aracılığıyla yetişkin tarafından dışsal düzenlemenin nesnesi olmaktan çıktığı zamandır. “K3”nün sona erdiğini gösteren işaret ise “okul öncesi dönemi”nin başlangıcına işaret eder.

“Okul öncesi dönem” (OÖD) olarak adlandırılan dönem, çocuğun oyun yoluyla yetişkinler tarafından düzenlenmesinin nesnesi olduğu zaman dilimini ifade eder. OÖD'nin sona

⁴¹⁶ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 158. Psikolojik olarak “yenidoğan krizi”, “yenidoğan” kelimesinin tıbbi anlamına karşılık gelmemektedir.

erdiğini gösteren işaret ise çocuğun artık yetişkinler tarafından düzenlenen bir nesne olmaktan çıkmasıdır.⁴¹⁷

“7 Yaş Krizi” (K7) olarak adlandırılan dönem, çocuğun oyun yoluyla yetişkin tarafından kontrol edilmesinden kurtulduğu zamandır. Bu dönemin sona erdiğini gösteren işaret ise çocuğun okul dönemine başlamasıdır.

“Okul Dönemi” (OD) başlangıcı, çocuğun yetişkin tarafından yapılan dış düzenlemeyi bilimsel kelime aracılığıyla kabul ettiği zamandır. Bu dönemin sonunda ise çocuk, ergenlik öncesi dönemine girerek yetişkin tarafından gelen dış düzenlemelerden bağımsız hale gelir.

“Ergenlik Öncesi Dönemi” olarak da bilinen “13 Yaş Krizi” (K13), bilimsel kelime aracılığıyla yetişkinler tarafından gelen dış düzenlemeyi kabul edilmediği bir dönemin başlangıcını ifade eder. Ergenlik döneminin başlamasının şareti K13 döneminin sona erdiğinin işareti olarak kabul edilir.

“Ergenlik dönemi” (ED), bir genç bireyin dışarıdan gelen düzenlemeye ihtiyaç duyduğu bir evredir. Bu dönemin başlangıcı, ergenin bir yetişkin tarafından ciddi oyun yardımıyla gelen düzenlenmesini kabul etmesiyle belirlenir. Ancak ED’in sona erdiğinde, genç artık yetişkinler tarafından gelen dış düzenlemeyi red etmektedir.

“17 Yaşında Kriz” (K17) olarak adlandırılan durum, Gençlik döneminin başlangıcını simgeler. Bu dönemde, ergen artık bir yetişkin tarafından ciddi-oyun nesnesiyle yönlendirilmek istemez ve dışsal düzenlemeye karşı çıkar. “K17”nin sonu ise normal çocuk gelişim sürecinin sonunu temsil eder ve ergen, ciddi bir şekilde sosyal düzenlemeye itaat etmeye başlar.⁴¹⁸

Bu dönemlerin belirtileri farklı şekillerde de açıklanabilir. Örneğin, BD için düşünelim. Bu dönemin başlangıcı, çocuğun ilk sinyali alması ve yetişkin tarafından dışsal olarak düzenlenmesidir. Dönemin sonu ise, çocuğun artık yetişkinin dış düzenlemesine ihtiyaç duymaması ve reddetmesidir. Yani, çocuk artık kendi kendini düzenleyebilecek seviyeye gelmiştir.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Kasvinov S. G, *Sistema Vygotskogo*, 159.

⁴¹⁸ Kasvinov S. G, *Sistema Vygotskogo*, 159.

⁴¹⁹ Kasvinov S. G, *Sistema Vygotskogo*, 160.

Yukarıda verdiğimiz çocuk gelişim dönemlerinin sıraları ve yetişkin tarafından düzenleme seviyeleri tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.3. Vygotsky'nin "Yaş Periyodizasyonu" olarak adlandırdığı çocuk gelişiminin periyodik dönemler sistemi. (kısaltılmış hali)

Dönemler	Sıra	Dış Yönlendirme (düzenleme) Araçları	Dönemlerin “gruplar” ve “altgruplar”	
			I Kriz dönemler	II Stabil
I	1	İlk Sinyal Objesi	1 YK	2 BD
	2	Günlük Kelime	3 K1	4 EÇD
II	3	Oyun Aracı	5 K3	6 OÖD
	4	Bilimsel Kelime	7 K7	8 OD
III	5	Ciddi-Oyun	9 K13	10 ED
	6	Ciddi-Kelime	11 K17	12 GD
Gelişimin sosyal yönü (belirlenmiş nesneyle oluşan dış yönlendirme)			«Oluşmaktadır» (dönem sonunda oluşmuştur)	Yok olmaktadır (dönem sonunda «sıfırlanmaktadır»)
Dönem sonunda belirlenmiş nesneyle oluşan dış yönlendirme (yetişkin tarafından)			Çocuk yönlendirmenin objesi olmuştur	Çocuk yönlendirmenin objesi olmaktan çıkmıştır
Dönem başında oluşan dış yönlendirme (yetişkin tarafından)			Çocuk, belirlenmiş döneme ait olan aletle yönlendirebilir objesi olmaktan çıkmıştır.	Çocuk, belirlenmiş döneme ait olan aletle yönlendirebilir objesi haline gelmiştir /olmuştur.

Kaynak: Kasvinov (2013, s. 164)

BD'nin başlangıcı, YK'nin sonudur: Vygotsky'e göre ardışık dönemler arasında sadece bir sınır bulunmaktadır. Bu sınır, Vygotsky'nin ifadesiyle “dönüm noktası”,⁴²⁰ olarak adlandırılır ve çocuğun yaşamının “2. ve 3. ayları” arasında yer alır, yani yaklaşık iki ay sürer. Ayrıca, Vygotsky bu dönemin (bebeklik) başlangıcında “dış dünyanın çocuk için oluşmaya başladığını” belirtmiştir.⁴²¹

Herhangi bir dönemin işareti, o dönemin başlangıcı ile ilişkilidir.⁴²² Bu nedenle, stabil dönemin başlangıcının işareti, çocuğun yetişkin tarafından yapılan dış düzenlemeye boyun eğmesidir. Diğer yandan, “kriz” döneminin başlangıcının işareti ise çocuğun yetişkin tarafından yapılan dış düzenlemeye itaatsizlik göstermesi, dış düzenlemeyi reddetmesidir. Başka bir deyişle, çocuğun dış çevreye maksimum itaati, davranışlarının yetişkinler tarafından dıştan düzenlenmesi, “stabil” dönemin başlangıcıyla ilişkilidir ve onun

⁴²⁰ Dönüşüm noktası- gelişim noktası anlamındadır.

⁴²¹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:282-83.

⁴²² Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 30.

işaretidir.⁴²³ Çocuğun “stabil dönem” sonu, dış çevreye en az düzeyde itaat etmeye başladığı zaman olarak düşünülebilir. Bu en az itaat, dış çevrenin ve kuralların açıkça reddedilmesine (itme, ihmal) neden olabilir.⁴²⁴

Yukarıda anlatılanlar, gelişimin sosyal yönü ile ilgilidir.⁴²⁵ Ancak bu sosyal yön, kriz dönemleriyle ilişkili değildir. Daha çok stabil dönemler ve zor eğitebilirlikle ilişkilidir. Yani, çocuğun dış dünyaya karşı gösterdiği itaat ve davranışlarının yetişkinler tarafından düzenlenmesiyle ilgilidir. Bu nedenle, sosyal gelişimin “kriz dönemleri” ile ilişkili olmadığını söyleyebiliriz. Bunun yerine, tamamen stabil dönemler ve minimum “zor eğitim” ile ilişkilidir. Yani, çocuğun dış çevreye maksimum itaat etmesi ve davranışlarının yetişkinler tarafından düzenlenmesiyle ilişkilidir.

Stabil dönemin başlangıcında, çocuğun sosyalleşme düzeyi en yüksek noktadadır. Ancak dönemin sonuna doğru bu düzey kademeli olarak azalır ve nihayetinde “sıfıra” düşer. Bu nedenle, çocuğun dış dünyaya olan itaati ve davranışlarının yetişkinler tarafından düzenlenmesi, stabil dönemin başlangıcında gerçekleşir ve bu durum, dönemin başladığının bir göstergesi olarak kabul edilir.⁴²⁶

Sonuç olarak, kriz dönemi, çocuğun sosyal normlara uymakta zorlandığı ve dış rehberliğe karşı direnç gösterdiği bir dönemdir. Sosyalleşme pozisyonunun gelişimi, çocuğun dış rehberliğe olan itaatinin azalmasıyla başlar. Stabil dönemin sonunda ve kriz döneminin başlangıcında, çocuğun davranışı bir yetişkin tarafından düzenlenmez ve dış çevreye karşı asgari bir itaat gösterir. Kriz dönemi, çocuğun sosyal normlara uymakta zorlandığı ve dış rehberliğe karşı direnç gösterdiği bir dönemdir.

3.2.1. Yenidoğan Krizi

İnsan hayatının ilk dönemi,⁴²⁷ “yenidoğan” dönemidir ve genellikle 0-1 veya 2 ay sürebilir. Bu dönem, çocuğun yaşamında bir dönüm noktasıdır ve rahim içindeki varoluş tarzından

⁴²³ En azından yetişkinlerle ve onların çocuğa yönelik yönlendirici eylemleriyle ve bu yönlendirici eylemlerde kullanılan araçlarla (durumlar, psikolojik araçlar) ilgili olarak çocuğun dış çevreye tabi kılınmasından bahsedebiliriz.

⁴²⁴ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:23.

⁴²⁵ Vygotsky, *Detskaya Psihologiya*, 4:258-60.

⁴²⁶ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:274.

⁴²⁷ Bu, doğum sonrası yaşamı ifade eder. Vygotsky, çocuğun gelişiminin embriyonik dönemini genellikle yaş dönemlendirme şemalarının dışında tutar çünkü bu dönemin "tamamen özel bir gelişim türünü" temsil

yeni, son derece çeşitli ve karmaşık bir ortama geçişi temsil eder. Bu dönem, biyolojik gelişimden sosyal gelişime geçişle karakterize edilen bir kriz dönemidir. Bu süreçte, çocuk keskin bir değişime uyum sağlamak zorundadır: daha soğuk bir oda, parlak aydınlatma, farklı bir nefes alma şekli gerektiren hava ortamı, yerçekiminin etkisi ve beslenme şeklinde değişiklikler. Bu uyum sürecinin zorluğu, çocuğun ilk günlerde kilo kaybetmesiyle açıkça görülür. Normal şartlarda, kilo kaybı yaşamın ilk üç haftasında gerçekleşir ve ardından kilo alma süreci başlar. Genellikle doğumdan 7-11 gün sonra çocuk, yenidoğan krizinin sona ermesi için tıbbi olarak kabul edilen ilk doğum ağırlığını geri kazanır.⁴²⁸

Vygotsky'e göre, yenidoğan dönemi intrauterin ve ekstrauterin gelişim arasında bir geçiş dönemidir. Bu dönemde çocuk fiziksel olarak anneden ayrılmış olsa da hala fizyolojik olarak ona bağımlıdır. Bu durum, yenidoğanın gelişiminin karmaşık doğasını kanıtlar. Beslenme, uyku ve uyanıklık arasındaki ayrımın zorluğu, fetal pozisyon alma eğilimi, atavistik reflekslerin varlığı ve prematürite veya postmatürite durumunun gelişimi üzerindeki etkisinin sınırlı olması gibi faktörler bu durumu destekler.⁴²⁹

Vygotsky, yenidoğanın zihinsel yaşamının başlangıç aşamasında, farklılaşmamış ve bölünmemiş deneyimlerden (duygusal tepkiler, çekimler, duyuşsal algılar) bahseder. Çocuk, kendini ayıramaz, deneyimlerini çevresel durumlardan ayıramaz, insanları fiziksel nesnelerden ayırt edemez, durumu bir bütün olarak algılar ve çevrede olup bitenlerin duyuşsal tonunu vurgular. Vygotsky'ye göre, YK döneminin en önemli yeniliği, zihinsel yaşamın bireysel yaşama dönüşmesidir.⁴³⁰

Yenidoğan bebekler tamamen savunmasızdırlar. Kendi başlarına hiçbir şey yapamazlar ve tüm ihtiyaçlarını bir yetişkin tarafından karşılanmaktadır. Ancak, yeni doğan bir bebeğin yetenekleri küçümsenmemelidir. Yenidoğan bebekler, sinir sistemi ve olgunlaşma süreçlerini yansıtan ve bebeğin zihinsel faaliyetinin fizyolojik temelini oluşturan önemli doğuştan gelen reflekslere sahiptirler. Bu refleksler, bebeğin durumunu ve gelişimini gösterir. Ünlü psikologlar Bolotova ve Molchanova, “Psikhologiya Razvitiya i Vozrastnaya Psikhologiya” adlı çalışmalarında, yeni doğan bebeklerin tüm reflekslerini dört ana grupta

ettiğini belirtmiştir. Çocuğun doğduğu anda başlayan kişilik gelişimi farklı yasalara tabidir. (Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:256.

⁴²⁸ Bolotova A. K. ve Molchanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 146.

⁴²⁹ Bolotova A. K. ve Molchanova O. N., 146; Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 16.

⁴³⁰ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 55.

toplamlırlardır. Bunlar; 1. Ana vücut sistemlerinin (solunum, sindirim, boşaltım) çalışmasını sağlayan refleksler, 2. Koruyucu refleksler (gözleri kısma, öksürme), 3. Gösterge niteliğinde, adapte olma refleksleri (yeni bir uyarana tepki), 4. Uzak atalarımızın mirası olan atavistik (2-4 ay sonunda yok olacak) reflekslerdir.⁴³¹

Yenidoğanlar, Vygotsky'ye göre tam anlamıyla doğal varlıklardır. Bu nedenle, bebeklerin hayatlarının ilk döneminde doğal tepkilerin şekillerini gözlemlemek en kolay olanıdır. Eğer burada bazı kültürel davranışların ilk formları ortaya çıkarsa, henüz yarı-organik bir karakter taşırlar ve çocuğun insan sesine, yetişkinin ortaya çıkmasına ve diğer küçük çocuklara verdiği tekil tepkilerle ilişkilidirler.⁴³²

YK'nin başlangıcı: Çocuk, doğum öncesi gelişimi karakterize eden dış rehberliğin nesnesi olmaktan çıkar ve bağımsız iç nöro-humoral öz-yönetimin öznesi haline gelir. Bu aynı zamanda çocuğun tüm gelişim sürecinin başlangıcıdır. (Tablo 2.1.)

3.2.1. Dönem İçinde Kazanılan Yenilikler

Yenidoğandaki en önemli yeni oluşum, “canlandırma kompleksidir”.⁴³³ *Canlandırma kompleksi*, hareketlerin ve seslerin eşlik ettiği duygusal ve pozitif bir tepkidir. Daha önce, bebeklerin hareketleri kaotik ve koordinasyonsuzdur. Ancak *canlandırma kompleksi* ile birlikte, karmaşık hareket koordinasyonu ortaya çıkar. Bu kompleks, davranışın ilk jesti olarak da bilinir ve yetişkinleri ayırt etme jestidir. Aynı zamanda iletişimin de ilk jestidir. Canlandırma kompleksi sadece bir tepki değil, aynı zamanda yetişkinleri etkileme girişimidir (N. M. Shelovanova, M. I. Lisina, S. YU. Mesheryakova tarafından belirtilmiştir).

Canlandırma kompleksi, YK döneminin en önemli yeniliği olmaktadır. YK döneminin sonunu ve bebeklik döneminin başlangıcını işaret eder. Bu yüzden, canlandırma kompleksi ortaya çıktığında, YK'in sona erdiği psikolojik bir belirtidir.⁴³⁴ Vygotsky'ye göre, bireylerarası iletişim ihtiyacının ortaya çıkmasıyla birlikte, insanlara karşı duygusal bir

⁴³¹ Bolotova A. K. ve Molçanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 147.

⁴³² Vygotsky L. S., *Psihologiya Razvitiya Çeloveka*, 536.

⁴³³ Yetişkinin yüzüne odaklanma, gülümseme ve motor aktivitenin artması (çocuğun elleri ve ayaklarıyla canlı bir şekilde hareket etmesi) gibi özellikleri içeren "canlandırma kompleksi", genellikle çocuğun aynı zamanda mırıldanmaya başlamasıyla birlikte gerçekleşir.

⁴³⁴ “Psihologiya Razvitiya”. 09.08.2023.

tutum olan “pramy” (big-us) oluşumu, YK döneminden sonra gelen BD'nin en önemli yeniliğidir.⁴³⁵

YK döneminde oluşan yenilikler şu şekilde özetlenebilir: Bireysel zihinsel yaşam ortaya çıkar.⁴³⁶ Canlandırma kompleksi gelişir; Bu, çocuğun bir yetişkine özel bir duygusal-motor tepki vermesidir. Canlandırma kompleksi, yaşamın yaklaşık üçüncü haftasından itibaren oluşmaya başlar. Bir ses veya nesne fark edildiğinde nefes alma veya konsantrasyon ortaya çıkar ve bunu bir gülümseme, seslendirme veya motor tepki izler. Bileşenlerin yoğunluğu yaklaşık üç veya dört aya kadar kademeli olarak artar.⁴³⁷ Vygotsky, bu kompleksi “biz” durumu olarak tanımlar.⁴³⁸ Bu süreden sonra canlandırma kompleksi parçalanır ve daha karmaşık davranış biçimlerine dönüşür. Ayrıca, bağlanma da bu dönemde gerçekleşir.⁴³⁹ Bu yenilikler, çocuğun YK dönemini geride bıraktığını ve BD'ye geçtiğini gösteren işaretlerdir.

3.2.1.2. Öncül Aktivite Türü

BD'deki en temel ihtiyaç, iletişim için başka bir kişiye duyulan gereksinimdir. Bu yüzden, doğrudan-duygusal iletişim en önemli faaliyet türüdür.⁴⁴⁰ Bu döneme giren çocuk, Vygotsky tarafından “maksimum sosyal varlık” olarak adlandırılır.⁴⁴¹ Bebeklerin iletişim ihtiyacını kanıtlayan ve aynı anda mevcut olması gereken dört kriteri tanımlayan M. I. Lisina, ilk kriter olarak çocuğun yetişkine ilgisi ve dikkatini gösterir. Çocuk, 3. haftadan itibaren yetişkinin faaliyetlerine yönelik keşif faaliyeti gösterir. Örneğin, çocuk yetişkine bakar, ardından onu takip eder ve yüzünü inceler. İkinci kriter, çocuğun yetişkine yönelik duygusal belirtileridir. 4. haftada bir gülümsemeye başlar ve daha sonra bir yetişkinin diğer etkilerine yanıt olarak bir gülümseme ortaya çıkar. Yaşamın 2. ayında çocuklar, bir “canlandırma kompleksi” geliştirir. Üçüncü kriter, çocuğun bir yetişkinin dikkatini çekmek için proaktif eylemlerde bulunması ve kendini yetişkine göstermesidir. Çocuk, yetişkinin gölgesini sadece uzaktan görmesine rağmen gönüllü olarak gülümser ve yetişkinin hoşuna giden hareketleri tekrarlamaya çalışır. Son kriter ise çocuğun yetişkinin tavrına ve ilgisinin yoğunluğuna duyarlı olmasıdır. İki aya kadar çocuk, herhangi bir yetişkine nazikçe tepki verir ve daha

⁴³⁵ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 87-92.

⁴³⁶ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 89.

⁴³⁷ Bolotova A. K. ve Molčanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 153.

⁴³⁸ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 55.

⁴³⁹ Mriya Voyçuk, “Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnıh Periodah. İh Osobennosti”. 12.09.2013.

⁴⁴⁰ Elkonin D. B., *İzbraniye Psihologičeskiye Trudy* (Moskova: Pedagogika, 1989).

⁴⁴¹ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 55.

sonra sadece görünüşüne gülmekle kalmaz, aynı zamanda tavrını da ayırt eder ve iletişim kurmaya hazırdır. Özel olarak prova edilmiş “kayıtsız” bir yüz ifadesiyle sessizce bebeğin üzerine eğilirse, bu kaygıya ve hatta ağlamaya neden olabilir.⁴⁴²

YK'nin sona ermesiyle BD'nin başladığına işaret eder. Bu nedenle, çocuk, ilk sinyal durumuna göre dış yönlendirmeye itaat etmeye başlar. Yani, algılanan tüm nesnelerin kombinasyonu tek bir karmaşık sinyal olarak kabul edilir.⁴⁴³

Bu dönemin sonunda çocuk, içsel sensorimotor aktiviteyi yeterince gerçekleştirerek davranışını dış rehberlikle ilişkilendirebilir hale gelir.⁴⁴⁴ Yürütücü sensorimotor aktivite, YK döneminin sonuna doğru, öncül aktivite türünün yerini aldığı ilk sinyal verme durumunda ortaya çıkar ve çocuğu bir sonraki BD başlangıcına götürür.

BD’de öncül aktivite, yürütücü sensorimotor değil, yönlendirici fail olarak kabul edilmektedir. Yani, ilk sinyal durumunu oluşturur ve bunu kendi yürütücü sensorimotor olarak kullanır.⁴⁴⁵ Bu durumu şu şekilde açıklayabiliriz: Yenidoğan döneminde, bebekler öncül aktivite yürütmezler ve yetişkinlerin yönlendirmelerine ihtiyaç duyarlar. Ancak büyüdükçe, bebekler itaat etmeyen davranışlar sergilemeye başlar ve emirler vermeye çalışırlar. BD’de, yetişkinlerin yönlendirmesiyle bebeğin davranışı kolayca kontrol edilebilir hale gelir. Bebek, yaşamın ilk günlerinde rahatsızlığını gidermek ve ihtiyaçlarını karşılamak için yetişkinleri etkili bir şekilde kullanmayı öğrenir. Ayrıca, Vygotsky’e göre, BD’in başında çocuk için dış dünyanın oluşumu başlar. Bu dış dünyada, yetişkinlerin ve onların bebekle ilgili düzenleyici faaliyetlerinin yanı sıra rehberlik araçları da bulunur.⁴⁴⁶ Bu tip yönlendirici faaliyet, kendini yönlendirici sensorimotor olarak adlandırılır ve çocuğun az ya da çok karmaşık bir başlangıç sinyal nesnesi (dış durum) oluşturmaya olanak tanır. Ardından, çocuk bu sensorimotoru kendisi gerçekleştirir.⁴⁴⁷ Bu dönemde sensörimotor

⁴⁴² Lisina M. İ., *Problema Ontogeneza Obsheniya* (Moskova: Pedagogika, 1986), 34-35.

⁴⁴³ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 146, 158, 221.

⁴⁴⁴ Sensörimotor aktivitenin kontrol edilmesinde, yetişkin tarafından başlatılan ve çocuğun algısal dünyasında belirlenen ilk sinyal durumunda ortaya çıkan ve psikologlar tarafından iyi bilinen "canlandırma kompleksi" devreye girer. Ancak, bu hareket henüz tam olarak gelişmemiştir: çocuk henüz onu kontrol edemez (henüz tam anlamıyla bir lider değildir). Gelişimi, isimlendirme becerisini kazanma sürecinde gerçekleşir (bebeklik dönemi). (Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 322.)

⁴⁴⁵ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 221-43.

⁴⁴⁶ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:282-83.

⁴⁴⁷ Örneğin: 1 yaş ve 1 aylıkken “Tanya küçük bir yastığı kaldırır ve kanepenin üzerine koyar, plastik oyuncak kediyi alır ve yastığın üzerine koyar” (dış durumu yaratmak için yönlendirici motor/hareketlilik). Daha sonra Tanya “kedinin sırtını sıvazlar, onu uyutmaya çalışır. Uzaklaşıyor, sonra geri geliyor. Aynı hareketleri birçok kez tekrarlar.” (Muhina V. S., *Detskaya Psihologiya*, 85.) Bu tekrarlanan “uyku

faaliyet, bütünlüğünü koruyarak ön planda olan birincil faaliyet türüdür. Artık sadece yürütücü sensörimotoru değil, aynı zamanda yönlendirici sensörimotoru da içermektedir.

3.2.1.3. İtici Güçlerin Fonksiyonu

Vygotsky'e göre, zihinsel gelişimin asıl içeriği, iç çelişkilerin mücadelesidir. Bu mücadele, ruhun eski ve yeni biçimleri arasındaki çatışmayı, yeni ihtiyaçlar ile artık tatmin edici olmayan eski yollar arasındaki çatışmayı içerir. İç çelişkiler, zihinsel gelişimin itici güçleri olarak hareket eder ve her yaşta farklılık gösterir. Aynı zamanda, bu çelişkiler genellikle tek bir temel çatışma çerçevesinde ortaya çıkar.⁴⁴⁸

YK dönemi, yaşam koşullarında aniden meydana gelen bir değişikliklerle başlar. Yenidoğan çocuk, rahat ve tanıdık yaşam koşullarından zor olanlara (yeni beslenme, nefes alma) geçmek zorunda kalır ve yeni yaşamına uyum sağlamak için mücadele eder.⁴⁴⁹

Vygotsky'e göre, çocuklar yetişkinler olmadan hiçbir şey yapamazlar. Hayatları tamamen yetişkinlere bağımlıdır ve birlikte yaşarlar. Nesnelerin ortaya çıkması ve kaybolması, mekanda hareket etme, çocuğun rahatsız edici uyarıcılardan kurtulması, temel ihtiyaçların karşılanması her zaman yetişkinlerin katılımıyla gerçekleşir. Ayrıca, bebeklerde temel sosyal iletişim araçları olan dil gelişimi eksiktir. Bu nedenle, bebeklik dönemi sosyal durumu çelişkili bir durumu içerir: çocuk, yaşamının düzenlemesi için yetişkinlerle maksimum iletişime zorlanırken, iletişim için minimum olanaklara sahiptir.⁴⁵⁰

3.2.1.4. Gelişimin Sosyal Yönü

Vygotsky'e göre, gelişimin sosyal yönü, belirli bir zaman dilimi içinde toplumsal etkilerin bireysel etkilere dönüşmesiyle ortaya çıkar.⁴⁵¹ Gelişim sürecinde, dışsal etkiler içselleştirilir ve toplumsal etkiler bireysel etkilere dönüşür.⁴⁵² Vygotsky'e göre, içselleştirilmiş yönelim,

çalışması”, çocuk tarafından yaratılan durumun yürütme motoru olmaktadır. 1 yıl 2-3 ay – “bebeklik döneminin” son aşamasıdır. Bu durumda, yastık, koltuk, plastik oyuncak kedi - hepsi birlikte karmaşık/zor bir nesne, yani harici bir ilk sinyal durumu oluşturur. (Kasvinov S. G, *Sistema Vygotskogo*, 146-158.)

⁴⁴⁸ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:380-85.

⁴⁴⁹ “Dvijushiye Sily Psikhicheskogo Razvitiya Cheloveka”, (Erişim Tarihi 10.01.2024), <https://psyera.ru/dvizhushchie-sily-psikhicheskogo-razvitiya-cheloveka-1349.htm>.; “Krizisy Vozrastnogo Razvitiya”.

⁴⁵⁰ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 55.

⁴⁵¹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:258-59.

⁴⁵² Vygotsky, *Vygotsky, Detskaya Psikhologiya*, 4:224.

çocuğun istikrarlı dönemin sonunda yetişkinlerden gelen dışsal etkileri reddedebilmesi için sahip olması gereken bir içsel yönelimdir. Bu, çocuğun normal gelişim sürecine devam etmesini ve bir sonraki kriz dönemine geçmesini sağlar. Yaş krizleri döneminde gelişimin sosyal yönü değişir ve çocuğun gelişiminde yeni bir yön oluşur.⁴⁵³ Bebeğin ihtiyaçlarını karşılayan bir yetişkin olmadan, bebeğin hayatta kalması mümkün değildir. Bebek, diğer insanların yardımıyla hareket eder ve temel ihtiyaçlarının karşılanması da diğer insanlar tarafından yapılır. Bu nedenle BD'deki en önemli yenilik, anne ve çocuk arasındaki ilk zeka topluluğunu ifade eden "Pra-My"dir.⁴⁵⁴ Anne ve bebek arasındaki uyum ve etkileşim, bebeklik psikolojisindeki en önemli unsurdur. Bu durum, sadece bebeğin annesine uyum sağlamasını değil, aynı zamanda annenin de bebeğin davranışlarına uyum sağladığını gösterir. Anne ve bebek birbirlerini etkileyerek ve değiştirerek birbirlerini şekillendirirler. Uyumlu bir etkileşim ve yetişkinlerle iletişim kurma becerisi, bebeğin gelişimini gösterir.⁴⁵⁵

Vygotsky'e göre, bebek başlangıçta tamamen ya da kısmen sosyal olmayan bir varlık gibi görünmektedir. Dil, henüz insan ilişkilerinin aracı olarak kabul edilmediği için, çocuğun yaşam aktivitesi en temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanırken, kişisel bir karakter yapısının henüz oluşmadığı varsayılır.⁴⁵⁶ Ancak, bebeklik döneminin dikkatli bir şekilde incelenmesi, bebeğin yaşamının tamamen benzersiz ve son derece kendine özgü bir sosyal yön tarafından belirlendiğini göstermektedir. Diğer yandan, bebek gelişiminin sosyal yönü tamamen biyolojik çaresizlik tarafından belirlenir. Bunun sebebi, çocuğun yaşamsal ihtiyaçlarını bağımsız olarak karşılayamaması ve varlığının tamamen yetişkine bağımlı olmasıdır.⁴⁵⁷ BD'nde sosyal gelişimin bir diğer özelliği, dil olmaması ve iletişim için sınırlı olanaklara rağmen sosyal etkileşimin önemli olmasıdır. Bu dönemde, bebeklerin sosyal gelişimi, yetişkinlerle kurdukları bağlar ve etkileşimlerle belirlenir.⁴⁵⁸

Bebeklik, bir çocuğun hayatının ilk 1-2 ayından bir yıla kadar olan sürecidir. Yetişkinin yüzündeki ilk gülümseme ve ardından gelen canlanma kompleksi, çocuğun zihinsel gelişiminin sosyal yönünün bebeklik döneminde şekillendiğini gösterir. Bu dönemde çocuk

⁴⁵³ Vygotsky, *Psikhologiya Razvitiya Cheloveka*, 435; Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 55.

⁴⁵⁴ Pra-My kelimesi Vygotsky tarafından "büyük biz" anlamında kullanılmıştır. Çocuğun annesiyle olan bağılılığı, bebek aktivitelerinin tamamı yetişkinler tarafından gerçekleştirilirken ortaya çıkan birleşme durumudur. Bu durumda, yetişkin çocuk bakımıyla ilgili faaliyetlere dahil olur. Bu gelişim durumuna "Pra-My" denir.

⁴⁵⁵ "Psihologiya Razvitiya"; Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 92.

⁴⁵⁶ Vygotsky, *Psikhologiya Razvitiya Cheloveka*, 352-53.

⁴⁵⁷ Vygotsky L. S. *Psikhologiya Razvitiya*, 2005, 258; Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 55.

⁴⁵⁸ Vygotsky L. S., *Psikhologiya Razvitiya Cheloveka*; Karabanova O. A., *Vozrastnaya Psikhologiya*, 162.

ve yetişkin arasında sosyal bir karşılıklı bağımlılık vardır ve Vygotsky'nin de belirttiği gibi, bu birlik “biz” olarak adlandırılabilir.⁴⁵⁹ Çocuk yetişkin olmadan hiçbir şey yapamaz, hayatı tamamen ona bakan yetişkine bağlıdır, sanki çocuğun hayatı bir yetişkinin (öncelikle annenin) hayatı ve faaliyetleriyle iç içe geçmiş gibidir, ortak bir hayat yaşarlar. Bu nedenle Vygotsky çocuğu “en sosyal varlık” olarak görür. Ona göre, insan konuşması (dil) şeklindeki sosyal iletişimin ana aracının bebekte bulunmaması, bebekliğin sosyal yönünün özel oluşumunu bir çelişki haline getirir: çocuk hayatı boyunca yetişkinlerle maksimum düzeyde iletişim kurmak zorundadır ve aynı zamanda iletişim için minimum fırsatlara sahiptir.⁴⁶⁰

Bebek, hayatının ilk aylarında duygularını, kendisini ve çevresini algılamasına yardımcı olan yetişkinle doğrudan biyolojik ve psikolojik iletişim içinde geçirir.⁴⁶¹ Bu yaşta iletişim eksikliği, ileride zihinsel gelişimi olumsuz etkileyebilir. Anneye duyulan bağımlılık, bebek gelişiminin sosyal yönünün önemli bir parçasıdır. Çocuk, özerkliği kazanabilir, bağımsız hale gelebilir ve yürümeyi öğrenene kadar bu süreç devam eder.⁴⁶² Bu nedenle, çocuk için sosyal ilişkiler hala dış nesnelerle ilişkilidir. Çocuğun nesneye yönelik duygusal dürtüsü, bir nesnenin başka bir kişiyle temas ettiği zaman, zihinsel bir topluluk koşullarında, “Pra-My” bilincinin koşulları altında oluşur.⁴⁶³ Bu “Pra-My”nin ortaya çıkışı, bebek ve anneden oluşan zihinsel topluluğun ilk bilinci olan “biz” bilincinden önce gelir. Vygotsky, bunu bebeklik döneminin temel yeniliği olarak görür.⁴⁶⁴

3.2.1.5. Bilişsel Gelişim

Vygotsky'nin teorisi, bilişsel gelişimin kültür, toplum ve dil tarafından etkilenmesini vurgular. Teoride öne çıkan kavramlar arasında *yakınsal gelişim bölgesi* ve *eğitimsel destek dinamikleri* yer alır. Vygotsky, çocuğun bilişsel gelişimini yaş, sosyal çevre, önemli yetişkinler tarafından aktarılan değerler, ailenin içinde yaşadığı kültürel arka plan, yetişkinlerle ve daha büyük çocuklarla iletişimin varlığı ve çocuğun YGA'nı dikkate alan sınıflarda eğitim desteğinin varlığı gibi faktörlere doğrudan bağlar.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 87.

⁴⁶⁰ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 55.

⁴⁶¹ Karabanova O. A., *Vozrastnaya Psihologiya*, 164.

⁴⁶² Vygotsky, *Psihologiya Razvitiya Cheloveka*, 437.

⁴⁶³ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 92.

⁴⁶⁴ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 87.

⁴⁶⁵ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 200-30

Vygotsky, çocuğun bilişsel gelişiminin üç aşamada gerçekleştiğini söyler. Bu aşamalar içgüdülerin, koşullu reflekslerin ve en basit düşünme biçimlerinin davranışdır. Vygotsky, bir yaşına kadar çocuğun doğal düşünme yeteneğinin varlığının, modern deneysel psikolojinin önemli bir kazanımı olduğunu belirtir. Ancak, çocuğun doğal düşünme ve konuşma yeteneklerinin önemini unutmamamız gerektiğini düşünür. Araçlara geçişin önemli bir rol oynadığını ve çocuğun dış koşullara uyum sağlama temel şekillerinin gelişiminde bir dönüm noktası olduğunu belirtir.⁴⁶⁶

Bebeklik dönemi, görsel ve işitsel sistemlerin en hızlı geliştiği dönem olarak kabul edilir. Bolotova ve Molchanova'ya göre, bir çocuğun ilk altı ayında, motor sistemin gelişimini geride bırakan yoğun bir duyuşsal gelişim yaşanır. İlk birkaç ayda, görsel ve işitsel sistemler hızla gelişir. Görsel konsantrasyon artar ve süresi 3. ayda 7-8 dakikaya kadar uzayabilir. Nesnelerin hareketini takip etme yeteneği gelişir. Görme keskinliği sürekli olarak artar ve dünyanın net bir görüntüsü oluşur. Bakışları odaklama yeteneği hızla gelişir ve renkleri algılamaya başlarlar. Nesneleri şekil ve karmaşıklık açısından ayırt etme yetenekleri artar. Sesin uzayda yerini belirleme ve işitsel farklılıkları algılama yetenekleri gelişir. Bebekler dikey ve eğik nesneleri, düz ve üç boyutlu görüntüleri ayırt etmeye başlar ve ebeveynlerin seslerini yabancıların seslerinden ayırt edebilirler.⁴⁶⁷

Vygotsky'e göre, bebeklerin zihni, doğumdan itibaren diğer insanlarla olan genel varoluşun bir parçasıdır. Bebekler, çevrelerindeki insanlara tepki vererek duyuşsal deneyimler yaşarlar. İnsan sesinin duyuşsal tonlamalarına, yüz ifadelerine ve diğer insanların tepkilerine karşı duyarlı hale gelirler. Bebekler, basit ve güçlü uyarıcılara tepki verirken, daha zayıf ve karmaşık uyarıcılara da anlamlı tepkiler gösterirler. Zihinsel gelişimin ilk aşamalarında, bebekler, çevrelerindeki insanlarla olan bağlantılarına odaklanırlar ve onların tepkilerine önem verirler. Bu nedenle, bebekler, çevrelerindeki insanlarla daha derin bir bağlantı içinde olduklarını hissederler.⁴⁶⁸

Berk L.E.'ye göre, 4-5 aylık bebekler, ışığın özelliklerinden bağımsız olarak belirli bir rengi tanımlama yeteneğine sahiptir. Ayrıca, renk tonlarını kategorilere ayırma becerilerini geliştirirler. Örneğin, dört aylık bir bebek, mavinin farklı tonlarını mavi ve yeşile göre daha

⁴⁶⁶ Vygotsky L. S., *Psihologiya Razvitiya Çeloveka*, 537.

⁴⁶⁷ Bolotova A. K. ve Molchanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 155.

⁴⁶⁸ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 92,93.

benzer olarak algılar.⁴⁶⁹ Araştırmacılar, bebeklerin 6-7 aylık dönemlerinde ses tonlarını ayırt etme yeteneğini kazandıklarını göstermek için deneyler yaptılar. Eymys P. ve diğer araştırmacılar, küçük çocukların sesleri ayırt etme yeteneklerini test etmek amacıyla çalışmalarını sürdürdüler. Her çocuk için farklı bir emme ritmi oluşturduktan sonra, çocuklara “ra” hecesini seslendirdiler. Çocukların emme hızı arttı, ancak yeni ses alışkanlık haline geldiğinde hızları tekrar normale döndü. Daha sonra, araştırmacılar benzer bir ses olan “be” sesini tanıttılar ve bebekler yine emziklerini daha hızlı emmeye başladılar.⁴⁷⁰

Derinlik algısı, bebeklik döneminde hızla gelişir ve nesnelerin uzaklığını belirleme yeteneği artar. İlk araştırmalar, E. Gibson ve R. Walk tarafından geliştirilen görsel kırılma tekniği kullanılarak yapılmıştır. Bebekler emeklemeye başladıklarında, genellikle büyük ve küçük derinlik arasında ayırım yapabildikleri bulunmuştur. İlk ayın sonunda, bebekler derinlik işaretlerine duyarlı hale gelirler ve örneğin, yüzlerine hızla yaklaşan bir nesneye göz kırpmak gibi tepkiler verirler. İkinci ve üçüncü aylar arasında, binoküler derinlik işaretlerine duyarlılık başlar ve hızla artar. Yedi aylıkken, resimsel derinlik ipuçlarının algılanması gelişir. Bu ipuçları, sanatçılar tarafından üç boyutlu alan ve perspektif hissini iletmek için kullanılan özelliklerdir.⁴⁷¹

Schaeffer J.'ye göre, 2-3 aylık bebekler, bir görüntünün unsurlarını birleştirme yeteneğinde ustalaşır ve ilk yılın ikinci yarısında daha karmaşık yapıları ayırt edebilir hale gelirler. 12 aya kadar, biraz da olsa anlamlı şekiller oluşturabilirler. Yüz algısı da diğer uyarıcılara benzer şekilde gelişir; bebekler, annenin yüzüne yabancı bir kadının yüzünden daha uzun süre bakarlar. 7-10 ay arasında duygu ifadelerini anlamlı bir şekilde algırlar. Bebekler, nesnelerin şekline, rengine ve yapısına daha fazla odaklanmaya başlarlar. İntermodal algı, doğumdan sonraki aylarda önemli ölçüde gelişir ve görsel ile işitsel duyumların karşılaştırılması yaklaşık 4 ayda gerçekleşir.⁴⁷²

J. Piaget'a göre, erken gelişim aşamalarında dokunma, çocuğa görme yeteneğini öğretir. Yani, çocuk sosyal etkileşimlerde nesnelerin özelliklerini keşfeder. 4-8 ay arasındaki

⁴⁶⁹ Berk L. E., *Razvitiye Rebyonka*, 270.

⁴⁷⁰ Battervord J. ve Kharis M., *Printsipy Psikologii*, 218.

⁴⁷¹ Berk L. E., *Razvitiye Rebyonka*. 214-285.

⁴⁷² Schaeffer J. *Deti i Podrostki*, 6. bs (SPb: Piter, 2003).

dönemde, çocuk nesnelerin sürekli var olduğunu anlamaz ve nesnelerin değişmez olduğunu kavrayamaz. Bu yüzden çocuk, gözünün önünde kaybolan bir nesneyi aramaya başlar.⁴⁷³

Modern bilişsel psikoloji, bebeklerin en erken gelişim döneminde fiziksel dünyayı aktif bir şekilde temsil edebildiğini göstermektedir. Bu bebekler, henüz aktif olarak hareket edemeyebilirken fiziksel dünyayı temsil etme ve yorumlama yeteneğine sahiptirler. Ayrıca, bu yaş grubundaki bebekler gözden kaybolan nesneleri hayal edebilir, gizli hareketlerini yorumlayabilir ve varlık alanlarını bilebilirler.⁴⁷⁴ Bunun yanı sıra, üç haftalık bebeklerde bir nesnenin sürekli hareket etmesi beklentisi zaten gözlemlenmiştir. 2,5 aylık bebekler ise hareketli bir nesneyle çarpıştığında statik bir nesnenin karışacağını anlarlar (çarpan nesnenin büyüklüğü veya küçüklüğüyle ilgilenmezler, sadece çarpışmanın gerçekleştiğini fark ederler). 3,5 aylıkken ise bebeklerde oklüzyon anlayışı gelişir, yani bir objenin diğerinin arkasına yerleştirilmesi durumunu algılarlar.⁴⁷⁵

V. P. Zinchenko'ya göre, söz, imge ve eylem arasında temel bir benzerlik vardır. Her biri diğer ikisine sahip olan bir formda bulunur: eylem - sözcük ve imge, sözcük - eylem ve imge, imge - eylem ve sözcük. Bu oluşumlar birbirlerini zenginleştirir, iç içe geçer ve belirli sınırlar içinde birbirlerinin yerini alırlar, yani birbirlerinden bağımsız değildirler. Bu nedenle, imge, eylem veya sözün önceliği konusu ortadan kalkar. V. P. Zinchenko, bu oluşumları “geterogenesis” olarak adlandırmayı önerir ve burada sözcüğün öncül bir rol oynadığını belirtir.⁴⁷⁶

Bolotova ve Molchanova, Rybalko E. F.'nin bebeklik dönemiyle ilgili düşüncelerini şu şekilde özetler: Bebeklik döneminde, doğumdan itibaren hatırlama süreci gelişir. 3-4 aylıkken, bebek görme ve işitme alanında tanıma yeteneği geliştirir: annesinin sesini ve yüzünü tanır, beslenmeyle ilgili nesneleri ayırt eder. 5-6 aylıkken, bebek sevdiklerini ve yabancıları ayırt edebilir. İlk yılın sonunda, ezberlenen nesnelerin çeşitliliği artar ve baskı süresi uzar. 6. aydan sonra bebek, kelime ve nesne, kelime ve kendi eylemi arasında bağlantı kurmaya başlar. 7-8 aylıkken, çocuk nesneye döner ve adı söylendiğinde ona bakmaya başlar. 10-11 aylıkken, çocuk yetişkinlerin sözlü talimatlarına göre bir pozisyon seçebilir.

⁴⁷³ Bolotova A. K. ve Molchanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 159.

⁴⁷⁴ Sergienko E. A., “Vospriyatiye i Deystviye: Vzgl'yad na Problemu s Pozitsii Ontogeneticheskikh Issledovaniy”, *Jurnal Vysshey Shkoly Ekonomiki*, Psikholgiya, 1, sy 2 (2004): 33-34.

⁴⁷⁵ Sergienko E. A., “Vospriyatiye i Deystviye”.

⁴⁷⁶ Zinchenko V. P., “Şopot Ranşe Gub, ili Çto Predşestvuet Eksplozii Detskogo Yazyka”, *Kulturno İstoričeskaya Psihologiya*, sy 2 (2008): 2-17.

İlk yılın sonunda, çağrışımsal bellek, sözel uyaranların karşılıklı bağlantıları da dahil olmak üzere çeşitli şekillerde kendini gösterir.⁴⁷⁷

Bebeklik döneminde, zihinsel faaliyetlerin gelişimi gerçekleşir. Bu dönem, J. Piaget'ye göre duyuşal-motor zeka aşaması olarak adlandırılır. Aynı zamanda, bebeklik döneminde çocukların dil gelişimi de başlar. İlk aylarda, bebekler ve çevresindeki yetişkinler arasındaki en yaygın iletişim aracı ağlamadır. Bebeklerin yaşamlarının ilk ayında, ağlama tepkisel bir şekilde gerçekleşir ve çevresel uyaranlara tepki olarak ortaya çıkar. Ancak birinci ayın sonunda (25-28. gün), ağlamanın tonlama yapısında niteliksel bir değişim meydana gelir ve ağlama aktif bir şekilde gerçekleşir. Artık ağlama başkalarına yöneliktir ve yetişkinlere odaklanır. Yakın yetişkinler, ağlamanın tonlama özelliklerini ayırt edebilirler: çağırma, sorma, kaprisli, sitemkar, talepkar vb.⁴⁷⁸

Araştırmacı Berk L. E., konuşmanın ustalık sürecini, çocuğun genel bilişsel yetenekleri, özel dilsel yetenekleri ve konuşma deneyimi arasındaki karmaşık etkileşimlerin bir sonucu olarak tanımlar. Ona göre, sosyal etkileşim durumunun, konuşmanın ilk anlaşılmasında ve aktif telaffuz mekanizmalarının oluşumunda önemli bir rol oynadığına dair ikna edici kanıtlar bulunmaktadır. Yetişkinler genellikle bebeklerin karmaşık konuşma akışını anlamalarına yardımcı olmak için çocuk yönlendirmeli konuşma tarzını kullanırlar. Bu tarz, tonlaması artan kısa cümleler, abartılı ifadeler, net telaffuz, konuşma aralarında belirgin duraksamalar ve çeşitli yeni kelimelerin tekrarını içerir.⁴⁷⁹ Özellikle iletişimde, yetişkinle işbirliği içinde olan bir çocuk, dilin iletişimsel doğasını keşfetmektedir. İlk olarak jestlerle başlayan bu keşif, ardından seslerle ve özellikle sinyal niteliği taşıyan ilk kelimelerle devam etmektedir.⁴⁸⁰ Yaşamın ilk yılında, anne ve çocuğun aynı nesnelere odaklanma eğilimini içeren “ortak dikkat” mekanizması gelişir. Bu mekanizma, çocukların işaret etme hareketinin anlamını anlamalarını ve belirtilen yöne bakmaya başlamalarını sağlar. Bu hareket genellikle 9 ila 12 ay arasında ortaya çıkar. Bebekler önce ilgilendikleri nesneyi işaret eder, sonra yetişkinin işaret ettiği yere bakıp bakmadığını kontrol eder. Daha sonra (15. ay civarında) bebekler, önce bir yetişkinin kendilerine baktığından emin olur, ardından

⁴⁷⁷ Rybalko E. F, *Vozrastnaya i Differentsialnaya Psihologiya* (SPb.: Piter, 2001); Bolotova A. K. ve Molčanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 161.

⁴⁷⁸ Kushnir N.Ya, “Dinamika Plaça Rebyonka v Perviy Mesyatsy Jyzni”, *Voprosy Psihologii*, sy 3 (1994): 53-60.

⁴⁷⁹ Berk L. E., *Razvitiye Rebyonka*, 214-85.

⁴⁸⁰ Bolotova A. K. ve Molčanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 234-58.

bir şeyi işaret eder ve yetişkinin hareketlerini takip edip etmediğini kontrol eder. Bu işaret etme hareketi her zaman seslendirme ile birlikte gerçekleşir. Bu yetenek, iletişim partnerinizle birlikte belirli bir nesneye odaklanmanıza yardımcı olduğu için hedefli iletişimin önemli bir göstergesi olarak kabul edilir.⁴⁸¹ Çocuğun işaret etme jesti ile dil gelişimi arasında bir bağlantı olduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır. 9-12,5 aylık bebeklerin iletişimsel işaret hareketlerini ne kadar sık kullandığı, ikinci yaşlarında kullandıkları işaret ve sözcük dağarcığıyla pozitif bir şekilde ilişkilidir. Genellikle çocuk 20-30 kelimeye ulaştığında kendi kendine konuşmaya başlar.⁴⁸² Vygotsky'e göre, bir yılın sonunda çocuk genellikle 5 ila 30 arasında kelime kullanarak konuşmaktadırlar. Bu durum, Vygotsky tarafından “özerk dil” veya “özerk konuşma” olarak adlandırılır. Bu tür konuşmalar genellikle sabit ses kombinasyonlarından oluşur ve sadece yakın kişiler tarafından anlaşılabilir. Ayrıca, genellikle bir cümleyi ifade etmek için kullanılan özel kelimelerdir.⁴⁸³

Berk, bebeklik döneminde bilişsel gelişimin uygun bir ortam gerektirdiğini belirtir. Bu ortam, duyarlı yakın yetişkinlerin varlığını ve bebeğin keşif faaliyetlerini teşvik eden zenginleştirici stimülasyonu içermelidir. Aksi halde, çocuğun gelişimi önemli ölçüde gecikebilir. Ancak, aşırı uyarım da gelişim için zararlı olabilir. Küçük çocuklara uygun olmayan uyarıcılar yüklemek, öğrenmeye olan ilgiyi azaltabilir ve gelişimsel eksikliklere neden olabilir.⁴⁸⁴

İletişim becerilerini geliştirmek ve araç kullanımıyla doğal organolojiyi aşmak, hayatın erken dönemlerinde kültürel gelişimin temelini oluşturan iki önemli faktördür.⁴⁸⁵

3.2.1.6. Dönem Sonundaki Dış Yönlendirme

Vygotsky tarafından tanımlanan araçlarla ilişkilendirilen her istikrarlı dönem, kendi dış yönelim türüyle karakterize edilir. Ona göre, BD sonunda, çocuk hala insan konuşması gibi temel iletişim araçlarından yoksundur. Bu yüzden bu dönemde dış rehberlik sadece bebeğin doğasında var olan algısal faaliyet sırasında mümkündür.⁴⁸⁶ Bebek henüz ikinci bir sinyal sistemi geliştiremediği için, dış yönlendirme birinci sinyal sistemine bağlı olarak gerçekleşir.

⁴⁸¹ Battervord J ve Kharis M, *Printsipy Psikhologii*, 86-150.

⁴⁸² Battervord J ve Kharis M, 86-150.

⁴⁸³ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 84-94.

⁴⁸⁴ Berk L. E., *Razvitiye Rebyonka*, 214-58.

⁴⁸⁵ Vygotsky L. S., *Psihologiya Razvitiya Çeloveka*, 538.

⁴⁸⁶ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:281-82.

Bu nedenle, sadece birinci sinyal sisteminde algılanan durumlar dış yönlendirme için kullanılabilir. Bu durumda, oyun nesneleri veya ikameler değil, tam olarak birinci sinyal araçlarıdır. Bu araçlar ilerleyen dönemlerde çocuğun davranışlarını etkileyecektir. Birincil sinyal durumunu oluşturan araçların toplamı tek bir karmaşık birincil sinyal durumu olarak kabul edilebilir ve bu tür nesneler bebeklik döneminde yönlendirme aracı olarak görülebilir. Bu nedenle, “BD” özelliğine sahip düzenleme araçları birincil sinyal araçlarıdır. Bu yönelimin şeması ise “insan-nesne-insan”dır.⁴⁸⁷

3.2.2. Bir Yaş Krizi

Yaş krizi çocuğun yeteneklerinin gelişmesi ve yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Bu süre zarfında çocukta bağımsızlık arzusu ve duygusal tepkiler gelişmeye başlar. Duygusal patlamalar yetişkinlerin yanlış anlamalarına tepki olarak ortaya çıkar. Çocukların bu dönemde edindiği önemli bir beceri, Vygotsky'nin “özerk” olarak adlandırdığı çocuğun özgün konuşmasıdır. Bu konuşma, kelimelerin çok anlamlı ve durumsal olması nedeniyle yetişkinlerin konuşmasından farklıdır.⁴⁸⁸

Vygotsky, yaş krizi bağlamında üç önemli anı vurgular: çocuğun yürümeye başlaması, konuşmaya başlaması ve hipobulik tepkiler. Hipobulik tepkiler,⁴⁸⁹ duygusal patlamalar şeklinde ilerler ve çocuğun kendini yere atması, ağlaması, yüksek sesle bağırması, ayaklarını yere vurması, istediğini talep etmesi gibi özel duygusal durumlarla karakterizedir. Bu tepkiler, çocuğun ilk eylemleri olan “protesto, muhalefet, başkalarına karşı çıkma” eylemleridir.⁴⁹⁰ Hipobulik tepkiler aslında çocuğun içgüdüsel tepkilerinin ilk belirtileridir ve bir ihtiyaç durumunu ifade etme becerisini gösterir. Ayrıca, “hipobulik iradenin” gücü, deneyimin süresi ve yoğunluğuyla da ilişkilidir.⁴⁹¹

Bir çocuğun duygusal patlamalarının genellikle bir yetişkin tarafından reddedilmesi veya çocukların arzularının yanlış anlaşılması nedeniyle ortaya çıktığı bilinmektedir. Bebeklik döneminde, iletişim ihtiyacı ortaya çıkar çünkü bu yaşta bir çocuk yalnızca başkaları

⁴⁸⁷ Burada şema: “insan- nesne” değil (Shtern), “insan-insan” değil (Piaget). Burada “insan-nesne-insan” olmaktadır (Vygotsky). (Vygotsky L. S., *Voprosy Teorii i İstorii Psikologii*, 1:167.)

⁴⁸⁸ “Krizisy Vozrastnogo Razvitiya”. (03. 06. 20)

⁴⁸⁹ Hipobulik tepkiler: İlk yaş krizinin temel belirtisi, hipobulik tepkilerdir. Psikolojide bu kavram altında, memnuniyetsizlik temeline dayanan belirgin duygular anlaşılmaktadır.

⁴⁹⁰ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 104-5.

⁴⁹¹ Tolstykh N. N, “Razvitiye Individualnogo Hronotopa v Detstve i Yunosti”, *Voprosy Psihologii*, sy 2 (2010): 30-45.

aracılığıyla hareket edebilir. Ancak, bu yaşta çocuk henüz konuşma becerisine sahip değildir, bu da ana iletişim aracının eksikliği anlamına gelir. Bebeğin konuşma yeteneği, dilsel olmayan gelişim döneminden “dile” ve “özerk konuşmaya” geçiş sırasında gelişir. Vygotsky'e göre, “özerk çocuk konuşması”, bir yaş krizinin merkezi yeniliğidir.⁴⁹²

Bebeklerin bir yetişkinle iletişim kurması gerekmektedir. Bebekler, kendi başlarına yürüyemedikleri ve nesneleri yaklaştırıp uzaklaştıramadıkları için başkaları aracılığıyla hareket etmek zorundadır. Ancak, çocuk henüz “konuşma” adı verilen iletişim aracına sahip değildir. Bu, çocuğun gelişiminde bir çelişkidir. Çocuk, işaret etme, jestler ve özerk konuşma gibi çeşitli konuşma biçimlerini denemektedir. Özerk konuşma, konuşmaya geçiş dönemidir. Vygotsky, konuşmanın oluşumunu detaylı bir şekilde açıklar çünkü çocuğun bilincinin oluşumu ve sosyal ilişkileriyle ilişkilidir. Özerk konuşma ilk kez Charles Darwin tarafından tanımlanmıştır.

Darwin tarafından vurgulanan özerk konuşmanın özellikleri, Vygotsky tarafından formüle edilmiş ve anlaşılmıştır. Bu özellikler şunlardır:⁴⁹³

1. Çocuk tarafından kullanılan kelimelerin ses bileşimi, yetişkinler tarafından kullanılan ses bileşiminden çok farklıdır. Örneğin, “bo-bo”, “pu-fu”, “ka”, “ma” gibi kelimeler bazı kelimelerimizin parçalarıdır. Bu, fonetik olarak bizim konuşmamızla örtüşmeyen bir konuşma motoru, yani artikülatörü ifade eder.

2. Kelime, tek kelimeyle anlatılamayacak birçok şeyi kapsar. Örneğin Darwin'in torunu yüzen bir ördeğe "UA" sesiyle seslenmeye başladı. Daha sonra aynı sesi masaya dökülen süt ve tüm sıvılar için kullandı.⁴⁹⁴

3. Bu özellik, ilk iki özelliğe bağlıdır. İletişim sadece özel bir durumda gerçekleşir: nesne görünür bir yerdedir ve yalnızca yakındaki biri çocuğun konuşmasını anlamaya çalışır. Bu tür sözlü iletişim ancak çocuk ile çocuğun söylediği kelimelerin anlamını anlayan kişiler arasında mümkündür.

⁴⁹² Vygotsky, *Psihologiya Razvitiya*, 2003, 104-5

⁴⁹³ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

⁴⁹⁴ Vygotsky L. S., *Voprosy Detskoy Psihologii*, Psihologiya Rebyonka (SPb.: Soyuz, 1997), 115.

4. Çocuğun dili genellikle agramatiktir (gramer dışı), ayrı kelimeleri ve anlamları tutarlı konuşmada birleştirmenin özel bir yolu yoktur. Ünlem işareti birlikteliği yasaları, geçmeli, tutarsız ünlem işaretlerini yönetir ve onlara benzer.⁴⁹⁵

Özerk konuşma olarak adlandırılmasının sebebi, kendi yasalarıyla inşa edilmiş olmasıdır ve gerçek konuşma yasalarından farklı olmasıdır. Bu yüzden, özerk konuşma genellikle yaşamın ilk yılının sonu ve ikinci yılının başında görülür. Dil olmayan aşamadan dil aşamasına geçiş, her çocuğun özellikleri ve çocuk konuşmasının gelişimi için önemlidir (Vygotsky tarafından vurgulanmıştır). Çünkü çocuk hemen yetişkin konuşma seviyesine ulaşamaz. Çocukların özerk konuşması, düşüncenin gelişiminde kendi aşamasına sahiptir.⁴⁹⁶

Çocukların özerk konuşması, iletişim aracı olarak kullanılan bir yöntemdir. Ancak genellikle yetişkin konuşmasından önemli ölçüde farklı olduğu için, fonetik yapı, kelime bağlantıları ve iletişim şekli açısından “anlama zorluklarına” yol açabilir.⁴⁹⁷ Vygotsky'e göre, çocuğun özerk konuşmasının başlangıcı ve sonu, bir yaş krizinin başlangıcını ve sonunu göstermektedir. Ona göre, kriz döneminde elde edilen kazanımlar ilerleyen dönemlerde devam etmez. Kriz döneminde ortaya çıkan değişiklikler geçicidir. Çocuk kriz döneminde özerk konuşma yeteneği kazanır ancak bu yetenek daha sonra kaybolur, değişir ve gerçek konuşmaya dönüşür. Çocuklar için özerk konuşma önemlidir çünkü dil gelişimi için bir köprü görevi görür ve dil gelişimine ulaşmadan önce geçilmesi gereken bir aşamadır.⁴⁹⁸ Çocuğun bağımsızlık dalgası olarak adlandırılan yaş krizi, yetişkinlerden bağımsızlık isteğinde keskin bir artışı ifade eder. Çocuk önce emeklemeyi, sonra yürümeyi öğrenir ve bu da onun dünyasını genişletir. Bu durum, çocuğun yön bulma ve keşfetme yeteneklerini geliştirerek, istediği şeyleri elde etmek için yeni yollar bulmasına yardımcı olur. Ancak çocuğun bazı eylemleri, kendisine veya başkalarına zarar verebileceği için yetişkinler tarafından engellenir. Bu nedenle, bağımsızlık isteği genellikle yetişkinler tarafından sınırlanır.

Kriz öncesinde yetişkin, çocuğun isteklerini karşılayan bir kaynakken, kriz sırasında ilk kez çocuk ile çocuğun istediği şey arasında kalan yetişkin olmuştur. Bu durum, önceki sosyal

⁴⁹⁵ “Problema Periodizatsii v Rabotakh L. S. Vygotskogo: stabilniye i”

⁴⁹⁶ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”; Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 104-5.

⁴⁹⁷ Tolstykh N. N, “Razvitiye Individualnogo Hronotopa v Detstve i Yunosti”.

⁴⁹⁸ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 104-10.

gelişimin bozulmasına neden olur ve “biz” kavramının tam olarak dahil edilmesini engeller. Çocuk, kendini yetişkinden ayırır ve artık iki kişi olarak bir arada bulunurlar - yetişkin ve çocuk. Çocuk, kendi isteklerini ön plana çıkarır.⁴⁹⁹ Kriz anlarında, yetişkinlerin çocuklarla ilişkilerini yeniden kurmaları, çocuğun güvenli alanını genişletmeleri ve çevresini zenginleştirmeleri gerekebilir. Bu durum, nesne-araç etkinliğinin gelişmesi için uygun bir ortam oluşturur ve sosyal gelişimi değiştirir.

Krizin nedeni, çocukların yapabileceklerin artması veya sürekli olarak artan yeni ihtiyaçlardır. Bu durum, artan bağımsızlık hissi, duygusal tepkiler ve sınırların farkında olma gibi özelliklerle birlikte gelir. Bazen uyku/uyanıklık düzeninin bozulması da mümkündür.⁵⁰⁰

3.2.2.1. Dönem İçinde Kazanılan Yenilikler

Çocuğun 9. ayında ayağa kalkmayı öğrenmesi ve adım atmaya başlaması, bir yaş krizinin başlangıcını işaret edebilir. D. B. Ekonin'e göre, yürüme becerisi sadece çocuğun hareket alanının genişlemesi değil, aynı zamanda kendisini yetişkinlerden ayırt etmeyi öğrenmesi açısından da önemlidir. Bu dönemde çocuk artık anneye birlikte hareket etmek yerine, annesini istediği yöne götürebilir. Vygotsky için, yürüme, bebeklik dönemindeki gelişim modelini değiştiren önemli yeniliği olmaktadır. Bu dönemin ikinci önemli yeniliği de ilk kelime olmaktadır. Ona göre, ilk sözcüğün önemi, doğasında bulunan işaret jestlerinden gelmektedir. Yürümek ve eylemlerini nesnelerle zenginleştirmek için nesneler hakkında konuşmayı karşılayacak bir dile ihtiyaç duyar. Konuşma, diğer tüm yenilikler gibi geçici bir karaktere sahiptir. Konuşma özgürdür, durumsaldır, duygusal yüklüdür ve sadece yakın olanlar tarafından anlaşılabilir. Yarım kelimelerden oluşan belirli bir yapıya sahiptir.⁵⁰¹ Araştırmacılar bu tür konuşmaları “dadı dili” olarak adlandırmaktadır. Dil ne olursa olsun, bize yeni özellikler sunar ve çocuk gelişiminde eski sosyal yönün ortadan kalkması için bir ölçüttür. “Biz” birliğinin olduğu yerde iki tane vardır: yetişkin ve çocuk. Aralarında “nesnel etkinlik” adı verilen yeni bir içerik oluşmuştur.⁵⁰²

⁴⁹⁹ Obukhova L. F., *Vozrastnaya Psikhologiya*, 258-70; Polivanova K. N., *Psikhologiya Krizisov*; Elkonin D. B., *Izbrannyye Psikhologicheskiye*, 48.

⁵⁰⁰ Mriya Voyçuk, “Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnih Periodah. İh Osobennosti”.

⁵⁰¹ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 82.

⁵⁰² “Psikhologiya Razvitiya”.

Bazı kaynaklara göre, bu dönemin sonunda ortaya çıkan yenilikler şu şekildedir: Özerk/otonom konuşma, duygusal olarak etkili ve anlamlı olma; Kendini yetişkinlerden ayrı bir birey olarak hissetme; Hareketlerin ve jestlerin keyifli ve kontrol edilebilir olması; Sınırların varlığı ve meşruiyeti (yetişkinlerin de bu sınırlara uyması gerekliliği).⁵⁰³

Vygotsky'e göre, EÇD'nin temel yeniliği, bilincin yapısal ve sistemik doğasında yatar: Bireysel işlevler arasındaki bağlantıların oluşumu, bilincin bütünsel gelişimi ve genelleme yeteneğinin gelişimi.⁵⁰⁴ Ayrıca, bu dönemin diğer önemli yenilikleri arasında araçlarla yapılar aktivitelerde ustalaşmak, sembolik eylemler, duyuşsal niteliklerin ilk aşamasının oluşması, görsel-aktif düşünme, aktif konuşma, istemli niteliklerin gelişimi, kategorik bir "ben" in oluşumu, kendisiyle ilgili duygular ve "ben" bilinci yer almaktadır. Bu merkezi yenilikler, bilincin anlamsal yapısı, konuşma, "ben" bilinci ve çocuğun bağımsızlık ve yetişkinlerle aynı şekilde hareket etme isteği gibi unsurları içerir ve bu da gelişimin yeni bir sosyal yönünü gerektirir. Bu yaştaki çocuk, sadece o anki duruma odaklanır, dikkatini perde arkasındaki duruma vermez ve hiçbir şey eklememe eğilimindedir. Konuşma iletişimsel bir işlev olarak ortaya çıkar, bu da anlamsal ve sistemik bir bilinç yapısının gelişmesine yol açar. Özbilinç oluşmaya başlar ve benlik kavramı gelişir. Benlik saygısı ise 1,5 yaşından itibaren çocuğun aynada kendini tanıyabilmesi ve 3 yaşına kadar cinsel kimliğinin ortaya çıkmasıyla şekillenir.⁵⁰⁵

3.2.2.2. Öncül Akteviteler Türleri.

Yetişkinlerle birlikte yapılan bir etkinlikte, çocuk nesnelerle etkileşimli bir faaliyet yaparak sosyal becerilerini geliştirir. Nesnelerle yapılan faaliyet, bu yaştaki çocuğun en önemli aktivite türüdür. Elkonin'in düşüncesine göre, çocuk nesnelerin kullanımının sosyal yönünü tek başına keşfedemez, çünkü nesnelerin kullanımı üzerlerinde yazılı değildir ve fiziksel özellikleri nesneyi yönlendirmez. Çocuk, nesneleri amaçları doğrultusunda kullanmayı ancak bir yetişkinle birlikte yapılan etkinliklerde öğrenir, yani nesnelerle eylemin amacını ve yöntemini keşfeder.⁵⁰⁶

⁵⁰³ Mriya Voyçuk, "Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnih Periodah. İh Osobennosti".

⁵⁰⁴ Vygotsky, *Psihologiya Razvitiya*, 2003, 104-168.

⁵⁰⁵ "Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i".

⁵⁰⁶ Elkonin D. B., *İzbrannye Psikhologicheskiye*, 48.

Elkonin, çocuğun nesnel eylemleri öğrenme sürecinde ortaya çıkan düzenlilikleri şu şekilde tanımlar:⁵⁰⁷

- Nesnel eylemler, yetişkin ve çocuğun birlikte faaliyet göstermesi sonucunda gerçekleşir.
- Çocuğun nesnel eylemlerde ustalaşması, yetişkinle işbirliği yapması anlamına gelir. Bu işbirliği sayesinde çocuk, yetişkinin gösterdiği eylem modelini takip etme eğilimindedir.
- Nesnel bir eylemde ustalaşırken, çocuk öncelikle yetişkinle birlikte kullandığı nesne aracının işlevini öğrenir. İlk olarak, çocuk nesne aracının genel işlevini belirler ve ancak bu temelde, eylemin teknik yönünü öğrenir.
- Nesne aracının doğru kullanımının ölçütü, onun sonucu değil, yetişkinin modeline uygunluğudur.
- Nesnel eylemin operasyonel ve teknik yönlerini öğrenmek, çocuğun nesne aracıyla bir eylem biçimi oluşturma sürecinde gerçekleşir.
- Çocuğun nesne aracıyla bir hareket tarzı oluşturmaya tek seferlik bir eylem değildir, birkaç denemenin sonucudur.
- Çocuğun yetişkinin gösterdiği eylem modeline yönelimi, çocuğun kendisi tarafından yaratılan eylem tarzıyla aracılık edilir.
- Nesne aracıyla bir eylem biçimi oluşturma süreci aynı zamanda çocuk ve yetişkin arasında bir özdeşleşme sürecidir.

Dolayısıyla, nesnel eylemin gelişimi yetişkinle birlikte yapılan performanstan bağımsız performansa doğru ilerler. Nesnel eylemin gelişiminde üç aşama bulunmaktadır:⁵⁰⁸

1. Ortak eylem aşaması: Yetişkin hem yönlendirir hem de eylemi gerçekleştirir ve değerlendirir (örneğin, yetişkin çocuğun elini tutar, kaşığı alır, yulaf lapasını doldurur ve ağzına götürür).
2. Kısmi ortak eylem aşaması: Yetişkin sadece eylemi başlatır ve çocuk tamamlar.

⁵⁰⁷ Elkonin D. B., *İzbrannye Psikhologicheskiye*, 49-50.

⁵⁰⁸ Bolotova A. K. ve Molčanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 175.

3. Bağımsız eylem aşaması: Çocuk yetişkinlerin varlığında eylemi kendi başına gerçekleştirir, önce eylemin yönlendirme kısmı, sonra sadece işaret etme işlevi, sonra işaret etme işlevi ve son olarak kontrol işlevi ve çocuk tarafından gerçekleştirilen işlevin değerlendirilmesi şeklinde ilerler.⁵⁰⁹

Vygotsky'e göre, nesnel eylemin gelişimi, eylemin transferine yol açar. Bu transfer iki şekilde gerçekleşir: 1) Eylemin bir nesneden diğerine aktarılması. Örneğin, bir çocuk kendi tarağıyla taramayı öğrenir ve daha sonra saçını taramak için annesinin fırçasını veya büyükannesinin tarağını kullanabilir. 2) Eylemin bir durumdan diğerine aktarılması, yani çocuğun aynı nesneyle farklı hareketler yapması. Örneğin, tarak kullanmayı öğrenen bir çocuk annesini, bebeğini veya köpeğini de taramaya çalışır. Bu iki aktarım yoluyla, eylemin işlevi genelleştirilir ve nesne veya durumdan bağımsız hale gelir. Bu da çocuğun yetişkinle kıyaslanmasına, yetişkinden bağımsızlaşmasına ve yetişkinle özdeşleşmesine katkıda bulunur. Bu temelde, çocukların yetişkinleri taklit etmeye dayalı "rol alma" oyunları ortaya çıkar. Örneğin, çocuk bu yaşta bebeği sallayabilir, besleyebilir, uyutabilir veya boş bir bardaktan su içirebilir. Vygotsky, bu yaş grubundaki çocukların oyunları arasındaki temel farkı, hayal gücü unsurlarının duruma dahil edilmesiyle ilişkili "hayali durumlar" yaratmanın henüz mümkün olmaması olarak görmüştür.⁵¹⁰ Başlangıçta (15 ila 18 aylıkken), çocuklar sadece gerçek gibi görünen nesnelerle "rol alma" oyunu oynayabilirler. Örneğin, gerçek veya oyuncak bir bardak veya kaşık kullanarak yetişkinleri veya bebekleri besleyebilirler. Daha sonra bir nesneyi diğerinin yerine koyduklarında, nesnenin gerçekte olduğundan farklı bir şeyi temsil edebileceğini hayal edebilirler. Örneğin, bir ayakkabı kutusu bir araba, bir kaşık yerine bir sopa, bir at yerine bir süpürge veya bir telefon yerine bir küp gibi.

EÇD'ndeki çocuk oyunları hala kısa ömürlüdür, ara sıra ortaya çıkar ve olay örgüsü basit ve eylemler monoton olabilir. Bu dönemde çocuklar, öğrendikleri nesne eylemlerini yeniden ürettiği nesne oyunları ile karakterize edilir. Örneğin, yulaf lapası pişirebilir, bebeği uyutabilir veya besleyebilirler. EÇD'nin sonunda, oyun oynama becerileri çocuğun davranışlarında belirgin hale gelir. Bu beceriler, nesneleri farklı şekilde adlandırma, çocuğun

⁵⁰⁹ Elkonin D. B, *İzbrannye Psikhologicheskiye*, 49-50.

⁵¹⁰ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 104-133.

eylemlerini yetişkinin eylemleriyle ilişkilendirme ve kendisine başka bir kişinin adını verme gibi önkoşulları içerir.⁵¹¹

Nesne ve oyun eylemlerinin yanı sıra, erken yaşlarda görsel aktivite ile birlikte diğer aktivite türleri de ortaya çıkar. Obukhova'ya göre, görsel aktivite, gelişim sürecinde birkaç aşamadan geçer. İlk olarak, çocuk resim öncesi çizimler yapar; kalem ve kağıtla hareketleri öğrenir, kalemin kağıt üzerinde bıraktığı izlere dikkat eder ve bunları toplamaya çalışır. Bu tür izleri bırakırken keyf alırlar. Yetişkinlerin “ne çiziyorsun” veya “ne çizdin” gibi soruları fark edilmez. İkinci aşama, çizimin yorumlanması veya tamamlanmasıdır ve genellikle iki yaşından sonra ortaya çıkar. Görüntü kalitesi açısından bu aşama bir öncekinden farklı olmayabilir, ancak çocuk birden çiziminin bazı nesnelerle benzerliğini keşfeder ve çizimlerine isim vermeye başlar. Kağıt üzerindeki karalamalar onun için anlam ifade etmeye başlar, ancak çizimin temasını önceden belirlemenin mümkün olduğunu fark etmez. Üçüncü aşama kasıtlı imgelemedir ve erken çocukluk döneminin sonlarına doğru gelişir. Çocuk, çizmeye başlamadan önce ne çizeceğini belirler ve başlangıçta niyeti kararsız olsa da çizim sırasında kolayca değişir (“bir ev çizeceğim” der, çizimin sonunda “ne çizdin” diye sorulduğunda “bir orman” cevabını verir). “Oyun ve çizim yoluyla konuşma bağımsızlaşır ve genelleşir, hareket halinde düşünmeden hayali düşünmeye geçiş başlar”. Bu dönemin sonu, EÇD’nin başlangıcıdır. Bu dönemde çocuk, günlük kelime dağarcığıyla yetişkinlerin dış rehberliğine itaat eder. “K1” dönemi boyunca (erken çocukluğun başlangıcına yakın), bu tür dış yönlendirmelere itaat ederek, yürütme faaliyeti oluşur. Bu, “K1” döneminin yönlendirici faaliyetidir.⁵¹² Vygotsky'e göre, öncül aktivite türlerinin nasıl oluştuğuna bakarken, çocuk gelişimindeki her aşamanın sonunun bir sonraki aşamanın başlangıcı olduğunu hatırlamak önemlidir.⁵¹³ Bu nedenle, kriz döneminin sonunda gelen stabil döneme ait öncül aktivite türlerine de bakmak önemlidir: EÇD’nde, günlük kelime dağarcığıyla yönlendirilen bir karaktere sahiptir. Bu durum, Elkonin'in psikologlar arasında yaygın olan “nesnel faaliyet” fikriyle açıklanmaktadır: Çocuk, yetişkinlerin sözlü rehberliği gibi teşvik ve telkinlerin etkisi altında nesnel faaliyetler gerçekleştirir.⁵¹⁴ Bu dönemdeki nesnel

⁵¹¹ Muhina V. S., *Vozrastnaya Psihologiya, Fenomenologiya Razvitiya*, 171.

⁵¹² Obukhova L. F., *Vozrastnaya Psihologiya*, 258-70.

⁵¹³ Burada psikolojide halihazırda tanınan formlarla bir ayrışma varmış gibi görünebilir, çünkü burada öncül faaliyet türlerini L. S. Vygotsky'nin teorisine göre tanımlıyoruz.

⁵¹⁴ “Bir yandan” çocuk “nesne ve onunla ilgili faaliyetle meşgul olurken, diğer yandan” çocuk “yetişkinle meşgul olur”, onun teşviklerini yerine getirmek ve onun tarafından teşvik edilmek için. Elkonin D. B., *Psihologičeskoye Razvitiye v Detskih Vozrastah* (Voronej: NPO-MODEK, 1995), 187.

faaliyetin iki aşaması bulunmaktadır: yürütücü ve yönlendirici. Yönlendirici faaliyet, nesneyle ilgili yapılan faaliyeti ifade eder. Bu dönemde yönlendirme önce yetişkinlerin günlük dil kullanımıyla başlar, daha sonra çocuk kendi kendine yönlendirme yapmaya başlar.⁵¹⁵ Vygotsky ve Elkonin'in “erken çocukluk” gelişimine ait yaklaşımları (nesnel faaliyetle ilgili olarak) birbirini tamamlar. Dolayısıyla, K1 döneminde, yürütücü nesnel faaliyeti *öncül aktivite türü* olarak belirtmek mümkündür.⁵¹⁶ EÇD’ndeki öncül aktivite türü, günlük kelime dağarcığına yönelmeyi içeren bütünsel nesnel faaliyettir.

3.2.2.3. Dönemin İtici Güçleri

Yaşamın ilk yılının sonunda, bir patlama gerçekleşir ve çocuk ile yetişkin arasında bir birleşme meydana gelir. Bu patlamada ortaya çıkan iki zıt ama birbirine bağlı kutup vardır: çocuk ve yetişkin. İlk yıllarda, bağımsız olma isteğiyle hareket eden çocuk, hem nesnel olarak yetiştikine bağımlıdır (çünkü pratik yardıma ihtiyacı vardır) hem de öznel olarak bağımlıdır (çünkü değerlendirmeye, ilgiye ve tutuma ihtiyacı vardır). Bu çelişkiyi çözmek için çocuk, gelişimin yeni sosyal yönünde, çocuk ve yetişkinin işbirliği veya ortak faaliyetinde bulur.⁵¹⁷

Kriz döneminde ortaya çıkan çelişkiler, arzular ile konuşma düzenlemesi arasındaki uyumsuzluğu, şüphe ve utanç yerine bağımsızlığın ortaya çıkmasıyla çözülebilir. Bu çözüm başarılı olursa irade kazanılır ve konuşmanın kontrolü artar.⁵¹⁸

3.2.2.4 Gelişimin Sosyal Yönü

Çocuk ve yetişkin arasındaki iletişim, bebeklik döneminin ikinci yarısında nesneler aracılığıyla başlar. Ancak çocuk, sadece tek tek nesneleri ayırt edebilir ve yetiştikini ilginç bir nesne olarak görür. İkinci yaşın başında, çocuğun yetiştikle işbirliği içindeki ilişkisi tamamen değişir. Ortak faaliyetlerin içeriği, nesneleri kullanmanın sosyal olarak geliştirilmiş yollarını öğrenme sürecine dönüşür. Elkonin'e göre, gelişimin yeni sosyal

⁵¹⁵ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 248.

⁵¹⁶ Çocuğun nesneyi kullanması - yetiştikenden gelen dış yönlendirmeye itaattir (dışarıdan gelen günlük kelimelerin yardımıyla). Bu yürütme faaliyeti “1 yıllık kriz” döneminin sonunda oluşur ve bu “krizde” önde gelen faaliyet türüdür.

⁵¹⁷ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 104.

⁵¹⁸ Mriya Voyçuk, “Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnih Periodah. İh Osobennosti”.

yönünün özgüllüğü, çocuğun yetişkinle değil, yetişkinin yardımıyla yaşamasıdır. Yetişkin, bu yardımı çocuğun yanında olmak için yapar, sadece onun için değil.⁵¹⁹

Karabanova Vygotsky'ye atıf yaparak, çocuk ve yetişkin arasındaki bağ, ilk yılın sonunda zayıflamaya başladığı söyler. İki farklı kutup ortaya çıkar- çocuk ve yetişkin. EÇD'nin gelişimi, çocuk ve yetişkinin birlikte yaptığı faaliyetlerle belirlenir. Çocuk, bağımsız olma ve yetişkine bağımlı olmama isteğiyle çelişir.⁵²⁰ Obukhova EÇD'ini şöyle açıklar, iletişim yetişkinle olan birincil faaliyet olmaktan çıkar ve sosyal olarak geliştirilmiş kullanım yollarını öğrenmeyi hedefler. Yetişkin, nesnelerle etkileşim kurmanın bir koşulu olarak hareket eder. Dil gelişimi, erken çocukluk döneminde önemli bir yenilik olup, çocuk ve yetişkin arasında sağlam bir işbirliği için bir araç haline gelir. EÇD'ndeki gelişim, “çocuk-nesne-yetişkin” şemasıyla karakterize edilen sosyal bir yönü vardır. Bu nedenle, ortaya çıkan sosyal durum, çocuk ve yetişkin arasındaki ortak faaliyetlerden biridir. Bu yeni iletişim biçimi, durumsal-iş iletişimi olarak adlandırılır ve Lisina'ya göre, yaşamın ilk yılının ikinci yarısında ön koşulları oluşturulur. Durumsal-iş iletişimi, nesnelerle yapılan eylemlere ilişkin pratik işbirliğidir. Bu nedenle, iletişimin temel motivasyonu bir iş motivasyonudur.⁵²¹ Lisina'ya göre, durumsal-iş iletişiminde, çocuklar bir yetişkinin varlığına ve yardımsever ilgisine ihtiyaç duyar, ancak bu artık yeterli değildir. Çocuk için yetişkin, onun ne yaptığıyla ilgilenmeli ve ona eşlik etmelidir. Bolotova ve Molchanova'ya göre, bu yaş grubundaki çocukların iletişimi son derece durumsaldır, yani belirli bir yer ve zamana bağlıdır; çocuklar yetişkinlerin ne yaptığıyla değil, o anda kendilerinin ne yaptığıyla ilgilenirler. Bir yetişkine bağlanma, çocuğa bir yetişkinin eylemlerini takip etme isteği verir. Durumsal-iş iletişim sayesinde, bu dönemdeki çocuklar nesnelerle spesifik olmayan manipülasyondan giderek daha spesifik eylemlere geçerler.⁵²² P. Ya Galperine'e göre, “ellerin mantığı” “aracın mantığına” uymaya başlar, yani çocuk, nesneleri amaçlarına uygun olarak kullanılmaya başlar.⁵²³

⁵¹⁹ “Psihologiya Razvitiya”.

⁵²⁰ Karabanova O. A., *Vozrastnaya Psikhologiya*, 130.

⁵²¹ Bolotova A. K. ve Molchanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 173.

⁵²² Bolotova A. K. ve Molchanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 173.

⁵²³ Galperin P. Ya, “Hrestomatiya po Vozrastnoy i Pedagogičeskoy Psihologii”, içinde *Funktsionalnoye Razvitiye Mejdı Orudiyem i Sredstvıom*, ed. İlyasova İ. İ ve Lyaudis V. Ya (Moskova: MGU, 1980), 195-203.

Yetişkin, küçük çocuğun başarılarını takdir eden ve duygusal olarak destekleyen bir rol modelidir. Yetişkinin övgüleri ve eleştirileri, çocuğun sadece doğru davranışları öğrenmesine değil, aynı zamanda genel kişilik gelişimine de katkıda bulunur.

3.2.2.5 Bilişsel Becerileri

Vygotsky, erken çocukluk döneminde “bilincin ortaya çıkışını” temel bir yenilik olarak tanımlamıştır.⁵²⁴ Bu, bilincin anlamsal ve sistemik bir yapıya sahip olması demektir. Vygotsky'ye göre, bilincin sistemik yapısı, bireysel işlevler arasındaki özgün karşılıklı ilişkileri içerir. EÇD, duygusal olarak renklendirilmiş algının merkezde olduğu ve diğer tüm işlevlerin etrafında döndüğü bir yapıyla karakterizedir. Algının baskın olması, zihinsel işlevlerin algı etrafında geliştiği ve algıya bağımlı hale geldiği anlamına gelir.⁵²⁵ Hafıza, aktif algının bir uzantısı ve ilerlemesi olarak meydana gelir. Dikkat, algının süzgecinden geçer ve düşünme, algılanan durumun görsel ve pratik bir şekilde tekrar oluşturulmasıdır.

Vygotsky'e göre, zihinsel gelişimin genel yasası, belirli bir yaşta baskın olan işlevlerin en uygun koşullara yerleştirildiğini belirtir. Bu nedenle, erken yaşlardaki tüm bilişsel süreçler arasında algı en önce ve diğer işlevlerden önce gelişir. Algının baskınlığı, çocuğun mevcut duruma odaklanmasına neden olur ve diğer olası şeylerin bilgisini getirmeyen, somut durumun dışındaki hiçbir şeyden etkilenmez. Bu nedenle, erken çocukluk döneminde çocuk henüz icat etme, gerçekte olduğundan farklı bir şey söyleme veya “yalan söyleme” yeteneğine sahip değildir.⁵²⁶ Küçük çocukların genellikle hafızaları aktif algılama ve tanıma şeklinde ortaya çıkar. Hafızanın iki belirgin özelliği vardır: istemsiz (çocuk hafızasını kontrol edemez, ezberleyemez ama ezberler, hatırlayamaz ama hatırlar) ve doğrudan (çocuk ezberlemek veya hatırlamak için yardım alamaz). Baskın hafıza türleri motor ve duygusal hafızadır.⁵²⁷

Koruma, tanıma ve üreme süreçleri, EÇD’nde gelişir. 14 aylıkken, bilgi saklama süresi bir haftaya çıkar ve daha sonra sadece artar. Bu yaşta çocuklar bireysel eylemleri ve basit eylem zincirlerini hatırlayabilirler. 20 aylık bebekler, eylem dizisini gösterimden hemen sonra değil, aynı zamanda iki haftalık bir gecikmeyle de yeniden üretebilirler. Dikkat genellikle

⁵²⁴ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 168.

⁵²⁵ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 163.

⁵²⁶ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 164.

⁵²⁷ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 163-64.

istemsizdir ve uyarıcının karmaşıklığına bağlı olarak farklı kararlılık gösterir. Bir ile iki yaş arasındaki çocuklar, yetişkinin sözlü talimatıyla yönlendirilen görsel arama sırasında keyfi bir dikkat biçimi sergilerler. Bu yaş grubundaki çocukların düşünceleri görsel ve dışavurumcudur. Algıları baskın olduğundan, düşünceleri genellikle pratik faaliyetlerle gelişir ve sorunları pratik eylemlerle çözerler.⁵²⁸

Bu nedenle, EÇD’nde zihinsel keskinlik çeşitli özellikler kazanır. Bu yeteneklerin erken yaşlarda gelişmesi nedeniyle, çocuklar genellikle deneyimlerini genelleme ve aktarma yeteneğiyle birleştirir. Ayrıca, bağlantılar ve ilişkiler kurma yeteneği sayesinde farklı durumlar arasında benzerlikler bulabilirler. Belirli sorunları çözme yetenekleri sayesinde, hedeflerine ulaşmak için çeşitli nesneleri kullanabilirler. Ayrıca, içsel planlarıyla ilgili temel sorunlarını çözme yetenekleriyle de karşılaşır. Erken yaşlarda gelişen algılama ve düşünme becerileri, çocuklarda öngörü ve yeniden yaratma gibi temel hayal gücü biçimlerini gözlemlememizi sağlar. Çocuğun konuşması ve pratik faaliyetleri, bilişsel süreçlerin gelişiminde önemli bir rol oynar. EÇD’nde, kelimelerin anlamları gelişir ve konuşmanın semantik yönü ilerler. Vygotsky’e göre, bir kelimenin her anlamı bir genelleme ve soyutlama içerir. Çocuğun sözcüğünün anlamının arkasında, nesnelerin genelleştirilmiş bir algısı vardır. Özerk konuşmada, çocuk kelimelerinin muğlaklığından ilk işlevsel genellemelere geçiş yapar.⁵²⁹

Konuşmada ustalaşmak, bilincin tamamen yeniden yapılandırılmasına neden olur: nesneler artık sadece birbirleriyle olan durumsal ilişkilerde değil, aynı zamanda kelimelerin içinde yatan genellemelerde de algılanmaya başlar. Vygotsky’e göre, EÇD’de ilk genellemelerin ortaya çıkmasıyla birlikte, bilincin semantik yapısı ortaya çıkmaktadır. Çocuk artık dünyayı sadece algılamaz, aynı zamanda onu anlar. İletişim genellemeler olmadan mümkün değildir ve genellenmenin türü, çocuk ve yetişkin arasındaki iletişimin türünü belirler. Bu dönemde ortaya çıkan genellemeler, yeni bir iletişim türüne, yani sosyal gelişimde bir değişikliğe ihtiyaç duyar.⁵³⁰

Çocuğun bu dönemdeki davranışının temel özelliği, mevcut durumla olan bağlantısıdır. Bu bağlantı, çocuğun bulunduğu ortam tarafından belirlenen durumsal bir davranıştır. K. Levine’e göre, çocuğun bu dönemdeki eylemleri tamamen çocuğun görüş alanında olan

⁵²⁸ Bolotova A. K. ve Molčanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 179.

⁵²⁹ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 160.

⁵³⁰ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 161.

nesneler tarafından belirlenir. Bu nesneler çocuğun ilgisini çeken ya da iten nesnelerdir ve onun için duygusal bir değeri vardır. Bu sebeple, çocuğun davranışı çevresindeki nesneler tarafından belirlenir. Vygotsky'e göre, çocuğun görsel alanla olan bu ilişkisi, duyuşsal algı, duygulanım ve eylem birliğı olan bilincin bir özelliğı olarak açıklanır. Yani çocuk, gördüğü her şeye dokunmak istemektedir. Her algıdan sonra mutlaka bir eylem gerçekleşir.⁵³¹

3.2.2.6. Dönem Sonundaki Dış Yönlendirme

Dilsel konuşma, K1 döneminin merkezi yeniliğı ve dolayısıyla bir sonraki dönemin temelidir. Konuşmada söylenen sözler, bir emir veya yönlendirme aracı haline gelir. Vygotsky, yönlendirme araçlarını açıklarken öncelikle dilin önemine vurgu yapmıştır.⁵³²

Vygotsky'e göre, EÇD'nde, yetişkinler, çocukları ana dili aracılığıyla yönlendirebilirler. Ancak gerçekte, yönlendirme aracı dilin bütünü değıl, genellikle birkaç cümleden oluşur. Bir dizi kelime, tek bir karmaşık “kelime” olarak da düşünülebilir ve bu “kelimeler”, erken dönemdeki yönlendirme araçlarının çeşitleri olarak kabul edilir. Bu dönemde kullanılan her kelime, çocuk tarafından bir yönlendirme aracı olarak algılanabilir. Bu nedenle, yönlendirme şeması artık “insan-nesne-insan” değıl, “insan-kelime-insan” şeklinde olur.⁵³³ Elbette bu tür bir sözel yönelim, kelimenin işaret ettiğı nesneyle de ilgilidir. Ancak bir nesnenin gerçekte algısı ile bir kelimenin işaret ettiğı nesneye yönelik tutum arasında bir fark vardır.

3.2.3. Üç Yaş Krizi

"3 yaş krizi" (K3) olarak adlandırılan dönem, erken çocukluk ile okul öncesi dönem arasındaki sınırı temsil eder ve çocuğun hayatındaki en zor zamanlardan biridir. Elkonin'e göre, bu dönem bir yıkım dönemidir ve çocuğun eski sosyal ilişkiler sistemini gözden geçirdiğı, kendi “benliğini” keşfettiğı bir kriz dönemidir. Çocuk, yetişkinlerden uzaklaşır ve onlarla daha derin ilişkiler kurmaya çalışır.⁵³⁴ Üç yaşına geldiğinde, çocuğun bağımsız olma ve kendi kararlarını alma isteğı artar. Vygotsky, bu dönemde görülen belirtileri “yedi yıldızlı belirtiler” (semizvezdiye simptomov) olarak tanımlar⁵³⁵ ve çocukta ortaya çıkan “ben

⁵³¹ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 137.

⁵³² Vygotsky L. S., *Voprosy Teorii i İstorii Psikhologii*, 1:103.

⁵³³ Vygotsky, *Voprosy Teorii i İstorii Psikhologii*, 1:167.

⁵³⁴ “Krizisy Vozrastnogo Razvitiya”.

⁵³⁵ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 170.; Vygotsky L. S., *Psihologiya*, 36.

kendim” olgusunu “dış benlik” olarak adlandırır. Çocuk, çevresindekilerle yeni ilişki biçimleri kurmaya çalışır ve bu süreci “sosyal ilişkiler krizi” olarak adlandırır.⁵³⁶

Vygotsky, 3 yaş krizin 7 karakteristik özelliğini (yedi yıldızlı simptomları) şu şekilde açıklar.⁵³⁷

1. *Negatiflik (olumsuzluk)*: Tüm çocuklar, yetişkinlerin istediklerinin aksine hareket ederler. Bir şeyi sadece bir yetişkin önerdiği için yapmak istemezler. Olumsuzluk, faaliyetin kendisine değil, yetişkinin isteğine verilen bir yanıttır. Önemli olan, her şeyin tersini yapmaktır.⁵³⁸ Bu, belirli gerekliliklere uymayı reddetme şeklinde ifade edilen olumsuz bir tepkidir. Çocuk, bir şeyi sadece bir yetişkin önerdiği için yapmaz. Olumsuzluk, çocuğu duygusal arzusuna aykırı davranmaya teşvik eder. Örneğin, yürümeyi seven bir çocuk, annesi önerdiği için yürüyüşe çıkmayı reddeder. Annesi onu ikna etmeye çalışmayı bırakıp “o zaman eve git ve oyna” dediğinde, oyuna gitmez ve ağlamaya başlar çünkü annesi onu yanına almaz ve “yürüyüşe çıkmak istiyorum!” diyerek ısrar eder. Eylemin temel nedeni, söylenenin tersini yapmaktır.⁵³⁹

2. *Israrcılık*, çocuğun taleplerinde ve kararlarında ısrarcı olmasıdır. Bu, çocuğun gerçekten istediği bir şeyi değil, sadece talep ettiği ve yetişkinlerin onayını almak istediği için yapılan bir davranış biçimidir. İnatçılığın motivasyonu, çocuğun kendi başlangıç kararıyla bağlantılı olması ve bundan vazgeçmek istememesidir. Vygotsky, inatçılığı ısrarcılıktan ayıran iki noktayı belirtir. İlk olarak, motivasyonla ilgilidir: çocuk gerçekten istemediği bir şeyi talep edebilir. Örneğin, çocuk bir nesneyi elde etmek için ısrar ediyorsa, bu inatçılık olmayabilir; çünkü çocuğun ilk kararına sadık kalması nedeniyle ısrar etmektedir (örneğin, çocuk eve çağrıldığında eve gitmeyi reddeder, ancak çeşitli argümanlarla ikna edilir, çocuk tekrar reddeder. Reddetme nedeni, gitmek istememesi değil, sadece daha önce reddetmiş olmasıdır). İkinci nokta, kendine karşı yeni bir tutumla ilgilidir: Bir şeyi sadece kendisine söylendiği için böyle davranır veya yapmaz ve kendi kararına sonuna kadar sadık kalır. İnatçılığı ısrarcılıktan ayırmak çok önemlidir.

⁵³⁶ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 170.

⁵³⁷ Vygotsky, 172-73.

⁵³⁸ Vygotsky L. S., *Voprosy Detskoy Psihologii*, 58.; “Krizisy Vozrastnogo Razvitiya”.

⁵³⁹ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 170-71.

3. *İnatçılık*: 3 yaş krizinin temel belirtisi olarak kabul edilir. Bu durum, belirli bir yetişkine veya talimatlara karşı değil, çocuğun erken çocukluk döneminde oluşturulan yaşam tarzına ve yetiştirme normlarına karşı bir direnç göstermesidir.

4. *Kararlılık ve kişisel irade*: Bağımsızlık eğilimi ortaya çıkar. Çocuk her şeyi kendi başına yapmak ve karar vermek ister. Bu temelde olumlu bir durumdur, ancak kriz zamanlarında bağımsızlık isteği aşırı bir şekilde artabilir ve çocuğun kendi iradesine (bağımsız ve kendi) yol açabilir. Bu öz irade genellikle çocuğun yetenekleriyle uyumsuzdur ve yetişkinlerle çatışmalara neden olabilir.

Vygotsky'e göre aşağıdaki üç belirti ikincil öneme sahiptir.⁵⁴⁰

5. *Protesto ve isyan*: Bazı çocuklar sürekli olarak ebeveynleriyle çatışma içindedir. Çocukların davranışları itaatsizlik şeklinde ortaya çıkar ve sanki yetişkinlerle veya çevrelerindekiyle sürekli mücadele halindedirler. Bu durumlar genellikle protesto ve isyan olarak adlandırılır.

6. *Değer kaybı, değersizleşme (devalüasyon)*: Çocuğun gözünde daha önce ilgi çekici ve değerli olan şeyler değersizleşir. Davranış standartları, önceki alışkanlıklar vb. değersizleştirilir. Yetişkinler tarafından aşağılanma, yakın yetişkinlere, özellikle de ebeveynlere karşı olumsuz bir tutumla ifade edilir: “Sen kötüsün”, “Seninle arkadaş olmayacağım”, “Seni aptal”, vb. (Üç yaşındaki bir çocuk ile babası arasında geçen bir konuşmaya bakalım. Baba: “Kolya, sen çok iyi bir çocuksun, akıllısın”; çocuk cevap verir: “Baba, sen de iyisin ama biraz salaksın” (glupıy).⁵⁴¹ Çocuğun kelime dağarcığında, olumsuz ve kötü şeyleri ifade eden kelimeler ve terimler ortaya çıkar ve çocuk bunları kendisi için hiçbir şekilde sorun yaratmayan insanlara veya oyuncaklara yönelik olarak kullanır. Bu tür davranışlar, çocukların diğer insanlara ve kendilerine karşı tutumlarının değiştiğini gösterir.

7. *Despotizm*: Çocuğun sevdikleri veya aile üyeleri üzerinde despotik bir güç uygulamaya çalıştığı durumu ifade eder. Çocuk kendi isteklerini belirler, ne istediğini ve istemediğini, ne yapacağını ve yapmayacağını, etrafındakilerin ne yapması gerektiğini belirler. Örneğin, çocuk annenin evden çıkıp çıkamayacağını belirler. Despotizm genellikle tek çocuklu

⁵⁴⁰ Vygotsky, 172-73.; Vygotsky L. S., *Voprosy Detskoy Psihologii*, 58.

⁵⁴¹ Bolotova A. K. ve Molçanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 193.; Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 173-74.

ailelerde görülür. Birden fazla çocuk varsa, despotizm yerine kıskançlık gelişebilir. Güce eğilimli bir çocuk, diğer çocukları kıskanabilir ve onlara karşı hoşgörüsüz olabilir.⁵⁴²

Tüm bu durumlar, çocuğun diğer insanlara ve kendisine karşı tutumunda bir değişiklik olduğunu gösterir: çocuk psikolojik olarak yetişkinlerden uzaklaşır, sosyal konumu çevresindeki insanlarla ilişkilidir ve “ben”i gösterme isteği artar. K3, çocuğun kendini nesneler dünyasında aktif bir özne olarak tanımasıyla ilişkilidir. Bu dönemde çocuk ilk kez kendi isteklerine karşı gelmeye başlar.⁵⁴³

Çocuklar her kriz döneminin tüm özelliklerini göstermek zorunda değildir. K3, otoriter ebeveynlere karşı isyan, normlara ve eski moda bakım yöntemlerine direnç gösterme zamanıdır çünkü çocuk artık büyümüştür. Bu, bağımsızlık arzusuyla dolu ve kendini ifade etme fırsatları isteyen bir çocuğun memnuniyetsizliğidir. Bu tür kriz belirtileri daha küçük yaşlarda da görülebilir.

3.2.3.1. Kriz Nedeni

Diğer insanlardan farklı olduğunu hissetmek, bedeninin farkına varmak, kendi yeteneklerini keşfetmek ve özgürlüğün kaynağı olarak görmek, çocuğun yetişkinlerle yeni bir ilişki kurmasına olanak tanır. Çocuk artık kendini yetişkinlerle karşılaştırır ve onların kurallarını benimsemek ister. V. S. Muhina, üç yaşındaki Andrey’in şu sözlerini örnek olarak vermektedir: “Büyüyüp kocaman çocuk olduğumda dişlerimi kendim fırçalayacağım, size pasta getireceğim, Kuruş’a’yı dolabın üstüne koyacağım. Okuyacağım ve büyük kitaplar yazacağım.”⁵⁴⁴ Muhina’ya göre, burada çocuk, geleceği hakkında konuşmaktadır ancak bu, büyüyene kadar beklemek istediği anlamına gelmez.

Her şeyi tek başına yapma isteği sadece yetişkinlerin telkinlerinden değil, aynı zamanda çocuğun kendi başına yapabileceğine olan inancından da kaynaklanır. Bu inanç, çocuğun bağımsızlık ve özgürlük hissiyle birlikte gelen huzur ve heyecanı da beraberinde getirir. Bu duygular o kadar güçlüdür ki, çocuk kendi isteklerini yetişkinlerin beklentilerine göre şekillendirebilir. Muhina’nın örneklerinden birine göre, “EÇD”in sonunda, Yaroslav isimli bir çocuk, yetişkinlerin karşısında hareketsiz kalmak için bir yol bulmuştur. En beklenmedik

⁵⁴² Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 172-73.; Vygotsky L. S., *Voprosy Detskoy Psihologii*, 58.

⁵⁴³ “Krizisy Vozrastnogo Razvitiya”.

⁵⁴⁴ Muhina V. S., *Vozrastnaya Psihologiya: Fenomenologiya Razvitiya, Detstvo, Otroçestvo*, 4. bs (Moskova: Akademiya, 1999), 163-248.

anda duraklayarak ve hareketsiz kalarak, konuşmadan veya direnmeden onları şaşırtır. Eğer biri onu tutmaya veya kucağına almaya çalışırsa, acımasızca direnir ve hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başlar. Ancak yalnız bırakılırsa, sakın bir şekilde durur, etrafına bakar ve olan biteni izler. Hatta bir şeyler atıştırmak için ikram edilirse veya acıkırsa yer, ancak yerinden ayrılmaz. Yanında bulunan yetişkin bile ayrılrsa, Yaroslav olduğu yerde kalır. Bir seferinde bu durum tam bir saat kırk dakika sürdü. Büyük yağmur damlaları ve yaklaşan sel, onun bu durumdan kurtulmasına yardımcı oldu.”⁵⁴⁵

Israrcılık, özellikle çocukların yakın yetişkinlere karşı gösterdiği inatçılık ve olumsuz bir tutumdur. Gerçekte, çocuk bu olumsuz davranışı nadiren diğer yetişkinlere gösterir ve asla akranlarına karşı sergilemez. Bilinçsizce, çocuk ısrar etmenin ve yakın yetişkinleri test etmenin kendisine zarar vermeyeceğini umar. Kendi kendini sınama ve kararlılık ile olumsuzluk ve inatçılık arasında büyük farklar vardır. İlk durumda, çocuğun kendini test etmesine yardımcı olabiliriz. Zor durumlarda, kendi kararlarını vermesi gereken seçenekler sunabiliriz. Kendi iradesinin kaynağı olarak kendini hissetmek, kendini kanıtlamanın önemli bir parçasıdır. Aslında olumsuzluk ve inatçılık, yetişkin ile çocuk arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Çocuk, yardım almadan bir şeyler yapabileceğini ve başarılı olabileceğini fark ettiğinde, bunu kendi başına yapmak isteyecektir. Bu durumda, yetişkin birisinin çocukla olan ilişki, çocuğun olumsuzluğunu ve inatçılığını pekiştireceği için, halihazırda kurulmuş olan ilişki çerçevesinde ilişki kurmaya çalışmak doğru değildir. Ancak daha sosyalleşmiş bir yetişkin, çocuğu diğerlerinden ayıran ve derin huzursuzluk duygularına yol açan her çocuksu meydan okuma vakasından çıkış yolu bulabilir. Çünkü çocuk, kendi iradesinde ısrar ederek sadece kendi öz saygısının farkına varmakla kalmaz, aynı zamanda ilk kez kendisi tarafından ve kendi iradesi veya olumsuz davranışları tarafından kışkırtılan başkalarından ayrılma duygusunun da farkına varır.

Muhina açısından, K3, çocuğun kişilik gelişiminde önemli bir dönemdir ve çocuk, daha önce bildiği yöntemlerle toplumla ilişki kuramadığı için bu krizi yaşar. Ancak bu kriz, çocuğun diğer insanların duygularına karşı duyarlı olmasını, olumlu davranışları öğrenmesini ve kendini diğerlerinden ayırt etmeyi kabul etmesini sağlar. Ayrıca, kendisi ve başkaları

⁵⁴⁵ Mukhina V. S., *Vozrastnaya Psikhologiya*: 219.

hakkında düşünmeyi öğretir. Çocuğun bilinci, toplumda belirli ve kabul edilmiş kuralların ve görevlerin olduğu bir ortamda kendini başkalarıyla karşılaştırmayı öğrenir.⁵⁴⁶

Bu durumun sebebi, çocuğun hayatının doğrudan dünya ile bağlantılı olmaması, sosyal ve kişisel ilişkilerin yetişkinler tarafından taşınması olabilir.⁵⁴⁷

3.2.3.2 Dönemde Kazanılan Yenilikler

Gelişim sürecinde, özellikle kriz döneminde ortaya çıkan yenilikler, çocuğu birey olmaya hazırlar.⁵⁴⁸ K3 dönemine ait olan yenilikler şu şekilde tanımlanabilir: Güdülerin bastırılması ve çocuğun kişilik özelliklerinin ortaya çıkması, iç pozisyonların oluşması ve rastgele düşünme.⁵⁴⁹ Elkonin, erken dönemde ortaya çıkan temel değişiklikleri “kişisel eylem” ve “ben kendim” bilinci olarak tanımlar. BD’ndeki bir çocuk, eylemlerini bir yetişkinin eylem modeline göre şekillendirir ve bir yetişkinle birlikte ortak faaliyetlerde bulunur. Ancak üç yaşına geldiğinde, çocuk eylemlerinin kişisel olduğunu fark eder. Kendi takdirine bağlı olarak, duruma, yetişkinlerin isteklerine ve hatta kendi çıkarlarına karşı hareket edebilir.⁵⁵⁰

Bozhovich, K3 döneminin, bireyin kendi “ben”ini gerçekleştirme ve ifade etme ihtiyacının baskın olduğu “ben sistemi”nin ortaya çıkışıyla ilişkilendiriyor.⁵⁵¹ Polivanova, K3’nin belirtilerini şu şekilde tanımlamaktadır: Konuşmada hala anlamsız sembollerin bulunması, kişinin kendi “ben”ini keşfetmesinin karşılıklı içinde gerçekleşmesi ve bu süreçte çocuğun protesto etmeye devam etmesi gibi özellikler vardır. Bu dönemde çocuğun kendi “ben”ini keşfetmesi ve sembollerin anlam kazanması önemli bir gelişmedir. K3’nde, çocuğun davranışlarının aktif doğası dikkat çeker ve farklı eylem durumlarının birbirini takip etmesiyle “ben” ya da “istiyorum” gibi kavramların anlamının kavranması sağlanır. Bu dönemde ortaya çıkan yeniliklerin özneleştirilmesi de önemli bir süreçtir.⁵⁵²

Vygotsky’nin çalışmalarına göre, bir yaşındaki çocuk, başlangıçta yetişkini protesto etmez veya ona direnmez. Protesto, yetişkinin yaşağına bir tepkidir ve yetişkinin uzlaşması,

⁵⁴⁶ Muhina V. S., *Vozrastnaya Psihologiya, Fenomenologiya Razvitiya*, 219.

⁵⁴⁷ Mriya Voyçuk, “Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stablnih Periodah. İh Osobennosti”.

⁵⁴⁸ Muhina V. S., *Vozrastnaya Psihologiya, Fenomenologiya Razvitiya*, 219.

⁵⁴⁹ Mriya Voyçuk, “Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stablnih Periodah. İh Osobennosti”.

⁵⁵⁰ Elkonin D. B., *İzbrannye Psikhologicheskiye*, 50; Elkonin D. B., *Detskaya Psihologiya*, 95-100.

⁵⁵¹ Bojoviç, L. İ., *Liçnost i Ego Formirovaniye v Detskom Vozraste* (SPb, 2008), 211.

⁵⁵² Polivanova K. N., *Psihologiya Krizisov*, 70-75.

duygusal tepkinin ortadan kalkmasına neden olur. Ancak üç yaşındaki bir çocuk için protesto, olumsuzluğun başlangıç noktasıdır. Yetişkinin nasıl davrandığına bakılmaksızın, çocuk yine de direnir. Uzlaşma, duygusal tutumu ortadan kaldırmaz, sadece hoşnutsuzluğun nesnesinin değişmesine yol açar. Ayrıca, üç yaşındaki bir çocuğun olumsuzluğu, “istemiyorum” veya “ben kendim” gibi sözel ifadelerle kendini gösterir ve çocuk bu kelimelerin anlamını kontrol edemez.⁵⁵³

Bu dönemdeki tüm önemli gelişmeler, “araç ve gereçler” aktivitenin gelişimiyle ilişkilidir. Bu aktivite, algı, bilinç, düşünce, konuşma gibi psikolojik süreçlerin geliştiği bir aktivitedir. Bu aktivite içinde, bir sonraki psikolojik dönemde öne çıkacak yeni bir aktivite türü doğmaktadır: tematik-yansıtıcı oyun.

Çocuğun kendi faaliyetlerini bir yetişkinin faaliyetiyle karşılaştırması ve benzerlikler bulması, bağımsızlık eğiliminin gelişmesi için önemlidir. Nesnel etkinliklerin çözülmesi ve yetişkinin çocuktan ayrılmasıyla, çocuk ilk kez yetişkini örnek alarak onun gibi davranır. Bu durumda çocuk, kendisini bir başkasında gördüğünde “ben kendim” olgusunu yaşar ve Vygotsky'nin de dediği gibi “dış benlik” kavramı ortaya çıkar. Bağımsız eylem eğilimi, kişisel eylemin gelişmesiyle ilişkilidir ve çocuğun kendi başına gerçekleştirdiği eylemleri ifade etmesi için “ben” zamirini kullanması gerekmektedir. Bu döneme kadar çocuk genellikle kendisinden üçüncü şahıs olarak bahseder ya da ilk ismiyle hitap eder.⁵⁵⁴

Bu sebeple, OÖD'deki temel yenilikler arasında “içsel zihinsel süreçlerin ve öz farkındalığın gelişimi”, “bireyin sosyal ilişkiler içindeki konumunun farkındalığı”, “gönüllü davranışlar” ve davranışın içsel düzenlenmesi, ayrıca “belirli bir düşüncenin ve sonuçlarının duygusal beklentisi” gibi unsurlar önemlidir. Ayrıca, kategorik algılama, görsel-figüratif düşünme, hayal gücü, bütünsel bir çocuk dünya görüşünün ilk şematik taslağı, güdülerin itaati ve konuşma becerilerinin gelişimi gibi önemli yenilikler de bu döneme atfedilebilir.⁵⁵⁵

Elkonin, aşağıdaki noktaları OÖD'in psikolojik yenilikleri olarak tanımlar:⁵⁵⁶

⁵⁵³ Obuhova L. F., *Vozrastnaya Psihologiya*, 258-70.

⁵⁵⁴ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 169.

⁵⁵⁵ “Psihologiya Razvitiya”.

⁵⁵⁶ Elkonin D. B., *Detskaya Psihologiya*, 272.

1. Tüm çocukların dünya görüşünün ilk şematik görüntüsünün oluşması. Çocuklar kaos ve düzensizlikten hoşlanmazlar. Gördükleri her şeyi düzeltmeye çalışır ve etraflarındaki dengesiz dünyada düzenli ilişkiler ararlar.

2. Birincil etik otoritelerin belirlemesi: “iyi ve kötü”nün ne olduğu. Bu etik örnekler, estetik örneklerle birlikte gelişir. “Güzel olan kötü olamaz.” OÖD etik örneklerin oluşumu, S.G. Jacobson'un çalışmalarında açıkça görülebilir.

3. Dürtülere karşı direnme yeteneğinin gelişmesi. Bu dönemde, kasıtlı eylemlerin dürtüsel eylemlere üstünlüğü gözlemlenebilir. Acil isteklerle başa çıkmak, sadece yetişkinlerden beklenen ödül veya ceza ile değil, aynı zamanda çocuğun kendi sözleriyle de belirlenir. Bu sayede, azim ve zorlukların üstesinden gelme yeteneği gibi kişilik özelliklerinin yanı sıra diğer insanlara karşı sorumluluk duygusu da gelişir.

4. Keyfi davranışın ortaya çıkışı, belirli bir tasarımın etkisiyle gerçekleşen davranıştır. Elkonin'e göre, okul öncesi dönemde yönlendirici davranışın temsili önce somut bir şekilde var olur ve daha sonra sürekli olarak genelleştirilerek bir kural veya norm haline gelir. Elkonin, çocuğun keyfi davranışının şekillendirici temeline dayanarak, çocuğun kendini ve eylemlerini kontrol etme isteğinin geliştiğini vurgular.

5. Özbilincin ortaya çıkması, bireyin yetişkinlerle ilişkiler sistemindeki sınırlı yerinin farkında olmasıdır. Sosyal olarak anlamlı ve değerli faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için çaba sarf edilir. Üç yaşındaki bir çocuğa Sen nasılsın? diye sorduğumuzda, “Ben büyüğüm” şeklinde cevap verebilir.⁵⁵⁷

Vygotsky'e göre, OÖD'de bulunan çocuklar, kendi eylemlerinin sınırlarını anlamaya başlarlar ve her şeyin mümkün olmadığını fark ederler. Bu aşamada, çocuklar sosyal ilişkiler içindeki yerlerini keşfederler. Kendi arzularının yetişkinlerin arzularından farklı olduğunu fark ederler ve birinci şahıs olarak kendilerini ifade etme ihtiyacı duyarlar. Bu da bağımsız hareket etme ve kendi benliklerini ortaya koyma isteği doğurur. Çocuğun benlik kavramı, kendi fikirleri üzerine inşa edilir ve özsaygı bu aşamada şekillenmeye başlar. Okul öncesi çocuğun kişilik gelişiminde önemli bir dönüm noktası, başka bir kişinin nesnel değerlendirmesinden kendi özelliklerinin ve içsel durumlarının değerlendirilmesine geçiştir. Bu değişim, çocuğun motivasyon alanının gelişimine bağlı olarak gerçekleşir. Bu süreçte,

⁵⁵⁷ Elkonin D. B, *Detskaya Psihologiya*,272.

çocuklar iyi ve kötü arasındaki farkı ayırt etmeyi öğrenirler. Önce akranlarının davranışlarını değerlendirmeye başlarlar, ardından kendi davranışlarını değerlendirmeyi öğrenirler.⁵⁵⁸

3.2.3.3. Öncül Aktivite Türleri

Algı, Vygotsky'e göre EÇD'ndeki temel aktivite türü olarak kabul edilir. Üç yaşına kadar algı, çocuğun bilinç biçimlerinin temelini oluşturur ve baskın bir rol oynar. Bu dönemde çocuklar genellikle nesneleri tanıma ve hafıza faaliyetlerini içeren algılama şeklini hatırlarlar. Sadece kendi algı alanlarındaki nesnelere dikkat edebilirler ve gözlerinin önünde olmayan nesneleri nadiren hatırlarlar. Düşünceleri de görsel algılamalarını anlamaya ve düşüncelerle ilişkilendirmeye çalışır. Ona göre, bu yaşta çocukların tüm işlevlerinin algı etrafında, algı içinde veya algı yardımıyla oluştuğunu görebiliriz. Bu da algının bu dönemde önemli bir rol oynadığını gösterir. Algı, çocuğun faaliyetlerine hizmet eden temel bir işlevdir ve bu erken yaşta diğer hiçbir işlev bu kadar belirgin değildir.⁵⁵⁹

Elkonin'e göre, OÖD'ki temel ihtiyaç, yetişkinlerin yaşamına ve faaliyetlerine katılma arzusudur.⁵⁶⁰ Ancak çocuğun güç, bilgi ve beceri eksikliği nedeniyle bu ihtiyaç hemen gerçekleştirilemez. Aynı zamanda, bu dönemin karakteristik özelliği olan arzuların hemen gerçekleştirilmesi eğilimi ortaya çıkar. Bu iki eğilimin çelişkisinden dolayı, bir oyun biçimi ortaya çıkar. Vygotsky bunu “gerçekleştirilemez eğilimlerin yanılsamalı bir şekilde gerçekleştirilmesi” olarak açıklar. Bu, çocuğun zihinsel olarak bir yetişkin haline gelmesi anlamına gelir.⁵⁶¹ Çocuk, bir yetişkine odaklanarak model alır, farklı roller üstlenir, bir yetişkini taklit eder ve bir yetişkin gibi davranır. Ancak bunu oyuncaklarla ve “rol yapma oyun”larıyla yapar. Yani, rol yapma bu dönemde öncül aktivite türüdür.

Rol yapma, toplumun gelişiminin belirli bir döneminde, çocuğun yetişkin hayatına giriş arzusunun doğrudan tatmin edilemediği durumlarda ortaya çıkar. Bu durumda oyun, çocuğun yetişkinlerin yaşamına katılmasını sağlayan bir araç olarak işlev görür. Oyun, yeni sosyal ihtiyaçların ve güdülerin gelişmesine olanak tanır ve çocuğun gerçeklikle ilgili tutumunda yeni kategorilerin ortaya çıkmasını sağlar. Oyunun psikolojik içeriği, sosyal ilişkilerin ve durumların modellenmesidir ve yetişkinlerin çalışma ve sosyal yaşamındaki

⁵⁵⁸ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

⁵⁵⁹ Vygotsky L. S., *Umstvennoye Razvitiye*, 25-26.

⁵⁶⁰ Elkonin D. B., *Ízbrannye Psikhologicheskiye*, 212.

⁵⁶¹ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 203.

ilişkilerin taklit edilmesini içerir. Oyundaki “özne”, hayali bir durumu temsil eder. Vygotsky'e göre, hayali durumun en önemli özelliği, görünür ve anlamsal alanlar arasındaki farktır. Hayali duruma özgü olan şey, anlamın bir nesneden diğerine aktarılması ve çocuğun gerçek eylemlerinin, çocuk tarafından kabul edilen yetişkin rolünde genelleştirilmiş ve kısaltılmış bir biçimde yeniden yaratılmasıdır. Oyunda çocuk nesnelerden ayrılır, ancak gerçek eylemlere dayalı anlamlarla çalışır.⁵⁶²

Rol oyunu, çocuğun hayali bir durumda belirli bir rolü üstlenerek, oyunun kurallarına uymasıyla karakterize edilir. Vygotsky'ye göre, her hayali durum içeren oyun, aynı zamanda kuralları olan bir oyundur ve bu kurallar hayali durumdan çıkar.⁵⁶³ Örneğin, çocuk “doktorculuk” oynuyorsa, doktor veya hasta davranışları için belirli kurallar vardır.⁵⁶⁴ Oyun sırasında çocuk özgürdür, ancak bu özgürlük hayali bir özgürlüktür ve eylemlerini belirli bir anlama göre gerçekleştirir. Oyunun gerçekleştirilmesi, sosyal ilişkilerin mantığını ve toplumdaki etkileşim normlarını yansıtan bir kurala uymayı gerektirir.⁵⁶⁵ Hayali durum ve rol, çocuğun kuralları anlamasını, kabul etmesini ve uygulamasını sağlar. Olay örgüsü-rol ilişkileri aracılığıyla çocuğa ahlaki ve etik davranış normları açıklanır ve bu normlara yönelim gerçekleştirilir. Oyun, çocuğun kişiliğinin tüm temel yönlerinin gelişimini belirler ve yeni bir gelişim aşamasına geçişi hazırlar. Oyun, çocuğun olağan davranış düzeyinin üzerine çıkmasını sağlayan bir gelişim kaynağı ve yakınsal gelişim alanıdır.⁵⁶⁶

Rol yapma oyunları, çocuğun zihinsel gelişimi üzerinde birçok etki alanına sahiptir. Bunların yanı sıra iletişim becerileri, hayal gücü, konuşma yeteneği, bilişsel süreçler (dikkat, hafıza, algı, görsel-mekansal düşünme), öz farkındalık, ahlaki nitelikler ve duygusal gelişim gibi diğer alanlarda da olumlu etkileri vardır. Oyun aynı zamanda üretkenlik, emek ve eğilim gibi diğer faaliyet türlerinin ortaya çıkmasını sağlar. Okul öncesi dönemde ise iletişim, keşif, yeni bilgiler edinme, yapıştırma, legoları birleştirme ve boyama gibi farklı faaliyetler de gelişir. Ancak tüm bu etkinliklerin hepsi bir şekilde oyunsal nitelik taşır. Üç yaşına kadar hem kendimizle hem de çevremizle ilgili olayları hatırlamamız mümkün değildir. Bunun sebebi, çocuğun o zamana kadar olayları bir bütün olarak, hareketli bir yaşam süresi içinde ve “ben”

⁵⁶² Vygotsky, *Psihologiya Razvitiya*,203-4.

⁵⁶³ Vygotsky, *Psihologiya Razvitiya*,208.

⁵⁶⁴ Vygotsky, *Psihologiya Razvitiya*,222.

⁵⁶⁵ Vygotsky, *Psihologiya Razvitiya*,207.

⁵⁶⁶ Vygotsky, *Psihologiya Razvitiya*,220.

kimliğiyle düşünememesidir. Çocuk, “bir dünya görüşünün ilk ana hatlarını geliştirdiğinde”,⁵⁶⁷ erken amnezi yasası devreye girer.⁵⁶⁸

Bu dönemin sonu, çocuğun oyun durumu aracılığıyla dış rehberliğe itaat ettiği OÖD’in başlangıcına işaret eder. Yani oyun, nesnelerin birleşiminden oluşan tek bir karmaşık oyun nesnesinin yardımıyla yönlendirme karakterine sahiptir.⁵⁶⁹

K3 döneminde (okul öncesi yaş döneminin başlangıcı) oyun nesnesi (oyun durumu) yardımıyla dış rehberlik (dış yönlendirme) oluşturulur. K3’nin sonunda davranışını bu tür bir rehberliğe atfedebilmek için, çocuğun o noktaya kadar oyun durumundaki yürütme faaliyetinde ustalaşmış olması gerekir.⁵⁷⁰ Dolayısıyla, K3’ndeki öncül aktivite türü, içsel bir durumla yürütme oyunudur.⁵⁷¹

Vygotsky'e göre, K3’ni takip eden OÖD’de öncül aktivite olarak oyun önemlidir. Ancak artık oyun içsel olarak yönlendirici değildir. Bu dönemde çocuk, oyun nesnesi aracılığıyla hem kendini hem de diğerlerini yönlendirir. Bu süreçte çocuk, önce dışsal sonra içsel olarak oyun aktivitesinde ustalaşır. Bu nedenle, OÖD’de öncül aktivite, oyun durumunu oluşturan faaliyetlerin toplamıdır ve davranışı yönlendirmek için oyunu bir nesne olarak kullanan yönlendirici faaliyetlerden oluşur.⁵⁷² Oyunun bütünlüğü, çocuğun hem kendini hem de diğerlerini yönlendirdiği yönetici ve yönlendirici oyun faaliyetlerinin birleşiminden oluşur.

3.2.3.4. İtici Güçlerin Fonksiyonu

Kriz anlarında ortaya çıkan çelişkiler, “istiyorum” ve “ihtiyacım var” arasındaki çatışmayı “yapabilirim” eylemine dönüştürür. Bu çatışma, suçluluk duygusunu aşarak inisiyatif almayı

⁵⁶⁷ Vygotsky L. S., *Umstvennoye Razvitiye*, 28.

⁵⁶⁸ Muhina V. S., *Vozrastnaya Psihologiya, Fenomenologiya Razvitiya*, 193.

⁵⁶⁹ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 146-158-228.

⁵⁷⁰ Burada vurgulanan şey, içsel-durumsal faaliyetin hiçbir zaman tamamen sona ermediği, bireyin çocukluk döneminden sonra bile (örneğin bir tiyatro enstitüsünde oyunculuk becerilerini geliştirerek) oyun durumunda hareket etme yeteneğini sürdürebileceğidir. Bu durum, stabil dönemin başlangıcında çocuğun, dış rehberliğe uymak için kendi davranışlarıyla yeterince gelişmiş olması gerektiği anlamına gelir. Bu, yeni bir rehberlik seviyesinin oluşması ve mevcut rehberlik seviyesinin daha da geliştirilmesi arasındaki farkı belirlemek için önemlidir. "3 yaş krizi" gibi durumlarda, seviyeler arası gelişim gerçekleşirken, "okul öncesi" dönemde ise tek seviyeli gelişim yaşanır.

⁵⁷¹ Psikologlara göre, oyunculuk becerisi, EÇD’de yani K3’nden önce gelişmeye başlar. Bu dönemlerin başlangıcı, oluşmaya başladığı zamana değil, zaten var olan yönelim düzeyine göre belirlenir. Özellikle "okul öncesi" döneminin başlangıcı, çocuğun dış etkenlerle yönlendirildiği oyun nesnesiyle belirlenir. "3 yaş krizi" döneminin başlangıcı ise çocuğun içsel yönlendirmesiyle, yani günlük kelime dağarcığını içselleştirerek bağımsız hale geldiği zaman belirlenir.

⁵⁷² Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 252.

sağlar. Başarılı bir çözümle birlikte hedef belirleme ve gerçekleştirme becerileri gelişir ve birey kendi “ben”ini bulur.⁵⁷³

OÖD'deki çocukların itici gücü, bir yetişkin gibi olma arzusuyla bu arzuyu gerçekleştirememeleri arasındaki çelişkidir. Bu çelişkiyi çözebilen tek etkinlik rol oyunudur. Rollü oyun sırasında çocuk, sosyal rolleri üstlenerek diğer “ideal yetişkinlerle” etkileşime girer. Bu sayede çocuk, yaşamında olmayan yönleriyle etkileşim kurma fırsatı bulur ve okul öncesi dönemdeki temel aktivite türü rol oyunu olur.⁵⁷⁴

Karabanova, OÖD'in başlangıcında, çocuk ve yetişkin arasındaki ortak faaliyet durumunun sona erdiğini kabul eder. Ona göre, çocuğun yetişkinle iletişimi yeni bir şekil ve içerik kazanır. “Ben sistemi” merkezi bir yenilik olarak ortaya çıkar ve daha geniş yetişkin çevresi ile iletişimi sağlayan dilin gelişmesine olanak tanır.⁵⁷⁵ İletişim durumsal olmayan bir nitelik kazanır. Okul öncesi çocuk gelişiminin sosyal yönü, çocuğun gerçek yetenekleri ile bir yetişkin gibi olma isteği arasındaki çatışmayı ifade eder. Rol oyunu, bu çatışmaya izin veren birincil etkinlik türüdür. Yetişkin, dolaylı olarak, rol oyununda mükemmel bir şekilde yer alır. Çocuk, rol oyunu aracılığıyla sosyal normları öğrenir ve davranış mekanizmasını oluşturur. Akranlarla iletişim de bu yaşta son derece önemlidir.⁵⁷⁶

3.2.3.5. Gelişimin Sosyal Yönü

EÇD'nin sonunda, çocuk yetişkinlerle olan etkileşimlerinde büyük bir değişim yaşar. Kendini yetişkinlerden farklılaştırmaya başlar ve onların faaliyetlerini taklit etmeye başlar. Vygotsky için yetişkinlerin faaliyetleri ve ilişkileri çocuk için özel bir ilgi alanı haline gelir ve çocuk, yetişkin dünyasına ilgi duymaya başlar. Bu dönemde çocuğun bağımsızlık isteği artar ve kendi arzularını ortaya çıkarır. Bu da onun bir yetişkin gibi davranma isteğini tetikler. Artık çocuk sadece yetişkinlerin ilişkilerini ve nesnelerle olan etkileşimlerini gözlemlemekle kalmaz, aynı zamanda onlar gibi davranmak ister. Okul öncesi çocuk, yetişkinlerin kendilerine karşı tutumlarını vurgulayarak “yetişkin gibi” davranmaya başlar.⁵⁷⁷

⁵⁷³ Mriya Voyçuk, “Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnih Periodah. İh Osobennosti”.

⁵⁷⁴ “Psihologiya Razvitiya”.

⁵⁷⁵ Karabanova O. A., *Vozrastnaya Psikhologiya*, 145.

⁵⁷⁶ Karabanova O. A., *Vozrastnaya Psikhologiya*, 185.

⁵⁷⁷ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 220.

OÖD’de (3-7 yaş), çocuk aile çevresinin dışına adım atmaya başlar. Yetişkin artık sadece bir birey değildir- anne, baba, büyükanne gibi belirli bir rolün, işlevin ve ilişkinin taşıyıcısıdır. Çocuğun davranışları, yetişkinin imajı ve eylemlerinin izlediği yola göre şekillenir. Bu sayede çocuk, yetişkinlerin dünyasıyla ve sosyal ilişkiler dünyasıyla etkileşime girmeye başlar. Yetişkin imajı, çocuğun eylem ve davranışlarını yönlendirdiği için, çocuk ve yetişkin arasında yeni bir ilişki ortaya çıkar. Bu ilişki, okul öncesi dönemin sosyal gelişimini karakterize eder (çünkü çocuk sosyal bir bireydir) ve bu nedenle okul öncesi çocuğun kişiliğindeki tüm yeniliklerin temelini oluşturur.⁵⁷⁸

Lisina'ya göre, iletişim algılanan durumun ötesine geçebilir ve durumsal olmayan bir hal alabilir. Lisina, okul öncesi dönemin karakteristik olarak kabul edilen iki durumsal olmayan iletişim biçimini tanımlamıştır: bilişsel ve kişisel.⁵⁷⁹ 3-5 yaş arasındaki OÖD’in ilk yarısında, çocuk ve yetişkin arasında durumsal olmayan bir iletişim biçimi ortaya çıkar. Bu durum, Elkonin’in düşüncesine göre, yetişkinle pratik bir işbirliğine değil, “teorik” bir işbirliğine dönüşür ve iletişim ilk kez durumsal olmayan bir hal alır. OÖD’in sonuna doğru (6-7 yaş), iletişim durum dışı-kişisel biçime ulaşır. Bu durumda, insanların dünyası nesnelerin dünyasının yerini alır ve çocuklar yetişkinlerin varlığıyla ilgilenmeye başlar.⁵⁸⁰ Bu durumda, karşılıklı anlayış ve empati ihtiyacı, durum dışı-kişisel iletişim için önemlidir.

3.2.3.6. Bilişsel Becerileri

OÖD’de, istemsiz ezberleme tam ve kalıcıdır. Bu dönemde yaşanan olaylar, duygusal olarak anlamlı ve çocuğun ilgisini çekici olduğunda, çocuğun hafızasında ömür boyu kalır. OÖD, BD ve EÇD’indeki hafıza kaybından arınmış bir dönemdir. Okul öncesi çocuğun bilişsel gelişiminde, yeni bir çocuk işlevleri sisteminin oluşması ve bu sistemin hafızanın bilincin merkezine yerleştirilmesi önemli bir özelliktir. Hafıza, OÖD’de önemli bir rol oynar.⁵⁸¹

Vygotsky'nin bilincin sistemik yapısıyla ilgili hipotezine göre, OÖD’de belleğin önemli bir rolü vardır. Bu dönemde bellek, öncül aktivite haline gelir ve merkezi bir konuma sahiptir. Diğer işlevlerin (algılama, düşünme, hayal gücü) gelişimi için temel olan temsili algı imgelerini korur. OÖD’de ezberleme miktarı artar: 4-5 yaşındaki bir çocuk, sunulan 10-15

⁵⁷⁸ Elkonin D. B., *İzbrannye Psikhologicheskiye*, 212-213

⁵⁷⁹ Lisina M. İ., *Problema Ontogeneza*, 102.

⁵⁸⁰ Lisina M. İ., *Problema Ontogeneza*, 102.

⁵⁸¹ Vygotsky L. S., *Umstvennoye Razvitiye*, 26.

nesneden 5-6'sını ezberleyebilirken, daha büyük bir okul öncesi çocuk bu nesnelerden 7-8'ini ezberleyebilir. Okul öncesine geçişle birlikte, sözel hafızanın en hızlı gelişim gösterdiği görülür.⁵⁸² Bellek, psikolojide genelleştirilmiş anıları kaydeden ve yorumlayan bir süreçtir. Bu süreçte, açıkça algılanan bir durumdan genelleştirilmiş bir görüşe geçiş, çocuğun saf düşüncesindeki ilk kırılma anı olarak nitelendirilir. Bu kırılma anı, çocuğun düşüncesinin somut zamansal ve mekansal durumundan ayrılabilmesini ve ayrıca daha önce deneyimlemediği genel düşünceler arasında ilişki kurabilmesini sağlar.⁵⁸³ Çocuğun hafızası, tüm kusurlarına rağmen, merkezi bir rol oynar ve yol gösterici bir işlev üstlenir.⁵⁸⁴

Bu dönemde, çocuklar görsel-figüratif düşünce geliştirir ve bu düşüncenin oluşumu, çocuğun mevcut durumdaki belirli eylemlerden ayırt etmesini sağlayan temsillerin (genelleştirilmiş anılar) gelişimine bağlıdır. 4-5 yaşlarındaki bir çocuk, problemleri sadece nesnelerle pratik eylemler sürecinde değil, aynı zamanda nesneler hakkındaki mecazi fikirlerine dayanarak zihninde de çözebilir. Konuşma, görsel-figüratif düşünceyi geliştirmenin ana yollarından biri olarak kabul edilir ve çocuğun bir nesneyi hayal etmesine ve zihinsel olarak dönüştürmesine olanak tanır. Ayrıca, Vygotsky'e göre bu dönemde ortaya çıkan “benmerkezci” konuşma 7-8 yaşlarında kaybolmaz, “içsel konuşmaya dönüşür.”⁵⁸⁵

3.2.3.7. Dönem Sonunda Dış Yönlendirme

Oyun, OÖD'nin bir özelliği olarak kabul edilir ve bu nedenle onu tanımlamak için kullanılabilir.⁵⁸⁶ Vygotsky, iki iyi bilinen oyun türünü birleştirerek tek bir oyun kategorisi oluşturmuştur- rol yapma⁵⁸⁷ oyunu ve kurallı oyun (okul öncesi dönemde oyun gelişimi sürecinde birinciden ikincisine geçişi dikkate alarak).⁵⁸⁸ Bu perspektiften bakıldığında, hayali bir durumu içeren oyun (rol yapma) ve kurallara dayalı bir oyun, bu dönemde oyun gelişiminin iki “kutbu” haline gelir. “Her hayali durumu içeren oyun aynı zamanda kurallı bir oyundur ve her kurallı oyun aynı zamanda hayali bir durumu içeren bir oyundur.” OÖD’de, “açık hayali durum ve gizli kurallardan, açık kuralları ve gizli hayali durumu olan

⁵⁸² Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 222.

⁵⁸³ Vygotsky L. S., *Umstvennoye Razvitiye*, 26.

⁵⁸⁴ Muhina V. S., *Vozrastnaya Psihologiya, Fenomenologiya Razvitiya*, 266.

⁵⁸⁵ Vygotsky L. S., *Problema Obşey Psihologii*, 2:314.

⁵⁸⁶ Vygotsky “oyun çağı” terimini “tipik bir gelişim dönemini” belirtmek için kullanmıştır. (Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:325.)

⁵⁸⁷ Rol yapma aynı zamanda “olay örgüsü-rol yapma” olarak da adlandırılır (Rus ve İngiliz psikolojisinde).

⁵⁸⁸ Oyuncu olmadan oyun olmaz. Oyuncunun gelişimi olmadan da oyunun gelişimi olmaz. Bu nedenle, okul öncesi çocukların oyunlarının gelişimi, okul öncesi çocukların kendi gelişimlerini yansıtır. (Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 148-49.)

bir oyunun gelişimine doğru bir ilerleme” vardır.⁵⁸⁹ Oyun terimi kullanıldığında, genellikle bir olay örgüsü, kuralları ve hayali bir durumu olan bir faaliyete atıfta bulunulur. Bu tür oyunlar, çocuklar için sadece eğlenceli ve baskın bir aktivite değil, aynı zamanda onları yönlendiren bir faaliyettir. Öğrenmenin gelişime yol açması gibi, oyun da çocukların gelişimine katkıda bulunur. Oyun ve gelişim arasındaki ilişki, öğretim ve gelişim arasındaki ilişkiyle karşılaştırılabilir çünkü oyun, gelişimin kaynağıdır ve yakınsal gelişim yaratır.⁵⁹⁰

Elkonin bu durumu şöyle açıklar: bir yetişkin, çocukların gerçek davranışlarını oyunlaştırarak uygun bir oyun durumu yaratabilir. Bu şekilde, gerçek davranışlar yönetilebilir hale gelir ve çocuklar durumun gerektirdiği gibi davranır.⁵⁹¹ Gelişim sürecinde, çocuklar da manipülasyon pratiği yapmak için bir oyun durumu kullanabilirler. Örneğin, uyumak istemeyen çocuklar gündüz şekerlemesi yapmak için “Gece olmuş gibi oynayalım, uyumamız lazım” diyebilir ve bu şekilde davranışlarını kontrol edebilirler.⁵⁹²

OÖD’inde oyun durumu, belirgin özelliği olan bir yönlendirme aracı olarak kabul edilebilir. Bu tür yönlendirme, “erken yaş” yönlendirmesinde kullanılan kelimelerden farklıdır: oyun durumu, olay örgüsünü modelleyen oyun nesnelerini içerir. Çocuklar yetişkinlerin yerini aldığı anda, çocukların bedenleri de oyun nesneleri haline gelir. Aynı şekilde, oyun konuşması da ses yoluyla algılanır. Oyun öğeleri karmaşık bir oyun ögesi olarak anlaşılabilir ve tüm bu nesneler okul öncesi döneme özgü bir yönlendirme aracı olarak kabul edilebilir. Burada da, bebeklik döneminde olduğu gibi, yönlendirme şeması “insan-nesne-insan”dır.⁵⁹³

3.2.4. Yedi Yaş Krizi

Okul Dönemi (OD), literatürde *yedi yaş krizi* olarak adlandırılan kritik bir dönemle başlar. Bir çocuk OÖD’den OD’ne geçtiğinde dramatik bir şekilde değişir ve eğitimi daha zor hale gelir. Bu dönem, bir tür geçiş aşamasıdır – çocuk artık okul öncesi bir çocuk değildir, ancak henüz bir okul çocuğu da olmamaktadır.

Son zamanlarda bu yaşla ilgili bir dizi çalışma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, 7 yaşındaki çocuk, öncelikle çocuksu çaresizliğin yitilmesiyle ayırt edilir. Çocuğun en

⁵⁸⁹ Örneğin, satranç (kuralları olan bir oyun), son derece geleneksel olmasına rağmen, iki ordu arasındaki bir savaşı simüle eder.

⁵⁹⁰ Vygotsky L. S., *Psihologiya Razvitiya*, 77.

⁵⁹¹ Elkonin D. B., *Psihologiya İgry*, 4.

⁵⁹² Vygotsky L. S., *Psihologiya Razvitiya*, 76.

⁵⁹³ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 144-45.

belirgin özelliği, iç ve dış dünyasının farkında olmamasıdır. Çocuğun deneyimleri, istekleri ve bu istekleri ifade etme şekli, yani davranışları ve aktiviteleri, genellikle okul öncesi çocuktan yeterince ayrılmamıştır.

Bir çocuk kriz yaşadığında, herhangi bir deneyimsiz gözlemci bile çocuğun aniden saflığını ve doğallığını kaybettiğini fark edebilir. Davranışları, ilişkileri ve tüm işaretleri eskisi kadar net ve anlaşılır değildir.

Herkes bilir ki, 7 yaşındaki bir çocuğun boyu hızla uzar ve bu da vücutta bazı değişikliklerin olduğunu gösterir. Bu yaşa diş değiştirme yaşı veya büyüme yaşı denir. Gerçekten de çocuk aniden değişir ve bu değişiklikler, K3 sırasında gözlemlenen değişikliklerden daha derin ve karmaşıktır. Bu krizin tüm belirtilerini sıralamak çok uzun sürer çünkü oldukça çeşitlidirler. Araştırmacılar ve gözlemciler genellikle ifade ettikleri genel izlenimden bahsetmekle yetinirler. Neredeyse tüm yedi yaşındakilerde, özellikle zor bir çocukluk geçirmiş ve yoğun bir kriz yaşayanlarda yaygın olanı tanımlamaya çalışacağız. Vygotsky'e göre, çocuk belirli davranışlar sergiler, kaprisli olmaya başlar ve yürüyüşü değişir. Davranışlarda bir tür çeviklik, bir tür yapay ve anlamsız dönme, palyaçoluk vardır; çocuk şakacı gibi davranır. Ona göre, henüz 7 yaşına gelmemiş bir çocuk da çevresindekilere komik gelebilir, ancak kimse onun hakkında az önce bahsettiğimiz şeyleri söyleyemez. Neden motivasyonsuz mizah bu kadar öne çıkıyor? Çocuk semavere baktığında, semaverin yüzeyinde çirkin bir görüntü elde ettiğinde veya aynanın önünde yüzünü buruşturduğunda, sadece kendini eğlendirir. Ancak, çocuk rahat hareketlerle, gıcırtilı bir sesle konuşarak odaya girdiğinde - bu motivasyon dışıdır ve gözümüze çarpar. Okul öncesi bir çocuk saçma sapan konuşursa, şaka yaparsa, oyun oynarsa kimse şaşırmasın, ancak çocuk kendini soytarı yerine koyarsa ve böylece gülmek yerine kınanmaya neden olursa, bu motivasyonsuz davranış izlenimi verir.⁵⁹⁴

Bu özellikler, okul öncesi çocuğun içinde bulunduğu doğal samimiyet (doğrudanlık)⁵⁹⁵ ve safiyetin kaybına işaret eder. Yedi yaşındaki bir çocuğun kaybettiği çocuksu özgünlüğü, tuhaf davranışlar ve detaylara fazla önem veren yapay ve gergin bir tavır sergilemesine

⁵⁹⁴ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:376.

⁵⁹⁵ Doğrudanlık - samimiyettir, tereddüt veya şüphe duymadan içsel eğilime göre hareket etme yeteneğidir; aynı zamanda bu niteliğin bir tezahürüdür. Doğrudanlık - duygu ve düşünceleri ifade etmede samimiyettir. Doğrudanlık, ikiyüzlülükten ve basmakalıp çerçevelerden yoksun bir davranıştır. Rusçada *spontanny* İngilizcede *spontaneity* kelimesinin anlamını taşır: ve kendiliğinden olma, içinden gelme, içten gelme, doğallık

neden olabilir. Bu yüzden ki, Vygotsky'e göre K7'nin en belirgin özelliği, çocuğun iç ve dış dünyasını fark etmeye başlamasıdır.⁵⁹⁶

Kriz öncesi, çocuğun davranışlarındaki saf ve spontan izlenim, aslında çocuğun iç dünyasının dışa yansımalarıdır. Yetişkinlerde bu tür naiflik ve spontanlık nadirdir ve genellikle komik bir etki yaratır. Örneğin, ünlü komedyen Charlie Chaplin, ciddi rollerde bile oynarken çocuksu saflığı ve spontanlığıyla dikkat çekmiştir. Bu da onun komik tarzının temelini oluşturmuştur.⁵⁹⁷

Vygotsky, yedi yaşındaki çocuğun davranışının dışsal olarak farklılaşan bir özelliği olduğunu belirtir. Bu davranışta, çocuksu doğallık ve saflık kaybolur ve daha iddialı, yapay ve stilize bir davranış ortaya çıkar.⁵⁹⁸ Çocuğun davranışlarında bazı değişiklikler görülür: mızızlanma, yürüyüşte değişiklik, kasıtlılık, saçmalık, yapaylık, palyaçoluk gibi özellikler ortaya çıkar. Vygotsky, yedi yaş krizinin en temel özelliğinin çocuğun kişiliğinin iç ve dış yönlerinin ayrışmaya başlaması olduğunu görür.⁵⁹⁹ Bu durumu Vygotsky şu şekilde açıklar: içsel anlamsal deneyim, arzular ve doğrudan eylem arasında sıkışmış durumdadır. Yedi yaş krizinde çocuk değişir: ilk deneyimler anlam kazanır (örneğin, öfkeli bir çocuk öfkeli olduğunu anlar, sıkıntılı bir çocuk sıkıntılı olduğunu anlar) ve bu da çocuğun kendine karşı yeni bir tutum geliştirmesine yol açar. Daha sonra duygusal mantık ortaya çıkar, deneyimlerin genelleştirilmesi veya duyguların genelleştirilmesi söz konusu olur. Örneğin, çocuk aynı durumu birçok kez yaşadıysa, duygusal bir genelleme (örneğin, öz saygı, öz sevgi) veya deneyimler arasında bir çatışma (duygusal çatışma, çatışan deneyimler) ortaya çıkar. Yedi yaşındaki çocuğun deneyimlerinde anlamlı bir yönelim vardır. Vygotsky'e göre, çocuğun çevreye karşı tutumu ve dolayısıyla çocuğun gelişimi, çocuğun deneyimlerini ilk kez anladığı ve içsel bir ilişkinin olduğu noktada değişir.⁶⁰⁰

⁵⁹⁶ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 180.

⁵⁹⁷ Mriya Voyçuk, "Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnıh Periodah. İh Osobennosti".

⁵⁹⁸ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 180.

⁵⁹⁹ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 181.

⁶⁰⁰ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 180.

3.2.4.1. Krizin Nedeni

Çocuk, kendi duygularını ve hislerini tanımaya başlar. Kendini düzenleme yeteneği gelişir. Dürtüsel davranışlar ve anlık çocuksu tepkiler azalır. Anlamalı ve eyleme yönelik davranışlar ortaya çıkar.⁶⁰¹

Yedi yaşında, çocuğun duygusal yapısının gerçek anlamını tanımlayan kelimeleri kullanarak duygusal deneyimlerini ifade etmeye başladığını görebiliriz. Bu yaşta çocuk, mutluluk, üzüntü, öfke, naziklik, kötülük gibi duyguların anlamlarını anlamaya başlar ve kendi deneyimlerini ifade etmeye başlar. Bu dönemde çocuğun diğer insanlarla ilişkileri de gelişir ve kendi deneyimlerinin gerçekliğini ortaya koyar. Bu nedenle yedi yaş krizini karakterize eden bazı özellikler ortaya çıkar. Bu dönemde, deneyimlerin anlam kazandığı bir süreç yaşanır. Örneğin, öfkeli bir çocuk öfkeli olduğunu fark eder ve bu deneyimler sayesinde yeni ilişkiler kurulur. Vygotsky'e göre, bu durum, satranç tahtasında her yeni hamlede taşlar arasında oluşan yeni bağlantılar gibi düşünülebilir. Deneyimler belirli bir anlam kazandığında, yeni ilişkiler ortaya çıkar. Sonuç olarak, çocuk 7 yaşına kadar olan deneyimlerinin tüm karakteri yeniden yapılandırılır, satranç tahtasının yeniden düzenlenmesi gibi.⁶⁰²

K7'ne doğru ilerlerken, duygusal genelleme kavramı ortaya çıkar ve duyguların mantığı ilk kez ortaya çıkar. Bu, deneyimlerin genelleştirilmesi anlamına gelir. Önceki dönemde, her adımda başarısız olan ve gelişimlerinde geride kalan çocuklar vardır. Vygotsky, bu durumu açıklamak için bir örnek verir. Örneğin, çocuklar dışarıda oynarken bir başka çocuk da katılmak ister ancak reddedilir, alay edilir veya sokakta yürürken bile ona gülerler. Kısacası, çocuk her seferinde kaybeder. Her durumda kendi yetersizliğine tepki verir, ancak bir dakika sonra kendinden tamamen memnun olur. Binlerce bireysel başarısızlık yaşamasına rağmen, kendi değerine ilişkin genel bir duygu geliştirmez ve tekrarlanan olayları genelleştirmez. Ancak okul çağındaki çocuk duygularını genelleştirir. Yani, aynı durum çocuğun başına birçok kez gelmesine rağmen, karakteri tek bir deneyime bağlı olan veya anlamı tek bir algıya veya anıya atıfta bulunan duygusal bir süreç oluşur. Örneğin, okul öncesi çocuk öz-

⁶⁰¹ Mriya Voyçuk, "Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnıh Periodah. İh Osobennosti".

⁶⁰² Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 181-82.

değerden, öz-sevgiden/öz-saygıdan yoksundur. Tam da K7'yle bağlantılı olarak kendimizi, başarılarımızı ve durumumuzu sorgulamaya başlanır.⁶⁰³

Vygotsky için okul öncesi çocuklar, kendilerini sevmeyi öğrenirler, ancak öz-sevgi ve öz-saygı gibi kavramlar, bireyin kendisiyle genel bir ilişki kurmasıyla ilgilidir. Ancak, bu yaş grubundaki çocuklar, çevreleriyle genel bir ilişki kurma ve kendi değerlerini anlama yeteneğine sahip değildirler. Bu nedenle, 7 yaşında birçok zorluk ortaya çıkar ve bu zorluklar çocuğun davranışında ani ve tam bir değişime neden olur. Bu değişiklikler, OÖD'deki zorluklardan temel olarak farklıdır. Dönemin sonunda, kendini sevmeye ve kendine değer verme gibi değişiklikler kalıcı olurken, krizin belirtileri olan tutumlar ve maskaralıklar geçicidir. K7 döneminde ise iç ve dış ayrımıyla birlikte ilk anlamlı kaygılar ve duygular ortaya çıkar ve duygular arasında şiddetli bir mücadele başlar. Örneğin, okul öncesi bir çocuk, daha büyük bir şeker mi yoksa daha tatlı bir şeker mi seçeceğini bilemez ve tereddüt etmesine rağmen içsel bir mücadele yaşamaz. İçsel mücadele, deneyimlerin çelişkileri ve kişinin kendi deneyimlerini seçmesiyle ancak şimdi (7 yaş krizinde) mümkündür.⁶⁰⁴ Vygotsky'nin araştırmalarına göre, K7, K3'ten daha derin ve karmaşık değişikliklerle belirginleşir. Bu değişiklikler şunlardır:⁶⁰⁵

1. Çocuk, iç ve dış yaşamını birbirinden ayırmaya başladığında, çocuksu spontanlık ve iddialı davranışların kaybolduğunu fark eder. Çocuksu spontanlık, iç ve dış dünyaları arasındaki ayrımı yapamamaktan kaynaklanır. Acil durumlarda bile, çocuk artık basit ve açık sözlü olmaktan çıkar ve her deneyimden bir şeyler öğrenir.
2. Çocuk, deneyimlerinin anlamını anlamaya başladığında, mutlu olduğunda bunu ifade edebilir. Duygularının gerçekliğinin farkındadır ve bu da onun gelişiminde önemli bir adımdır.
3. Duyguların genelleştirilmesi, yani aynı durumda kaldıkça duygusal bir eğilim geliştirmek, çocuğun kendini değerlendirmesine, özsaygıya ve başkalarına karşı tutumuna etki eder. Bu süreç, çocuğun kendini tanıması ve başkalarıyla ilişkilerinde nasıl davranacağını belirlemesinde önemli bir rol oynar.

⁶⁰³ Vygotsky L. S., *Voprosy Teorii i İstorii Psikhologii*, 1:379.

⁶⁰⁴ "L. S. Vygotsky. Krizis Semi Let: Psychology OnLine.Net", (Erişim Tarihi 13.01.2024, <https://www.psychology-online.net/articles/doc-709.html>).

⁶⁰⁵ "Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i".

4. Çatışma deneyimleri ve çatışmalar ortaya çıkar. Bu deneyimler, dış ve iç yaşamın ayrılması ve deneyimlerinin anlamını anlamaya başlamaları üzerine odaklanır.⁶⁰⁶

Vygotsky, stabil ve kriz dönemlerini araştırırken, stabil dönemlerin iki aşamalı olduğunu ifade etmiştir. İlk aşama olan İnterfaz'da, değişiklikler birikir ve yeni dönemin önkoşulları oluşur. İkinci aşama olan Otofaz'da ise mevcut önkoşullar gerçekleşir ve kişilikte önemli değişiklikler meydana gelir.⁶⁰⁷ Kasvinov, “Sistema Vygotskogo” adlı çalışmasında Vygotsky'nin psikolojide çok seviyeli sistem fikrinden bahseder. Vygotsky'nin çalışmalarında her stabil dönemin dört aşamadan oluştuğunu belirtir. Yukarıda bahsedilen her aşama ise tekrar ikiye ayrılır. İnterfaz aşaması Protofaz ve Allofaz olarak; Otofaz aşaması ise Ekstrofaz ve İntrofaz olarak ikiye ayrılır.⁶⁰⁸

Tablo 3.4. Okul dönemin aşamaları ile ilgili bir örnek

Dönem ve kronolojik sınırı	Okul Dönemi (8 ile 13 yaş arası)			
Aşamalar ve onların kronolojik sınırları	İnterfaz (8 ile 11 yaş arası)		Otofaz (11-13 yaş arası)	
	Protofaza (8-9 yaş)	Allofaza (9-10 yaş)	Ekstrofaza (11-12 yaş)	İntrofaza (12-13 yaş)

Tabloda gösterilen yaş sınırları yaklaşıktır ve kesin değildir. Yaş sınırları çocuktan çocuğa değişir. Bu aşamalar sadece bilgi amaçlı verilmiştir. Çalışmada stabil dönemin evreleri belirtilmemiştir. Ayrıca, tüm kriz dönemleri üç aşamalı bir yapıya sahiptir: kriz başlangıcı, kriz ve kriz sonu. Vygotsky, bu çok seviyeli sistem fikrini düşünme örneğiyle açıklarlar. Ona göre, insanların farklı düşünme biçimleri, jeolojik dönemlere ait katmanların yerkabuğunda bulunması gibi bir arada bulunur.⁶⁰⁹ Genetik formların bir arada bulunması, davranışın gelişimi için bir kural olarak kabul edilebilir.⁶¹⁰ Vygotsky'nin teorisine göre davranış, ruh ve gelişim düzenleyici bir perspektiften ele alınır. Bu nedenle, bireyde sürekli olarak meydana gelen çok düzeyli düzenleyici süreçler sistemi olarak anlaşılmalıdır.

Krizin gelişim aşamalarını “oyun” kavramıyla açıklayalım: K7 dönemi, çocuğun oyun etkinliklerindeki değişimlerle birlikte ortaya çıkar. *Krizin başlangıcında*, çocuk saf oyundan hoşlanmamaya başlar. Bu memnuniyetsizliğin nedenini henüz anlamaz. Oyun yerine eğitim

⁶⁰⁶ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

⁶⁰⁷ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

⁶⁰⁸ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 56.

⁶⁰⁹ Vygotsky L. S., *Problema Obşey Psihologii*, 2:176. “Kavramları düşünme biçiminde ustalaşan çocuk, temel düşünme biçimlerini de henüz terk etmemiştir”.

⁶¹⁰ Vygotsky, *Problema Obşey Psihologii*, 2:176.

faaliyetlerine yönelmek için hazır olduğunu fark eder. Bu noktada, oyunun değişmesi gerekmektedir. Oyun, normlara, güdülere ve faaliyet hedeflerine uygun hale getirilir. Oyun şekli değişir ve faaliyet taklidi yapmaya başlar. Çocuk ve çevresindeki insanlar arasındaki ilişkiler (anlama ve iletişim becerileri) gelişir. Okula hazırlık süreci aktif hale gelir. Ancak, krizin başlangıcında, oyunun öğrenme sürecine dönüşmesi için gerekli koşullar henüz oluşmamıştır. Çocuk hala oyun oynamaktan keyif alır ve çevresindeki yetişkinler tarafından bir yetişkin olarak kabul edilmek onun için zorlayıcı değildir. Ancak, okul arkadaşlarıyla etkileşim, anaokuluna veya evde okula hazırlık gibi sebeplerle çocuğun okula gitme isteğini artırır. Eğlenceli aktivitelerin değiştirilmesinden sonra, çocuk oyun dışı aktivitelere de ilgi duymaya başlar. Yapbozlar, oyun hamurları, boyama gibi aktivitelerden sonra, çocuk yavaş yavaş yetişkinler tarafından olumlu karşılanan aktivitelere yönelir. Ev işlerine yardım etmeye çalışır, verilen görevleri yerine getirir, yeni şeyler öğrenmeye çalışır. Bu dönemde okula gitme isteği oluşmaya başlar ve çocuk öğrenme ve eğitim faaliyetleri hakkında genel bir fikir edinir. Ancak, okul öncesi dönemdeki çocuğun okula geçişi ileride gerçekleşecek bir olaydır. Bu nedenle, okul öncesi çocuk gizli bir döneme girer. Eğitim süreci henüz başlamamış olsa da çocuk öğrenmeye hazırdır. Okula hazır olma ve okula gitme arasındaki uzaklık artıkça, çocuğun davranışlarında olumsuz belirtiler ortaya çıkabilir.

Kriz ortasında çocuk, oyun faaliyetlerine olan ilgisini kaybeder ve okula gitmek ister hale gelir. Bu dönemde çocuk kendini büyümüş hisseder ancak sosyal konumunun ve isteklerinin uyumsuzluğundan dolayı yük altındadır. Psikolojik rahatsızlık ve olumsuz davranışlar bu aşamayı karakterize eder. Çocuklar genellikle zor bir karaktere sahip oldukları izlenimini bırakırlar ve negatif semptomlar kendilerine, duygularına ve içsel nedenlerine dikkat çekme işlevi görür. Kriz ortası, okul eğitiminin başlangıcıyla ilişkilidir ve çocuk okula hazır hissedebilir, ancak okula başladıktan sonra sorunlar yaşamaya başlar. Bu dönem, çocuğun yeni bir yaş evresine geçişini simgeler. Bu sorunlar, öğretmen tarafından uyarılmak veya ödevini yapmamak gibi basit ya da ciddi olabilir. Birkaç başarısızlık sonrasında çocuk okula gitmeyi reddedebilir. Öğrenci, istekleri ile konumu arasında uyumsuzluk yaşar. Zamanla okula gitmemenin birçok nedeni birikebilir. Çocuk sıraya oturmakta zorlanabilir veya öğretmenin verdiği görevleri yapmak istemeyebilir. Bu durumda çocuk okula karşı motivasyonunu kaybedebilir. Ebeveynler genellikle evde ek bağımsız aktivitelerle durumu daha da karmaşık hale getirebilir. Çocuğun davranışlarında inatçılık, şımarıklık veya

kaprislik gibi olumsuz belirtiler artabilir. Bu dönemde, çocuğun yavaş yavaş alışacağı sürekli oyun ve eğitim faaliyetleriyle eğitim faaliyetine geçiş için ön koşullar hazırlanmaktadır.

Kriz sonu: Okul eğitimi başladığında, çocuk yeni sosyal durumunun farkına varır ve olumsuz kriz belirtileri kaybolur. Kendiyle olan ilişkilerinin değiştiğini fark eder ve artık büyümüş olduğunu hisseder. Görevleri ve ödevleri olduğunu anlar.

Bazı çocuklarda kriz, okula başladıkları anda başlar. Bu durumlarda kriz süreci farklı ilerler. Kriz dönemi, eğitim faaliyetlerinde yavaş yavaş ustalaşılmasıyla sona erer. Çocuk, yeteneklerinin okulun gereklilikleriyle ilişkisini fark eder ve motivasyon oluşur. İlk başarılar, çocuğun okulda kendini rahat hissetmesine yol açar.⁶¹¹

3.2.4.2. Kriz Döneminde Oluşan Yenilikler

K7 dönemindeki yenilikler şunlardır: iç eylem planı oluşturma, bütünleştirici düşüncenin gelişmesi, yansıtma yeteneğinin ortaya çıkması, motivasyonlar hiyerarşisinin oluşumu, güdüler hiyerarşisi, benlik kavramının gelişimi ve öz saygının artması.⁶¹² Çocuk 7 yaşına geldiğinde öğrenmeye hazır hale gelir. Vygotsky'nin araştırmalarına göre, bu dönemde çocuk dışavurumculuk, huysuzluk ve iddialı davranışlar sergiler. İnatçılık ve olumsuzluk da gelişebilir. Çocuklar bu dönemde dış yönlendirmeyi kaybeder ve kendi deneyimlerinin farkına varır. Bu deneyimlerin sadece kendisine ait olduğunu fark eder ve duyguların anlamını kavramaya başlar. Bu, deneyimin genelleştirilmesinden kaynaklanan özel bir yenilikten gelir ve çocuğun dünyaya karşı tutumunda değişiklikler yaşanmasına neden olur.⁶¹³

OD'nde ortaya çıkan yenilikler arasında, davranış ve bilişsel süreçlerde yeni bir keyfilik düzeyi bulunmaktadır. Bu dönemde çocuklar, öğrenme yeteneğini geliştirir ve eğitim faaliyetlerinin aktif bir parçası haline gelirler. Ayrıca, kavramsal düşünme becerileri de bu dönemde başlar ve bilimsel kavramların gelişimi için temel oluşturur. OD'ndeki çocuklar,

⁶¹¹ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

⁶¹² Mriya Voyçuk, “Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnih Periodah. İh Osobennosti”.

⁶¹³ “Krizis 6-7 Let”, Vozrastnaya Psikhologiya, (Erişim Tarihi 14.01.2024), [https://psyera.ru/4756/krizis-6-7-let.](https://psyera.ru/4756/krizis-6-7-let;); Vygotsky L. S., *Voprosy Detskoy Psihologii*, 224.

belirli işlemler düzeyinde düşünebilme yeteneği kazanır, iç eylem planları yapabilir, kişisel yansıma yapabilir ve özdenetim ve özsaygı geliştirebilirler.⁶¹⁴

Bazı kaynaklara göre OD’indeki yenilikler şu şekildedir: 1) Faaliyetlerin ve davranışların keyfi olarak düzenlenmesi ve yönlendirilmesi niteliksel olarak gelişir. 2) Çocuklar, analiz etme becerisi kazanır ve iç eylem planlarını yansıtabilirler. 3) Gerçekliğe karşı yeni bir bilişsel tutum geliştirirler. 4) Zihinsel eylemlerinin tersine çevrilebilirliğini ve koordinasyonunu oluştururlar. 5) Ayırık ve sürekli değerler için koruma kavramlarını öğrenirler. 6) Doğrudan algının etkisini aşabilir ve mantıksal düşüncüyü belirli durumlara uygulayabilirler.⁶¹⁵

Genç öğrencilerde, psikolojik boyutta önemli değişiklikler meydana gelir ve bu da çocuğun gelişimi için geniş bir fırsat yelpazesinin olduğunu gösterir. Bu dönemde çocuk, kendini tanımaya çalışan aktif bir özne olarak dünyayı ve kendini keşfetme potansiyeline sahiptir. Erken okul çağındaki çocuk aşağıdaki konulara duyarlıdır: 1) öğrenme hedeflerinin belirlenmesi, sürdürülebilir bilişsel ihtiyaçların ve ilgilerin geliştirilmesi; 2) “öğrenme becerileri” olarak adlandırılan üretken çalışma yöntemlerinin ve becerilerinin geliştirilmesi; 3) bireysel özelliklerin ve yeteneklerin ortaya çıkması; 4) öz denetim, öz düzenleme ve öz düzenleme becerilerinin geliştirilmesi; 5) benlik saygısının oluşması, başkalarını ve kendi ilişkilerini eleştirebilme yeteneğinin gelişmesi; 6) sosyal normların içselleştirilmesi; 7) ahlaki gelişim, ahlaki normların oluşması; 8) akranlarla iletişim becerilerinin gelişmesi, sağlam arkadaşlık bağlarının kurulması.⁶¹⁶ İlkokul yılı, bir çocuğun hayatında son derece önemli bir dönemdir. Bu yaşta bir çocuk, bilgiye olan ilgisini keşfetmezse, öğrenme becerilerini geliştirmemezse, arkadaşlık kurmayı öğrenmezse, yeteneklerine ve becerilerine güvenmezse ileride daha zor bir süreçle karşılaşabilir. Yenilikler, kişisel ve entelektüel gelişim için önemlidir. Bu süreç, sağlam bir özgüven ve mantık yoluyla düşüncelerin düzeltilmesini sağlar.

3.2.4.3. Öncül Aktivite Türleri

Birçok psikolog, ilkokul döneminde eğitim faaliyetini temel bir aktivite olarak kabul etmiştir. Ancak, bu faaliyet çocuğa hazır olarak sunulmaz ve okula başladıktan hemen sonra

⁶¹⁴ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 180.

⁶¹⁵ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

⁶¹⁶ “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”.

gelişmez. Eğitim faaliyeti, içerik ve yapı olarak karmaşıktır ve bu nedenle bir öğretmen rehberliğinde sistematik bir şekilde geliştirilmesi için zaman ve çaba gerektirir. Öğrenme faaliyetinin oluşumu ilkököl döneminde bağımsız bir görevdir. Elkonin, öğrenme faaliyetlerinin yapısında birbirine bağılı birkaç bileşen olduğunu belirtir: öğrenme görevi, öğrenme faaliyetleri, kontrol eylemleri, değerlendirme eylemi ve genellikle başka bir bileşen tarafından desteklenir (örneğin, öğretim motivasyonu).⁶¹⁷

Öğrenme faaliyeti, karmaşık ve çok katmanlı bir güdü sistemi tarafından desteklenir. M. V. Matyuhina, öğrenme için aşağıdaki güdülerin var olduğunu belirtir:⁶¹⁸

1. Eğitimsel ve bilişsel güdüler: Bu güdüler, eğitim faaliyetinin doğasında bulunur ve doğrudan öğrenme ürünüyle ilgilidir. Öğrenmenin içeriğiyle ilgili güdüler, yeni gerçekleri öğrenme, bilgi edinme, eylem yöntemlerini öğrenme ve olguların özüne nüfuz etme arzusunu içerir. Öğrenme süreciyle ilgili güdüler ise entelektüel faaliyet gösterme arzusu, düşünme ihtiyacı, sınıfta akıl yürütme, problem çözme, alıştırma yapma, kurallar türetme ve kendi kendine görevler icat etme gibi unsurları içerir.

2. Öğrenme faaliyetinin dolaylı ürünleriyle ilgili güdüler: Bu güdüler, eğitim faaliyetinin kendisi dışında kalan unsurlarla ilgilidir. Sosyal güdüler, öğrencinin yeni bir sosyal konum arzusuyla ilgilidir ve öğretmene, sınıfa vb. karşı görev ve sorumluluk güdülerini içerir. Kişisel güdüler, refah güdüler (onaylanma arzusu, iyi bir not alma) ve prestij güdüler (ilk öğrenciler arasında olma, en iyi olma) gibi unsurları içerir. Ayrıca, olumsuz güdüler de bulunur, bu güdüler kötü olaylardan kaçma arzusunu içerir.⁶¹⁹

Vygotsky'e göre, bu dönemin sonu, çocuğun bilimsel sözün yardımıyla yetişkinin rehberliğine itaat ettiği OD'nin başlangıcına işaret eder. K7 döneminde, öğretmenin rehberliğine bağılı olan yürütme aktivitesi oluşur. Bu tür aktivitelerde ustalaşmak çocuğu yeni bir seviyeye taşır ve bu aktiviteler *yönetici eğitim faaliyeti* denir.⁶²⁰

İlkököl çocukları, başarılı bir performans sergilediklerinde en iyi dikkat göstergelerine sahiptir. Bazı araştırmacılar, bireysel konularda bilginin özümsemesinde "dikkatin" çeşitli

⁶¹⁷ Elkonin D. B, *İzbraniye Psihologičeskiye*, 220-58.

⁶¹⁸ Bolotova A. K. ve Molčanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 233.

⁶¹⁹ Matyukhina M. V, *Motivatsiya Učeniya Mladşih Şkolnikov*. (Moskova: Pedagogika, 1984); Bolotova A. K. ve Molčanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 233.

⁶²⁰ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 452-79.; Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 224-33.

özelliklerinin önemli bir rol oynadığını iddia etmektedir. Matematikte ustalık, dikkat miktarıyla ilişkilidir; dilin özümsemesi, dikkat dağılımının doğruluğuyla ilişkilidir; okuma öğrenimi ise dikkatin istikrarıyla ilgilidir.⁶²¹ İlkokul öğrencilerinin çeşitli derslerdeki performansını bir dereceye kadar artırmak için, dikkatin belirli yönlerini geliştirmek mümkündür.

Muhina da, ilkokul çocuklarında hala istemsiz dikkatin hakim olduğunu kabul eder ve şöyle der: “Çocuklar için sıkıcı ve ilgi çekici olmayan veya kendileri için ilginç olan ancak büyük zihinsel çaba gerektiren faaliyetlere odaklanmak zordur.”⁶²² Bu nedenle, ilkokul döneminde benlik saygısının gelişiminde öncül aktivite, eğitim faaliyetinin kendisidir. Özellikle çocuğu kendi değişimlerini izlemeye, başarılarını veya başarısızlıklarını değerlendirmeye ve fırsatları, yani kişisel yansımayı değerlendirmeye zorlayan pedagojik değerlendirmeler önemlidir. Mukhina’nın yaptığı değerlendirmenin sonucunda şu ifadeler kaydedilmiştir: “Yapamıyordum-yaptım”, “Bilmiyordum- öğrendim”, “Çaba gösterdim- başardım”.⁶²³ Çocuğun ilkokula başlamasıyla birlikte algı, dikkat, duygu ve ilgi gelişimleri de son derece önemlidir.

3.2.4.4. İtici Güçlerin Fonksiyonu

Kriz anında izin verilen çelişki, bireyin arzularını kurallara tabi kılma becerisidir. Bu beceri, aşağılık kompleksinin aksine çalışkanlık kazanılmasına katkıda bulunur. Eğer bireye başarıyla geçmesine izin verilirse, yetkinlik doğar.⁶²⁴

Vygotsky’e göre, bu dönemde çocuğun arzuları ile kurallara tabi olma arasında çelişkiler bulunmaktadır. Aynı şekilde, çocuğun aşağılık kompleksi ile sıkı çalışma arzusu arasında da çelişkiler vardır. Zihinsel gelişimin gerçek içeriği, iç çelişkilerin mücadelesiyle ortaya çıkar. Zihin, eskimiş biçimlerle yeni ortaya çıkanlar arasında veya yeni ihtiyaçlarla artık çocuğa uymayan eski ihtiyaçları tatmin etme yolları arasında mücadeleler yaşar. Bu iç çelişkiler, zihinsel gelişimin itici güçleri olmaktadır.⁶²⁵

⁶²¹ Maryutina T. M, Meshkova T. A, ve Gavrish N. V, “O Svyazi Svoystv Vnimaniya i Uspeyemosti u Uçashsya Vtoryh Klassov”, *Voprosy Psihologii*, sy 3 (1988): 36-43.

⁶²² Muhina V. S., *Vozrastnaya Psihologiya, Fenomenologiya Razvitiya*, 341.

⁶²³ Muhina V. S., *Vozrastnaya Psihologiya, Fenomenologiya Razvitiya*, 352.

⁶²⁴ Mriya Voyçuk, “Vozrastnye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizise i Stabilnıy Periodah. İh Osobennosti”.

⁶²⁵ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 179-82.

Bu çelişkiler her yaşta farklılık gösterir ve aynı zamanda tek bir temel çelişki çerçevesinde ilerler: çocuğun yetişkin olma, onunla ortak bir hayat yaşama, toplumda belirli bir yere sahip olma, bağımsızlık gösterme ihtiyacı.

3.2.4.5 Gelişimin Sosyal Yönü

K7, çocuğun gelişimine yeterli önem verilmemesi sonucunda nevroz riski oluşturabilir.⁶²⁶ Kriz durumu, genellikle 7 yaşında başlayan ancak 6 veya 8 yaşlarında da ortaya çıkabilen bir durumdur. Bu dönemde çocuğun sosyal yönü, okul çağındaki çocuğun durumuyla birlikte değerlendirilir ve yetişkinler tarafından önemli bir şekilde ele alınır. Bu süreçte çocuğun içsel durumu temelde değişir ve öz farkındalığı gelişir. Bojovich'e göre, bu dönemde çocuğun “sosyal benliği” ortaya çıkar. Öz farkındalığın değişmesi, değerlerin yeniden değerlendirilmesine yol açar. Deneyimler, duygusal komplekslerde istikrarlı değişikliklere neden olur. Bu da Vygotsky'nin “deneyimlerin genelleştirilmesi” olarak adlandırdığı bir süreci ortaya çıkarır. Çocuğun sürekli olarak deneyimlediği başarısızlıklar veya başarılar zinciri, deneyimlerin genelleştirilmesi kompleksine yol açar. Bu kompleks, çocuğun yetersizlik, aşağılanma, gurur veya öz-değer eksikliği, yeterlilik veya ayrıcalık gibi duygularla başa çıkmasını sağlar. Deneyimlerin genelleştirilmesi sayesinde duyguların mantığı ortaya çıkar. Deneyimler yeni anlamlar kazanır, ilişkiler kurulur ve çocuk deneyimlerle başa çıkmayı öğrenir.⁶²⁷

Vygotsky'e göre, bu durum, çocuğun iç dünyasının şekillenmesine neden olur. Çocuğun davranışlarındaki değişiklik, iç ve dış yaşamı arasındaki farklılaşmanın bir göstergesidir. Eylemlerin anlamsal gösterge temeli, yani bir şey yapma isteğiyle ortaya çıkan eylemler arasındaki bağlantı ortaya çıkar. Bu, gelecekteki eylemler ve sonuçlarının yeterli bir şekilde değerlendirilmesini sağlayan bir zihinsel süreçtir. Öz-aktivitenin anlamsal endeksi, iç yaşamın önemli bir kısmının yerini alır ve aynı zamanda çocuğun davranışının dürtüsellliğini ve aciliyetini azaltır. Bu mekanizma sayesinde çocukların spontanlığı kaybolur; çocuk harekete geçmeden önce düşünmeye, duygularını ve tereddütlerini gizlemeye başlar ve iç deneyimlerini (kötü ya da hasta hissetme) gizlemeyi veya açığa vurmamayı öğrenir. Çocukların dış ve iç yaşamlarının farklılaşmasının belirtileri genellikle ilkelik, huysuzluk, yapay sinirlilik gibi davranışlardır ve tamamen kriz dönemine aittir. Kapris eğilimi, duygusal

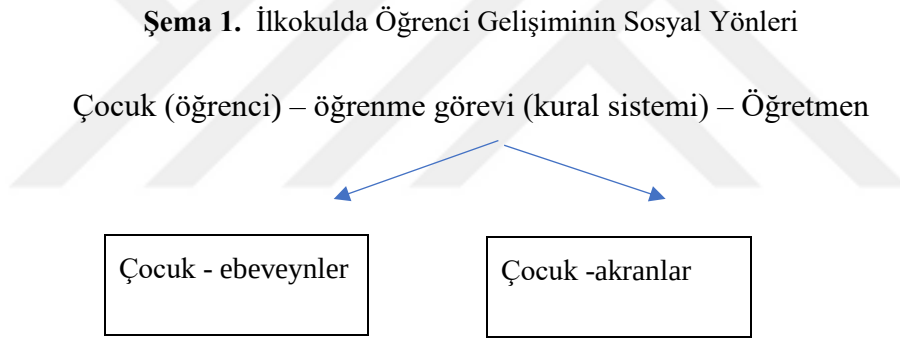
⁶²⁶ Kagermezova L. TS., “Krizis 6-7 Let”.; Kagermezova L. TS., *Vozrastnaya Psikhologiya*.

⁶²⁷ Vygotsky L. S., *Voprosy Detskoy Psihologii*.; Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:376-85.

tepkiler ve çatışmalar gibi bu dışsal özellikler, çocuk krizden çıkıp yeni bir döneme girdiğinde kaybolmaya başlar.⁶²⁸

İlkokul dönemi (7 ila 11 yaş arası), sosyal gelişimdeki değişikliklerle karakterizedir. Bu dönemde çocuk, okula başlamasıyla birlikte toplumda yeni bir pozisyon alır ve öğrenci olur. Artık ebeveynlerinden bağımsız olarak sosyal açıdan önemli görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Ayrıca bu dönemde “çocuk-yetişkin” ilişkisi değişir ve “çocuk-akranlar” ve “çocuk-ebeveynler” sistemlerinden daha baskın hale gelen “çocuk-öğretmen” ilişkisi ön plana çıkar.⁶²⁹ Öğretmen, zorunlu kültürel gerekliliklerin taşıyıcısıdır ve aynı zamanda bir otoritedir. Öğretmen, bu gerekliliklerin uygulanmasını izleme ve değerlendirme yeteneğine sahip sosyal açıdan önemli bir “yabancı yetişkin”dir. Öğretmenle olan ilişkilerde eğitim görevi, sosyal açıdan önemli ve bağlayıcı kurallar ve normlar aracılık eder.

İlkokul çağındaki öğrencinin sosyal gelişimi aşağıdaki diyagramdaki gibi olur.



Kaynak: Bolotova A. K. Ve Molçanova O. N. (2018, s. 230)

İlkokula başlamak, çocuğun sosyal gelişimi açısından ani bir değişim ve yeni yaşam koşullarına uyum sağlama dönemidir. Çocuğun başarısı, öğrenme sürecine psikolojik olarak hazır olmasına, aile durumuna ve öğretmen-çocuk ilişkisine bağlıdır. Yeni bir öğrenme durumuna uyum sağlama süreci genellikle iki ay sürer. Bu süreçte çocuğu duygusal ve organizasyonel olarak destekleyen, eğitim faaliyetlerini yerine getirmesine yardımcı olan ve bunları kaçınılmaz ve gerekli olarak kabul eden aile önemlidir. Aile koşullarında çocuğun sosyal statüsündeki değişikliklere duyarlı bir şekilde davranılmasıyla çocuk, aile

⁶²⁸ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 452-79.; “Krizisy Vozrastnogo Razvitiya”.

⁶²⁹ Obuhova L. F., *Vozrastnaya Psihologiya*, 320-36; Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:386-400.

ilişkilerinde yeni bir yer bulur ve öğrenci olarak sorumluluk alır.⁶³⁰ Ancak ilkokulda öğretmen, özellikle eğitim yılının başında en önemli ve otoriter figür haline gelir.

İlkokulda çocuğun sosyal gelişimi, öğrenme özellikleri, öğretmenler ve sınıf arkadaşlarıyla ilişkileri tarafından belirlenir.⁶³¹ İlkokul öğrencisinin temel aktivitesi öğrenme faaliyetidir.⁶³² Okuldaki resmi ilişkilerin tarzı, not sistemi ve günlük rutin, çocuğun entelektüel gelişimini, özsaygı, öz disiplin ve öz kontrol gelişimini etkiler.⁶³³ Karabanova'ya göre, ilkokul öğrencisinin sosyal gelişimi, keyfi davranışlar, iç eylem planlaması, yansıtma/refleksler, eylem yöntemleri ve sonuçlarında öz raporlama gibi yeniliklerle karakterizedir.⁶³⁴

3.2.4.6. Bilişsel Becerileri

K7 dönemiyle birlikte başlayan sistematik eğitim, Vygotsky'nin *bilincin sistemik yapısı* ile ilgili hipotezine göre, çocuğun zihinsel gelişiminde düşünmenin merkeze taşındığını ve diğer zihinsel süreçlerin sisteminde belirleyici hale geldiğini söyler. İlkokul çağında, eğitim etkisiyle birlikte, görsel-figüratif düşünceden sözel-mantıklı düşünceye geçiş yaşanır. Çocuk artık basit çıkarımlar yapabilir, görsel algıya o kadar bağımlı olmaz ve günlük kavramların yanı sıra genelleme, farkındalık, keyfilik ve sistematiklik gibi bilimsel kavramları oluşturmaya başlar.⁶³⁵ İlkokul öğrencisi belirli bir kavramın temel özelliklerini öğrenebilir, ancak belirli nesnelere yönlendirirken dış görünümlere güvenir.

J. Piaget'in çalışmalara bakıldığında, ilkokul çocuklarının düşüncesi somut işlemler aşamasındadır. Bu aşamada, çocuklar mantıksal-aritmetik işlemler yapabilir, sınıf kavramını anlayabilir, ilişkiler kurabilir ve sayılarla çalışabilir. Ayrıca, hiyerarşik sınıflandırma, serileştirme ve geçişli akıl yürütme yetenekleri gelişir. Somut operasyonel düşünme, kademeli merkezîyetçilik (bir nesneyi birden fazla boyutuyla düşünebilme ve farklı bakış açılarını koordine edebilme yeteneği) ile karakterizedir. Ayrıca, bir nesnenin durumundaki değişiklikleri zihinsel olarak takip edebilme ve tersine çevrilebilirlik (düşüncenin yönünü değiştirme ve orijinal duruma geri dönebilme) yetenekleri de bu aşamada ortaya çıkar.⁶³⁶

⁶³⁰ Muhina V. S., *Vozrastnaya Psihologiya*, 252.

⁶³¹ Palagina N. N., *Psikhologiya Razvitiya i Vozrastnaya Psikhologiya*. (Moskova: Moskovsky Psikhologo-Sotsialny İnstitut, 2005), 192.

⁶³² Karabanova O. A., *Vozrastnaya Psikhologiya*, 210.

⁶³³ Palagina N. N., *Psikhologiya Razvitiya*, 194.

⁶³⁴ Karabanova O. A., *Vozrastnaya Psikhologiya*, 211-13.

⁶³⁵ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*. 4:376-85.

⁶³⁶ Berk L. E., *Razvitiye Rebyonka*. 398-404, 454-482, 638-648, 704-715, 775-805

Elkonin'e göre ise, düşünce gelişiminin etkisiyle, diğer zihinsel süreçlerin yeniden yapılandırıldığı ve hafızanın düşünceye, algının düşünmeye dönüştüğü görülür. Zihinsel süreçler entelektüelleşir, gerçekleşir ve daha keyfi bir hal alır.⁶³⁷ Durumsal konuşma yerini anlamlı bağlamsal konuşmaya bırakırken, kelime dağarcığının genişlemesi, kelimelerin anlamının daha iyi anlaşılması, muğlaklığın çözülmesi, karmaşık gramer yapılarının geliştirilmesi gibi süreçler yaşanır. Bu gelişim, yetişkinlerin rehberliği altında okuldaki eğitimle desteklenir. Ananyev'e göre, ilkokul çağındaki çocukların algısal gelişimi, aktivite ve konuşmanın birleşerek temel oluşturduğu şekilde ifade edilir.⁶³⁸ Algı, sentezleyici, amaçlı ve keyfi bir gözlem faaliyetine dönüşür. Yetişkinlerin rehberliğiyle çocuk, nesnelerin ve olayların algılanan özelliklerini sistematik bir şekilde analiz edebilir hale gelir. İlkokul döneminde dikkatin temel özelliklerinde önemli bir gelişme yaşanır: hacim artar, istikrar artar ve seçim yapma, değiştirme ve dağıtma gibi beceriler gelişir.

3.2.4.7. Dönem Sonunda Dış Yönlendirme

Vygotsky, ilkokul döneminde konuşmanın (konuşma, sözlü düşünme) özel önemini sürekli olarak vurgulamıştır. Bu yüzden, bir *kavramın* gelişimi, öğretmenin kavramı sözlü olarak açıklamasıyla başlar.⁶³⁹ Bu durumda, “kelime”⁶⁴⁰ kavram oluşturma aracı olarak hareket eder. Bu kavramın daha derinlemesine incelenmesi, öğretmen ve öğrenciler tarafından ona atanan kelime ve içeren cümleler aracılığıyla gerçekleştirilir. Öğretmen ayrıca kelime aracılığıyla öğrencilere eğitsel etkiler uygular. Vygotsky, OD’de çocukları incelerken, bu dönemde hedef fikrinin hakim olduğunu ve bu dönemin tamamının pratik hedef dönemi olarak belirlendiğini belirtmiştir.⁶⁴¹ Hedef, genç öğrenci için öğretmen tarafından söz aracılığıyla belirlenir.

Başka bir yerde Vygotsky, çeşitli konuşma türlerini ayırt etmiştir. Bu nedenle, OD’nin “içsel konuşmanın oluşum çağı” olduğunu belirttiğinde,⁶⁴² (örneğin, okul öncesi çocuklar tarafından zaten içselleştirilmiş olan) benmerkezci konuşmaya atıfta bulunmamaktadır.⁶⁴³

⁶³⁷ Elkonin D. B., *İzbraniye Psihologičeskiye*, 225.

⁶³⁸ Ananyev B. G., *O Problema Sovremennogo Ćelovekoznaniya*. (Moskva: Nauka, 1977), 130-31.

⁶³⁹ Vygotsky L. S., *Problema Obşey Psihologii*, 2:260.

⁶⁴⁰ Bir kavramın tanımı her zaman bir cümledir (bir dizi kelime), ancak bir “kelime” bir cümle veya hatta bir dizi cümle anlamına gelebilir.

⁶⁴¹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:129.

⁶⁴² Vygotsky L. S., *Problema Razviti Psihiki*, 3:193.

⁶⁴³ “Okul öncesi çocuklar” yaklaşık 6 yaşında içsel konuşma yeteneğini geliştirirler.

Bu yüzden OD’de farklı bir iç konuşma türü oluştuğunu (başka bir dış konuşma türünü içselleştirerek) diyebiliriz.

Vygotsky'e göre, EÇD’inde yaşa bağlı konuşma türleri arasında ayırım yapma ihtiyacı, konuşma gelişiminin başlangıcında merkezi çizgilerine atıfta bulunulması gerektiğini göstermektedir. Ancak aynı zamanda “OD’nde devam eden konuşma gelişimi ikincil bir gelişim çizgisi olarak düşünülmesi gerektiği de kanıtlanmaktadır.”⁶⁴⁴ Eğer "erken yaşta" gündelik konuşmayı bir yönlendirme aracı olarak düşünüyorsak, kelimenin sürekli gelişiminden bahsetmek doğrudur. Ancak bu konuşma türü daha sonraki dönemlerde de gelişmeye devam eder, fakat tek düzeyli bir gelişim olarak. OD için karakteristik yönlendirme aracı, EÇD’deki çocuğun nesnel faaliyetini yönlendirmeye hizmet eden günlük konuşmanın “sözcüğü” değil, öğretmen tarafından eğitim faaliyetini yönlendirmek için kullanılan farklı bir konuşma türünün “sözcüğüdür.”⁶⁴⁵ Bu konuşma türü sadece psikolojik olarak değil, aynı zamanda dilbilgisel olarak da (özellikle kullanılan kelime dağarcığı) farklılık gösterir. Bu anlamda özel bir konuşma türünden bahsedebiliriz: “eğitici konuşma”. Çocuklara kurallar ve ahlaki davranışlar bu tür bir kelime dağarcığı ile anlatılmalıdır.

OD’nde, çocuğun davranışlarının yetişkinler tarafından dışsal olarak yönlendirildiği yol “sözdür”, ancak bu söz günlük konuşma değil, *öğretici ve eğitici bir sözdür*. Başka bir deyişle, “bilimsel kelime”dir. Aynı zamanda, bir cümle olarak kabul edilebilecek bir kelime grubu olan tek bir karmaşık “kelime”dir. Tüm bu “kelimeler”, okul dönemine özgü bir tür yönlendirme aracıdır. Yönlendirme şeması, “ilk yıllarda” olduğu gibi, “insan-kelime-insan”dır, ancak yönlendirme aracı artık günlük konuşma değil, “bilimsel kelime”dir.

Bu dönemde öğrenci, “bilimsel kelime” kullanarak yönlendirme becerisini öğrenir. Temel aktivite türü, öğretme faaliyeti olan yönlendirme faaliyeti ve bilimsel terimlerle kendini ve başkalarını yönlendirme becerisini içeren öğrenme faaliyetidir..⁶⁴⁶

3.2.5. “13 Yaş” Veya “Ergenlik Öncesi” Kriz Dönemi

“Ergenlik” olarak adlandırılan bir dönem, çocuğun vücudunun yeniden yapılandırılmasıyla ilişkilidir. Büyüme ve cinsellik hormonlarının etkinleşmesi ve karmaşık etkileşimi, yoğun

⁶⁴⁴ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:257.

⁶⁴⁵ Genel olarak, okul çocuklarının davranışları için kurallar oluşturmak da dahil olmak üzere, bu dönemdeki yönlendirme için.

⁶⁴⁶ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 233-58.

fiziksel ve fizyolojik gelişime yol açar. İkincil cinsel özellikler belirginleşir. Ergenlik yılları bazen “uzun süreli kriz” olarak adlandırılır. Hızlı gelişimle birlikte kalbin, akciğerlerin ve beynin kan akışında zorluklar ortaya çıkar. Duygusal dengesizlik, ergenlik sürecine eşlik eden cinsel uyarılmayı artırır. Cinsel kimlik yeni ve daha yüksek bir seviyeye ulaşır. Davranış ve kişilik özelliklerinin yapısında erkeklik ve kadınlık kalıplarına yönelim ortaya çıkar. Ergenlik döneminde vücudun hızlı büyümesi ve yeniden yapılanması nedeniyle dış görünüşe olan ilgi ani bir artış gösterir. Fiziksel “benlik” yeni bir imaj kazanır. Ergenliğin hızı, fiziksel “benlik” imajını ve genel olarak öz farkındalığı etkiler. Geç olgunlaşan çocuklar dezavantajlı olabilirken, hızlanma kişisel gelişim için fırsatlar sunar. Yetişkinlik duygusu gelişir - kendini yetişkin bir birey olarak görme isteği erken ergenliğin temel yeniliği olarak kabul edilir. Henüz bir yetişkin olmamasına rağmen, kendini yetişkin gibi gösterme arzusu artar. Yeni haklar talep eder, ebeveyn kontrolünden kendi hayatında çıkan konuları korur ve çoğu zaman onlarla çatışır. Özgürlük arzusuyla birlikte, ergenlikte akranlarla zaman geçirme eğilimi artar. Bu dönemin öncül aktivitesi yakın-kişisel ilişkilerdir. Genç arkadaşlıklar ve resmi olmayan gruplar ortaya çıkar. Ayrıca parlak, ancak genellikle kısa ömürlü ve birbirini izleyen hobiler de bulunur.⁶⁴⁷

Vygotsky'nin ve ardından Elkonin'in yaş dönemlendirmelerine göre, ilkokuldan ergenliğe geçişte “13 yaş krizi” olarak adlandırılan bir dönem vardır.⁶⁴⁸ K. N. Polivanova'ya göre ise bu dönem *ön ergenlik* olarak adlandırılır.⁶⁴⁹ ED'nin yaşa bağlı krizlerini tek bir mantıkla açıklamak zor ve kültürel-tarihsel teorisi içinde bile tam bir anlaşma bulunmamaktadır.

Vygotsky'nin “Gençliğin Pedolojisi” adlı eserine göre ergenlik, olumsuz eğilim aşaması ve olumlu ilgi aşaması olmak üzere iki aşamaya ayrılır. İlk aşama, yaklaşık iki yıl süren dürtüler aşamasıdır ve mevcut sistemin zayıflaması ve çökmesi ile karakterizedir. İkinci aşama ise olgunlaşma süreçleri ve ergenliğin başlangıcını işaret eden organik dürtülerin ortaya çıkmasıyla ilişkilidir.⁶⁵⁰

Vygotsky, Zakharov'un (1922-1945) çalışmalarına atıfta bulunarak, ED'nde görülen üç farklı kaygı biçimine dikkat çeker. *İlk biçim*, çocuğun hayatının her alanında belirgin ve

⁶⁴⁷ Mriya Voyçuk, “Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnıh Periodah. İh Osobennosti”.

⁶⁴⁸ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 190; Elkonin D. B, *İzbrannye Psikhologicheskiye*, 220.

⁶⁴⁹ Polivanova K. N, *Psikhologiya Krizisov*, 126.

⁶⁵⁰ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:6-40.

kalıcı bir olumsuzlukla karakterizedir. Bu durum hem okulda hem de evde kendini gösterir ve çocuğun eski ilgi alanları ve çıkarları keskin bir şekilde geri plana atılırken, yeni yönler ortaya çıkar. Örneğin, cinsel yaşamla ilgili her şey gibi. *İkinci biçim* ise daha hafif bir inkar özelliği taşır. Ergenin olumsuz tutumu sadece belirli yaşam durumlarında ortaya çıkar ve genellikle çevrenin olumsuz etkilerine bir tepkidir. Bu tutum istikrarsız ve kısa ömürlüdür. Bu çocukların özelliği, okul ve aile gibi farklı sosyal durumlarda farklı davranmalarındır. *Üçüncü biçimde* ise olumsuz fenomenler tespit edilemez. Eğitim performansında düşüş, arkadaşlıklarda kopma, takımdan ayrılma, öğretmenlere ve ebeveynlere karşı tutumlarda değişiklik yoktur. Ancak aynı zamanda, karşı cinse ve farklı kitaplara ilgi gibi yeni ilgi alanları ortaya çıkar.⁶⁵¹

Vygotsky, ED'nin aynı zamanda bireyin sosyal olgunlaşma dönemi olduğunu vurgular. Yeni eğilimlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, tüm ilgi sisteminin yeniden yapılandırılması biyolojik temellere dayanır ve diğer eğilimler de olgunlaşan kişilik ve ergenin dünya görüşü tarafından yeniden şekillendirilir.⁶⁵² Bu dönemin bir diğer özelliği de heterojenliktir: gelişim süreci karmaşık bir oluşum ve ince bir yapı ile karakterize edilir, bu nedenle ölçülemeyecek kadar karmaşıktır.⁶⁵³ Vygotsky, dürtülerin çıkarlara dönüşümü ve kültürel olarak şekillenmesi sürecinde heterojenliğin kritik aşamasını hesaba kattığı için, olumsuz aşama sorununu doğru bir şekilde açıklar.⁶⁵⁴

Vygotsky'nin "Yaş Sorunu"⁶⁵⁵ adlı çalışmasında, ED'ni genel olarak sabit bir yaş dönemi olarak tanımlar ve öncesindeki "13 yaş krizi" dönemine vurgu yapar, ancak detaylandırmaz. Bolotova ve Molchanova'ya göre, Vygotsky'nin tanımladığı ED'nin olumsuz aşaması, aslında "13 yaş krizi"nin içeriğini oluşturur.⁶⁵⁶

L. I. Bojovich, ergenlik krizini farklı bir perspektiften ele alarak, ED'nin neredeyse tamamının kritik olduğuna inanmaktadır. Ergenlik krizinin diğer yaşlardaki krizlerden farklı olduğunu düşünmektedir çünkü ergenlerin hızlı fiziksel ve zihinsel gelişimleri nedeniyle bu dönemde karşılanamayan birçok ihtiyacı vardır. Bu durum, ED'nde ihtiyaçların daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına ve gençlerin fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimlerinde

⁶⁵¹ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:6-40.

⁶⁵² Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:33.

⁶⁵³ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:33.

⁶⁵⁴ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:34.

⁶⁵⁵ "Yaş Sorunu" kitabının Rusçası "Problema Vozrasta" olarak geçer.

⁶⁵⁶ Bolotova A. K. ve Molchanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 264.

senkronizasyon eksikliğine neden olmasına yol açar, bu da bu dönemi daha zorlu hale getirir.⁶⁵⁷

Vygotsky'nin yaş analizi ve Elkonin'in dönemselleştirme analizine dayanarak, ergenlik krizinin ilkokuldan ergenliğe geçiş sırasında ortaya çıktığını varsaymalıyız. Birçok psikolog, krizin belirtilerini aşağıdaki gibi tanımlamıştır (örneğin: Polivanova, 1979; Shipovalenko, 2004): Akranlar arasındaki ilişkilerde mesafe artışı, çocuğun yetişkin gibi davranma isteği, kasıtlı olarak bağımsızlık arayışı, yeni haklar konusunda ısrar etme, genel olarak öğrenme motivasyonunda azalma ve "okuldan kaçma" olarak bilinen eğitimsel ve bilişsel gerileme, okula karşı negatif bir tutum, eğitim görevlerini yerine getirmekte isteksizlik, eğitim faaliyetleriyle ilişkili davranışların kötüleşmesi - çalışkanlık, vicdanlılık, sorumluluk, öğretmenlerle çatışma, aile ortamında protesto davranışlarının ortaya çıkması. Bu kriz belirtileri, ergenliğe geçiş sırasında çocukta meydana gelen içsel, derin değişikliklerin dışsal bir yansımasıdır. Polivanova'ya göre, ergenlik öncesi krizin (yani Vygotsky'nin deyiimiyle 13 yaş krizi) ana psikolojik içeriği refleksif "kendine dönüş"tür. Eğitim faaliyetlerinde, kişinin yetenek ve becerilerine yönelik refleksif bir tutum öz-bilinç alanına aktarılır ve "artık çocuk değilim" algısına yol açar. Aynı zamanda, çocuğun yetişkinlik imajı, yaş krizinin doğasını yansıtan ardışık aşamalardan geçer: Yetişkinlik imajını keşfetmekle başlayarak, kendi yetişkinlik sınırlarını belirleyerek bağımsızlık ve sorumluluk seviyesini belirler ve arzu edilen yetişkinlik tutumunu ortaya çıkarır.⁶⁵⁸

3.2.5.1. Krizin Ortaya Çıkış Nedenleri

Krizin ortaya çıkış nedenleri, daha geniş bir dünyaya erişim ve aile veya küçük topluluklarda benimsenen değerlerin yeniden değerlendirilmesiyle ilişkilidir. Bu durum, bireyin kendisiyle ve toplumla olan ilişkisini şekillendirir. Ashında, yakından bakıldığında, tüm krizlerin bir benlik arayışından kaynaklandığı görülür, hatta çocuklarda bile. Bu "benlik arayışı", "ben kimim", "nereden geldim", "bu dünyada ne ifade ediyorum", "benim değerim nedir" gibi sorulara cevap arayışıdır. Hatta bu benlik arayışı bazen dini krizlere bile dönüşebilir.

Bu dönemde yaşanan krizin özellikleri arasında, çocuğun üstün yetenekli olduğu alanlarda bile üretkenlik ve öğrenme yeteneğinde azalma yaşanması bulunmaktadır. Negatiflik ve olumsuzluk artar. Çocuk, çevresinden uzaklaşmış gibi davranır, hırçınlaşır, kavgalara ve

⁶⁵⁷ Bojović L. İ, *İzbraniye Trudy*, 229.

⁶⁵⁸ Polivanova K. N, *Psikhologiya Krizisov*, 129-30.

disiplin ihlallerine meyilli hale gelir. Aynı zamanda içsel kaygı, hoşnutsuzluk, yalnızlık ve kendini soyutlama isteği yaşar.

3.2.5.2. Dönemde Kazanılan Yenilikleri

Bu yaşı en önemli psikolojik özelliği, ergenliğin başlangıcını işaret eden yetişkinlik duygusudur ve genellikle 11-12 yaşlarında ortaya çıkar. Bu dönemde gençler kendilerini başkalarıyla karşılaştırarak ve tanımlayarak yeni bir bilinç seviyesine ulaşırlar. Bu nedenle, arkadaşlar, öğretmenler ve yetişkinler tarafından tanınma ve kabul edilme bu dönemde çok önemlidir.

Bu dönemde birçok yenilik bulunmaktadır. Bu yenilikler şunlardır:

- 1) Bireylerin kendi kaderlerini belirleme ihtiyacı, hem kişisel hem de mesleki olarak.
- 2) Mesleki ilgilerin ve mesleklere olan ilginin artması.
- 3) Değer yönelimlerinin çocuğun dünya görüşünü ve kişilik yönünü belirlemesine olan ilgi (kişisel, sosyal, kolektif, iş).
- 4) İhtiyaçların bilinçli ve isteğe bağlı olarak ortaya çıkması.
- 5) Kendi kendini eğitime ve geliştirme yeteneği.
- 6) Karar verme konusunda bağımsızlık.
- 7) Gençlerde ahlaki karaktere (gençlik maksimalizmi) olan taleplerin artması, kızlarda ahlaki niteliklere, erkeklerde ise dış görünüme olan taleplerin artması.
- 8) İlk aşk deneyimi.
- 9) Yaşam beklentilerinin farkında olma.⁶⁵⁹

Bazı kaynaklara göre, aktarılan yenilikler şunlardır: çocuğun davranışlarını keyfi olarak yönetme ve yönlendirme yeteneği, olgunluk duygusu ve düşünme.⁶⁶⁰

⁶⁵⁹ “Neravnomernost Psihičeskogo Razvitiya”.

⁶⁶⁰ Mriya Voyçuk, “Vozrastnye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnıh Periodah. İh Osobennosti”.

Ergenlik döneminde, çocuğun kendini bir yetişkin gibi hissetmeye başlaması ve çevresi tarafından da bir yetişkin olarak kabul edilmek istemesi önemli bir değişikliği temsil eder. Elkonin'e göre, ergenlikte nesnel yetişkinlik ve öznel yetişkinlik arasında ayırım yapmak gerekir. Nesnel yetişkinlik, çocuğun toplumda yetişkin olarak kabul edilebilecek düzeyde olması anlamına gelirken, öznel yetişkinlik ise ergenin kendisine bir yetişkin gibi davranılmasını istemesiyle ilişkilidir. Bu dönemde ergen, çocuklardan ayrıldığını hisseder ancak tam anlamıyla bir yetişkinlik duygusuna sahip değildir. Elkonin'e göre yetişkinlik duygusunun belirtileri arasında şunlar yer alır:

- Saygı ve güven ihtiyacı, bağımsızlığın kabul edilmesi.
- Hayatının belirli alanlarını yetişkinlerin müdahalesinden koruma isteği.
- Yetişkinlerle veya yaşlılarıyla anlaşmazlıklara rağmen kendi davranışlarını belirleme.⁶⁶¹

ED'inde, akranlarla iletişimde temel bir yenilik olan "öz farkındalık" veya diğer adıyla "içe dönük sosyal farkındalık" ortaya çıkar. Vygotsky'ye göre bu, "öz farkındalık" olarak adlandırılır. Farkındalık, ortak veya paylaşılan bilgi anlamına gelir ve ilişkiler sisteminde bulunan bilgiyi ifade eder. Öz farkındalık ise düşüncenin iç düzlemine aktarılan kamusal bilgidir. Kişinin kendi davranışlarını kontrol etme ve ahlaki standartlara göre tasarlama yeteneği ise kişiliği oluşturur.⁶⁶²

Elkonin'e göre, ED'nin tüm yenilikleri, gençlerin karşı cinse karşı tutumlarına yansır: ilişkilerine bakarak kişiliğinde oluşan ahlaki standartlar sistemini görebiliriz. Bojovich ayrıca, ergenlik döneminin başlangıcında genel zihinsel gelişimde yeni ve daha geniş ilgi alanlarının, kişisel hobilerin ve daha bağımsız ve "yetişkin" bir konuma sahip olma arzusunun ortaya çıktığını belirtmektedir. Ancak geçiş döneminde böyle bir konuma sahip olmak için hiçbir fırsat (hem içeriden hem de dışarıdan) bulunmamaktadır.⁶⁶³

Bozovich, yaşam koşullarının ortaya çıkan ihtiyaçlarla uyumsuzluğunun her yaş krizinin karakteristik bir özelliği olduğuna inanıyordu. ED ise, geleceğe yönelik olsa da ne kadar belirsiz olursa olsun, tamamen geleceğe odaklanmıştır. Bozovich, ED'ni tanımlarken, çocuğun eski tutumlarının yıkılıp yeniden kurulduğu, öz farkındalık ve öz belirleme

⁶⁶¹ Elkonin D. B, *İzbraniye Psihologičeskiye*, 225-28.

⁶⁶² Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:237-39.

⁶⁶³ Elkonin D. B, *İzbraniye Psihologičeskiye*, 226.

süreçlerinin geliştiği ve öğrencinin bağımsız yaşamına başlayacağı bir yaşam pozisyonuna yol açtığını yazmıştır.⁶⁶⁴

Bozovich'e göre, ED'nin en önemli yenilikleri “motivasyon” ve “kendi kaderini tayin etme”dir. ED'nin sonunda ortaya çıkan bu yenilikler, bireyin kendisini toplumun bir parçası olarak kabul etmesi ve yeni bir sosyal konuma geçmesiyle belirginleşir. Kendi kaderini tayin etme, bireyin geleceğiyle ilgili sorunları çözmesini gerektiren bir süreçtir. Bu süreçte, ergenin ilgi alanları, yetenekleri, dış koşulları, dünya görüşü ve seçtiği meslek gibi faktörler dikkate alınır. Ancak, kendi kaderini tayin etme süreci sadece ED'nde değil, yetişkinlik döneminde de devam eder ve çocukluk kişiliğinin gelişimi tamamlandığında sona erer. Geçiş döneminin sonunda *kendi kaderini tayin etme* sadece bireyin kendini anlamasıyla değil, aynı zamanda toplumdaki yerini ve hayattaki amacını anlamasıyla da karakterize edilir.⁶⁶⁵

Kendi kaderini tayin etme, erken ergenlik döneminin (K7) en önemli özelliği olarak kabul edebiliriz. Bu dönemde gençler, yetişkinler gibi davranmaya başlar, toplumun bir parçası olduğunu hisseder ve kendilerini tanımlama ihtiyacı duyar. Ayrıca yeteneklerini keşfetmek, yaşamda ne yapmak istediklerini anlamak da önemli hale gelir.⁶⁶⁶

Vygotsky'e göre, ED sadece ergenlikle değil, aynı zamanda “kişiliğin sosyal olgunlaşması” ile de karakterize edilir.⁶⁶⁷ Ayrıca, Vygotsky'ye göre, bu dönemin temel özelliği “içselleştirilmiş sosyal bilinç”tir, yani öz farkındalığın gelişimidir. Bu gelişim, bireysel büyüme için daha fazla fırsat sunar. Ergen, bedensel değişimleri, arkadaşlarıyla, ailesiyle, öğretmenleriyle ilişkileri, kişilik özellikleri, davranışları ve yetenekleriyle ilgili olarak kendini değerlendirmeye başlar. Bu özellikleri diğer akranları ve yetişkinlerle karşılaştırır ve gerçek benlik ile ideal, olası, uygun ve kanıtlanmış benlik arasındaki farkları fark etmeye başlar.⁶⁶⁸ Zakharova'ya göre, ergenin iç dünyasına yönelik duygusal ve şefkatli bir tutum, onun gelişiminde önemli bir rol oynar ve kendini anlama ve tanıma ihtiyacını ortaya çıkarır. “ED'de, kişilik gelişiminde ilk kez, bireyin kendi eylemlerini bilinçli bir şekilde yönetmesi - kendi bilincinin farkında olma, kendi davranışlarını ve faaliyetlerini gözlemleme ve yönetme - bir kişinin temel ihtiyaçlarından biri haline gelir.”⁶⁶⁹ Bu nedenle, ED'nin temel

⁶⁶⁴ Bojovič L. Ĭ, *Ĭzbraniye Trudy*, 229.

⁶⁶⁵ Bojovich L. Ĭ, *Ĭzbrannie*, 229-31.

⁶⁶⁶ “Psihologiya Razvitiya”.

⁶⁶⁷ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:6-30.

⁶⁶⁸ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:6-30.

⁶⁶⁹ Česnokova Ĭ. Ĭ., *Problema Samosoznaniya v Psihologii* (Moskova: Nauka, 1977), 27.

bir değişiklik olduğunu söyleyebiliriz. Bu değişiklik, yetişkinlik duygusunun ortaya çıkmasıyla kendini gösterir. ED’de, bireyler gerçek davranışlarla onaylanma veya en azından yetişkin gibi görünme isteğiyle bir yetişkinlik duygusu geliştirirler. Ayrıca, ilgi alanları oluşur, iç dünyalarını keşfederler, kendilerini ifade ederler, soyut ve mantıksal düşünme becerileri gelişir, sözel ve mantıksal hafıza güçlenir, zaman perspektifleri uzar, iç gözlem yapma eğilimi artar ve kendilerini kanıtlama arzusu ortaya çıkar. ED’nin sonunda, bireyler kendileri hakkında bütünlüklü bir fikirler sistemi olan benlik kavramını oluştururlar, bu da öz-değerlendirme ve kendilerine karşı tutumlarıyla ilişkilidir.

3.2.5.3. Öncül Aktivite Türleri

Ergenlerin öncül aktivite türleri konusunda yerel Rus psikologların görüşleri farklılık göstermektedir. Bazıları öğretimin hala öncül aktivite türü olduğuna inanırken,⁶⁷⁰ diğerleri yakın kişisel iletişim⁶⁷¹ veya sosyal açıdan faydalı faaliyetin⁶⁷² bu dönemde öncül aktivite haline geldiğine inanmaktadır. A. G. Asmolov ise ergenlere öncül faaliyetlerin verilmediğini, ancak sosyal gelişimin belirli bir yönü tarafından dikte edildiğini savunmaktadır.⁶⁷³ Önemli akranların ve yetişkinlerin etkisi altında, ergen ya yakın kişisel iletişimi ya da sosyal açıdan faydalı aktiviteyi öncül aktivite olarak seçer. Psikologlar genellikle akranlarla iyi ilişkilerin ergenin entelektüel gelişimi için önemli olduğu konusunda hemfikirdir, bu nedenle Elkonin “yakın kişisel iletişimi” ED’nin öncül aktivite türü olarak tanımlamıştır.⁶⁷⁴

Ergenler, ebeveynlerin denetiminden ve gözetiminden kaçınarak, arkadaşlarıyla güvene dayalı, duygusal ilişkiler kurmaya çalışırlar. ED’nde, deneyimlerini, endişelerini, zorluklarını ve en içten düşüncelerini paylaşabilecekleri yakın arkadaşlara ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle, gençler hızla ebeveynlerinden bağımsızlaşarak, arkadaşlarıyla daha derin ilişkiler kurmaya çalışırlar.

Eğitim faaliyeti, ED’deki temel faaliyetlerden biri olarak devam etmektedir. I. V. Dubrovina’ya göre, ED’de öğrenme faaliyetlerine yönelik tutum ve motivasyon, ikili ve hatta paradoksal bir nitelik taşımaktadır. Bu dönemde, gençler okul dışındaki dünyaya ilgi

⁶⁷⁰ Bojoviç, L. İ., *Liçnoct i Ego Formirovaniye*.

⁶⁷¹ Elkonin D. B., *İzbraniye Psihologičeskiye*, 212-20.

⁶⁷² Feldshteyn D. İ., *Psihologiya Razvitiya Liçnosti v Ontogeneze* (Moskova,: Pedagogika, 1989).

⁶⁷³ Asmolov A. G., *Psihologiya Liçnosti: Uçebnik* (Moskova: MGU, 1990).

⁶⁷⁴ Elkonin D. B., *İzbraniye Psihologičeskiye*, 212-20.

duyarken aynı zamanda akranlarıyla iletişim kurma isteğiyle öğrenme motivasyonunda azalma yaşanmaktadır. Ancak, bu dönem aynı zamanda yeni ve olgun öğrenme motivasyonu biçimlerinin gelişimine uygun bir ortam sunmaktadır. Çünkü öğrenme kişisel bir anlam kazanmış ve kendi kendini eğitme ve geliştirme faaliyeti haline gelmiştir. Öğrenme motivasyonundaki düşüş genellikle gençlerin bilgi edinmenin önemini görmemesi ve okul bilgisinin değerinin yetişkinler tarafından yeterince takdir edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, öğrenme motivasyonunu artırmak için gençlerin iletişim ve kendini onaylama gibi öncül aktivitelerle ilişkilendirilmesi önemlidir.⁶⁷⁵

Vygotsky'e göre, bu dönemdeki öncül aktivite türü “samimi ve kişisel iletişim”dir.⁶⁷⁶ Ergenler, en derin düşüncelerini, sırlarını ve isteklerini birbirleriyle paylaşırlar. Akran ilişkileri ve akran değerlendirmesi büyük önem taşır. 11-12 yaş dönemi, aynı zamanda bilişsel aktivite ve merakta keskin bir artışla karakterizedir ve bilişsel ilgilerin ortaya çıkmasına duyarlı bir dönemdir. Bu dönemde "merak" ortaya çıkar, ancak bu merak, doğası gereği geniş olmasına rağmen yüzeyseldir ve müfredat dışı bir yönelime sahiptir (dünya dışı medeniyetler, burçlar, sosyal konular, yaşam ve ölüm soruları, müzik tarzları ve spor başarılarıyla ilgilenirler). 11-14 yaş arasındaki gençlerin dikkat çeken özelliği, akranlarıyla iletişim kurma ihtiyacını önemsemeleridir. Ortak ilgi alanları, iletişim için bir fırsat ve araç sağlar. Gençler genellikle arkadaşlarının veya sınıf arkadaşlarının nelerden hoşlandığını merak ederler.

3.2.5.4. İtici Güçlerin Fonksiyonu

Çocuk, “istiyorum” ve “yapabilirim” arasında bir çelişki yaşar. Bu çelişki, yeni bilgilerin öğrenilmesine, becerilerin gelişmesine, bağımsızlığın artmasına ve fırsatların çoğalmasına olanak tanır. Ancak, bu durum çocuğu keşfetmeye çalıştığı yeni anlamlara götürür. Bu nedenle, bazı çelişkiler çözülsün de diğerleri ortaya çıkar. Sonuç olarak, çocuk dünya ile daha fazla bağlantı kurar ve gerçeklikle daha iyi başa çıkar. Bu kriz döneminde izin verilen çelişki, bireyselliğin ve kendi kaderini tayin hakkının ön plana çıkmasıdır. Eğer bu çelişki başarılı bir şekilde çözülsün, “sadakat” ortaya çıkar.⁶⁷⁷

⁶⁷⁵ Dubrovina İ. V, *Praktičeskaya Psihologiya Obrazovaniya* (Moskova: Tvorčesky Tsentr, 2000), 309-24.

⁶⁷⁶ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:58.

⁶⁷⁷ Mriya Voyçuk, “Vozrastnıye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabılnoı Periodah. İh Osobennosti”.

3.2.5.5. Gelişimin Sosyal Yönü

Gelişimin sosyal yönü, bireyin kendi yaşam yolunu seçme ve kendi kaderini belirleme ihtiyacını ortaya koyar. Seçim, kendini gerçekleştirme sürecinin temelini oluşturur ve ortaokul son sınıf öğrencilerinde içsel bir konum yaratır. ED’inde, "kendi kaderini belirleme" olarak adlandırılan ve bireyin yaşamda öz farkındalık ve amaç geliştirdiği özel bir kişisel eğitimle sona erer.⁶⁷⁸

Gelişimin sosyal yönü, ergenin bilincinde tamamen yeni değerlerin ortaya çıkmasına neden olur. Ergen, kendisi, diğer insanlar ve toplum hakkında derin düşüncelere dalar. Bu dönemde çocukların öncelikleri değişir: ED’nde, aile, okul ve arkadaşlar önem kazanır ve ergen için değerler sıralaması değişir. Ev ve aile gibi konular daha eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilir.

ED’deki sosyal gelişim, çocukluk döneminden farklıdır çünkü gençlerin içsel nedenlerden kaynaklanan değişimleri vardır.⁶⁷⁹ Genellikle dış etkenler sabit kalır: gençler aynı evde yaşar, okula gider ve yaşlılarıyla tanışır. Ancak gençlerin iç dünyası değişir, önemli yönelimleri ve tutumları değişir ve bu da vurgulara yol açabilir.⁶⁸⁰ Akranlarla iletişim, yetişkinlere, öğretmenlere ve ebeveynlere kıyasla daha fazla önem kazanır ve bağımsız bir yaşam olarak görülür.⁶⁸¹ Yetişkinler arasındaki ilişkiler genellikle çift yönlüdür. Gençler genellikle bağımsız olmak ve kendi başlarına her şeyi yapmak isterken, aynı zamanda hem maddi hem de manevi olarak ebeveynlerin desteğine ihtiyaç duyarlar.⁶⁸²

ED’nde, bireyin yetişkinlik duygularının ortaya çıkması ve bunu ifade etme ihtiyacı, kendi kimliği hakkında fikir sahibi olma isteğiyle ilişkilidir. Bu durum, ergenin davranışlarını etkileyebilir ve aile ve okuldaki ilişkilerini değiştirebilir. Bilişsel gelişim ve sosyal ilişkilerdeki ilerleme, ergenlerin ebeveynlerinin idealize ettiği kişilikten uzaklaşmalarına neden olabilir.⁶⁸³ Bu nedenle, ergenler artık ebeveynlerinin etkisine kolayca boyun eğmezler. Vygotsky’e göre, ED’nin belirleyici özelliği, irade zayıflığı değil, hedef belirleme zorluğudur. Bu dönemde, ergenlerin sosyal gelişimi, çevrelerine göre farklılık gösterebilir.⁶⁸⁴

⁶⁷⁸ “Neravnomernost Psihičeskogo Razvitiya”.

⁶⁷⁹ Palagina N. N, *Psikhologiya Razvitiya*, 203.

⁶⁸⁰ Palagina N. N., *Psikhologiya Razvitiya*, 212.

⁶⁸¹ Karabanova O. A., *Vozrastnaya Psikhologiya*, 218.; Palagina N. N, *Psikhologiya Razvitiya*, 203.

⁶⁸² Palagina N. N, *Psikhologiya Razvitiya*, 203-204.

⁶⁸³ Berk L. E., *Razvitiye Rebyonka*. 404-409, 477-482, 707-715, 772- 793

⁶⁸⁴ Bojovič L. I., *İzbraniye Trudy*, 241.

Aile içindeki koşullar, ergenin sosyal gelişimini etkiler. Ergenlik döneminde, genç birey insan duygularını ve davranışlarını farklı perspektiflerden görmeye başlar. Ebeveynlerini hala sevmeye devam ederken, aynı zamanda farklı insanların duygularını ve davranışlarını da anlamaya çalışır. Aile içinde yeni ilişkiler kurmayı öğrenir ve bu ilişkiler artık daha karmaşık bir hal alır. Aile içinde yaşanan çatışmalar sayesinde, dünyanın sadece siyah ve beyaz olmadığını, ilişkilerin karmaşık olduğunu ve her şeyin matematiksel olarak çözülemeyeceğini keşfeder.

ED’nde olan gençler için korunma ve güvende olma hissi son derece önemlidir. Bu his, ergenlere hayatlarının sınırlarını zorlama ve kontrol etme fırsatı verir. Çocuk-ebeveyn ilişkisi olarak adlandırılan “sıcaklık”, ergenlerin sosyal rollerini ve algılarını keşfetmelerine yardımcı olur. Bu da yüksek öz saygı, özgüven ve başarılı akademik performansın gelişmesine katkı sağlar.⁶⁸⁵

Genellikle, ergenler ile ebeveynler arasındaki anlaşmazlıklar farklı görüşlerden kaynaklanır. Bu anlaşmazlıklar genellikle günlük konuları (giyim tarzı, saç modelleri, evde geçirilen zaman) ve eğitim ile boş zaman aktiviteleri gibi konuları içerir. Ergenlik döneminde, “değerler” konusunda çatışmalar yaşanır ve gençler kendi adalet anlayışlarını savunurken yetişkinleri ikiyüzlülükle suçlar. Okul içinde, sosyal gelişim oldukça önemlidir. Ergenler, öğrenmeye odaklanırken aynı zamanda iletişime büyük önem verirler. Akranlarıyla iletişim kurarak bilgi paylaşır ve zihinsel faaliyetlerini geliştirirler. Bu şekilde bilgilerini genişletir ve zihinsel olarak ilerlerler. Akranlarıyla iletişim kuran ergenler, farklı insanlarla etkileşim kurmayı öğrenir ve davranışların, ifadelerin ve duygusal tepkilerin sonuçlarını anlamaya başlarlar. Gelişimin sosyal yönü, çocuğun gelişiminde önemli bir rol oynayan ve yeni kişilik özelliklerinin ortaya çıkan bir süreç olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu süreç, çocuğun bilincinin yeniden şekillenmesine ve ilişkilerinde değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olur. Bireyin gelişimi, diğer insanlarla ortak faaliyetlerde bulunduğu bir ilişkiler sistemi içinde gerçekleşir.⁶⁸⁶ Bu nedenle, öğretmenler ergenler üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilirler. Öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişki kişisel anlayışa dayandığı zaman, iletişimleri derin ve çok yönlü olur. Öğretmen, öğrenci için saygı duyulan bir kişi haline gelir ve bir rol model olarak hizmet eder.

⁶⁸⁵ “Psihologiya Razvitiya”.

⁶⁸⁶ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:259.

Genel olarak, ergenlik döneminde akranlara yönelim oldukça keskin bir şekilde artar. ED, kendine karşı yeni bir tutum, yeni duygular ve yeni hislerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Aynı zamanda ebeveynlerden duygusal özerklik kazanma arzusu da bu dönemde ortaya çıkar. Akranlarla iletişim kurma ihtiyacı, bu yaşta merkezi bir aktivite haline gelir.

3.2.5.6. Bilişsel Becerileri

ED’nde, bilişsel gelişimde en büyük değişiklikler “düşünme” alanında meydana gelir. Bu dönemde gençler, kavram oluşturma konusunda daha yetenekli hale gelir ve daha karmaşık entelektüel faaliyetlere adım atarlar.⁶⁸⁷ Kavramlarla düşünme, gençlerin zihinsel süreçlerinde önemli değişikliklere yol açar. Bu sayede gençler, gerçekliğin derinliklerine inerek bağlantıları keşfeder, yasaları anlar ve dünyayı daha iyi algırlar. Düşüncenin genişlemesi ve derinleşmesi sayesinde gençlere, tüm dünya, geçmiş ve şimdiki zaman, doğa, insan yaşamı ve tarih hakkında daha fazla bilgi edinme fırsatı sunulur.⁶⁸⁸

Ergenin düşünceleri, kişinin özel ve içselleştirilmiş deneyimlerini, ilgi alanlarını, dünya görüşünü, etik normlarını ve davranış eğilimlerini, ideallerini ve bilinen düşünce kalıplarını içerir. Düşüncenin içeriği, kişinin kendi deneyimlerinin dünyasını, bilgisini ve sistematik düşünme şeklini yansıtır. Birinin gerçekliğini anlamak, başkalarını ve kendini anlamak için kavramlarla düşünmek gereklidir.⁶⁸⁹ Ergenin görevi, düşüncelerine mekanik bir şekilde girmek değil, uzun ve karmaşık bir gelişim süreciyle yeni içeriğe hakim olmaktır. Düşünce içeriği zenginleştikçe, yeni çalışma yöntemleri ortaya çıkar ve soyut, mantıksal düşünme de gelişir.

Ergenlerin kişilik yapılarında sabit, nihai ve sarsılmaz hiçbir şey bulunmamaktadır. Her şey sürekli değişim halindedir ve akış içindedir.⁶⁹⁰ Görünüşe göre, ergenlerin kişisel istikrarsızlığı, ebeveynler, öğretmenler veya akranlarla ilişkilerdeki sorunlar gibi durumsal faktörlerin, hormonal etkilerin ve psikolojik sorunların birleşiminden kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar, kişinin kendi kimliği, arzuları, değerleri, hedefleri ve tercihlerindeki belirsizliklerden etkilenmektedir.

⁶⁸⁷ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:6-40.

⁶⁸⁸ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:58.

⁶⁸⁹ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:70.

⁶⁹⁰ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:242.

Vygotsky'e göre, “ilgi ve merak” sorunu, ergenlerin psikolojik gelişiminin anahtarıdır ve eğilimlerin ilgiye dönüşmesi önemlidir.⁶⁹¹ Vygotsky, A. B. Zalkind'i takip ederek aşağıdaki grupları veya baskın “ilgileri” tanımlar:⁶⁹²

1. Ego-merkezli veya egoist tutum: Ergenin kişiliği kendi çıkarları tarafından domine edilir.
2. Uzaklık baskınlığı: Ergen, yakın ve mevcut olanın ötesinde daha büyük ve geniş ölçekleri kabul etmeye eğilimlidir.
3. Çaba üstünlüğü: Ergen, istemli gerilimi çözmek için direnç, başa çıkma ve otoriteye karşı mücadele gibi olumsuz davranışlar sergiler.
4. Romantizmin üstünlüğü: Ergenin bilinmeyene, riske ve maceraya olan güçlü eğilimini ifade eder.⁶⁹³

3.2.5.7. Dönem Sonunda Dış Yönlendirme

Vygotsky, okul öncesi çocuk oyununun yanı sıra ergenlerde de benzer bir *ciddi oyun* kavramından bahseder.⁶⁹⁴ *Ciddi oyun*⁶⁹⁵ terimi özellikle ergenlerle ilişkilidir ve Vygotsky, V. Shtern'in teorisindeki *olumlu aşamalar* ve *ciddi oyun* hakkındaki fikirlerini tartışırken bu terimi kullanır. Bu dönem, ergenlik döneminin istikrarlı bir aşamasını ifade eder.⁶⁹⁶ ED genellikle olumsuz bir dönem olarak kabul edilir ve “13 yaş krizi”nden sonra gelir.⁶⁹⁷

Ergenin *ciddi oyunu*, genellikle “erotizm” ve “toplumsal ilişkiler” alanlarında kendini gösterir. Ayrıca, ergen bu oyunu çok ciddiye alır ve gerçek ile görünen arasındaki farkı silinmiş gibi görünür. Dostluk ve düşmanlık gibi duygusal unsurlar içeren bir yaşam ilişkileri oyunu oynarlar.⁶⁹⁸ Ergenlerin oyunu artık çocuksu değildir, ancak hala bir tür oyun şeklindedir. Yetişkinlerin yaşam ilişkileri ergenlere tam olarak anlaşılamaz ve bu nedenle

⁶⁹¹ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:6.

⁶⁹² Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:37.

⁶⁹³ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:37.

⁶⁹⁴ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 227.

⁶⁹⁵ Vygotsky bu terimi sadece bazı durumlarda mecazi anlamda kullanmıştır. Ciddi oyun terimi, ergenlerin faaliyetlerini tanımlamak için Shtern tarafından ortaya atılmıştır.

⁶⁹⁶ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:38.

⁶⁹⁷ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:252.

⁶⁹⁸ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 4:38.

onlar tarafından yüksek derecede geleneksel bir şekilde, tamamen ciddi bir oyun olarak algılanır.

Shtern E., “Ergenlik Döneminde Ciddi Oyun”⁶⁹⁹ adlı çalışmada, ED’nde karakteristik davranışlar, *ciddi oyun* durumu tarafından yönlendirildiğini vurgular. Ona göre, bu durum, OÖD’deki oyun durumuna benzer, ancak artık oyun nesnelerini içermez. Ergenler, çocukların oyunlarına küçümseyerek ve oyuncak olarak bakarlar. Okul öncesi çocukların aksine, ergenler her şeyi ciddiye alırlar.⁷⁰⁰ Ancak Kasvinov’a göre, ergenlerin ciddiye aldığı şey, yetişkinlerin gerçek etkinliği değil, ciddi oyun modelinin bileşenleridir. Bu durum, ergenlerin psikolojik olarak yetişkin rollerini üstlenmelerini sağlayan *ciddi oyun* nesneleri olarak düşünülmelidir.⁷⁰¹ Ona göre, ergenlikte ciddi oyun durumunu oluşturan şeylerin toplamı, karmaşık bir nesne olarak düşünülebilir ve bu türden her şey, bir tür ergen yönlendirme aracıdır. ED’nin yönlendirme şeması, insan-nesne-insan olarak okul öncesi döneminkine benzer, ancak yönlendirme araçları artık oyun nesneleri değil, ciddi oyun nesneleridir.⁷⁰²

Vygotsky, K13 döneminin aşamalarını şu şekilde tanımlayabiliriz

1. *Negatif aşama* veya *kriz öncesi dönem* olarak da adlandırılan bu süreç genellikle 9-10 yaşlarında başlar. Eski değerlerin değişmeye başladığı, stereotiplerin yıkıldığı ve ebeveynlerle çocuklar arasında sorunların ortaya çıktığı bir dönemdir. İlk cinsel olgunlaşma belirtileri de bu dönemde görülmeye başlar. Eski değerler kaybolur ve ergenlik belirtileri ortaya çıkar.

2. *Kriz ortası* veya *Asıl kriz aşaması* - 13-15 yaş. Çocuk ebeveynlerinden ayrılır, yeni ilgi alanları ve düşünme biçimleri gelişir. Bu dönemde gençler farklı şekillerde davranabilirler; yaşam alanlarına karşı negatif bir tutumdan, yeni beceriler öğrenmeye sakin bir geçişe kadar değişebilir. Yeni ilgi alanları, fırsatlar ve düşünme yöntemleri ortaya çıkar. Gençler bireyselliklerini savunmaya çalışırken ebeveynlerinden ayrılmaya başlarlar.

⁶⁹⁹ “Ergenlik Döneminde Ciddi Oyun” – Rusçası *Seryoznaya İgra v Yunoşeskom Vozraste*.

⁷⁰⁰ Ştern E., “Seryoznaya İgra v Yunoşeskom Vozraste”, içinde *Vozrastnaya Psikhologiya*, ed. Muhina V. S. ve Hvostov A. A. (Moskova: Akademiya, 2001), 473-476-477-81.

⁷⁰¹ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 150-54.

⁷⁰² Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 150-54.

3. Krizin sonu veya pozitif aşama ise her birey için farklı şekillerde gerçekleşir ve genellikle ergenlik dönemini tamamlar. Yaşam değerleri oluşmaya başlar, gelecekteki yol belirlenir ve ergen gelişimi neredeyse tamamlanır.

3.2.6. 17 yaş veya Erken Gençlik Krizi

Lise eğitiminin tamamlanmasıyla birlikte, gençler yeni yetişkin hayatına adım atarlar. Bu dönem, genellikle 15 yaşına kadar inebilen bir süreçtir. Bu dönemde, çocuklar gerçek yetişkin hayatına adım atmaya hazırdır. K17 olarak adlandırılan dönemin başlangıcı, gençlerin yetişkinlerin rehberliğinden bağımsızlaşmaya başladığı noktayı işaret eder.⁷⁰³ Bu aynı zamanda K17'nin sona erdiğinin de bir göstergesidir ve çocuk gelişiminin tamamlandığı bir dönemi ifade eder. Gençler, “ciddi kelime” aracılığıyla dış rehberliğe itaat etmeye başlarlar.

17 yaşında birçok genç, eğitimlerine devam etmeyi tercih ederken, bazıları da iş bulmaya yönelir. Eğitimin önemi büyüktür ve birçok fayda sağlar, ancak belirlenen hedefe ulaşmak da zor olabilir ve lise sonunda duygusal stres önemli ölçüde artabilir.⁷⁰⁴

Elkonin'in yaş dönemlendirmesine göre gençlik dönemi, erken gençlik ve geç gençlik olarak ayrılır.⁷⁰⁵ Ergenlik ve gençlik arasındaki geçiş dönemi olan erken gençlik krizi, genellikle farklı şekillerde yorumlanır ve psikolojide en az çalışılan bir dönemdir. Polivanova, bu yaş krizinin semptomlarının normatif bir kriz olarak kabul edilemeyecek kadar farklı olduğunu belirtmektedir.⁷⁰⁶ Diğer yaş krizlerinden farklı olarak, ergenlik döneminde gençler değişen dünyayla tanışırken, gelişimleri giderek belirli koşullara ve sosyokültürel özelliklere bağlı hale gelir. Bu durum, belirsiz bir gelecek kaygısı, korku ve güçlü heyecanlar yaşamalarına neden olabilir. B. Livehud'un belirttiği gibi, Kimim ben?, Ne istiyorum?, Ne yapabilirim? gibi sorular, kişiliğin bu kriz dönemi için önemlidir. Ancak bu önemli soruların cevapları henüz oluşmamıştır ve bu nedenle *ilk gençlik* döneminin temel özelliği geçicilik olarak kabul edilir. Genç birey henüz meslek seçimi yapmamıştır ve kararsızdır. Bu dönemde gençler genellikle önemli kararlar almak zorundadır. Ancak bu kararlar sadece genç bireyin ve ebeveynlerinin isteklerine değil, başka etkenler de kararları etkileyebilir. Bu durumlarda yeni

⁷⁰³ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:38-39.

⁷⁰⁴ “Krizisy Vozrastnogo Razvitiya”.

⁷⁰⁵ Elkonin D. B., *İzbraniye Psihologičeskiye*; “Periodizatsiya Psikhicheskogo Razvitiya D. B. Elkonina”, içinde *Vikipediya*, (Erişim Tarihi 17.02.2024), <https://ru.wikipedia.org/w/index>.

⁷⁰⁶ Polivanova K. N., *Psihologiya Krizisov*, 72.

endişeler ortaya çıkar. Ancak Livehud'un perspektifine göre, gençlerin mesleki ve kişisel özerklik kararlarını kendi başlarına almaları son derece önemlidir. Bu geçiş döneminin krizlerinden kaçınmak, insan gelişimini geciktirir. Bu krizi kabullenerek hareket edenler genellikle güçlenir ve kendi kaderlerini kontrol edebilir hale gelirler.⁷⁰⁷

Bojovich'e göre, ED'den erken gençliğe geçiş, içsel bir pozisyonda keskin bir değişikliklerle karakterize edilen ve geleceğe yönelik tutumda bir değişikliklerle belirlenen bir psikolojik kriterdir. Ergenler, geleceğe şimdiki zamanın konumundan bakarken, gençler, şimdiki zamana geleceğin konumundan bakarlar. Gelecek, genç erkek ve kızlar için yaşamın ana boyutu haline gelir. Onlar için gelecek için çabalamak, yaşam planları ve umutlar oluşturmak, yaşamlarının duygusal merkezi haline gelir ve bu da sosyal değişimin gelişimini belirler.⁷⁰⁸

K17 farklı korkularla karakterize edilir. Bu dönemde gerçek başarılar büyük bir yük haline gelir. Kişi, kendisine ve yakınlarına karşı seçim sorumluluğuyla karşı karşıya kalır. Yeni bir hayata başlama, hata yapma, yüksek eğitim alamama ve askere gitme gibi korkular da bu dönemde ortaya çıkar. Yaşam seyrinin aniden değişmesi, yeni faaliyetlerin başlaması ve yeni insanlarla ilişkiler önemli bir gerilim yaratır. Bu yeni duruma uyum sağlamak için aile desteği ve özgüven, yani yeterlilik duygusu önemlidir.

Bu dönemin özellikleri arasında geleceğe duyulan özlem, kişiliğin stabil bir döneme geçişi, dünya ve onun içindeki yer hakkında istikrarlı bir görüş sisteminin oluşumu, yani bir dünya görüşünün oluşumu bulunur. Bu dönemin merkezi yeniliği, hem mesleki hem de kişisel olarak kendi kaderini belirleme hakkıdır.⁷⁰⁹

3.2.6.1. Krizde oluşan Yenilikler

Zihinsel gelişim ilerledikçe ve düşünce içeriği daha karmaşık hale geldikçe, gençlik döneminde bir dünya görüşü oluşur. Bu, dünya, çevre, diğer insanlar ve kendimiz hakkında genelleştirilmiş bir fikirdir. Bolotova ve Molchanova'ya göre, gençlerin yeni bilişsel beceriler geliştirmesi ve mevcut becerilerini ilerletmesi, onların teorileştirme yapma, genel modeller oluşturma ve bütünsel kavramlar geliştirme ihtiyacını ortaya çıkarır. Örneğin, adil

⁷⁰⁷ Livehud.B, “Hod Jizni Çeloveka”, içinde *Psihologiya Vozrastnyh Krizisov* (Mn.: Kharvest, 2000), 142-94.

⁷⁰⁸ Bozhovich, L. İ., *Liçnoct i Ego Razvitiye*, 372.

⁷⁰⁹ “Krizisy Vozrastnogo Razvitiya”.)

bir toplum inşa etmek veya trafik sıkışıklığı olmayan bir trafik projesi oluşturmak gibi hedefler belirlerler. Soyutlama yeteneği, gençlerin olasılıklar hakkında düşünmelerine ve gerçekliği dünyanın farklı modelleri arasından bir seçenek olarak görmelerine olanak tanır. İdeal modeller oluşturma ve bunları gerçek durumla karşılaştırma becerisi, gençlerin eleştirel bir tutum sergilemelerine ve toplum, eski nesil, yerleşik sosyal değerler sistemi ve mevcut gerçeklik hakkında eleştirel ilişkilere sahip olmalarına neden olan karakteristik bir özelliktir. Bu nedenle, gençlerin dünya görüşünün idealizm ve maksimalizmle karakterize edilebileceğini söyleyebiliriz.⁷¹⁰

Bolotova ve Molchanova, gençlik döneminde mesleki ve kişisel özerkliğe hazır olma, istikrarlı ve bağımsız bir benlik kavramının oluşumu, değerler ve etik ilkeler sisteminin oluşumu, bir dünya görüşü ve yaşam planlarının oluşumu gibi temel yenilikleri tanımlamıştır. Ayrıca, davranışların özerkliğine geçiş sürecini de vurgulamışlardır.⁷¹¹

Bazı kaynaklarda şunlar da bulunmaktadır: mesleki ve kişisel kimlik belirleme, davranışın değer ve anlam yönlendirmesi, kişisel değer sisteminin oluşturulması, mantıksal zekanın gelişimi, varsayımsal ve tümdengelimli düşünme, öz-düşünme tarzının belirlenmesi ve kişilik farkındalığı.⁷¹²

Vygotsky, kriz döneminde meydana gelen yenilikleri şu şekilde tanımlamıştır: Davranışın değer-anlamsal öz-düzenlemesi; Diğerlerinden farklı bir içsel konumun oluşumu, bireyselliğin farkındalığı; Açık bir değerler hiyerarşisinin oluşumu, dünyanın istikrarlı görüşleri - bir dünya görüşünün oluşumu; Dış müdahaleye karşı koruyucu mekanizmaların geliştirilmesi; Kişisel ve mesleki öz-belirleme; Mantıksal zekanın ve varsayımsal-tümdengelimli düşüncenin gelişimi; Bilginin gönüllü olarak ezberlenmesi için rasyonel tekniklerin aktif kullanımı; Üstbilişsel becerilerin kazanılması; Analiz ve sentez, argümantasyon ve kanıt, genelleme ve soyutlama ustalığının geliştirilmesi.⁷¹³

⁷¹⁰ Bolotova A. K. ve Molchanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 291.

⁷¹¹ Bolotova A. K. ve Molchanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 298.

⁷¹² Mriya Voyçuk, “Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnih Periodah. İh Osobennosti”.

⁷¹³ Vygotsky, *Detskaya Psikhologiya*, 210.

3.2.6.2. Öncül Akteviteler Türleri

Bu dönemde, *ciddi-oyunun* yerini alan *ciddi-kelime* ile dış (sosyal) yönlendirmeye bağlı olan *ciddi-yöneici faaliyet* ortaya çıkar. Bu tür faaliyetlerin öncülü, ciddi yönetici faaliyeti içeren özel bir dizi faaliyetlerdir.⁷¹⁴

Bu durumda, kriz dönemlerinde yönetici faaliyet türü birincil rol oynarken, stabil dönemlerinde ise yönlendirici faaliyet türü ön plana çıkar. Stabil dönemine, birincil faaliyet türü içinde hem yönlendirme hem de yönetme faaliyetlerini içeren bir faaliyetler kümesi olarak da bakabiliriz. Stabil ve krizlerin periyodik olarak sıralanmasıyla, iki tür öncül faaliyetin periyodik olarak sıralandığını görebiliriz: Yürütme ve yönlendirme. Kriz döneminde yürütme, stabil dönemde ise yönlendirme ön plandadır.

Son okul döneminin (15-17 yaş) en önemli özelliği, *eğitim faaliyetinin* meslek seçimi ve değer yönelimlerinin geliştirilmesi için büyük önem taşıyan üretken çalışma ile uyumlu olmasıdır. Rus psikolojisine göre, gençler için eğitim ve mesleki hazırlık “*öncül aktivite türü*” olarak kabul edilir.⁷¹⁵ Gençlik döneminde eğitim faaliyeti, artık geleceğe yönelik ve planlanan mesleki eğitimle ilişkili olarak yeni bir yön ve içerik kazanır. Bu dönemde belirli akademik konulara karşı tutumlar seçicilik kazanmaya başlar, “gerekli” ve “gerekli” olmayanlar ayrılır. Eğitim, sadece okulda alınan derslerle sınırlı kalmaz, aynı zamanda hazırlık kurslarına katılımı da içerebilir ve bazen gerçek iş deneyimlerine de fırsat tanır. Gelişmiş ülkelerde gençlik dönemi genellikle meslek seçme zamanı olarak kabul edilir, bu yüzden birçok profesyonel psikolog gençlik döneminde “*kendi kaderini belirleme*”yi öncül aktivite olarak tanımlamıştır.

Mesleki “*kendi kaderini tayin etme*” süreci, zamanla gelişen çok yönlü ve aşamalı bir süreçtir.⁷¹⁶ Okuldan mezun olduklarında, “kendi kaderini belirleme” konusunda konuşmak için henüz erken olduğunu söylemek doğru olacaktır. Çünkü bu sadece niyetlerdir ve gerçekleşmemiş geleceğe yönelik planlardır. Dubrovina'ya göre, erken gençlik döneminde sadece “kendi kaderini belirlemek” için psikolojik hazırlık gerçekleşir. Bu, şu anda ve gelecekte kişisel gelişim imkanı sağlayan psikolojik oluşumların ve mekanizmaların

⁷¹⁴ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 145.

⁷¹⁵ Elkonin D. B., *İzbraniye Psihologičeskiye*.

⁷¹⁶ Kon İ. S., *Psihologiya Yunoşeskiego Vozrasta: Problemy Formirovaniya Ličnosti* (Moskova: Prosveşeniye, 1979).

oluşumunu içerir.⁷¹⁷ N. S. Pryazhnikov, mesleki öz-belirlemenin temel unsurları olarak değerlerin, ahlaki yönün, yansımının ve mesleki yeterlilik ihtiyacının gelişimini kabul eder.⁷¹⁸ Mesleki öz-belirleme, sadece bir mesleğin seçimi olmanın ötesinde, aynı zamanda alternatif seçimler, ara kararlar ve seçilen meslekte anlam arayışı sürecini de içeren bir kavramdır.

Bazı araştırmacılar, mesleki ve kişisel öz-belirleme süreçlerinin paralel olarak ilerlediğini ve kaçınılmaz olarak kesiştiğini düşünmektedir. Diğerlerine göre ise gerçek mesleki öz-belirleme, ondan önce gelen ve temelini oluşturan kişisel öz-belirlemeyle birlikte mümkündür. Kariyer seçimi kişisel bir karardır ve çoğu lise öğrencisi henüz buna hazır değildir.⁷¹⁹ Bu nedenle, kişisel ve mesleki öz-belirleme her birey için aynı dönemde gerçekleşmez. Bu farklılığı daha iyi anlamak için *kendi kaderini belirlemeyi* dönemlere ayırabiliriz:

Erken kriz aşaması: (15-17 yaş) - İlk sınavlarla ilişkilidir ve 9. sınıftan sonra okulu bırakanlarda görülebilir.⁷²⁰ Ortaokuldan sonra, yaşam koşulları nedeniyle veya herhangi bir sebeple erken bir meslek edinmeye çalışan kişilerde ortaya çıkabilir.

Normal kriz aşaması: (17 yaş) - Klasik bir 17 yaş krizi örneği.

Geç kriz aşaması: (17-18 yaş) - Ebeveynleriyle yaşamaya devam eden ve bir kariyer seçimine karar vermemiş kişiler.

3.2.6.3. İtici Güçlerin Fonksiyonu

Yaşamda daha bağımsız ve yetişkin bir tavır sergileme isteği, fırsat olmasa da ortaya çıkar. İletişim kurma arzusuyla birlikte yalnızlık ve güvensizlik arasında denge sağlama çabası vardır.

⁷¹⁷ Dubrovina İ. V, ed., *Praktičeskaya Psihologiya Obrazovaniya* (Moskova: Sfera, 2000).

⁷¹⁸ Pryajnikov N. S, *Profesionalnoye i Ličnostnoye Samoopredeleniye*. (Voronej: MODEK, 1996).

⁷¹⁹ Kaliteyevskaya E. R ve Leontyev D.A., “Puti Stanovleniya Samodeterminatsii Ličnosti v Podrastkovom Vozraste”, *Voprosy Psikhologii*, sy 3 (2006): 49-55.

⁷²⁰ Bu dönemlendirme Rusya'daki çocukların eğitim durumuna dayanmaktadır. 9. sınıf ortaokulun sonudur ve bazı çocuklar çeşitli nedenlerle bu dönemden sonra okula devam etmezler. Diğerleri pedagoji okullarına başvurur. Ancak, üniversiteye başvurmak için tam bir eğitim sürecini tamamlamak gerekir (Rusya'da bu 11 sınıftır). Aşama 1 (ilk genel eğitim) - 4 yıl. Aşama 2 (temel genel eğitim) - 5 yıl. Aşama 3 (ortaöğretim (tam) genel eğitim) - 2 yıllık lise eğitimi.

Bu dönemin karakteristik özelliği, gelişmekte olan karakterin belirsizlik ve çelişkisi olarak tanımlanabilir. Bu dönemde ortaya çıkan çatışmalar arasında aşırı hareketlilik yorgunluğa yol açabilirken, delilik yerini umutsuzluğa bırakabilir. Özgüven yerini çekingenliğe ve korkaklığa bırakabilirken, bencillik yerini fedakarlığa bırakabilir. Yüksek ahlaki beklentiler yerini şüphecilığe bırakabilirken, iletişim arzusu yerini izolasyona bırakabilir. Hassas duygular yerini duyarsızlığa bırakabilirken, merak yerini ilgisizliğe bırakabilir. Okuma isteği yerini ihmal edilmişliğe bırakabilirken, reform isteği yerini rutin sevgisine bırakabilir. Son olarak, gözlem isteği yerini sonsuz düşüncelere bırakabilir. Kendi savunmasızlığından dolayı kaybetme veya geri çekilme riski vardır. Ancak, başka biriyle cesurca iletişim kurma ve her şeyi paylaşma becerisini geliştirerek, yakınlık ve sosyallik gibi olumlu sonuçlar elde edebilir. Aynı zamanda, içine kapanma ve yalnızlık hissi de yaşanabilir. Pozitif bir bakış açısıyla, sevgi dolu ve derin samimi ilişkiler kurma yeteneği geliştirilebilir.⁷²¹

3.2.6.4. Gelişimin Sosyal Yönü

Bojovich'e göre genç erkek ve kızların duygusal merkezi haline gelen geleceğe yönelik çabalar, yaşam planları ve umutlar, gelecek yaşamın temel boyutunu oluşturur. Bu durum, sosyal gelişimdeki değişimi belirlemektedir.⁷²²

Gençliğin kronolojik sınırları psikolojide farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Birçok psikolog, ergenlik dönemi ile gençlik dönemi arasında ayırım yapmamakta veya tüm gelişim dönemini negatif ve pozitif⁷²³ ya da erken ve geç ergenlik⁷²⁴ gibi iki aşamaya ayırmamaktadır. Görünüşe göre ergenlik döneminin geç veya olumlu aşaması gençlik dönemine denk gelmektedir. Bu aşama, onaylanma ve ilgi alanlarının gelişme aşamasıdır. Rus psikolojisinde ise erken dönem (15 ila 17 yaş ergenlik dönemi) ve gençlik (18 ila 21 yaş) birbirinden ayrılır.⁷²⁵

Erken Gençlik, çocukluğu tamamlayan ve yetişkinliğe doğru ilerleyen özel bir gelişim sürecidir. Gençlik, ergenlikten daha fazla duygusal dengeye sahip olmasıyla ayrılır. Bu durumun temel sebebi, ergenliğin tamamlanmış olmasıdır: hormonal değişimler durmuş,

⁷²¹ Mriya Voyçuk, "Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stablnih Periodah. İh Osobennosti".

⁷²² Bozhovich, L. İ., *Liçnoct i Ego Razvitiye*, 365.

⁷²³ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*.

⁷²⁴ Rays F, *Psihologiya Podrastkovogo i Yunoşeskogo Vozrasta* (SPb: Piter, 2000), 172-83.

⁷²⁵ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:6-20.

ergen yeni bedenine alışmış ve onu kontrol etmeyi öğrenmiştir. Ayrıca, ED’ndeki çözilememiş sorunlar derinleşmekte ve birey, sadece yakın çevresiyle değil, geniş toplumsal değerlerle de ilgilenerek kendi geleceğini şekillendirme konularına odaklanmaktadır.

Gençliğin sosyal yönü, belirli sosyal ve kültürel koşullara bağlı olarak büyük ölçüde değişmektedir. Ancak genel olarak, gençlik bağımsız yaşamın bir adımı olarak görülür ve gençlerin temel görevi yetişkin dünyasında yerlerini bulmaktır. Psikolojik gelişimin ana hedefi, ED’nde olduğu gibi akranlarla ilişkiler dünyasına geçmek değil, yetişkinlerin değişen dünyasına eşit bir şekilde dahil olmaktır.

Gençlerin sosyal gelişimi, çözülmesi gereken sosyal talepler ve beklentilerle belirlenir. Bu görevler genellikle gençlik döneminin sonunda tamamlanamaz ve genellikle yetişkinlikte devam eder veya değiştirilir.

Genç yetişkinler için aile ilişkileri hala hayati bir öneme sahiptir. Bu dönemde gençler, ebeveynlerinden ilgi, destek, anlayış, empati, sevgi, duygusal bağlılık, tanınma ve onaylanma gibi temel ihtiyaçları beklerler.⁷²⁶ GD, ebeveynlerin ve akranların değerlerinin birleştiği bir dönemdir. Ergenlik dönemindeki gençler, hem okulda hem de sokakta akranlarının değerlerine ve ailede ebeveynlerinin değerlerine uyarlar. GD’nde, farklı değer türlerini birleştirerek veya kendi değerlerini oluşturarak bir kimlik edinmek önemlidir. Genellikle, acil kararlar hakkında (örneğin saç modeli, kıyafet veya müzik türü gibi) akranların fikirlerini tercih ederken, daha önemli konularda (örneğin okul veya iş seçimi gibi) ebeveynlerine danışmayı tercih ederler.⁷²⁷

GD’nde, arkadaşlarla ilişkiler ergenlik döneminden daha az önemli değildir. Bu dönemde gençlerin iletişim yelpazesi genişler ve farklı gruplar arasında denge kurmak önem kazanır. Bazı gruplara üyelik diğerlerine göre daha prestijli olabilir ve gençlerin statüleri grup içinde belirleyici olabilir. Aynı zamanda iletişim bireyselleşmeye başlar ve gençler kendi referanslarına göre arkadaşlarını seçerler.

İletişimin önemi göz önünde bulundurulduğunda, ED’nde yalnızlık duyguları ve yalnız kalma ihtiyacı daha sık görülür. Hem kız hem de erkek çocuklar, iletişim kurmayı istemelerine rağmen arkadaşsız kalmaktan ve yalnızlık hissetmekten çekinirler. Aynı

⁷²⁶ Rays F, *Psihologiya Podrastkovogo i Yunoşeskogo Vozrasta*. 172-83.

⁷²⁷ Bolotova A. K. ve Molčanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 283.

zamanda ara sıra yalnız kalarak kendilerini daha iyi anlama ve dinleme fırsatı bulmak isterler.⁷²⁸

Aslında, mesleki özerklik ve meslek seçimi karmaşık bir gelişim ve karar verme sürecidir. Bu süreçte psikolojik zorlukları aşmanın bir yolu, meslek seçiminde yapılan hataların analiz edilmesi ve bu önemli kararın sonuçlarına yönelik çözüm yollarının adım adım takip edilmesi ve farkındalığın artırılması olabilir.

3.2.6.5. Bilişsel Beceriler

Gençler genellikle Piaget'in "düşünce gelişimi" olarak adlandırdığı biçimsel işlemler dönemine ulaştıklarında, ED sona erer. Bu dönemde gençlerin genel zihinsel yetenekleri zaten gelişmiştir. Gençlik döneminde, soyut, teorik ve varsayımsal-tümdengelimsel düşünmeyi içeren biçimsel-rasyonel zeka gelişmeye devam eder ve bu düşünce tarzı gerçek deneyimlerle veya belirli çevresel koşullarla ilişkili olmayabilir.⁷²⁹

Birçok yazar, gençlerde bilişsel gelişimin, düşünceler hakkında düşünme, strateji oluşturma ve planlama yeteneği gibi varsayımsal-tümdengelimli düşünme becerilerinin bir sonucu olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle, gençlerde bilişsel gelişim şunları içerir:⁷³⁰

- Bellek depolama ve aktarma gibi işlemler, bireysel bilgi işleme mekanizmalarının daha etkin kullanımıyla optimize edilebilir.
- Çeşitli problem çözme türleri, karmaşık stratejilerin geliştirilmesiyle daha etkili bir şekilde çözülebilir.
- Bilgi edinme ve sembolik depolama için daha etkili yöntemler bulunabilir.
- Üst düzey yürütme işlevlerinin, planlama ve karar verme gibi, geliştirilmesiyle daha geniş bir veri tabanı ve senaryolar arasından yöntem seçme esnekliği artırılabilir.

⁷²⁸ Bolotova A. K. ve Molchanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 285.

⁷²⁹ Shapovalenko İ. V, *Vozrastnaya Psihologiya* (Moskova: Gardariki, 2004), 230-50.

⁷³⁰ Krayg G, *Psikhologiya Razvitiya*. (SPb: Piter, 2000), 558-640.

- Karar verme sürecinde seçim, farkındalık, yaratıcılık, dejenerasyon, öngörü, doğruluk, eleştirelilik, tutarlılık ve sorumluluk gibi dokuz bileşen bulunur ve bu bileşenler daha büyük ergenlerde daha iyi gelişmiştir, özellikle 15-17 yaş aralığındaki ergenlerde.⁷³¹

Krayg, bireyin iç gözlem yeteneğinin önemini vurgulayarak düşüncelerini, deneyimlerini ve eylemlerini değerlendirebilme becerisini ortaya koymuştur. GD’nde bilişsel gelişim ve yansıtıcı becerilerin gelişmesiyle birlikte, gençler genellikle kendi benliklerinden uzaklaşarak dünyanın merkezinde olmadıklarını fark ederler.⁷³²

Gençlerin soyut felsefi eğilimleri, mantıksal süreçlerin gelişimi ve duygusal dünyalarının özellikleri tarafından belirlenir. Gençlik yıllarında genellikle entelektüel ilgi alanları dağınık olabilir ve sistem eksikliği görülebilir. Birçok genç, bilgi düzeylerini ve zihinsel yeteneklerini abartma eğilimindedir. Dikkat gelişimi farklı eğilimlerle karakterize edilir ve yaş ilerledikçe dikkat yoğunluğu artar, konsantrasyon yeteneği gelişir ve konulardan diğerine geçebilme yeteneği de artar.

3.2.6.6. Dönem Sonunda Dış Yönlendirme

K17, ergenin “ciddi oyun” aracılığıyla yetişkin tarafından gelen dış yönlendirmenin nesnesi olmaktan çıkmasıyla başlar. Bu krizin sonucunda ise gençlik dönemi başlar. Bu dönemde çocuk gelişimi tamamlanmış ve birey, toplumun yetişkin bir üyesi haline gelmiştir.⁷³³ Artık dış yönlendirme, ED’nde olduğu gibi “ciddi oyun” aracılığıyla değil, gerçekten “ciddi konuşma”yla gerçekleşir. Bu da 17 yaş krizinin ve çocuk gelişimi sürecinin sona erdiğinin bir işaretidir. Olgun bir genç, davranışlarını ciddi kelime aracılığıyla dış yönlendirmeye tabi tutmuştur.⁷³⁴

3.3. Vygotsky’e Göre Ebeveynlik İlkeleri

Vygotsky’e göre, bir çocuğun yetiştirilmesi, mevcut sosyal çevresine değil, ileriye dönük bir kişiliğe sahip olabileceği yola dayanmalıdır. Bu nedenle, çocuğu dışarıdan eğitmek yanlış olur ve çocuk kendi kendini eğitmelidir. Bu ancak yetiştirme sürecinin doğru bir şekilde organize edilmesiyle mümkündür. Yetiştirmenin özü, çocuğun bağımsız faaliyetlerde

⁷³¹ Rays F, *Psihologiya Podrastkovogo i Yunoşeskogo Vozrasta*, 172-83; Rays F, 307-18; Rays F, 339-65; Rays F, 424-44.

⁷³² Krayg G, *Psihologiya Razvitiya.*, 558-640.

⁷³³ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:255-56.

⁷³⁴ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 45.

bulunmasıdır. Eğitimci, iyi bir gözlemci olmalı ve çocuğun faaliyetlerini doğru ve gerekli anlarda yönlendirebilmelidir. Bu nedenle, aktif yetiştirme süreci üç noktadan oluşur: aktif çocuk, aktif eğitimci ve aktif çocuk-eğitimci ilişkisi.⁷³⁵

Çocuğun gelişimindeki kriz dönemi, yetişkin için kendi eğitim sisteminde bir krize dönüşür. Eğer kriz dönemi olumlu bir şekilde geçirilirse, çocuk yeni gelişim seviyesine başarılı bir şekilde geçer ve yetişkin de çocukla iletişim kurmanın yeni yöntemlerini öğrenir. Bu sayede, çocuğun davranışlarının değişmesiyle birlikte, yetişkinin de davranışlarının değişmesi gerekmektedir.

Ebeveynlik, öğrenmeyle sıkı bir ilişkiye sahiptir. Her iki süreç de ortak faaliyetleri içerir. Vygotsky'nin öğrencileriyle birlikte oluşturduğu yeni “İşbirlikçi okulu”nun yapısı,⁷³⁶ kolektif eğitim sürecinin ilkelerine dayanmaktadır. Bu ilkeleri beş farklı başlık altında özetleyebiliriz:⁷³⁷

1. *Çocuğun sadece ne bildiği değil ne öğrenebileceği de önemlidir. Çocuğun yakınsal gelişim alanı, onun ne bildiği değil, ne öğrenebileceği üzerinde odaklanır. Vygotsky, her yaşta bir çocuğun sadece belirli bilgileri öğrenebileceğini savunur. Örneğin, beş yaşındaki bir çocuktan denklemleri doğru bir şekilde çözmesini beklemek gerçekçi değildir. Bunun yerine, çocuğun henüz çözemediği ancak çözebileceği hedefler belirlemeliyiz. Örneğin, 10 sınav çekebilen birinden 200 sınav çekmesini ya da yeni okumaya başlamış bir çocuktan şiir yazmasını beklememeliyiz. Öğrenci gelişim aşamalarına göre değerlendirilmelidir: bazı şeyleri kendi başına öğrenebilir, bazı şeyleri ise bir öğretmen ya da ebeveyn yardımıyla öğrenebilir. Gerçekçi hedefler belirlemeliyiz.*⁷³⁸

Öğrenme süreci, kolektif bir faaliyet olarak değerlendirilir ve çocuğun kişiliğinin içsel, bireysel özelliklerinin gelişimini içerir. Diğer insanlarla işbirliği, en yakın kaynağa sahiptir. Vygotsky'nin çocuğun yaşamındaki yakınsal gelişim alanıyla ilişkin parlak fikri, eğitim veya gelişimin öncelikleri konusundaki tartışmanın tamamlanmasını sağlamıştır. Yakınsal gelişim alanı, zihnin gerçek ve potansiyel gelişim düzeyleri arasında yer alır. Vygotsky, eğitimin bir çocuğun ihtiyaçlarına uygun şekilde biçimlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

⁷³⁵ Vygotsky, *Umstvennoye Razvitiye*, 1935, 41.

⁷³⁶ Bu okul ile ilgili bilgi çalışmamızın birinci bölümünde verilmiştir.

⁷³⁷ Vygotsky L. S., *Umstvennoye Razvitiye*, 42; Bystrova, “Vygotsky Lev Semenoviç. İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

⁷³⁸ Vygotsky, *Umstvennoye Razvitiye*, 1935, 42; “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

Eğitim, çocuğun gerçek gelişim seviyesinden daha ileri düzeyde olmalıdır ki zihinsel gelişim için yeni bir şeyler sunabilsin. Ancak, proksimal gelişim bölgesinin ötesine geçmemelidir, aksi takdirde çocuk gerekli materyali öğrenemeyecektir. Vygotsky'nin en önemli başarılarından biri, çocukluktaki gelişim ve öğrenme süreçleri arasındaki ilişkinin analiziydi. Hedefleri arasında, çocukluğun bu merkezi sorununa diyalektik yaklaşımın sürekliliği fikri, gelişim ve öğrenme süreçleri arasındaki karmaşık dinamik ilişkileri ortaya çıkarmak, öğrenmenin liderliğini kanıtlamak ve bunlar arasındaki paralellik eksikliğini göstermek ve ifade etmek vardı.

2. *Çocuğun gelecekteki başarısının temeli serbest oyunla atılır.* Günümüzde, okul öncesi eğitimde oyun yoluyla öğrenme ön plandadır. Bu yaklaşımı ilk olarak Vygotsky ortaya atmıştır. Ona göre, beceriler ve yetenekler önemlidir, ancak çocukların bu konularla ilk tanışması oyun yoluyla olmalıdır. Yaratıcı oyun, düşünme, hafıza ve hayal gücünü geliştirirken, birçok farklı beceriyi de kapsar. Oyun aynı zamanda konuşma için de önemlidir. Çocuk, oyun sayesinde dünyayı, ilişkileri, nesneleri ve kavramları öğrenirken, kendini başka biri gibi hissetme ve onu taklit etme fırsatı bulur.⁷³⁹

Bugün, okul öncesi dönemdeki bir çocuğun serbest oyun alanına sahip olmamasının öğrenme sürecinde pek çok soruna yol açtığını gösteren bilimsel kanıtlarımız var ve Vygotsky bunu yüzyıl önce dile getirmişti. Oyun, çocuğun gelişimi için bir kaynak olup yakınsal gelişim alanı oluşturur. Hayali bir dünyada hayali eylemler gerçekleştirerek, keyifli bir şekilde niyet oluşturarak, bir yaşam planı belirleyerek ve iradi güdülerle oynayarak çocuğun en yüksek gelişim seviyesine ulaşmasını sağlar.⁷⁴⁰

3. *Yetişkinlerin görevi, çocukların gelişimine yardımcı olmaktır.* Ebeveynler, çocukların sosyalleşebilmeleri için onları anaokullarına götürerek onlara arkadaş edinme becerisi kazandırmaya çalışır. Vygotsky'e göre sosyalleşme, gelişimin en önemli aşamasıdır. Ancak bu, çocuğun herhangi bir yerde veya herhangi bir nedenden dolayı değil, kültürel bir bağlamda yer almasından kaynaklanır. Çocuğun kendi benliğine sahip bir birey olabilmesini sağlayan kültürel bağlam, onu ileriye taşıyan etkidir.

Bu noktada çocuğun çevresi büyük önem taşır. Ebeveynlerden öğretmenlere kadar herkes, çocuk için önemli bir rol oynar. Herhangi bir yetişkinin ana görevi, çocuğun mutlak başarıyı

⁷³⁹ “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

⁷⁴⁰ “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

değil, göreceli olarak ilerlemeyi değerlendirmektir. Hem ebeveynler hem de öğretmenler, çocuğa bu ilerleme sürecinde yardımcı olmalıdır.⁷⁴¹ Gelişimde en önemli faktör ilerlemedir. Vygotsky, eğitimde “ilerlemeci” olarak adlandırdığı bir ilkeyi şu şekilde ifade etmiştir: “Önemli olan çocuğun daha önce ne öğrendiği değil, bu okulda genel olarak ne öğrenebileceği ve ne kadar gelişebileceğidir.” Bu düşünceye göre, öğretmen okuldaki çocuğa ve onun kişiliğine yardımcı olmalı, onun gelişimini desteklemeli ve onu ilerletmelidir.⁷⁴²

Çocuğun kişiliğine odaklanarak etkileşim için birçok seçenek mevcuttur. Bu seçenekler arasında rehberlik etmek, yardım etmek, yönlendirmek veya iş birliği yapmak bulunur. Vygotsky, özellikle sistemler yerine kaderlerin önemli olduğunu belirterek buna vurgu yapmıştır. Ona göre okul, sistemik gelişim seçeneklerinden ziyade bireysel gelişim seçeneklerine doğru bir adım atmalıdır. Okul eğitiminde yapılan hatalar, çocuğun çabasını boşa çıkarabilir. Örneğin, çocuk bilimsel bir kavram üzerinde çalışabilir, ancak doğal kavramlarda aynı seviyede kalabilir. Ayrıca, bilimsel kavramı tamamen sözel veya şematik olarak özümseyebilir ve bu kavramlar arasındaki tutarsızlığı artırabilir.⁷⁴³

Vygotsky'nin çalışmalarında, çocuk yetiştirme konusundaki önemli düşünceler ve iletişimin rolü vurgulanmıştır. Ona göre, çocuklar yetişkinlerle iletişim kurabildiklerinde çevrelerini keşfetme ve yönetme becerilerini geliştirebilirler. Bu nedenle, yetişkinlerin iletişime önem vermesi gerekmektedir. Çocuğun sözlü iletişimi teşvik edilmesi büyük önem taşır. Konuşma, sosyo-tarihsel gelişim sürecinde çocukların düşüncelerini dönüştürebilen, problem çözmelerine yardımcı olan ve kavramsal düşünceyi oluşturan bir işaret sistemidir. Erken çocukluk döneminde, çocukların konuşmaları genellikle duygusal kelimelerle karakterizedir ancak büyüdükçe anlamlı kelimeleri kullanmaya başlarlar. Ergenlik döneminde ise soyut düşünceleri ifade etmek için kelimeleri kullanmaya başlarlar. Bu şekilde konuşma, çocukların zihinsel gelişimini etkiler. Çocukların psikolojik gelişimi, başlangıçta yetişkinlerin iletişiminden etkilenir ve zamanla içsel konuşma şeklini alır.⁷⁴⁴

⁷⁴¹ “Vygotsky Lev Semenovich . İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

⁷⁴² “Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya”.

⁷⁴³ “5 Printsipov Lva Vygotskogo, Kotoryh ne Hvatayet Sovremennoy Şkole”, (Erişim Tarihi 07.08.2022), <https://vbudushee.ru/library/5-printsipov-lva-vygotskogo/>.

⁷⁴⁴ “Vygotsky Lev Semenovich . İdei Pedagogiki i Vospitaniya”.

4. *Okul notları, çocuğun gerçek öğrenme durumunu tam olarak yansıtmayabilir.* Genellikle çocuklarımızın okulda ne kadar başarılı olduklarını notlarına bakarak değerlendiririz. Yüksek notlar aldığında çocuğumuzun eğitimde başarılı olduğunu düşünürüz, ancak düşük notlar aldığında üzülür ve diğer çocuklarla kıyaslamalar yaparız.⁷⁴⁵ Ancak Vygotsky'e göre, farklı çocukların aldıkları "beş" puanın hepsinin bir birine eşit olmadığını ve düşük puanların genellikle atıl olduğunu düşünmektedir. Çünkü, Vygotsky'e göre, bu puanlar, bilginin bir göstergesi değildir, sadece çocuğun sınıftaki konumunu ve öğretmenin ilgisini yansıtır. Asıl önemli olan, çocuğun okuldaki gelişimidir. Dahası, düşük notlar sadece program hakkındaki bilgi eksikliğini gösterir, çocuğun genel eğitim durumunu değil. Eğitimci, ebeveyn veya bakıcı, çocuğun gelişimini gözlemlemeli, gerektiğinde yönlendirmeli ve düzenlemelidir.⁷⁴⁶

Vygotsky'nin çocukların gelişimi ve yetenekleriyle ilgili verdiği örneğe bir göz atalım. Örneğin, bir grup öğrenci okula kabul sırasında dakikada 20 kelime okurken, diğer grup sadece 5 kelime okuyabiliyordu. Ancak belirli bir eğitim döneminden sonra, ilk grup dakikada 30 kelime okuyabilirken, ikinci grup ise dakikada 15 kelime okumaktadır. Öğretmen, mutlak başarıya odaklandığında, tabii ki ilk gruptaki öğrenciyi en başarılı olarak kabul edecektir. Ancak göreceli başarı açısından bakıldığında, ilk grup öğrencileri okuma hızlarını 0,5 kat artırırken, ikinci grup öğrencileri 3 kat artırmayı başarmıştır. Bu durumda, ikinci grup göreceli olarak daha başarılı olsa da, mutlak başarıda birinci gruptan daha azdır. Bu mutlak ve göreceli başarı arasındaki çelişki bir dizi sorunu ortaya çıkarır. Vygotsky, farklı çocuk gruplarının ilerleme ve gelişim düzeylerini analiz ederek, asıl önemin çocuğun okuldaki zihinsel gelişimi olduğunu vurgulamıştır.⁷⁴⁷

5. *Her çocuğun öğrenme isteği vardır.* Vygotsky'e göre, doğuştan gelen yetenekler çocuğun gelişimini etkiler ancak belirlemez. Okul, çocuğun bilgi ve becerilerini geliştirmenin yanı sıra insan olarak gelişimini destekleyen ve ilerleme fırsatı sunan bir ortam olmalıdır. Bu süreç sadece çocuğun değil, genel eğitim ve yetiştirme sürecinin sonucunu da değerlendirir. Vygotsky, her çocuğun büyüme potansiyeline sahip olduğunu vurgulamıştır. Zor öğrenen, farklı veya yeteneksiz görünen çocukların bile başarılı bir şekilde ilerleyebileceğine inanmaktadır. *"Aslında psikoloji bunu uzun zaman önce öğretti, öğretmenler bunu uzun yıllardır biliyordu ama şimdi bu en önemli yasa bilimsel doğrulukla formüle edildi: Eğer*

⁷⁴⁵ "Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya".

⁷⁴⁶ "Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya".

⁷⁴⁷ "5 Printsipov Lva Vygotskogo, Kotoryh ne Hvatayet Sovremennoy Şkole".

*çocuk miyopsa her şeyi görmek isteyecektir. İşitme sorunu varsa her şeyi duymak isteyecektir, konuşma güçlüğü çekiyorsa ya da kekeliyorsa konuşmak isteyecektir.”*⁷⁴⁸

3.4. Ebeveyn Çocuğun Krizine Nasıl Yardımcı Olabilir?

İnsanların genellikle ilk kriz olarak adlandırdığı yaş krizi aslında doğumdan itibaren var olan bir durumdur. Hayatın başlangıcında, bebek annesine tamamen bağımlıdır ve zamanla kendi başına dünyayı keşfetmeye, ayakları üzerinde durmaya başlar. Bebeğin dünyaya karşı tutumu, annesine ne kadar yakın olabileceğine ve bağımsız hareket etmesine ne kadar izin verildiğine bağlı olarak şekillenir. Bebek, bu ilişkiden neleri öğrenebileceğini, nelerden korkması gerektiğini, annesine odaklanıp dünyayı keşfetmeye devam edip etmeyeceğini ya da annesine bağlı kalarak ondan hiç ayrılmayacağını, yani dünyaya karşı temel güvenini bu dönemde kazanır. Bu nedenle, bebeğin dünyayı keşfetmesine izin vermek son derece önemlidir. Eğer her şeyi yasaklarsak (ayakta durmak, yürümek, koşmak, dokunmak vb.), o zaman iyi ve kötü arasındaki farkı, tehlikeli ve güvenli olanı nasıl öğrenebilir? Bebeğe dünyayı keşfetme fırsatı vermek ve tabii ki onu gözlemlemek, kontrol etmek ve yardım etmek önemlidir.

Çocuklar genellikle 3 yaşına geldiklerinde, genellikle “ben” kavramını anlamaya başlarlar ve ebeveynler bu değişimi fark ederler. Bu dönemde çoğu çocuk her şeye “hayır” demeye başlar ve kendi isteklerini ortaya koyar. Bu yaşta çocuklar, kendi varlıklarını anlamaya başlar ve kendilerini ifade etmezlerse dünyayı keşfedemezler. Öz farkındalık bu dönemde gelişir. Çocuk, kendini dünyadan ayırmaya başlar ve “ben” kelimesini kullanarak kendisiyle ilgili konuşmaları yapar. Oyuncaklarını paylaşmak istemez, sevmediği şeylere itiraz eder. Bu dönemde çocuklar için önemli olan şey, fikirlerinin ve isteklerinin dinlenmesi ve sınırlarının net olmasıdır. Ebeveynler olarak yapabileceğimiz en kötü şey, çocuğa her istediğini yapmasına izin vermektir. Aynı şekilde, her şeyi yasaklarsak da çocuğa zarar veririz. Çünkü çocuk, dünyayı keşfetmeye, kendini ifade etmeye ve tanıtmaya ihtiyaç duyan bir bireydir. Üç yaş krizi, sosyal ilişkilerde içsel bir yeniden yapılanma dönemidir. Olumsuzluk ve inatçılık arasındaki farkı ayırt etmek önemlidir, çünkü bu durumların nedenleri farklıdır: biri sosyal, diğeri duygusal. Kriz belirtileri, çocuğun eylemlerini diğer

⁷⁴⁸ “5 Printsipov Lva Vygotskogo, Kotoryh ne Hvatayet Sovremennoy Şkole”.

insanlarla olan ilişkilerine göre motive etmeye başladığını gösterir. Vygotsky'e göre, K3 çocuğun sosyal ilişkilerinde bir kriz olarak ilerler.⁷⁴⁹

K3 ile ergenlik öncesi kriz (K13) temel olarak aynıdır. Tek fark, 13 yaş krizindeki çocuğun daha fazla fırsata sahip olmasıdır.

K7 olarak bilinen bir sonraki kriz dönemi, genellikle okula başlama dönemi olarak adlandırılır. Bu dönemde birçok çocuk, özellikle anaokuluna veya kreşe gidenler, akranlarıyla iletişim kurma fırsatı bulduklarında, konuşmalarında birçok yanlış kelime, kabalık ve ahlaksız şakalar yapabilirler. Bu, kendilerini yetişkin gibi gösterme çabasının bir parçasıdır. Bu dönemde krizden çıkmak için gönüllü dikkat ve öğrenme isteği çok önemlidir. Ancak bu becerilerin gelişimi, çocuğun protesto etmesi, olumsuz davranışlar sergilemesi ve öfke patlamaları yaşamasıyla gerçekleşir. Tüm bunlar, Vygotsky'nin Gelişim Sistemi'ne göre normal ve doğaldır.

Çocukların kendilerini “yetişkin” gibi göstermelerine karşı dikkatli olmalıyız. Sürekli olarak onların söyledikleri sözlerin ne kadar utanç verici, çirkin ve nahoş olduğunu vurgulamak yerine, bu tür şaka ve sözleri duymaktan rahatsız olduğumuzu açıkça ifade etmek önemlidir. Ayrıca, akranlarının farklı iletişim şekilleri olduğunu, ancak her zaman hoş ve kibar olmaları gerektiğini ve bu tür şakaları genellikle arkadaş grubu dışında yapmamaları gerektiğini açıklamak da önemlidir.

Bu dönemde, çocuğun duygularını kontrol etmeyi öğrenmesi için kendi yaşamınızdan örnekler vermek büyük önem taşır. Ayrıca, çocuğa ilgi göstermek, sevildiğini hissettirmek, olumlu davranışları teşvik etmek, arkadaşlarıyla ilgilenmek, öğüt vermek ve sorular sormak gibi iletişim yöntemlerini kullanmak da son derece önemlidir. Bunun yanı sıra, çocuğun bilgi düzeyini ve okula hazır olup olmadığını kontrol etmek ve onu yeni bir rol olan okul çocuğu rolüne hazırlamak da büyük bir öneme sahiptir.⁷⁵⁰

K13 dönemi, çocukların duygusal, psikolojik ve fizyolojik olarak aktif bir şekilde kendilerini ifade etmeye başladıkları bir dönemdir. Bu dönemde hormonal değişimler başlar ve çocuklar zorlu ve ilginç bir sürece girerler. Bedenlerinde doğuştan aşına oldukları şeylerle birlikte daha önce hiç karşılaşmadıkları dürtüler, sinyaller ve ilgiler ortaya çıkar. Bu durum ergenler

⁷⁴⁹ Vygotsky L. S., *Voprosy Detskoy Psihologii*, 135.

⁷⁵⁰ Vygotsky L. S., *Voprosy Detskoy Psihologii*, 135.

üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Beyin, hormonal fırtınaların etkisi altında olduğu için ne istediklerini belirlemek zor olabilir.

Ebeveynler ve akranlar genellikle çocuğu hala bir çocuk olarak görmeye devam ederler ve bu da sorunlara yol açabilir. Çocuklar özgürlük talep ederken aynı zamanda ilgi, anlayış ve destek ararlar. Bu dönem ebeveynler için de zor olabilir. Çocuklar büyüdüğlerini söylerken, bir yandan da sevgi ve ilgi beklerler. Bu nedenle, adım adım ilişki kurmak, çocuğun bağımsızlaşmasına yardımcı olmak ve iletişimi güçlendirmek önemlidir.

Günümüzde, 11-13 yaş aralığındaki çocukların ergenlik dönemine girdiğini gözlemleyebiliriz.

Vygotsky'e göre, çocukların kriz dönemlerini başarıyla aşmaları son derece önemlidir. Eğer bu dönemleri atlatabırlarsa, gelişimleri sekteye uğrayabilir. Hayatımızda herkesin karşılaştığı kriz dönemleri vardır çünkü mükemmel bir dünyada yaşamıyoruz. Bu dönemler, bireysel özelliklerimiz ve korkularımızla baş etmemizi gerektirir. Bu nedenle, Vygotsky'e göre bir sonraki kriz dönemi bir fırsat olarak görülmelidir.

Vygotsky, K17 dönemiyle ilgili olarak, bu dönemin daha önce çözölemeyen sorunları çözmek için bir fırsat olduğunu belirtmiştir. Yani K17 dönemi, daha önce başarısız olduğumuz konuları başarabilmek için bir şans sunar. Yetişkinlerin, çocukların geçici zorluklarını görmezden gelerek davranışlarını yönlendirmeye çalışmaları etkili olmayabilir ve hatta çocukların büyümesi ve gelişimi için zararlı olabilir.

Vygotsky, ebeveynlerin gençlerle çalışırken sadece iki şekilde etkili olabileceğine inanıyordu: Gençlerin korkularıyla başa çıkmalarına yardımcı olmak ve gençlik dönemindeki maksimalizme hoşgörü göstermek. Ebeveynler, gençlerin korkularını yenmelerine yardımcı olmalı, onları cesaretlendirmeli ve desteklemelidir. Ayrıca, gençlerin kategorik ve bencil olmakla suçlanmadan, anlaşmazlığa girmeden ve eleştirmeden gençlik dönemindeki maksimalizme hoşgörü göstermelidirler.⁷⁵¹

Vygotsky, öğretmenlerin asıl görevinin, normalde görölmeyenin içinde olağanüstüyü, imkansız olanın içinde ise mümkünü görmeyi öğretmek olduğunu belirtir. Ona göre, doğal malzemeler, hayal gücü ve yaratıcılık için bir hazine gibidir. Hayal gücü, çocuğu farklı bir

⁷⁵¹ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 393.

dünyaya götürebilir ve burada yaratıcılığı deneyimlemesini sağlayabilir, ki bu da en güzel duygulardan biridir. Ancak, çocuğun doğanın güzelliklerini fark etme duygusuna sahip olması gerekmektedir. Çocuğun duygusal dünyasını, duygularını, empatisini, sevincini, gururunu ve öğrenme isteğini kullanarak bu zenginliği içselleştirmesi durumunda gelişebilir. Bu yüzden, çocuğun duygusal yönünü göz ardı etmemek önemlidir.⁷⁵²

Ruh zenginliği, güzellik duygusunu hissetmekle başlar, duyguları geliştirir ve onları yönetme becerisiyle büyür. Güzel olanı arzulamak, ahlaki güzellik iddiasını ortaya koyar ve çirkinliklere karşı hoşgörüsüzlüğü geliştirir. Vygotsky'e göre, eğer çocuğa küçük yaşlardan itibaren güzellik, iyilik, kötülük ve hoşgörü gibi kavramlar öğretilmezse, o çocuk ruhsal olarak zengin ve yaratıcı bir kişilik geliştiremez ve dünyasını güzelliklerle donatamaz. Eğitim, ruhsal ihtiyaçları oluştururken, öğrenme bu ihtiyaçları tatmin etme fırsatı sunar.⁷⁵³

Çocuklara dünyanın güzelliklerini tanıtmak için eğitimde doğanın güzelliği, kelime, müzik ve resimle başlanmalıdır. Doğa ve sanatın birlikte olması önemlidir. Doğanın güzelliklerini gözlemlemek, yetişkinlere ruhsal destek sağlar ve çocukların ruhunda yüce arzular uyandırır. Doğada yapılan gözlemler, çocukların gerçeklikle bağ kurmalarına ve kavram oluşturmalarına yardımcı olur.

Vygotsky'e göre eğitim sistemi, en etkili öğrenme sürecine ve öğrencilerin en iyi başarıya ulaşması için, toplumun eğitim hedeflerini ve bu hedeflere ulaşma yollarını rastgele değil, Yakınsal Gelişim Alanı sistemiyle uyumlu olarak belirlemelidir. Bu, çocukların yaşlarına özgü özelliklerle ilgili ara hedefleri içerir ve bu hedeflere başarılı bir şekilde ulaşmanın yollarını belirler.⁷⁵⁴

Eğitim ve öğretim, bireyin zihinsel faaliyetinin olgunlaşmasıyla gerçekleşir. Bu nedenle, pedagojik süreç ile psikoloji arasında yakın bir ilişki vardır. Aslında, eğitim ve psikoloji arasındaki ayrımı net bir şekilde yapmak bile zordur. Pedagojik sorunlar genellikle psikolojik bir boyut içerir. Bu nedenle, öğrenme ve psikolojik temellerin yaşa bağlı olarak eğitimde önemli olduğunu bilmek önemlidir.

⁷⁵² Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 337.

⁷⁵³ Vygotsky L. S., *Pedagogičeskaya Psihologiya* (Moskova: Pedagogika, 1991), 291.

⁷⁵⁴ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 10-11.

Vygotsky, eğitimin sadece okul çağında başlamadığını ve çocuğun doğumundan itibaren eğitim ve gelişme arasında bir ilişki olduğunu vurgulamıştır. Eğitim ve yetiştirme süreci, doğumdan başlayarak yetişkinliğe kadar devam eder ve yaşa uygun şekilde yapılandırılır. Bu süreç, yaşa özgü özelliklere göre düzenlenmelidir.⁷⁵⁵

Vygotsky'e göre, eğitim süreci öğrencinin kendi deneyimleriyle gerçekleşir. Bu deneyim çevre tarafından belirlenir ve öğretmen sadece ortamı oluşturur. Ona göre, öğrencinin kişisel deneyimleri bilgiyi oluşturur. Eğitim sürecinde öğrencinin kişisel aktiviteleri önemlidir ve öğretmenin görevi bu aktiviteleri düzenlemektir.⁷⁵⁶



⁷⁵⁵ Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*, 337-39.

⁷⁵⁶ Vygotsky L. S., *Pedagogičeskaya Psihologiya*, 2005, 59, 60, 62.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VGOTSKY’NİN GELİŞİM DÖNEMLERİNDE ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİMİ

4.1. Vygotsky’nin Çalışmalarında Dinsel MotiflerFaktörü

4.1.1. Varoluşsal-Dinsel Motifler

On beş yıl önce, Vygotsky'nin çalışmalarında varoluşsal-dinsel motiflerin tartışılması, bilimsel psikoloji tarafından zorlama ve yeterince kanıtlanmamış olarak görülerek Vygotsky'nin Rus psikolojisinin kurucusu olarak imajını zedelerdi. Ancak zamanla durum değişti. Bilim daha demokratik bir hale geldi ve Rus psikolojisi, diğer alternatif bilimsel yaklaşımlara karşı daha hoşgörülü bir tutum sergile hale geldi.

A. Z. Shapiro, Vygotsky'nin erken dönem çalışmalarındaki “ruhani pathos ve varoluşsal melodiye” odaklanan ilk kişidir. Sobkin ve Klimova, Vygotsky'nin 1916-1917 yıllarında “New Way”⁷⁵⁷ dergisinde yayınlanan gençlik üçlemesinin, E. Fromm'un “sahip olmak ya da olmak” olarak tanımladığı temel değer karşıtlığını ele aldığını belirtmektedir. Vygotsky, “olmak” kavramını, dini deneyimle ilişkilendirdi: Kendi halkının tarihsel olaylarını yaşama ve onların dini anlamını yeniden inşa etme ve derinleştirme çabasıyla ilişkilendirildi.⁷⁵⁸

Vygotsky’nin erken dönem çalışmalarında, insan bilişiyle ilgili olarak sınırları aşan varoluşsal özgürlük ruhunu bulabiliriz. Vygotsky’nin “Hamlet” üzerine yaptığı çalışma, edebi eleştiri ile felsefi ve psikolojik araştırmanın benzersiz bir birleşimidir. Makalenin ilk sayfalarında, insan varoluşunun kaçınılmaz trajik doğasını savunur: “*İnsan varoluşunun temelinde trajik bir gerçeklik vardır; doğum, yaşam, yalnızlık, bilinmeyenin dünyasına terk*

⁷⁵⁷ New Way – “Noviy Put”

⁷⁵⁸ Sobkin V. S. ve Klimova T. A., “Lev Vygotsky o Radosti i Skorbi (Komentarii k Statye ‘Mysli i Nastroeniya’)", *Kulturno İstoričeskaya Psihologiya* 13 (2017): 72-73, <https://doi.org/10.17759/chp.2017130309>.

ediliş gibi unsurlar insan varoluşunu trajik kılar. Bu nedenle insan, her iki dünyaya da sürekli bağımlıdır.”⁷⁵⁹ Ayrıca, “Ben” in sonsuz ayrılığı hakkında şunları ifade eder: “*Bu sonsuz ayrılıkta, keder “Ben”in kendisinde, sen olmadığım gerçeğindedir*” (Ben, sen değilim).⁷⁶⁰

Vygotsky'nin "Hamlet" üzerine yaptığı çalışmada dini motifleri bağlamında dört ana olay örgüsü belirleyebiliriz: 1) Ölülerin dünyası ile yaşayanların dünyası arasındaki bağlantı sorunu; 2) Günah, ceza ve kefaret konusu; 3) Tanrı'nın takdirinin bilinmemesi sorunu; 4) Ayrılığın üstesinden gelme ve yeniden bir araya gelme sorunu.⁷⁶¹

Vygotsky, “aklın ilahi tarafını- akılsızlık (aklın erişemediği alan)” olarak tanımlar çünkü bu, imkânsıza ve irrasyonel olana inanmayı gerektirir. Ayrıca Vygotsky'e göre, “*akılsızlık, akıldan daha derin bir yerdedir*”⁷⁶² Vygotsky, 1926 yılında “*Hamletin ikinci versiyonunda sanatsal portre kavramından bahseder ve bir insanın her şeyinin kelimeler ve kavramlarla ifade edilemeyeceğini ve sadece görüntülerin, sahnelerin ve konumların doğrudan betimlemesiyle aktarılabilir bir şey olduğunu savunur*”.⁷⁶³

Vygotsky'nin dünya görüşünün dikkate alınan özellikleri, çalışmalarının olgun döneminde⁷⁶⁴ önemli bir gelişme göstermemiş gibi görünmektedir. Bu durumun nedenleri tam olarak net değildir. Belki Marksizme olan ilgi, psikolojik araştırmanın genel ilkelerinin geliştirilmesini gerektiren psikolojinin acil görevleri, zamanın sosyal atmosferi ve daha birçok faktör burada rol oynamış olabilir. Her ne sebeple olursa olsun, Vygotsky'nin yaratıcı çalışmalarının merkezi döneminden eserlerini terk ettiği açıkça görünen varoluşsal-dinsel motifler, “Danimarka Prensi Hamlet” (1916) taslağında ortaya çıkmıştır. Ancak, “Hamlet” üzerine yapılan çalışmada ele alınan bazı psikolojik konular hala üzerinde çalışılmaya devam etmektedir. Bu konular, anlam sorunlarına (dışsal, gerçek ve içsel, gizli) odaklanmaktadır. Ayrıca, konuşmanın kültürün ve insan bilincinin gelişimindeki rolü, konuşma ve eylem

⁷⁵⁹ Vygotsky L. S., *Dramaturgiya i Teatr*, ed. Sobkin V. S., c. 1, Polnoye Sobraniye Çoçineniy (Moskova: Lev, 2015), 98.

⁷⁶⁰ Vygotsky L. S., *Voprosy Teorii i İstorii Psihologii*, 1:287.

⁷⁶¹ Vygotsky L. S., *Voprosy Teorii i İstorii Psihologii*, 1:227.

⁷⁶² Vygotsky L. S., *Voprosy Teorii i İstorii Psihologii*, 1:176.

⁷⁶³ Vygotsky L. S., *Psihologiya İskustva* (Moskova: İskustvo, 1965), 382.

⁷⁶⁴ Kültürel-tarihsel teorinin ortaya çıktığı dönem.

arasındaki ilişki, bilgi ve eylem arasındaki ilişki ve insan özgürlüğü gibi konular da incelenmektedir.⁷⁶⁵

Vygotsky'nin tüm çalışmalarında insanın kaderi ve kendini gerçekleştirme konularına odaklandığını görebiliriz. Bu temalar Vygotsky'nin bilimsel yaşamında ve insan kaderinde hangi motiflerin ve imgelerin ona rehberlik ettiğini açıkça göstermektedir. Son notunda ise *“Bu psikolojide yaptığım son şeydir- vaat edilen topraklara girmeden, onlara bakarak Musa gibi yüksek mertebede öleceğim. Beni bağışlayın.”* ifadesiyle bu konudaki kararlılığını vurgulamaktadır.⁷⁶⁶

4.1.2. Eğitimsel- Dinsel Motifler

Vygotsky, insanın gelişimsel sistemini açıklamak için “yaş” kavramını kullanmıştır. Ona göre, “yaş” her bir küçük gelişim çizgisinin özgül ağırlığını ve rolünü belirleyen bütünsel dinamik bir oluşumdur. Bu kavram, gelişimin sosyal yönü ile ilişkilendirilir. Gelişimin sosyal yönü, çocuğun çevresindeki gerçeklikle olan özel ve benzersiz ilişkisini ifade eder. Ayrıca, bu yön, insanın yaşamı boyunca gelişiminde meydana gelen tüm dinamik değişikliklerin başlangıç noktasını temsil eder.⁷⁶⁷ Dolayısıyla, gelişimin sosyal yönü, bir bireyin yaşamı boyunca geçirdiği dinamik değişikliklerin başlangıç noktasını oluşturabilir.

Vygotsky'nin düşüncesini daha iyi anlayabilmek için, “gelişimin sosyal yönü” kavramının yanı sıra, gerçek ve ideal formlar gibi diğer kavramları da hatırlamak önemlidir. Vygotsky'ye göre, yüksek zihinsel işlevler sosyal bir süreçtir ve bu, kültürel-tarihsel teorisinde şu şekilde açıklanmaktadır: *“Çocuğun kültürel gelişiminde her bir işlev, önce sosyal olarak sonra da psikolojik olarak, yani önce insanlar arasındaki etkileşimde sonra da bireyin iç dünyasında ortaya çıkar.”*⁷⁶⁸ Bireyin gelişim süreci, içinde bulunduğu sosyo-kültürel ortamla birlikte hem doğal tepki verme biçimi hem de ideal biçimin etkileşimiyle belirlenir. Bu nedenle, çocuğun gelişimi sadece doğal ve ideal formların iş birliğiyle gerçekleşebilir. Elkonin'in ifadesiyle, en ilkel insana bile doğum anında sadece ilk formun değil, aynı zamanda

⁷⁶⁵ M.G. Chesnokova, “Existential and religious motifs in L.S. Vygotsky's essay on ‘Hamlet’ (1916)”, *Cultural-Historical Psychology* 14, sy 2 (2018): 129-37, <https://doi.org/10.17759/chp.2018140214>.

⁷⁶⁶ Zavershneva E. Yu. ve Rene Van Der Veera, ed., *Zapisnye Knijki L. S. Vygotskogo. Izbrannoye*. (Moskova: Kanon, 19017), 608.

⁷⁶⁷ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:258.

⁷⁶⁸ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:145. “Sosyal” kelimesi burada “kültürel” kelimesinden daha geniş bir anlamda kullanılmıştır.

geleceğin insanı formunun da verildiğini ve bu ideal formun ilkel insanın ilk adımlarını nasıl etkilediğini hayal etmek imkânsızdır.⁷⁶⁹

İdeal form sorunu oldukça zor ve karmaşıktır. Polivanova, ideal gelişim biçimini şu şekilde açıklar: “Çağdaş insan kültürü, ideal nesnelerin dünyasıdır. Bu, sadece maddi nesnelerin değil, aynı zamanda biçimlerin, fikirlerin, sembollerin ve işaretlerin de insanın karşısına çıkan kültürel dünyadır. Birey, gelişim sürecinde sadece gerçek insanlarla değil, aynı zamanda referanslar dünyası, fikirler dünyası ve insan faaliyetleri dünyasıyla da karşılaşır. Örneğin, yedi aylık bir bebek emeklerken, çevresindeki yetişkinlerin hepsi yürür. Çocuğun emeklemeden yürümeye doğru olan motor gelişimi kendiliğinden gerçekleşmez. Bu örnekte emekleme gerçek bir biçimken, yürüme daha üstün ve ideal bir biçimdir.”⁷⁷⁰

Vygotsky'e göre, ideal formlar dünyası ya da kültür dünyası, çocuğun örnek aldığı veya hayal ettiği kaynaktır. Çocuk, ideal veya kültürel imgeler bulur ve kendi davranışlarıyla karşılaştırır. Bu karşılaştırma, gelişimin temelidir çünkü gelişim, belirli hedefler doğrultusunda gerçekleşir. Çocuğun gelişiminde, çevre önemli bir rol oynar⁷⁷¹ ve çocuğun hedefi genellikle yetişkin gibi olmak ve bağımsız olmaktır. Yetişkin, kültürün ideal biçimi ile çocuk arasında arabuluculuk yapar.

Polivanova'nın bağımsızlık fikriyle ilgili örneği şu şekildedir: “Bağımsızlık fikri çağdaş toplumda son derece önemlidir. Bireyler, bağımsızlık kavramını algıladıkları ve anladıkları faaliyetler ve davranışlar üzerinden gelişim gösterirler. Gelişim seviyesi arttıkça bireyler, daha fazla bağımsızlık talebiyle karşılaşır ve bu taleplerini değerlerine dayalı davranışlarla ortaya koyarlar. Bu durum, bireyin davranışlarının sadece kendiliğinden değil, aynı zamanda bir fikir olan bağımsızlık düşüncesiyle değiştiğini gösterir.”⁷⁷² Çocuklar her dönemde yeni deneyimler yaşamak isterler. Bu nedenle çevrelerinde gördükleri, öğrendikleri ve tecrübe ettikleri konuları tekrar ederler ve bu sayede görevlerinin üstesinden geldikçe daha da bağımsız hale gelirler.

Vygotsky'e göre, yaşı'n açıklanmasında önemli olan kavram “gelişimin sosyal yönü”dür. Gelişimin sosyal yönü, çocuk ile çevresi arasındaki ilişkiyi vurgular. Bu çevrenin ne olduğu

⁷⁶⁹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:386-404. İdeal gelişim sorunu daha sonra Elkonin tarafından kültürel-tarihsel teorisinde geliştirilmiştir.

⁷⁷⁰ Polivanova K. N., *Psihologiya Krizisov*, 6.

⁷⁷¹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:258.

⁷⁷² Polivanova K. N., *Psihologiya Krizisov*, 6.

belirsizdir. Çevre kavramı oldukça geniş ve sınırsızdır. Her şeyi içerir ve sadece çocuğun “algıladığı”, yani onunla ilgili olan şey açıktır. Polivanova'nın bir örneğine tekrar bakalım: “Bir aylık bir bebek, yatağının üzerine asılı oyuncaklara uzanmaya, onları görmeye ve ilgilenmeye hayatının ilerleyen dönemlerinde başlar.”⁷⁷³ Bu sebeple, çocuğun gelişimini anlamak için, çocuğun etkileşimde olduğu veya etkileşim kurmaya çalıştığı çevrenin unsurlarını seçmek daha önemlidir. Vygotsky, gelişimin sosyal yönünü belirleyen iki faktöre odaklanmıştır: çevre ve çocuğun tutumu.⁷⁷⁴ Çocuğun dışarıdan gelen yönlendirmelerle gerçekleştirdiği faaliyetler nesnel olarak kabul edilebilirken, çocuğun iç yaşamı, duyguları, deneyimleri ve deneyimler düzlemi öznel olarak değerlendirilebilir. Örneğin, aynı durumda bulunan farklı çocuklar farklı şekillerde etkilenebilir. Bir çocuk durumdan az etkilenirken, başka bir çocuk nevrozlar ve sapmalar yaşayabilir. Ancak burada önemli olan nokta, çocuğun ilişki kurduğu veya kurmaya çalıştığı çevrenin bileşenlerini çevrede var olanlardan seçebilmemizdir. Vygotsky'nin düşüncesine göre, gelişim sürecinde olduğu gibi “dini gelişim” süreci de körü körüne değil, hedefler doğrultusunda gerçekleşir. Yani, çocuğun çevresi gelişimin kaynağıdır, ancak çocuk kendi duygu ve davranışlarıyla kültürel imgeleri bulur, karşılaştırır, hedefler belirler, denemek ister ve kendisi seçer.

Çocuk psikolojisinde yaşı önemli bir rolü vardır ve bu nedenle gelişim psikolojisi olarak adlandırılır. Her yaş, sosyal gelişimin belirli ve özel bir yönü ile karakterize edilir. Bu dönem, çocuk ile çevresi arasındaki ilişkiyi ve bu döneme özgü yeniliklerin gelişimini içerir. Her yaşı yenilikleri, çocuğun sosyal gelişimi tarafından belirlenir. Bu yenilikler, eski sosyal gelişim yönünün yıkılmasına neden olur ve çatışırken yeni bir sosyal yönün inşa edilmesine olanak tanır. Vygotsky, bu çatışmaları “itici güçler” olarak adlandırır. Gelişimin sosyal yönünün yeniden yapılandırılması, “kriz dönemlerinin” temel içeriğidir. Bu dönemde çocuk, bir gelişim evresinden diğerine geçtiğinde, önceden mevcut olan “öncül aktivite türünü” değiştirir ve yeni bir sosyal konum kazanır. Örneğin, okul öncesi dönemde çocuklar oyun ve rol yapma aktivitelerine yönelirken, ilkokul döneminde eğitim aktivitelerine odaklanır. Ergenlik döneminde ise kendi kaderini belirleme ve daha sonra mesleki ve kişisel kaderini belirleme süreçlerine girerler.

Vygotsky'nin bu yaklaşımları açısından bakıldığında, çocuğun gelişiminde ve eğitiminde, özellikle din eğitimi uygulamasında, erken yaşlarda ve çocuğun seviyesine uygun bir şekilde

⁷⁷³ Polivanova K. N, *Psihologiya Krizisov*, 7.

⁷⁷⁴ Polivanova K. N, *Psihologiya Krizisov*, 7-8.

öğretim vermek önemlidir. Din eğitimi çocuğun en çok ilgi duyduğu dönemde vermenin daha etkili olacağı anlaşılmaktadır. Okul öncesi dönem, dini anlayışın gelişiminde önemli bir dönemdir çünkü çocuğun ilgisinin en yoğun olduğu zamandır.⁷⁷⁵ Ancak Vygotsky'e göre eğitim her zaman bir adım önde olmalıdır.

4.2. Dini Gelişiminde İçsel ve Dışsal Faktörlerin Önemi

Vygotsky, kişisel gelişim sürecinin biyolojik ve sosyal faktörlerin birleşiminden kaynaklandığına inanmaktadır. Kalıtsal ve çevresel faktörler mekanik, statik bir kombinasyon olarak hareket etmez, ancak zihinsel işlevlerde olduğu gibi, yaş gelişiminin farklı dönemlerinde karmaşık, farklılaşmış, dinamik ve değişken bir ilişkiyi temsil eder. Bu nedenle, çocuğun zihinsel işlevlerini doğru bir şekilde anlamak için her bir işlevin rolünü ve anlamını belirlemek çok önemlidir.

Zihinsel süreçler hem kalıtsal önkoşullar hem de çevresel etkiler tarafından taşınır. Ancak, bu etkilerin oranı yaşa bağlı olarak değişir. Vygotsky, karmaşık zihinsel süreçlerin (istemli dikkat, aktif ezber, zihinsel faaliyet) ve karakter yapısı ile davranışların, uzun bir oluşum sürecinden (okul öncesi, okul, ergenlik, gençlik) geçtiğini ve kalıttan çok çevreden (yetiştirme ve eğitim koşulları, kültürel ve toplumsal çevre, iletişimin doğası, faaliyet biçimleri ve yöntemleri, vb) etkilendiğini vurgulamıştır. Ona göre, çevre, çocuğun gelişiminin kaynağıdır. Çocuk, varoluşunun ilk günlerinden itibaren gelişimini belirleyen ve yönlendiren çevresiyle etkileşime girer ve ondan etkilenir. Aynı zamanda, kalıtsal bileşen, ne kadar küçük olursa olsun, daha yüksek zihinsel işlevlerin oluşumunda katılımcı bir rol oynar.⁷⁷⁶ Çocuklar doğuştan sosyal varlıklardır ve kalıtsal bileşenlere sahiptirler, bu da daha yüksek zihinsel işlevlerin şekillenmesine katkıda bulunur. Bu nedenle, çocukların boş bir sayfa olmadığı söylenebilir. Dini kaynaklara göre, çocuklar bir “fıtrat” ile doğarlar. Ancak buradaki önemli soru şudur: Fıtrat, insanın yaratılışından gelen “*değerler hafızası*” mıdır, yoksa “*doğuştan insana yüklenen ilahi bir yazılım*” mıdır?

Her yaş grubunun kendine özgü bir hızı ve ritmi vardır. Zihinsel gelişim, doğumdan üç yaşına kadar olan dönemde en hızlı gerçekleşir. Çocuk ne kadar küçükse, zihinsel gelişimi o kadar hızlı olur. İlk üç yıl içinde çocuk üç kriz dönemi yaşar ve bu da zihinsel gelişiminde hızlı ve sürekli değişimler olduğunu gösterir. Doğumla başlayan ilk dönem, "yenidoğan

⁷⁷⁵ Zeynep Nezahat Özeri, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2004), 18.

⁷⁷⁶ Vygotsky L. S., *Problema Razvitiia Psihiki*, 3:144.

krizi" olarak adlandırılır ve en hızlı gelişim dönemi olarak kabul edilir. Bu aynı zamanda çocuğun sosyal çevresine en çok ihtiyaç duyduğu dönemdir.

Psikoloji alanında, çocukların kendi gelişimlerinin mimarları mı olduğu (içsel, kendi kendini belirleyen) yoksa gelişimlerinin öncelikle başkalarından gelen dış etkilerle mi düzenlendiği konusunda süregelen bir tartışma bulunmaktadır. Ancak çoğu uzman artık gelişimin tamamen içsel ve kendiliğinden ya da tamamen dışsal ve başkaları tarafından belirlendiğini kabul etmemektedir.⁷⁷⁷ Bu çağdaş bakış açısı, Vygotsky'nin Yeniden Yapılandırılmış Teorisi ile uyumludur. Vygotsky, hem dış hem de iç faktörleri göz önünde bulundurur. Dış rehberlik, çocuğun gelişimini yönlendirirken, bağımsız iç öz rehberlik ise her aşamada gereken, dış rehberliğin içselleştirilmesiyle şekillenen ve öğrenme sürecinde uygulanan gelişim düzeyidir.⁷⁷⁸ Vygotsky'nin gelişim teorisi, dış yönlendirme ile iç yönlendirme arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi incelemektedir. Bu şekilde çocuk, çevresinde bulunanlardan farklı yönlendirme araçları yaratır.⁷⁷⁹ Çocuk, dış yönlendirmenin içselleştirilme süreci tamamlanmadan önce dış yönlendirmenin öznesi haline gelir. Dışsal öz-yönlendirme (nesne ile) iç içe geçmiştir; dışsal yönlendirme ile işbirliği yapar, onu etkiler ve aynı zamanda içselleştirmenin sonuçlarını da etkiler. Böylece çocuk, etkili gelişimin sadece nesnesi değil, aynı zamanda öznesi haline de gelir.

Bugün birçok psikolog, birleşik bir gelişim teorisi oluşturmayı başarırlarsa, bunun Vygotsky'nin temelleri üzerine inşa edileceğine inanıyor. Bu teori, gelişim sırasında dış ve iç rehberliğin değişen seviyelerini yansıtan stabil ve kriz dönemlerinin periyodik değişimini içerir. Yetişkinlerden gelen dış düzenleme çocuk tarafından içselleştirilir ve çocuk belirli aşamalarda önce dış öz düzenlemeyi sonra da iç öz düzenlemeyi öğrenir. Bu durum, hem içsel hem de dışsal faktörlerin gelişiminin açıklanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, ilişkinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, içsel olanın içselleştirilmiş dışsal olandan oluştuğunu hatırlamak önemlidir: Bir gelişim döneminde dışsal olan, başka bir gelişim döneminde içselleştirilir.⁷⁸⁰

⁷⁷⁷ Santrock J. W, *Child Development*, 526.

⁷⁷⁸ Bu konuya Kasvinov'un kitabın 7 bölümüne bak ve tezde din gelişimi ile ilgili bölümde yaz

⁷⁷⁹ Örneğin: oyunda çocuk tarafından yaratılan bir duruma bakalım, "at kuyruğunu taktı ve gezintiye çıktı". (Çukovsky K. İ., *Ot dvuh do pyati*, 110.) Ayrıca, 7 yaş civarındaki bir çocuk, oyun bağlamında davranış kurallarını ve durumları bağımsız olarak formüle edebilir, (Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 228.), elbette bu sadece "okul öncesi dönemdeki" çocuklar için geçerli değildir. (Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*, 278.)

⁷⁸⁰ Kasvinov S. G., *Sistema Vygotskogo*.

Vygotsky, çocuğu sadece kültürel öğrenmenin bir nesnesi olarak değil, aynı zamanda bir özne veya diğer insanlarla birlikte bir eş-özne olarak gören bir düşünürdü. Ona göre çocuk, (kültürü içselleştirdiği ölçüde) toplumun bir üyesi ve kültürün taşıyıcısıdır. Çocukların bilişsel gelişimi öncelikle dışsal olarak gözlemlenebilir ve daha sonra içselleştirilir.⁷⁸¹

4.3. Çocukların Duygusal Gelişimi ve Dini Duygu

Çocukların din gelişiminde duyguların önemi büyüktür. Duygular, haz ve elem gibi ruhsal olayları içerir. Haz, hoş giden bir duygudur, elem ise hoş gitmeyen bir duygudur. Duygular, insanın ruhsal yaşamında ve içyapısında önemli bir rol oynar. Bireysel yaşamı etkileyen ve ruhsal durumu yönlendiren güçlü etkilere sahiptir. Duygular, insanın davranışlarını düzenlemede ve ortaya çıkmasında önemli bir rol oynar.⁷⁸²

Vygotsky'nin duygularla ilgili yaklaşımı, bazı eserlerinde detaylı tartışmalar içermesine rağmen tam bir duygu doktrini oluşturmamıştır. Ancak bu tartışmaları bir araya getirdiğimizde, insan duygularının doğası ve gelişimi hakkındaki fikirlerini daha iyi anlayabiliriz. Vygotsky'nin duygular konusundaki temel düşünceleri şunlardır:

1. Duygular gelişir: Her duygu, gelişim sürecinden geçerek oluşur ve başka bir şekilde kategorize edilmemelidir.⁷⁸³

2. Duygu ve zeka arasında bir bağlantı vardır: Düşünce gelişimiyle duygusal gelişim arasında bir ilişki vardır. Her düşünce aşaması, duygusal gelişimin bir aşamasına karşılık gelir. Düşüncelerin ve duyguların gelişimi, çocuğun duygusal eylemi olan tek bir kökten kaynaklanır. Duyguların gelişimi, önce bilincin duygusal alanının farklılaşması, ardından da bu alanın kendi içinde farklılaşmasıyla gerçekleşir. Bu süreç, dinamik süreçlerin doğasını değiştirir ve her ikisi de düşüncenin gelişimiyle doğrudan ilişkilidir.

Bu nedenle, EÇD'nde çocuğun davranışı "alan" (polevoye) olarak adlandırılır ve bilinç sadece duygusal algı ve eylemle tanımlanırsa, üç yaşındaki krizin temel belirtisi duygu ve eylem birliğinin bozulması olarak düşünülebilir. "Çocuk, doğrudan tutkunun etkisi altında değil, kendi eğilimine karşı hareket eder."⁷⁸⁴ Bilincin duygusal yönü, çocuğun görsel-etkili

⁷⁸¹ Vygotsky L. S., *Pedagogičeskaya Psihologiya*, 1991, 398.

⁷⁸² Kerim Yavuz, *Çocuğun Dünyası ve Gelişme* (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1992), 30-31.

⁷⁸³ Vygotsky L. S., *Nauchnoye Naslediye*, 6:280.

⁷⁸⁴ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:369.

düşüncesinin yerini figüratif düşünme aldıkça gelişir. Bu, öncelikle OÖD'ndeki değişimlerin önemli bir yönü olan içsel süreçlerin genelleştirilmesinde kendini gösterir. Bu dönemde duyguların genelleştirilmesi gerçekleşir. Tek bir duyguyu bir kavram olarak tek bir algıyla ilişkilendiren bir duygusal oluşum ortaya çıkar.⁷⁸⁵ ED'nde ise kavramlarla düşünmenin oluşması, kişinin kendi deneyimlerinin dünyası hakkında daha derin bir bilgi ve karmaşıklığa yol açar.⁷⁸⁶

Bireylerin duygusal değişimleri, düşüncelerinin gelişim sürecine bağlı olarak farklı doğalara sahip olmalarıyla ilgilidir. Vygotsky'e göre, somut düşünce daha katı ve sabit dinamiklere, soyut düşünce ve hayal gücü ise daha akışkan ve esnek dinamiklere karşılık gelir. Bu bağlamda, yüksek veya ince duyguların niteliksel özellikleri açıklanabilir hale gelir. Duyguların farklılaşması ve daha yumuşak bir seyir izlemesi, düşüncenin gelişiminin doğal bir sonucudur. Sonuç olarak, duygular hayatımızı sürdürmek ve kararlar almada en önemli ve temel süreçler olarak varlıklarını sürdürmektedir.

3. Düşüncenin duygular üzerindeki etkisinin yanı sıra, duyguların da düşünceler üzerinde etkisi vardır. Bu durum özellikle şu ifadede açıkça görülmektedir: "Her düşünce, bireyin duygusal tutumunu içeren işlenmiş bir biçimde temsil edilen gerçekliğe sahiptir."⁷⁸⁷ "Düşünce, bilincimizin motive edici alanından doğar."⁷⁸⁸ Ayrıca, Vygotsky'ye göre düşünce ile söz arasındaki ilişki yaşayan bir süreçtir, "bir dizi iç düzlem boyunca bir harekettir."⁷⁸⁹

4. Patolojide (örneğin şizofreni), genellikle bilincin gerçek entelektüel veya duygusal yönlerinde çok fazla hasar olmaz, ancak bu yönler arasındaki ilişkide patolojik bir değişiklik vardır.

5. Vygotsky, duyguların bilincin genel gelişimine aktif katılım ilkesini ortaya koyar.⁷⁹⁰ Duygular, sadece çocuğun düşünce ve davranış gelişimini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda çocuğu doğuştan engellilik durumunda "geçici çözümler" aramaya teşvik eden güçlü bir uyarıcıdır.

⁷⁸⁵ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:380.

⁷⁸⁶ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:66.

⁷⁸⁷ Vygotsky L. S., *Problema Obşey Psihologii*, 2:22.

⁷⁸⁸ Vygotsky L. S., *Problema Obshey Psikhologii*, 2:357.

⁷⁸⁹ Vygotsky L. S., *Problema Obshey Psikhologii*, 2:358.

⁷⁹⁰ Vygotsky L. S., *Nauchnoye Naslediye*, 6:213.

6. Faaliyet veya etkinlik, bireyin duygusal gelişiminde önemli bir rol oynar. Bir faaliyetin dolaylı etkisi olabilir (faaliyet sırasında düşünme becerileri gelişir ve bu da duygusal değişikliklere yol açar) veya doğrudan bir etkisi olabilir (örneğin, çocuğun oyun oynarken duygusal gelişimi).

7. Duygusal gelişim, diğer zihinsel işlevlerin gelişimiyle aynı mantığı izler ve duyguların farkındalık yönünde ilerlediği kabul edilir.

8. “Her duygu, kişiliğin bir parçasıdır.”⁷⁹¹

Vygotsky'nin düşünceleri, duyguların doğası ve gelişimi konusunda, onun “somut psikolojik bilinç teorisi”nin ayrılmaz bir parçasıdır.

Din ve ahlak her zaman en yüce duygular olarak kabul edilmiştir, çünkü düşüncelerle birleşmişlerdir ve sadece alışkanlık veya heyecan olarak görülemezler. Bu yüksek duyguların temelleri organik ve doğaldır, ancak gelişimleri aile ve okul gibi çevresel faktörlere bağlıdır. Ayrıca din, merhamet ve adalet gibi duygular hem bireysel hem de toplumsal olarak derin ve geniş bir öneme sahiptir.⁷⁹² “Din” olarak kabul edilen yüksek duygu, Vygotsky'nin çalışmalarına göre kültürel-tarihsel veya sosyokültürel süreçlere bağlı olarak gelişir. Vygotsky'e göre, çocuk bireysel bir “Robinson” değildir, ancak kültürel-tarihsel gelenekler, süreçler ve mekanlar tarafından tanımlanan bir varlıktır. Bu nedenle, bir öğretmen, bir çocuk veya genel olarak herhangi bir birey, dini bilincin gerçek (doğal) taşıyıcısı olarak görmek doğru değildir.

Ali Kuşat'a göre, çocukların dini gelişimiyle ilgili yapılan çalışmalarda, bu gelişimin ilk başlangıcı olarak üç yaşın esas alındığı ve daha öncesine dair bir çalışmaya rastlanmadığı belirtilmiştir. Üç yaş öncesi dönemde, dini bir gelişim özelliğinin ortaya çıkmadığı ve çocuğun bu dönemde temel entelektüel ve duygusal örüntüleri kavramaya çalıştığı ifade edilmiştir. Ancak Kuşat, çalışmalarında üç yaşında ortaya çıkan ve dini gelişim özelliği olarak gösterilen bu yaşantı biçimlerinin geçmişte bir psikolojik alt yapısının olması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁹³

⁷⁹¹ Vygotsky L. S., 6:280.

⁷⁹² Zeynep Nezahat Özeri, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 60.

⁷⁹³ Ali Kuşat, “Bilişsel Gelişim Açısından Din-Fıtrat İlişkisi”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 15 (2012): 42.

Vygotsky, A. Luriya ile birlikte, yeni doğan çocuğun dünyayı manzaralar ve noktalarla dolu olarak görmesine rağmen, duyularının henüz ona hizmet etmediği fikrini savunmuştur. Yeni doğan bireysel izlenimleri algılamaz, nesneleri tanımaz, çevresindeki hiçbir şeyi ayırt etmez ve tanıdık, algılanan nesneler dünyasının da olmadığını savunurlar. Bu nedenle, yeni doğan bir münzevi gibi yaşar. Çocuğun ilk fark ettiği ve diğerlerinden ayırt etmeye başladığı şey, bedenin konumu ve içgüdüsel olarak hissettiği rahatsızlıklardır. Bu rahatsızlıklar arasında açlık gibi hisler bulunur ve çocuk bunları hafifletmek ve yatıştırmak için acı ve duyumlarla iletişim kurar. Eğer bir yetişkin dünyayla en çok gözleriyle iletişim kuruyorsa, çocuk da en çok ağzıyla iletişim kurar. Açlık hissi ve bunu gidermek için anne sütü, çocuğun ilk zihinsel deneyimlerinin bir parçasıdır. Dış dünya ile iletişim, ağızda ortaya çıkan birincil duyumlar ve zihinsel tepkilerle başlar.⁷⁹⁴ Yani, bebek doğduğu anda ilkel duyumlar ve temel zihinsel tepkiler bir arada hareket eder. Bu nedenle, yeni doğan bir bebekte dini bir duygu olduğundan bahsedemeyiz. Ancak, Vygotsky ve Luriya'ya göre, bebek, yaklaşık bir buçuk ila iki aylıkken dış uyaranlara uyum sağlamaya başlar.⁷⁹⁵ Bu dönemde çocukta anneye ve çevredeki en yakın kişilere karşı güven ve sevgi gibi duygular oluşmaya başlar. “Yaklaşık 4-5 aylıkken çocuk, görünür dünyanın erişilebilir hale geldiğini düşünebilir. Ancak bu kısa, benzersiz ve yetişkin gelişim döneminden farklı olan dönemde çocuğun hiçbir nöropsikolojik aktivitesi olmadığını, boş bir varlık olduğunu düşünmek yanlış olur. Çocuğun hayatının ilk haftaları ve ayları zaten bir tür yazıtla kaplıdır ve çocuk yavaş yavaş dünyayla bağlantısını kurduğu andan itibaren hızla dolmaya başlar.”⁷⁹⁶

Din psikolojisi alanında çalışmalar yapan psikologlar, (Bergson, Scheler, Delacroix, Girgensohn, Flournay) din duygusunun fitrı bir özellik olduğunu kabul ederek bunu içgüdü, eğilim, doğaüstü varlığa bağlanma gibi nedenlerle açıklamaktadırlar.⁷⁹⁷

Kur'anı Kerim'de “Yüzünü doğru olan dine insanların fitratına uygun olan dine çevir.”⁷⁹⁸ buyurmaktadır. Bu ayette, insanın dini kabullenme yeteneğine vurgu yapılmaktadır. Bir insanın hangi dine mensup olacağı ise, içinde bulunduğu sosyal çevrelerin ve din bilincinin gelişimiyle belirlenir. Hz. Muhammed'in bir hadisinde de bu konu açıklanmıştır. “*Her çocuk*

⁷⁹⁴ Vygotsky L. S., Luriya A, *Etyudy po İstorii Povedeniya: Obezıyana, Primitiv, Rebyonok* (Moskova: Pedagogika-Press, 1993), 126-27.

⁷⁹⁵ Vygotsky L. S., Luriya A, 127.

⁷⁹⁶ Vygotsky L. S., Luriya A, 128.

⁷⁹⁷ Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri* (İstanbul: M.Ü.İ.F.V.yay., 1996), 24.

⁷⁹⁸ Rum 30/30.

*fitrat üzerine doğar, sonra anne-babası onu Yahudi, Mecusi veya putperest yapar. Eğer anne-babası Müslüman ise, çocuk da Müslüman olur*⁷⁹⁹ veya *"Her doğan fitrat üzerine doğar. Ancak çocuğun annesi ve babası onu kendi dinlerine döndürürler. Yahudi ise Yahudi yaparlar, Hristiyan ise Hristiyan yaparlar veya Mecusi ise Mecusi yaparlar."*⁸⁰⁰

Din duygusu, insanın doğasında var olan bir hissidir ve çocukluk döneminde bu hissin belirtileri ortaya çıkar. Çocuklar, çevrelerindeki yetişkinlerden duydukları ve gördükleriyle dini konulara ilgi duyarlar. Bu ilgi, çocuğun kendini ifade etmesi için sorduğu sorularla da ortaya çıkar. Aslında çocuklar doğuştan dindar değildir, ancak yapılan araştırmalar, dinle ilgili bir ilgi ve eğilimin olduğunu göstermektedir. Çocukluk döneminde anne-baba himayesi altında olmak, çocuğa güven duygusu verir. Bu duygu, daha sonra dini yaşantının temelini oluşturan Allah'a sığınma ve bağlanma duygularının gelişimini etkiler. Çocuğun içinde uyanan istek, duygu ve düşünce, dini inançların oluşmasında önemli bir rol oynar. Eğer çocukta dini yönde bir istek, duygu ve düşünce oluşursa, kendisine güvenebileceği bir Allah arayışı başlar.⁸⁰¹ Vygotsky'nin kültürel-tarihsel kuramına göre, çocukların dini konulara olan ilgisi, doğdukları anda toplumda var olan din ve Tanrı inancından gelir. Çocuk, doğduğu toplumun bir parçası olarak büyür ve bu toplumun dinini benimser. Bu sebeple çocuk, çevresindeki dini konuları merak eder, araştırır ve kabul eder. Zamanla, din ile ilgili düşüncelerini ve çelişkilerin cevaplarını toplumun dini kaynaklarından alır. Bu sebeple, çocuğun gelişim seviyesine uygun eğitim programları kadar ileri düzeyde olan programlar da önemlidir.

Terim olarak fitrat, "hakkı, gerçeği kabul ve idrak etme yeteneği"⁸⁰² anlamına gelmektedir. Söz konusu hadise dayalı olarak Gazali fitrat'ı izah ederken şöyle der: "Her çocuk sağlam bir fitratla ve mütedil olarak, yani saf, her şeyi almaya kabiliyetli olarak doğar. Yöneltileneceği her şeyi yapmaya hazırdır."⁸⁰³ Bu durumda, ruhun doğası gereği doğruları kabul etme özelliği vardır ve kendiliğinden Allah'ı bulma ve anlama gücüne sahiptir.⁸⁰⁴ Çevrenin sunduklarını alma becerisi konusunda ise, bu düşünce Vygotsky'nin fikirleriyle örtüşmektedir. Vygotsky'e göre, çocuk Tanrı'yı bulmanın sosyal çevre ve kültürel yapı

⁷⁹⁹ Buhari, Cenaiz, 79; Müslim, Kader, 22-35.

⁸⁰⁰ Buhari, Tefsir, 30; Kader, 3; Müslim, Kader, 23.

⁸⁰¹ Zeynep Nezahat Özeri, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 63.

⁸⁰² Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, C.VI., s.3824.

⁸⁰³ Gazali, *İhyau Ulumi'd-Din*, C. III. s.56;

⁸⁰⁴ Mustafa Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, 10. bs (Ankara: T.D.V.Y., 2018), 43-45.

olmadan mümkün olmadığını düşünmektedir. Doğuştan gelen yetenek, çocuğun sosyalleşmeye yatkın olma kabiliyetidir. Çocuk, çevresindeki din, eğitim, dil, örf ve adetler gibi unsurları bir önceki nesilden öğrenir. Taklit yoluyla, toplumsal yapıdaki düşünceleri, bakış açılarını, değerleri ve felsefi, matematiksel, fiziksel, kimyasal yasaları keşfeder.⁸⁰⁵ Çocuklarda merak duygusu, çevrelerindeki olayları inceleme ve keşfetme isteği uyandırır.⁸⁰⁶

Çocukların gelişimi çok yönlü olarak devam eder. Üç yaşından itibaren, çocuklar dini nitelikli sözlerle, heyecanlarla, sevgi ve korkularla da ilgilenmeye başlarlar.⁸⁰⁷ Vygotsky'e göre, çocuk doğduğu kültürün dilini konuşur ve kendi toplumunda kullanılan dini kelimeleri kullanır (yakınsal gelişim bölgesi). Çünkü çocuğun dikkati çevresinde olup bitenlere odaklanmıştır. Ancak dini ifadeler yaşa uygun olmalıdır: “basit kelime dağarcığı” aşamasındaki çocuklar dini konuşmalarında “basit kelimeler” kullanırken, “bilimsel kelime dağarcığı” aşamasındaki çocuklar dini konuşmalarında “bilimsel kelimeler” kullanmalıdır. Üç yaşında çocuklar basit kelimeleri kullanmaya başlar, bu yüzden öğretilen dini kelimeler, ibadetler ve hikayeler de basit olmalıdır. Bu yaş grubundaki çocuklar karmaşık kavramların anlamını bilmezler ve ilgilenmezler.⁸⁰⁸

Çocuklarda dini uyanmanın (din duygusunun) gelişmeye başladığı dönem hakkında eğitimciler arasında iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, dini duygu geç başlar ve bu düşünceyi savunanlardan biri de Fransız eğitimcisi J. J. Rousseau'dur. Diğer görüşe göre ise, dini duygu erken başlar ve bu düşünceyi savunanlardan biri de Pierre Bovet'dir.

Rousseau'ya göre, çocuklara din duygusunu erken yaşlarda aşlamak ve din eğitimi vermek gereksizdir. Bu tür bir eğitim daha ileri yaşlara ertelenmelidir.⁸⁰⁹ Vygotsky ise, çocukların bu yaşlarda ahlaki gelişimlerinin zaten başladığını ve iyi ile kötüyü anlama ve merak etme dönemine girdiklerini savunur. Çocuklar, yaşadıkları sosyal çevrede gördükleri her şeyi merak eder ve aldıkları cevapları sorgulamazlar. Bu nedenle, çocuklara bu dönemde içinde bulundukları toplumun inançlarını, ahlaki kurallarını ve geleneklerini öğretmek, uyum sağlamaları ve doğru şekilde gelişmeleri için önemlidir. Bununla birlikte, yetiştirme ve

⁸⁰⁵ Vygotsky L. S., *İstoriya Razvitiya Vyssih Psihiçeskih Funktsiy.*

⁸⁰⁶ Kuşat, “Bilişsel Gelişim Açısından Din-Fıtrat İlişkisi”, 38.

⁸⁰⁷ Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, c. 1 (Ankara, 1980), 83.

⁸⁰⁸ Vygotsky L. S., *Voprosy Detskoy Psihologii.*

⁸⁰⁹ Rousseau J. J., *Emile*, çev. Ziya Ülker, 5. bs (İstanbul, 1961), 154.

eğitim sürecinde dil ve bilişsel gelişimlerine de dikkat etmek gerekmektedir. Yaşa ve gelişim dönemlerine uygun eğitim ve yetiştirme her zaman daha etkilidir. Vygotsky'e göre sosyal ve bilişsel gelişim birbirine bağlıdır. Kuşat'ın ifadesiyle, “Çocukların dini gelişimi diğer gelişimsel özelliklerinden ayrı düşünülemez.”⁸¹⁰ Çocuklar, birbirleriyle etkileşim halinde oldukları zaman her gün yeni şeyler öğrenirler ve dil ile düşünce arasında etkileşimde bulunurlar. Biliş, dışarıdan içeriye doğru ilerler. Nörofizyologların belirttiği gibi, “Evreni kendi beynimizden daha iyi anlıyoruz.”⁸¹¹

Rousseau'ya göre, çocuklar 15 yaşına geldiğinde bile kendi ruhlarının varlığından habersiz bir şekilde yaşamlarını sürdürürler. 18 yaşına geldiklerinde bile buna vakit bulamayabilirler. Bazı cisimlerde ortak özellikler bulsalar bile, bu özellikler üzerinde düşünce yürütmezler.⁸¹² Ancak eğitimciler bu fikre katılmazlar. Çünkü çocuklar, toplumdan ve gerçeklerden uzak bir şekilde yetişmezler. Bir toplum içinde büyüyen çocuğun dinden ve dini duygulardan uzak ve habersiz kalması da mümkün değildir. Çocuklar toplumdan uzak yetişseler bile, hala dini duygular geliştirebilirler.⁸¹³

Vygotsky'e göre, Rousseau'nun düşündüğü gibi gerçekten ilkel bir çağda yaşamamız gerekiyor ki, bu insanlık tarihinin başlangıç noktası olurdu. Ancak günümüzde tam anlamıyla ilkel insanlar yoktur ve olamazlar. Bugün için ilkel dediğimiz şey, aslında gelişimin başlangıç noktasıdır.⁸¹⁴ Kültürlü bir insanın ilkel bir insana göre üstünlüğünden bahsedebiliriz, ancak bunu sadece sembolik yollarla gelişen psikolojik işlevlerle ilişkilendirerek yapabiliriz. İlkokul çağındaki bir çocuk, psikolojik gelişim açısından daha büyük bir ilkel çocuğu geride bırakmıştır. İnsanlar, iletişim süreçlerini işaretler aracılığıyla düzenlemeye başladıklarında kültürlü bireyler haline gelmişlerdir. Bu tarihsel olaylar ontogeneizde defalarca tekrarlanmıştır. Çocuklar artık davranışlarını kontrol etmek için işaretler kullanır ve zihinsel yaşamlarını yönetmeyi öğrenirler. Kelime dağarcığı geliştikçe çocuklar yeni bir gelişim seviyesine geçerler.⁸¹⁵ Vygotsky'e göre, ilkel insanın varoluşsal tarihini özetlemek gerekirse, ilkel insanın varlığı emeğin başlangıcından önce, işaretlerin icadına kadar uzanır. Bir toplum içinde yaşayan bir bireyin, egelelik yaşına gelene kadar

⁸¹⁰ Kuşat, “Bilişsel Gelişim Açısından Din-Fıtrat İlişkisi”, 42.

⁸¹¹ Vygotsky L. S., *Pedagogičeskaya Psihologiya*, 1991, 398.

⁸¹² Rousseau J. J., *Emile*, 154.

⁸¹³ Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, 46-47.

⁸¹⁴ Vygotsky L. S., Luriya A., *Etyudy po İstorii Povedeniya*., 68.

⁸¹⁵ Vygotsky L. S., *Problema Obşey Psihologii*, 2:86.

(eğer içinde yaşadığı toplumda varsa), Tanrı ve din hakkında düşüncelerin ve hislerin oluşmaması mümkün değildir. Duygusal gelişimin kaynağı ise sevgi ve güven olmaktadır.

4.3.1. Düşünce ve Dini Duygunun Birliği

Vygotsky, Rus bilimine duygusal ve bilişsel süreçlerin birliği fikrini kazandıran ilk bilim insanıdır. O dönemde psikolojide yaygın olan bilincin entelektüel ve duygusal bileşenlerini ayırma geleneğini eleştirmiş ve bu yaklaşımın “düşünmeyi yaşamın bütünlüğünden koparıldığını” belirtmiştir. Ona göre, duygular düşüncenin temeli ve düzenleyicisidir.⁸¹⁶ Her düşünce, kendi içinde gerçekliğe karşı duygusal bir tutum taşır. Düşüncenin her dönemi, duygulanımın belirli bir dönemine karşılık gelir. Duygusal ve entelektüel süreçlerin birliği, dinamik-semantik bir sistem olan bilinç aracılığıyla birleşir. Vygotsky'e göre, “Bilincimizin entelektüel yanının duygusal, iradi yanından ayrılması, ana ve tüm geleneksel psikolojinin temel kusuru olacaktır. Aynı zamanda, düşünme kaçınılmaz olarak yaşamın bütünlüğünden kopuk, kendi kendini yansıtan düşüncelerin özerk bir akışı haline gelecektir.”⁸¹⁷ Vygotsky'nin fikirleri daha sonra S. L. Rubinshteyn ve D. B. Elkonin tarafından doğrulandı. Duygusal zeka ve duygulanımın birleşimi, zihnin bu alanlarının gelişimi sürecinde birbirleriyle etkileşimde ve karşılıklı etkide bulunduğunu göstermektedir. Düşüncenin duygusal durum üzerindeki etkisi olduğu gibi, duygunun da düşünce üzerinde etkisi vardır. Bu özellik özellikle “her düşüncenin, insanın o düşüncede temsil edilen gerçekliğe karşı duygusal tutumunu içerdiği” gerçeğiyle açıkça görülmektedir.⁸¹⁸ Düşünce kendisi bilincimizin motivasyon alanından doğmaktadır.⁸¹⁹

Vygotsky'e göre, düşünce ile sözcük arasındaki ilişki “bir dizi iç düzlem boyunca hareket” olarak tanımlanabilir.⁸²⁰ Duygu ve düşüncenin birleştirilmesi sürecinde, bilinç özel bir rol oynar. Duygusal ve bilişsel süreçlerin birleşimi, aralarındaki bağlantının dinamik olduğunu ve düşünme gelişiminin her aşamasının duygusal gelişimin bir aşamasına karşılık geldiğini gösterir. Bu nedenle, somut düşünme daha katı ve sabitken, soyut düşünme ve hayal gücü daha akıcı ve esnektir. Bu bağlamda, daha yüksek veya daha ince duyguların niteliksel özellikleri açıklanabilir hale gelmiştir. Duyguların farklılaşması ve daha düzgün

⁸¹⁶ Vygotsky L. S, *Pedagogičeskaya Psihologiya: Učebnoye Posobiye* (Moskova, 1996), 166.

⁸¹⁷ Vygotsky L. S, *Pedagogičeskaya Psihologiya*: 21.

⁸¹⁸ Vygotsky L. S, *Pedagogičeskaya Psihologiya*: 22.

⁸¹⁹ Vygotsky L. S, *Pedagogičeskaya Psihologiya*: 23.

⁸²⁰ Vygotsky L. S, *Pedagogičeskaya Psihologiya*: 24.

bir seyir izlemesi, doğrudan düşünce gelişiminin bir sonucudur. Dini gelişim sürecinde, çocukların soyut düşünceleri ve hayal güçleri daha esnektir, bu nedenle Tanrı'yı farklı karakterler olarak hayal edebilirler: örneğin Süpermen, bulutlarda yaşayan bir adam versiyonu, sihir yapabilen bir büyükbaba vb.

Vygotsky'e göre duyguların gelişimi farkındalık yoluyla ilerler. İnsanlarda duyguların içgüdüler alanından soyutlandığı ve tamamen yeni bir alana -psikolojik alana-⁸²¹ ait olduğu ifadesi, şimdi açıklayacağımız sonuçların temelini oluşturmuştur. İnsan duygularının çoğunu entelektüel olarak yönlendirilir; duygusal ve entelektüel düşünce süreçleri arasında doğal bir bağlantı vardır. Duyguların gelişimi düşüncenin gelişimiyle ilişkilidir, duygular düşüncenin organizasyonu ve motivasyonu ile ilgilidir ve bu nedenle duygu düşüncenin bir bileşenidir. Vygotsky, çocukların eğitiminde duygusal faktörün önemini vurgular. Ona göre, çocuklara eğitim verirken duygusal yönlerine dikkat etmek önemlidir çünkü duygular çocukların eğitim ve öğretimini etkiler. Çocuklar algıladıkları ve dikkat ettikleri nesneleri duygusal durumlarına göre seçer ve dikkat ederler.⁸²² Vygotsky, düşünmenin duygulardan ayrılmaması gerektiğini belirterek şöyle devam eder: “Düşünmenin nedenlerini açıklama yolunu sonsuza dek kapatmış oluruz. Çünkü düşünmenin deterministik analizi, hareketin yönünü belirleyen itici güçlerin, ihtiyaçların, çıkarların, güdülerin ve eğilimlerin keşfedilmesini içerir.”⁸²³ Bu durumda, çocuk gelişiminin stabil döneminin sonunda “itici güçlerin” ortaya çıkması, “kriz dönemi”nin başlangıcıdır. Bu çelişkiler, yani *itici güçler* nedeniyle çocuk, duygu ve düşünceler arasında zorlu bir dönem geçirir ve davranışlarda bozulmalar, kaymalar meydana gelebilir. Örneğin, insanlarda serebral korteks⁸²⁴ 7-11 yaşlarında tamamen gelişir. Bu noktadan itibaren, korteks hem subkortikal yapıları⁸²⁵ hem de otonom sinir sisteminin işini kontrol etmeye başlar. Davranışsal olarak, çocuk K7 olarak adlandırılan bir döneme girer. Bu süreçte çocuk, kendi davranışlarını istemli olarak kontrol etmeyi öğrenir, güdüler oluşturur ve sadece davranışları değil aynı zamanda isteklerini de kontrol edebilir.⁸²⁶

⁸²¹ Vygotsky L. S, *Pedagogičeskaya Psihologiya*: 25.

⁸²² Vygotsky L. S, *Pedagogičeskaya Psihologiya*: 27.

⁸²³ Vygotsky L. S, *Pedagogičeskaya Psihologiya*: 27.

⁸²⁴ Serebral korteks veya beyin korteksi, insan ve diğer memeli beyinlerindeki serebrumun sinir dokusundan oluşan dış tabakaya verilen addır.

⁸²⁵ Subkortikal yapılar, Sinir sisteminde cerebral cortex altında yer alan yapılara genel olarak *subcortical* yapılar denir.

⁸²⁶ Stolyarenko L. D, *Osnovy Psihologii: Učebnoye Posobiye*. (Moskova, 2013), 152.

Dini bir bakış açısıyla ele alındığında, kriz zamanlarında çocuklara sabırlı olmayı, israf etmemeyi ve farklı durumları anlamayı öğretmek son derece önemlidir. Çünkü çocuklar, duygularını yetişkinlere göre daha açık bir şekilde ifade ederler, özellikle 7 yaşına kadar. Ancak “7 yaş krizi” denilen dönemden sonra, çocuklar duygularını kontrol etmeyi ve gizlemeyi öğrenirler ve yalan söylemeye eğilimli hale gelirler. Bu nedenle, erken dönemde dini terbiye (dürüstlük, iyilik yapma, başkalarına zarar vermemek, yalan söylememe gibi) ve öğretilen ahlaki değerler son derece önemlidir. Erken dönemde aldıkları terbiye, çocukları bir sonraki döneme hazırlar. Kriz dönemi başladığında, çocuklar yeni bir “öncül faaliyet türü” bulmaya çalışırlar. Bu, meydan okuma arayışında olmaları, daha fazla sorumluluk almak istemeleri ve yetişkin gibi görülmek istemeleri nedeniyle gerçekleşir. İslam dinine göre, çocuklara 7 yaşında namaz kılmayı öğretmek önemlidir. Ebu Davud'un bir hadisinde şöyle denir: “Çocuklarınıza yedi yaşına geldiklerinde namaz kılmalarını söyleyin, on yaşına geldiklerinde kılmazlarsa onları cezalandırın.”⁸²⁷ Eğer çocuğun etrafında namaz kılan yetişkinler varsa, çocuk onları taklit ederek ve örnek alarak namaz kılmayı öğrenmek ister. Çünkü namaz, çocuğun duygusal yönünü etkiler ve toplumda bir yetişkin olarak kabul edilmesine yardımcı olur.

Psikolojik gelişim süreci, çevresel gelişim düzeyi tarafından etkilenen bilincin sistem yapısındaki değişimle tanımlanır. Her zihinsel işlevin gelişimi, bulunduğu yapı ve konuma bağlı olarak meydana gelir. Gelişimin her aşamasında, diğer tüm işlevleri koşullandıran ve yöneten tek bir işlev ortaya çıkar. EÇD’nde bu işlev algı, OÖD’nde hafıza, OD’nde ise düşünce olabilir. Bu yüzden, çocuklara verilen cevaplar ve din eğitimi ve öğretimi, onların zihinsel gelişimine uygun olduğunda daha etkili olabilir.

4.3.2 Dini Duygu ve Kriz Dönemlerinde Gelişimi

Vygotsky, büyüyen bir çocuğun duygusal gelişimine büyük önem vermektedir. Toplumun insan kişiliğine tek taraflı bir bakış açısı geliştirdiğini ve zekâyı sadece üstün zekâ ve yetenek olarak gördüğünü belirtir. Ancak bireyin sadece düşünme değil, aynı zamanda hissetme konusunda da yetenekli olduğunu vurgular. Kişiliğin duygusal yönünün akıl ve irade kadar önemli olduğunu ve eğitim konusu olduğunu belirtir. Duyguların düşüncelerden daha az

⁸²⁷ Ebu Davud, Salat, 26

önemli olmadığını savundur.⁸²⁸ Ona göre, her türlü eğitimin amacı duyguları kontrol altına almak, diğer davranış biçimleriyle uyumlu hale getirmektir.⁸²⁹

G. Girard'a göre, dini duygunun erken yaşlarda başladığına inananlar, dini duygunun çok erken yaşlarda ortaya çıktığını ve zamanla geliştiğini düşünmektedirler. Bir toplumun dini mensubu olarak doğup büyüyen bir çocuğun, toplumun duygu ve düşüncelerine yabancı kalması veya dini duygularıyla uzaklaşması mümkün değildir. Bazı eğitimciler ise, çocukların toplumdan uzak, dini bilgilerden yoksun bir şekilde yetiştirilseler bile kendi din duygularını geliştirebileceğini ve bir Tanrı arayışına girebileceğini savunmaktadır.⁸³⁰

Günümüzde hem pozitif hem de sosyal bilimler alanında uzmanlaşmış bilim insanları, din duygusunun doğuştan geldiği konusunda hemfikirdir. Çocuklar, Allah'ı her zaman somut bir varlık olarak hayal ederler. Allah, bazen onların zihninde “büyük bir insan” olarak canlanırken, bazen de gökyüzünde “aksaklı bir dede” olarak tasavvur edilir.⁸³¹ Allah'ın büyüklüğünü anlatırken, çocuklar bildikleri bazı varlıkları kıyas olarak kullanırlar. Okul öncesi çocuklar için Allah, babalarından ve gördükleri dağlardan daha büyüktür. Hatta O'nun ayakları tüm mahalleyi kaplar. Çocukların Tanrı'yı somut bir varlık olarak hayal etmeleri doğaldır.⁸³² Vygotsky'ye göre, çocukların bu şekilde düşünmelerinin nedeni, çocukların öğrendikleri dile ve kelime dağarcığına bağlıdır. Bu tür düşünce ve hayaller, çocukların soyut düşünce gelişimini engellemez, aksine soyut düşünceye geçiş için bir basamak oluşturur. Çünkü bu yaşlarda çocukların başka türlü düşünmeleri mümkün değildir. Dil geliştikçe, çocuğun duygusal, düşünsel ve zihinsel gelişimine paralel olarak Tanrı tasavvurları da zaman içinde değişecek ve gelişecektir.

4.4. Dini Gelişimde Gelişimin Sosyal Yönleri

4.4.1. Çocukların Sosyal Çevreye Uyumu

Çocuğun inançları ve davranışları, sosyal katılım denilen bir süreçle etkilenir. Bu süreç, çocuğun taklit etmekten öte, zihinsel olarak anladığı bir dinin kavranmasına yol açar. Çocuk, çevresindeki dinsel olaylar ve konular hakkında sürekli sorular sorar. Aile, çocuğa dini

⁸²⁸ Vygotsky L. S., *Pedagogičeskaya Psihologiya*, 1991, 143.

⁸²⁹ Vygotsky L. S., *Pedagogičeskaya Psihologiya*: 143.

⁸³⁰ Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, 47.

⁸³¹ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 3. bs (Ankara, 1980), 10.

⁸³² Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 50.

terbiye vermeye başladığında, çocuk buna önceden hazır gibi görünür.⁸³³ Bunun nedeni, çocuğun kriz dönemlerinde ortaya çıkan yenilikler ve yeni tür aktiviteleri arama isteğidir.

Vygotsky'e göre, çocuğun kişilik özelliklerinin oluşumunda ve sosyal gelişimin kaynağında, sosyal çevre önemli bir rol oynamaktadır. Bu sosyal çevre, mevcut ve ideal formlarla iş birliği içinde bulunarak çocuğun gelişimine katkıda bulunur.⁸³⁴

Çocukların gelişimi için en önemli faktör ve koşul sosyal çevredir (Vygotsky'e göre gelişimin kaynağıdır). Sosyal çevre, insanların belirli ilişkiler içinde olduğu her şeyden önce gelir. Bireyin zihinsel gelişimine ve davranışlarına etki eden karmaşık bir yapıya sahip olan sosyal çevreye uyum sağlamak ve adapte olmak için çeşitli adaptasyon türleri vardır: fizyolojik, psikofizyolojik, zihinsel ve sosyal.

Sosyal uyum, bireyin sosyal çevresine uyum sağlamasının sürekli bir sürecidir ve yaşamındaki önemli değişikliklerle ilişkilidir. Çocuk, ilk adaptasyonunu ailesi gibi yakın ve sevilen insanlarla çevrili bir ortamda yapar, ancak sosyal yaşam sadece aile ile sınırlı değildir. Okul öncesi kurumlar, ilkokul, resmi ve resmi olmayan gruplar, iş faaliyetleri ve ilerleyen yaşlarda kendi ailesi gibi çeşitli sosyal çevreler çocuğun sosyal hayata adım atmasında önemli rol oynar. Bir çocuğun sosyal çevreye uyumu, çocuğun kendi özellikleri ve gireceği mikro-sosyal çevrenin özellikleri gibi faktörlere bağlıdır. Uyumun etkililik derecesi ise çocuğun ihtiyaçlarına, hedeflerine, güdülerine, tutumlarına ve kişiliğinin duygusal ve entelektüel özelliklerine bağlıdır. Çocuğun kişisel özellikleri, belirli karakterolojik ve tipolojik özellikleri de içerir. İhtiyaç-motivasyon alanının yapısı, çocuklarda aktif ve pasif olmak üzere iki ana adaptasyon türünü ayırt etmemizi sağlar. Aktif adaptasyon türü, çocuğun ortak ilgi alanlarına dayalı olarak akranlarıyla iletişim kurma kararlılığına sahiptir. Bu tür çocuklar, başarısızlıklarından vazgeçmezler, aksine daha fazla faaliyeti teşvik ederler. Öte yandan pasif adaptasyon türü, grup için değerli olan yönelimleri eleştirel olmayan bir şekilde kabul etme eğilimindedir. Kişisel özellikler açısından, tipolojik bir yaklaşım temelinde çalışıldığında, kişilik oluşumu ve çevre ile etkileşim türleri ayrı ayrı belirlenir: uyarlanabilir, baskın, uyumlu, duygusal, rahat, endişeli, içe dönük ve infantil.⁸³⁵

⁸³³ Neda Armaner, *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Din Terbiyesi* (İstanbul: M.E.B yay., 1967), 86.

⁸³⁴ Vygotsky L. S., *Voprosy Detskoy Psihologii*, 34-35.

⁸³⁵ İnfantil - Yetişkin bir kişinin düşünce ve davranışlarında çocukluk çağına özgü özelliklerin korunmasıdır. Bu özellikler sorumluluktan kaçma isteği, toplumsal normlara uymama, ego merkezcilik, yaşam amaçlarının olmaması, bağımsız kararlar alma becerisinin olmaması, olgun olmayan yargılar gibi şeyler olabilir.

Bu özellikler, çocuğun çevreye uyumunun etkinliğini ve çeşitli patojenik etkilere karşı seçici duyarlılığını belirler.⁸³⁶ Bu nedenle, farklı özelliklere sahip çocuklar çevreden farklı şekillerde etkilenebilir. Bu durum, halk arasında “mizaç” veya “fıtrat böyle” olarak adlandırılabilir. Şimdi bu karakter tiplerini ayrı ayrı açıklayalım: Uyumlu tipteki çocuklar aynı kişisel özelliklere sahiptir - sosyallik, kendine güven, davranışları üzerinde kontrol. Kaygı ve gerginlik seviyeleri düşüktür. Bu grup, uyarılma ve motor aktivite seviyeleri yüksek olan çocukları içerir.

Sosyal yönelimli bireyler genellikle istikrarlı bir kişilik yapısına sahiptir. Bu gruptaki çocuklar genellikle çalışkan ve vicdanlıdır, ancak bazen duruma göre değişebilirler. Sözel zeka gelişimi bu bireylerde zarar görebilir ve kültürel gelişimleri de gecikebilir. Konformal tipteki çocuklar, sosyal olarak uyarıcı eylem ve davranışlara odaklanarak başarılı eğitim faaliyetlerinden daha çok çaba gösterirler. Bu çocuklar genellikle arkadaş canlısı ve duyarlıdır.

- Baskın kişilik oluşumunun belirgin bir özelliği, bağımsızlık ve kendini onaylama isteğidir. Bu genellikle disiplini ihlal eden ve enerjik tiplerdir.
- Endişeli tip, duygusal dengesizlik, heyecan ve kaygı ile tanımlanır. Onlar için iletişim önemli bir faaliyettir.
- İçine kapanık tip, yüksek zeka seviyesi ve bilişsel aktiviteye odaklanma ile öne çıkar. Bu çocuklar genellikle içine kapanık ve iletişimsiz olur, artan heyecan, gerginlik ve endişe gösterirler.
- Infantil tip, ruhun az gelişmişliği ile karakterizedir ve bu çocukların olgunlaşması yavaş olabilir.⁸³⁷

Bu nedenle, insanların aynı durumlarla karşılaştıklarında bile farklı tepkiler vermesi ve durumlardan farklı şekilde etkilenmesi, sosyal çevreye uyum sağlama şekillerinin farklı olmasından kaynaklanabilir.

⁸³⁶ Valentina Nikolayevna Norina, “Sotsialnaya Situatsiya Razvitiya v Psihologii po Vygotskomu”, (Erişim Tarihi 23.11.2022), https://spravochnick.ru/psihologiya/socialnaya_situaciya_razvitiya_v_psihologii_po_vygotskomu/.

⁸³⁷ Valentina Nikolayevna Norina.

Burada Vygotsky'nin davranışla ilgili fikrini hatırlamadan geçemeyiz: Ona göre, “10 davranıştan 9'u tamamen otomatiktir, yani bilinçten bağımsız olarak bir makine gibi gerçekleşir. Bu hareketlerin sorumluluğunu taşıyan sinir merkezleri neredeyse otomatik olarak çalışır. Nefes almak, yürümek, konuşmak, yazmak, okumak ve giyinmek gibi her zaman yapmamız gereken eylemleri düşünmeden, tamamen otomatik olarak gerçekleştiririz. Bacaklarımız, istemli bir dürtüye ihtiyaç duymadan bizi neredeyse kendi başlarına taşır. Psişik otomatizmin boyutlarını anlamak için, bir insanın yabancı bir dil öğrenmesi veya ilk kez piyano çalması için harcadığı çabayı, gerilimi ve dikkati daha sonra aynı hareketleri kolaylıkla ve özgürce gerçekleştirebilmesiyle karşılaştırmak yeterlidir.” Vygotsky düşüncesine şöyle devam eder: Aslında, “Otomasyon, insan tepkisinin doğasını küçümsemek, onu daha düşük bir türe indirgemek, mekanikleştirmek ve genel olarak akıllı bilinçli tepki türüne kıyasla geriye ve aşağıya doğru bir adım atmak olarak görülebilir. Ancak bu tamamen doğru değildir. Eylemlerimizin otomasyonu, daha yüksek faaliyet türlerinin ortaya çıkması için gerekli bir psikolojik koşuldur.”⁸³⁸

4.4.2 Kriz Dönemlerinde Gelişimin Sosyal Yönü

Vygotsky, davranışsal psikoloji üzerine yaptığı araştırmada şu ifadeleri kullanmaktadır: *“Tüm uyaranlar arasında dikkatimi çeken grup uyaranlar, genellikle sosyal olanlardır ve bu uyaran insanlardan gelmektedir. Bu uyaranlara odaklanmamın sebebi, bu uyaranların benim tarafımdan da tetiklenebilmesi ve dikkatimi hızla çekebilmesidir. Bu nedenle, davranışlarımı diğer uyaranlardan farklı bir şekilde belirlerler ve beni etkilerler. Bu durum genellikle sosyal etkileşim ve hafıza ile ilişkilidir.”*⁸³⁹

A. Gezele'ye göre, çocukların fırsatlarını gerçekleştirebilmesi için sosyal çevreye ihtiyaçları vardır. Ancak sosyalleşme, çocuğun içsel olgunlaşma ilkeleriyle uyumlu olduğunda daha etkili olur. Bu nedenle erken eğitim ve çocukların uyarılması konusunda çekimserdir. Gezele, çocukların sinir sistemlerinin hazır olduğu, geliştiği ve olgunlaştığı zaman emekleyebileceği, ayakta durabileceği, yürüyebileceği ve konuşabileceği zamanlara kadar eğitimin gereksiz olduğunu ve hatta eğitimciler veya ebeveynlerle çocuklar arasında olumsuz ilişkilere yol açabileceğini belirtmiştir. A. Gezele, ebeveynleri çocukların doğal

⁸³⁸ Vygotsky L. S., *Pedagogičeskaya Psihologiya*, 2005.

⁸³⁹ Vygotsky L. S., *Voprosy Teorii i İstorii Psikhologii*, 1:95.

gelişimine izin vermeye çağırmıştır.⁸⁴⁰ Burada Vygotsky'nin çocuk gelişimi hakkındaki temel hükümlerinden biri olan real ve ideal gelişme biçimleri arasındaki ilişkiyi hatırlayalım. Ona göre, çocuk gelişiminin büyük benzersizliği, diğer gelişim türlerinden farklı olarak, ilk formun şekillendiği anda daha yüksek, ideal bir formun da oluşacağı fikrine dayanır. Ancak bu ideal form, çocuğun gelişiminde attığı ilk adımlarla ya da ilk formuyla birlikte ilerler.⁸⁴¹ Vygotsky, çocuk gelişiminde çevrenin bir ortam değil, bir kaynak olarak rol oynadığı fikrini vurgulamıştır. Bu nedenle, Vygotsky çocuğun gelişiminde çevrenin ve çocuğun deneyimlerinin önemini vurgularken aslında çocuğun gerçek ve ideal formları arasındaki ilişkiden bahsetmektedir. Çocuğun eylemlerini belirleyen ideal formlar ile gerçek eylemleri arasında araçlar bulunmaktadır. Örneğin, çocuklar oyun oynarken gerçek eylemleri ikame nesnelerle gerçekleştirirler. Ayrıca, insan ilişkilerinin anlamlarını ve görevlerini ideal bir şekilde kavrarlar ve oyunun ideal formunu gerçek hayatta uygularlar. Çocuğun davranışlarını anlamak için, sadece doğal hallerindeki anlamsızlıklarına değil, aynı zamanda ideal form açısından ne olduğuna ve oyun içindeki anlamına da dikkat etmek önemlidir. Benzer şekilde, ilkokul çağındaki çocukların öğrenme eylemleri- örneğin problem çözme, alıştırma yapma vb.- gerçek eylem biçimidir; gerçekliğe yönelik teorik bir tutum (görünüşlerin ötesindeki özü görebilme yeteneği) ise ideal eylem biçimidir. Bu teorik yaklaşımın öğretim şeklinde uygulanması, idealin gerçeğe dönüştürülmesinin bir yoludur. Kriz dönemleri, “gerçek” ile “ideal” arasındaki bağın ortadan kalktığı benzersiz zaman dilimleridir. Gerçeklik ile ideal arasındaki ilişki doğrudan hale gelir ve ideal form ile gerçek form arasındaki aracılık bağı ortadan kalkar. Gelişimin kritik dönemlerinde, çocuk yeni bir ideal biçim keşfeder ve bu ideal biçimin gerçek biçimle olan ilişkisi gelişimin sosyal yönünü oluşturur.⁸⁴²

4.5. Dini Gelişimine Kültürel Aktarım

Vygotsky, psikolojinin din ile ilişkisini özel olarak incelememiştir. Ancak A. R. Luriya ile birlikte çalıştığı “Davranış Tarihi Üzerine Dersler: Maymun, Primitif,⁸⁴³ Çocuk” adlı eserde, büyümlü davranış ve düşüncenin özünü ele almışlardır. Onlara göre, bu büyümlü davranış,

⁸⁴⁰ Gezel bu radikal düşüncesi için çok eleştiri aldı, çünkü çocuğun sosyal gelişimini ve çevre ile eğitimin önemini göz ardı ediyordu. Vygotsky bunu “ultrobiyolojik” ve “ampirik devrim” olarak adlandırdı çünkü “gelişimde yeni hiçbir şey meydana gelmez, niteliksel değişiklikler olmaz ve büyüyen ve gelişen sadece başlangıçta verilenlerdir. (Vygotsky, *Razvitiye Rebyonka*).

⁸⁴¹ Vygotsky L. S., *Detskaya Psihologiya*, 4:395.

⁸⁴² Polivanova K. N., *Psihologiya Krizisov*, 66.

⁸⁴³ “Etüdy po Istorii Povedeniya: Obeznya, Primitiv, Rebônok.” Primitiv- ilkel anlamını taşır.

hayvanlarda bulunmayan ve özellikle insana özgü bir modeldir. Büyülü eylemler, pratik eylemlerin yerine geçer ve gerçekliği dönüştürür. Bu da büyü'nün, insanlar tarafından doğaya hükmetmek için kullanılan bir araç olduğu anlamına gelir. Bu, "yenilik" olarak adlandırılan insani bir adaptasyon biçimi olarak yorumlanabilir. Vygotsky ve Luriya, büyülü eylemlerin sadece doğaya karşı değil, aynı zamanda kendimize ve davranışlarımıza yönelik olarak da kullanılabileceğini savunur. Sonuç olarak, büyü, doğanın gücüne psikolojik etki yoluyla aracılık ederek bireyin kendisini etkilemek için kullanılan bir psikolojik araç gibi görünmektedir.⁸⁴⁴

Büyüsel bir davranışta, ilkel insanın gerçekliği algılamasında öznel ve nesnel arasında yetersiz bir ayrım olduğu görülmektedir. Ancak öznel ve nesnel olan, gerçekliğin pratik dönüşümü ve teknik gelişimin arka planında insan toplumunda mümkün hale gelir. Burada, bireyin “Benliği” ile nesnel dünya arasında ayrım yapması, yani öznel ve nesnel olanın birbirinden ayrılması, bilincin temel özelliklerinden biridir.⁸⁴⁵

Vygotsky ve Luriya tarafından yapılan deneylerde, belirli yaşlardaki (3-7 yaş arası) çocukların doğalarında bulunan büyülü düşünme fenomeni incelenmiştir. Bu deneylerde, çocuklara sunulan bir nesnenin değişimi ile bazı dış uyarıcıların aynı anda hareket etmesi arasında çağrışımsal bir bağlantı olduğu ve çocukların bunu nedensel bir ilişki olarak algıladığı gösterilmiştir.⁸⁴⁶

Dvoynin A. M., Vygotsky'nin kültürel-tarihsel psikolojisi temelinde, dini bilincin doğasını anlamamıza yardımcı olacak bir dizi teorik hipotez ve varsayım ortaya koyar. Bu yönde, din, biyolojik evrimden farklı olarak sosyo-tarihsel gelişimin bir sonucu ve ürünü olarak ortaya çıkar. Bu nedenle, Vygotsky'nin çalışmalarına göre, “din” olgusu bilişsel mekanizmaların doğal bir yaratımı veya beyin aktivitesinin evrimsel bir ürünü değildir. Psikolojik olarak, “din”, bireyin zihninin ve davranışlarının kontrol altına alınmasına katkıda bulunan belirli kültürel araçların (kolektif temsiller, işaretler, semboller, eylemler) tarihsel olarak oluşturulmuş bir sistemidir. Ona göre, dinin bilinen sembolik araçlarının gelişimi, insanların pratik faaliyetlerinde sosyal uygulama sürecinde ortaya çıkar.

⁸⁴⁴ Vygotsky L. S., *Psihologiya*, 262-509.

⁸⁴⁵ Dvoynin A. M., “Priroda Religioznogo Soznaniya v Optike Kulturno-İstoricheskoj Psihologii L.S. Vygotskogo”, *Vestnik PSTGU, Bogosloviye. Filosofiya. Religiovedeniye*, sy 104 (2022): 133, <https://doi.org/10.15382/sturI2022104.123-143>.

⁸⁴⁶ Vygotsky L. S., Luriya A., *Etyudy po İstorii Povedeniya*, 70.

Dvoynin, bu işaret-sembolik araçları özel dini psikolojik araçlar veya doğaüstü psikolojik araçlar olarak adlandırmaktadır. Bu araçlar arasında dini kelimeler, sözel olmayan işaretler, semboller, metinler, ritüeller, eylemler, ruhani egzersizler ve dini normlar bulunmaktadır. İnançlı birey, bu araçları kendisinin ve diğer insanların davranışlarını bilinçli bir şekilde yönetmek ve düzeltmek için kullanırken aynı zamanda kendi zihinsel sorunlarını yönetmek amacıyla da kullanabilir. Dvoynin, Vygotsky'nin işaretlediği bu araçları sistematik bir sıraya koymak için “dini psikolojik araçlar” adı altında dört grupta toplamıştır: 1. Dini nesneler (doğal veya insan yapımı); 2. Dini imgeler (nesnel veya öznel); 3. Dini anlamlar (kavramlar); 4. Dini eylemler (ritüeller).⁸⁴⁷

Dvoynin'e göre, bu gruplandırma farklı zorluk seviyelerine sahip çeşitli karmaşık din düzeylerini ayırt etmeyi mümkün kılar. Vygotsky ve meslektaşları, yüksek zihinsel işlevlerin gelişiminin ontogeneze birkaç aşamadan geçtiğini göstermiştir.⁸⁴⁸ Özetlemek gerekirse, bir zihinsel görevi yerine getirirken, çocuk önce dış yönlendirme araçlarını kullanmayı öğrenir. Pratik eylem sırasında nesneleri (küpler, legolar, çubuklar) işaret olarak kullanır. Daha sonra çocuk büyüdükçe, imgeler aracılığıyla aracılık etmek mümkün hale gelir (örneğin, resimlerin imgeleri ve daha sonra iç mekanların imgeleri). Gelişimin daha olgun bir aşamasında, çocuk anlamları anlar. Kelimeleri kullanmayı öğrenir ve onları zihinsel işleyişine ve davranışlarına aracılık etmek için kullanmaya başlar.⁸⁴⁹ Bu nedenle, çocuk dini sembollere ve işaretlere yavaş yavaş hakim olur ve bu sırayı takip ederken dini sosyalleşme sürecinde ilerler. Ancak, eğer dini sembollere ve işaretlere hakimiyet yetişkinlikte gerçekleşiyorsa, bu örüntünün gözlenmesi pek olası değildir. Bununla birlikte, Dvoynin, bu tür kültürel araçların kullanımındaki psikolojik karmaşıklık farklılıklarının devam etmesinin muhtemel olduğunu düşünmüş ve buna bir örnek vermiştir. Örneğin, muhtemelen en basit dini araç kullanımı, bir dini nesneyi yapay bir uyarıcı olarak kullanmaktır - yani bir ayı pençesi takmak, bir korkuluğu okla vurmak, haç sembolü boynunda taşımak, ibadette ikonlar kullanmak. Dvoynin'e göre, bu dini nesneyi kullanmanın psikolojik önemi, kişinin kendi korkusunu kontrol etmesi ve ona hükmetmesidir. Ayrıca, sembolik (ritüel) eylemlerin kullanımı, psikolojik olarak basit bir dini arbuluculuk şekli olarak da seçilebilir. Örneğin,

⁸⁴⁷ Dvoynin A. M., “Priroda Religioznogo Soznaniya”, 134.

⁸⁴⁸ Bu konudaki bilgiler araştırmamızın önceki bölümlerinde verilmiştir.

⁸⁴⁹ Vygotsky L. S., *Psihologiya Razvitiya Çeloveka*, 1039.

avlanmadan önce bir hayvan korkuluğunu ritüel olarak oklarla delmek, kişinin avın başarısına dair kendi belirsizliğini aşmasına yardımcı olabilir.

Dini muhakemenin en karmaşık şekli, dini anlamların (kavramların) operasyonel olarak geliştirilmesidir. Allah, cennet ve cehennem, günah, kurtuluş, aydınlanma, cihat gibi kavramları kullanmak, daha yüksek bir gelişim seviyesini gerektirir. Daha önce açıklanan işaretlerin kullanımında daha yüksek bir zihinsel gelişim seviyesi sembolik araçlara işaret eder. Bu arabuluculuk biçiminin bir örneği, “dua” olarak adlandırılır. Bu sayede birey, zihinsel süreçlerinin ve durumlarının tüm karmaşıklığına ve bunların çeşitli davranışsal tezahürlerine hakim olabilir.

Dvoynin, Vygotsky'nin kültürel-tarihsel psikolojisi çerçevesinde, dini bilincin, belirli bir dini geleneğe ait “kültürleşme” sürecinde, temel olarak sözel işaret-sembolik araçların özümsemesiyle ortaya çıkan bir psikolojik işlevsel sistem olduğunu ifade eder. Dini bilincin oluşumu, varsayımsal olarak, daha basit dini araçların (nesneler, eylemler ve imgeler kullanarak) ve karmaşık sözelleştirme tarzının oluşumu ve ardından birleştirilmesi olarak tanımlanır.⁸⁵⁰

Dvoynin, dini kültürel araçların sistematik kullanımıyla (dini geleneklerin ve doktrinlerin belirlediği normlara uygun olarak) sadece zihinsel süreçlerin ve insan davranışlarının etkilenmediğine, aynı zamanda insanın dünya ile olan yaşam ilişkilerinin de dini eylemler ve anlamlar tarafından etkilendiğine inanmaktadır. Ona göre, bu anlamların yaşam ilişkileri bağlamına dahil edilmesi, kişisel anlamların oluşmasına yol açar.⁸⁵¹ Bu nedenle, dini bilinç sadece dini sembollerle ilişkilendirilmemelidir. Aslında, dini bilincinin taşıyıcısı olan birey, anlamlar, duygular, imgeler gibi dini olmayan içeriklere de sahip olabilir. Ayrıca, dini ve dini olmayan unsurların farklı semantik sistemlere entegrasyonu da değişebilir.

Vygotsky'e göre, işaret-sembolik (kült) faaliyet genellikle başlangıçta kolektif bir şekilde, dışsal bir eylem olarak gerçekleştirilir.⁸⁵² Yeni başlayan bir inanan, dini ayinlere ve ritüellere katılır, olan bitenleri gözlemler ve sembolik eylemlerin veya nesnelerin anlamını anlamaya çalışır. Bu nedenle, dine katılan bir çocuk tarafından yerine getirilen normatif reçeteler genellikle henüz kişisel bir anlam taşımaz ve çocuk henüz dini kavramlara hakim olmadığı

⁸⁵⁰ Dvoynin A. M., “Priroda Religioznogo Soznaniya”, 135.

⁸⁵¹ Dvoynin A. M., “Priroda Religioznogo Soznaniya”, 135.

⁸⁵² Vygotsky L. S., *Psihologiya* (Moskova, 2000), 237.

için bunların gerçek anlamının farkına varmaz. Bu eylemler daha çok “faydalı” olarak algılanır ve bu aşama, bir çocuğun zihinsel gelişiminde taklit aşamasına benzer. Bu faaliyet sürecinde dini anlamlar öğrenildikçe, bireysel bir faaliyet biçimi kolektif faaliyet biçimine eklenir ve dışsal işaret-sembolik eylemler içsel hale gelir, yani içselleştirilir. Bu, bilinçli olarak Allah'a dua etmek, şükretmek, itirafta bulunmak vb. gibi eylemlerle ifade edilir.⁸⁵³

Yukarıda belirtildiği gibi, kültürel ve tarihsel psikolojinin kurucusuna göre, psikolojik araçlar (bizim durumumuzda dini semboller) kişinin kendi ruh ve davranışını kontrol etmek için kullanılır. Bu, gerçek ve hedef psikolojik işlevleridir gibi görünmektedir. Bu, dini bilincin gelişimine özgü olmayan bir işaret-sembolik aracılık gibi, oluşum mekanizmasının kendisi gibi değildir. Uzmanlaşmış dini psikolojik araçlar ise kendilerine özgüdür.

Dvoynin, bu araçların bireyin ruhunun doğal sınırlamalarını sembolik olarak aşmasına izin verdiğine inanmaktadır. Örneğin, bir birey mevcut koşulları değiştiremeyebilir ancak dini araçları kullanarak (Allaha dua ederek) sembolik olarak Allah'ın iradesini devreye sokabilir. Bu sayede, bireyler nesnel gerçeklikte psikolojik olarak hakim olma ve kontrol kazanma girişiminde bulunabilirler.⁸⁵⁴

4.6. Bilinç Yapısı ve Dini Bilinç

Geleneksel psikolojik teorilerde, “ideal” bireyin bilincinde bulunurken, kültürel-tarihsel teoriye göre “ideal, tek bir bireyin bilinç düzeyinde açıklanan ve anlaşılan bir şey değildir. İdeal, kültürün bakış açısıdır.”⁸⁵⁵ Bu durumda, yaş gelişimi, ilkel ve doğal davranışların etkileşimiyle birlikte gelişmiş ve kültürel davranışların aşılması gereken devrimci, spazmodik⁸⁵⁶ ve çelişkili yollar olarak görülmektedir. Bu durum, gelişimin stabil ve kriz dönemleri olarak ikiye ayrılmasına yol açmıştır. Vygotsky'e göre, “doğal” olarak adlandırılan şey, nesnenin özelliklerine anlık ve dürtüsel tepkilerdir. Öte yandan, “ideal” form tepkinin şekillendirildiği yerdir ve nesneler, özellikleriyle birlikte anlamsal bir alan oluşturur - gelecekteki eylem planları için destek sağlar.⁸⁵⁷

⁸⁵³ Dvoynin A. M., “Priroda Religioznogo Soznaniya”, 136

⁸⁵⁴ Dvoynin A. M., “Priroda Religioznogo Soznaniya”, 136.

⁸⁵⁵ Davydov V. V., *Teoriya Razvivayuşego Obuçeniya* (Moskova: İntor, 1996), 404.

⁸⁵⁶ Spazmodik – gelgitli, inişli çıkışlı, ihtilatlı anlamındadır.

⁸⁵⁷ Elkonin D. B., *Vvedeniye v Psikhologiyu Razvitiya* (Moskova: Trivola, 1994), 13-44.

Vygotsky'e göre, doğal olan ile kültürel olan arasındaki geçiş, doğal olanın üstesinden gelmenin bir yolu olarak görülebilir. Bu geçiş, kademeli ve evrimsel bir süreç değil, doğal ve kültürel formların çatıştığı ve çeliştiği bir sıçrama, bir atlama, bir değişim olarak tanımlanabilir. Ona göre, kültürel gelişimin özü, çocuğun karşılaştığı ilkel formlar ile davranışını karakterize eden gelişmiş kültürel gelişim formları arasındaki çatışmadan oluşmaktadır.⁸⁵⁸

İdeal formun taşıyıcısı, diğer bireydir (çocuk için genellikle yetişkindir). Vygotsky'nin tüm önemli eserlerinde bu konu üzerinde durulmuştur. Vygotsky, çocuğun zihinsel gelişiminin, çevresindeki diğer insanlar aracılığıyla sosyal olarak çevreye uyum sağladığını belirtir.⁸⁵⁹ Daha sonra da çocuğun, yetişkinlerin davranışlarını örnek alarak kendi davranışlarını şekillendirdiğini ifade eder. Bu durum, davranışlarımızı öğrenmenin temelini oluşturur.⁸⁶⁰

Vygotsky'e göre, zihinsel gelişim toplumda zaten var olan “ideal” ile iş birliği içinde gerçekleşen bir süreçtir. Bu süreci organize etmek ve geliştirmek ise yetiştirme sürecidir. Çocuklar, yetişkinlerin rehberliği ve faaliyet örnekleri olmadan kendi başlarına herhangi bir faaliyet yapamazlar. Ona göre, toplumsal gelişimin eski yönünü değiştiren *yenilikler*, yaş gelişiminin stabil dönemlerinin sonunda ortaya çıkar. Bu *yenilikler*, çocuğun bilincini yeniden yapılandırır. Bilinç, zihinsel bir süreci ifade eder ve dini bilinç de bunun bir parçasıdır. Dini bilinç, kişinin inançlarını ve bilgisini kavrama yeteneğini ifade eder ve kişinin çevresinin farkında olması ve öz farkındalığını kaybetmesi anlamına gelir. Vygotsky'e göre bilgi, bireyin diğer insanlarla etkileşime girdiği süreçte oluşur. Bireysel olarak bilgi oluşturmak mümkün değildir.

Çocuklarda dini bilincin gelişimi, sadece dini duygunun gelişimine bağlı değildir. Bedensel, duygusal, dil, bilişsel ve sosyal gelişimler de çocuktaki dini duygu ve anlayışın gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Vygotsky, çocuklarda dini bilincin uyanmasında ve gelişmesinde rol oynayan faktörleri şu şekilde sıralamıştır: 1. doğal gelişim, 2. ailenin ve çevresindeki diğer yetişkinlerin tutumu, 3. dinsel konuların doğrudan öğretilmesi.⁸⁶¹

⁸⁵⁸ Vygotsky L. S., *Problema Razvitii Psihiki*, 3:136.

⁸⁵⁹ Vygotsky L. S., *Problema Razvitii Psikhiki*, 3:85.

⁸⁶⁰ Vygotsky L. S., *Problema Razvitii Psikhiki*, 3:122.

⁸⁶¹ Mualla Selçuk, *Çocuk Eğitiminde Dini Motifler* (Ankara: T.D.V. yay., 1990), 70.

Batılı araştırmacılar Vygotsky'nin “Gelişim Teorisi”ne ya bilişsel gelişimsel⁸⁶² ya da bağlamsal⁸⁶³ açıdan yaklaşmışlardır. Ancak A. K. Bolotova ve O. N. Molchanova'ya göre, Vygotsky'nin Gelişim Teorisi'nin ele alınması gereken birçok yönü olduğuna inanmaktadırlar ve bu yönler ciddi araştırma ve değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Özellikle kültürel-tarihsel teori açısından önemlidir.⁸⁶⁴ Berk ve Kayl⁸⁶⁵ adlı araştırmacılar, Vygotsky'nin sosyo-kültürel teorisini de çalışmalarında bağlamsal boyuta eklemişlerdir. Onlara göre, Vygotsky, çocukların düşüncelerinin, geleneklerinin, göreneklerinin ve kültürel yeniliklerinin yetişkinler tarafından nasıl aktarıldığını ve sunulduğunu ortaya koyan ilk psikologdur. Ancak, Rus psikologlara göre,⁸⁶⁶ Vygotsky'nin kültürel-tarihsel teorisi çocuk gelişiminin kaynağını bağlamdan ziyade kültür olarak tanıtmakta ve aynı zamanda çocuk gelişiminin biçimini, yönünü ve itici güçlerini yeni bir bakış açısıyla sunmaktadır.⁸⁶⁷

Dvoynin,⁸⁶⁸ Vygotsky'nin kültürel-tarihsel psikolojisinde yer alan "bilincin yapısı" konusundaki düşüncelerini "dini bilincin" doğasını analiz etmeye çalışarak ele alır. Ona göre, Vygotsky'nin çalışması, zihinsel gelişimin sosyal ve kültürel belirleyicilerini göz ardı etmeden veya en aza indirgmeden, bilişsel din bilimi ve evrimsel din psikolojisi gibi alanlara uygulanabilir bir alternatif sunmaktadır. Vygotsky'nin işaret-sembolik aracılığı üzerine yaptığı çalışmalara atıfta bulunarak, dine tarihsel olarak oluşmuş kültürel araçların özel bir sistem olarak ve bireyin kendi zihnine ve davranışlarına hakim olabileceği bir sistem olarak bakabiliriz. Dvoynin dini araçları dört gruba ayırır: 1. dini nesneler (doğal ve insan yapımı), 2. dini eylemler (ritüeller), 3. dini imgeler (nesnel veya öznel), 4. dini anlamlar (kavramlar).⁸⁶⁹

Dvoynin, Vygotsky'nin kültürel-tarihsel psikoloji perspektifini dikkate alarak dini bilincin doğası hakkında bazı sonuçlar ortaya koymuştur. Bu sonuçlar şunlardır:

1. Dini bilinç, belirli bir dini geleneğin sözel, işaret ve sembolik araçlarına hakim olma sürecinde ortaya çıkan bir zihinsel işlev sistemidir.

⁸⁶² Krayg G, *Psihologiya Razvitiya*, 74-79.

⁸⁶³ Kayl R, *Detskaya Psihologiya*, 60-77.

⁸⁶⁴ Bolotova A. K. ve Molchanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 35.

⁸⁶⁵ Berk L. E., *Razvitiye Rebyonka*, 48-50; Kayl R, *Detskaya Psihologiya*, 60-77.

⁸⁶⁶ Örneğin: Obuhova L. F., *Vozrastnaya Psikhologiya*.

⁸⁶⁷ Bolotova A. K. ve Molchanova O. N., *Psihologiya Razvitiya*, 90.

⁸⁶⁸ Dvoynin A. M., “Priroda Religioznogo Soznaniya”.

⁸⁶⁹ Dvoynin A. M., “Priroda Religioznogo Soznaniya”.

2. İnananlarda dini bilinç, entelektüel ve duygusal süreçleri birleştiren dinamik semantik sistemler olarak gelişir.
3. Dini bilincin kökeni sosyal bir olgudur.
4. Dini bilinç, kişinin kendi ruhuna ve davranışlarına hakim olma sürecinde ve durumun psikolojik hakimiyetinde gelişir.
5. Dini bilinç, özellikle faaliyetlerde ve dini gruplarda ortaya çıkar.
6. İşlevsel bir terim olarak dini bilinç, dini anlamların kendi gerçekliklerini anlamlandıran zihinsel işlevlerdir.
7. Dini bilinç, özne-nesne birliği ile tanımlanan bir durumdur. Bu durum, kişiyi dini semboller ve işaretler aracılığıyla gerçeklik üzerinde psikolojik bir etkiye açık hale getirir.
8. Dini bilincin oluşum mekanizması, bireyin davranışını işaret-sembolik aracılığıyla hizmet ederek dini psikolojik araçları (dini nesneler, imgeler, anlamlar, ritüeller) kullanır.⁸⁷⁰

4.7. Dünya Görüşü ve Dini Gelişim

Her kriz döneminde, bireyin kendisi ve toplumla ilişkisindeki statü değişiklikleriyle birlikte dünya görüşü de değişir. Bu zorlu dönemlerin üstesinden gelebilmek için, olumlu bir şekilde yeni benliği algılamayı öğrenmek önemlidir.

Kişiliğimizin “dünya görüşü” hem maddi hem de manevi değerlerden oluşur. Bu oluşum, sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel koşullara, eğitim ve yetiştirilme tarzına bağlıdır. Son zamanlarda, beslenme ve tasarrufla ilgili pragmatik ve kişisel yönelim gibi yeni dünya görüşlerinin yanı sıra, dini, mistik, bilimsel olmayan, milliyetçi gibi eski dünya görüşleri de yeniden canlanmaktadır. Farklı mezhepsel fikirlerin çocukların bilinci üzerinde olumsuz etkileri en rahatsız edici olanıdır.

Bu sorun, dünya görüşünün oluşumuyla da aynı derecede ilgilidir çünkü dünya görüşü, kendiliğinden ortaya çıkmaz. Bunun yerine, birey ve gerçeklik arasındaki etkileşimin aktif bir sürecidir. Bu süreç, bir dizi koşul tarafından belirlenen bir duruma dayanır. İlk olarak, sosyal ilişkilerin çeşitliliği ve çelişkili doğasıyla birlikte, yeni bir dünya görüşünün gelişmesi

⁸⁷⁰ Dvoynin A. M., “Priroda Religioznogo Soznaniya”, 140.

gereklidir. Bu görüş, bize dünyaya farklı bir perspektiften bakma ve sosyal ilişkilerin diyalektik gelişimini anlama yeteneği sağlar. Ayrıca, bir çocuğun dünya görüşünün oluşumunu incelemek, sadece psikoloji ve pedagoji alanında değil, aynı zamanda sosyal felsefenin de katılımıyla acil sorunları tam olarak çözmek için gereklidir. Eğitim sistemi üç sorunla karşı karşıyadır: aşırı bilgi yüklemesi, anarşi ve uyum sorunu. Eğitimin sosyal bir kurum olarak rolünün zayıflaması, çocukların sosyalleşme sürecinin düzensizleşmesine yol açar. Bu nedenle, bireyin dünya görüşünün oluşumunda okullaşmanın önemi ortaya çıkar. Son olarak, modern çocuğun dünya görüşü, hayatın yeni gerçekleri üzerinde sosyal bir etki olarak şekillenmelidir.

Bir kriz anında bir dünya görüşü çöker ancak hemen yerine başka biri gelmez. Bu durumda gerçeklik oldukça korkutucu görünür. Korkutucu, evrensel insan değerlerinin yok olması anlamına gelir. Diğer dönüm noktaları olduğu gibi bireylerin dünya görüşleri de değişir: Bazı durumlarda düşünceli, bazı durumlarda aktif veya dikkatli ve saygılı, bazı durumlarda saldırgan veya kötü niyetli, bazı durumlarda doğayı, tabiatı, insanı korumaya yönelik, bazı durumlarda ise onları yok etmeye yöneliktir olabilmektedir.

Çocuğun dünya görüşü, “dünya” ve “insan” kelimelerinin birleşiminden oluşan bir kavramdır. Bu kelimeler arasındaki ilişki, dünya görüşü sorununu ortaya çıkarır. “Dünya”, geçmiş, bugün ve geleceğiyle birlikte gerçekliğin bir parçasıdır. Dünya, sonsuz sayıda parçaya sahip olabilir, ancak kendisi tek bir bütündür. “Görme” (görüş terimi) doğrudan değerlendirme ve gözlem anlamına gelir. İnsanın “görmesi” herhangi bir fiziksel görme sürecine atıfta bulunmaz. “Görme” ve “bakış” genellikle *düşünme, anlama ve insan öznesinin nesne ile olan ilişkiler sistemi* anlamına gelir. Ancak, olup bitenleri gözlemlemeden ve görmeden dünyayı anlamak ve ona yönelik tutumlar oluşturmak mümkün görünmemektedir.

Vygotsky'e göre, çocuğun bütünsel kültürel gelişimi, dünya görüşünün sentetik bir resmi. Dünya görüşünün incelenmesi, çocuğun kültürel gelişimini yaşa bağlı değişikliklerle birlikte değerlendirmemizi sağlar. Vygotsky, kültürel gelişimin en üst noktasının kişilik veya

davranış değil, tam olarak dünya görüşü olduğuna inanır. Ona göre dünya görüşü, insanın kişiliğinin yanı sıra davranışlarını da karakterize eder.⁸⁷¹

Vygotsky, psikolojinin bireysel sorunlarıyla ilgili tüm çalışmaların, insanın kültürel gelişimi kavramında gerçekleştirildiğini ve sentezlendiğini belirtir. “Dünya görüşü” terimini ise, insanın dış dünyayla ilgili olarak kültürel kısmındaki tüm davranışını bir bütün olarak karakterize eden şey olarak tanımlar.⁸⁷² Yeni doğan çocuklar için bir “dünya görüşü” yoktur ve çocuğun tam bir dünya görüşüne sahip olması genellikle ergenliğe kadar gerçekleşmez. Bu genellikle bir “dünya eylemi” meselesidir. Kişilik bütünsel olarak gelişir. Bir kişi, belirli bir davranış biçiminde ustalaştığında, ancak o zaman bunu en üst düzeye çıkarır. Kültürel gelişimin özü, kişinin kendi davranış süreçlerinde ustalaşmasıdır, ancak bu ustalaşma için gerekli bir ön koşul kişiliğin oluşmasıdır ve bu nedenle belirli bir işlevin gelişimi her zaman kişiliğin gelişimine bağlıdır. Konuşma yoluyla sosyal işlevlerin kazanılması (dikkatin zenginleştirilmesi) ve alet kullanımı yoluyla doğal organolojinin sınırlarının ötesine geçilmesi, yaşamın ilk yıllarında her şeyin temelini oluşturacak en önemli değişikliklerin en önemli iki anıdır.⁸⁷³ Vygotsky'nin “Çocuğun Kişiliğinin ve Dünya Görüşünün Gelişimi”⁸⁷⁴ adlı çalışmasında, çocuğun dünya görüşünün gelişiminde beş aşamanın ana hatlarını çizdiği belirtilmektedir.

1. Her aşama, belirli dünya görüşü alanlarının farklılaşması ve dünya eyleminin belirli bir doğası ile ayırt edilir. İlk aşama, "büyülü" olarak adlandırılır. Bu aşamada, çocuğun kişiliği ve dünya görüşü yaşamın ilk yılında tek bir bütün halinde kaynaşmıştır. Çocuk, kendi bedeninde meydana gelen süreçlerle aynı olan şeylere bağımlıdır. Dış ve iç dünya arasındaki bağlantı, dış ve iç dünyanın özdeşliğinde ve ayrılmazlığında yatar.

2. Çocuğun gelişimindeki bir sonraki aşama, iki önemli değişiklikle belirlenir ve bu değişiklikler ilerleyen gelişim süreci için belirleyici olabilir. İlk olarak, organik bir değişim meydana gelir; çocuğun dikey yürüme becerisini geliştirmesiyle ilgilidir. Bu dönemde çocuğun mekana uyumu büyük ölçüde değişir, nesneler üzerindeki kontrolü artar, ellerin

⁸⁷¹ Vygotsky L. S, “Razvitiye Ličnosti i Mirovoztreniya Rebyonka”, içinde *Psihologiya Ličnosti*, ed. Gippenreyter Yu. B. ve Puzyrey A. A. (Moskova: İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 1982), 161-65.

⁸⁷² Vygotsky L. S, “Razvitiye Ličnosti”.

⁸⁷³ Vygotsky L. S, “Razvitiye Ličnosti”.

⁸⁷⁴ Çocuğun Kişiliğinin ve Dünya Görüşünün Gelişimi – “Razvitiye Ličnosti i Mirovoztreniya Rebyonka” adlı çalışma.

hareket kabiliyeti gelişir ve çocuk artık manipüle edebileceği ve ustalaşabileceği birçok nesneye sahiptir. İkinci olarak, kültürel bir değişim yaşanır; çocuğun konuşma becerisini geliştirmesiyle ilgilidir. Bu dönemde çocuğun kültürel olarak daha fazla gelişim göstermesi beklenir. Vygotsky'e göre, konuşmayı öğrenmek çocukların düşünme, hafıza ve diğer işlevlerinin yeniden yapılandırılmasına neden olur. Konuşma, dünyayı etkilemenin evrensel bir aracı haline gelir. Bu süreçte çocuğun kişilik gelişimi için önemli bir adım, “benliğinin” farkına varmasıdır. Başlangıçta çocuk kendini kendi adıyla tanımlar. Benlik kavramı, diğer insanlarla ilişkisine bağlı olarak gelişir. Bu nedenle kişilik, sosyal etkileşimlerin bir yansımasıdır ve çocuğun başkalarıyla ilişkilerinde kullandığı teknikleri ve uyarlamaları, kendi içsel ilişkilerine uygulamasıyla şekillenir. Bu yüzden kişiliğin aslında içsel bir sosyal olgu olduğu söylenebilir.

3. Çocuğun dünya görüşünün gelişimindeki bir sonraki tipik aşama, oyun çağı olarak adlandırılan özel bir çocuk davranış biçimidir. Vygotsky'e göre, oyun çağındaki çocuk hala kişiliğini ve dünya görüşünü belirlemede kararsızdır. Farklı olabilir, herhangi bir şekil alabilir, ancak dikkat çekici olan, çocuğun benliği ve çevresindeki şeylerin değişkenliği ve istikrarsızlığına rağmen her şeyin içinde, her şeyde olmasıdır. Bu aşamada çocuk, oyun aktivitelerini ciddi aktivitelerle karşılaştırmaz.

4. Okul çağına geldiğinde çocuk daha istikrarlı bir kişilik ve dünya görüşü geliştirir. Okul çağındaki çocuk, hem daha sosyalleşmiş hem de daha bireyselleşmiş bir varlıktır. Sosyal deneyimlerin derinleşmesi ve çeşitlenmesiyle birlikte çocuğun kişiliği gelişir, şekillenir ve olgunlaşır.

5. Çocuk, sadece zamanla düşüncelerini kontrol etmeyi, organize etmeyi ve seçmeyi öğrenir. 12 yaşına geldiğinde, benmerkezci düşünceyi aşar ve düşünce süreçlerinde ustalaşmaya başlar. Ergenlik dönemi, genç bir insanın hayatında en büyük değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Kendini keşfetme ve kişilik oluşturma ile dünya görüşü ve tutum oluşturma çağları olarak kabul edilir.⁸⁷⁵

⁸⁷⁵ Vygotsky L. S, “Razvitiye Ličnosti”.

Kişiliğin yönü, dünya görüşü ve kendi kaderini belirleme ile ilişkilidir. Bu süreç, istikrarlı bir motivasyon sistemi oluşturur ve hedef belirleme yeteneğini geliştirir. Bu da bağımsız öğrenme ve eğitim yeteneğini etkiler.⁸⁷⁶

4.8. Dini Krizlerin Yaşandığı Gelişim Dönemleri

Dini krizler zor ve acı verici olabilir, ancak Vygotsky'e göre bu krizler olmadan gelişim yaşanmaz. Ona göre krizler, bireylerin kişiliklerini, ilişkilerini ve dünya görüşlerini kazanmalarını sağlar. Krizler, bireylere niteliksel bir sıçrama⁸⁷⁷ yapma fırsatı sunar ancak bu garanti de vermez. Her kriz döneminde birey için tehlike vardır, çünkü duygular içinde kaybolabilir ya da umutsuzluğa kapılabilir.

Vygotsky'e göre, kriz dönemlerinin faydaları vardır. İlk olarak, krizler, gelişimi kısıtlayan tutumları ve alışkanlıkları ortadan kaldırmanın en etkili yoludur. Kriz zamanlarında artık gereksiz olan unsurlar ortadan kalkar ve bu unsurlar ileride gelişimi engelleyen faktörler haline gelebilir. Ayrıca krizler, farkındalığı artırır ve bireyleri kendi yaşam stratejilerini seçmeye zorlar. Birçok kişi seçim yapmakta zorlanabilir, ancak bu süreç onların gelişimine katkıda bulunur.

Vygotsky'e göre, bir dini kriz yaşandığında bireylerin dini yaşamları durma noktasına gelir.⁸⁷⁸ Dini arayış sürecindeki krizler, Vygotsky'e göre bireyin kendine gelmesine, daha uyanık olmasına ve öncelikle kendisi ve çevresindeki gerçekliğe daha ayık bir şekilde bakmasına yardımcı olur. Bu dönemler, gelişimin yollarını düzeltmek için faydalıdır.

Çocuklar, din kavramını tam olarak anlamasalar da, çevrelerinden dinle ilgili birçok şey öğrenirler. Aile ve çevre içinde kullanılan dini terimler, dualar, sohbetler, kutlanan bayramlar ve anne babalarının dua etmesi, çocuğun dini gelişimini etkiler. Ebeveynler farkında olmasa da, çocuklar zaman zaman “dini kriz” yaşayabilirler. Bu durum, henüz din konusunda tam bilgi sahibi olmamalarına rağmen, kendi dünya görüşlerini oluşturmaya başlamalarından kaynaklanmaktadır.

Din eğitiminde, çocuklarda dini gelişimin doğuştan var olduğu kabul edilir, ancak 0-2 yaş aralığındaki çocukların dini veya ahlaki davranışlar konusunda çevrelerine tepki

⁸⁷⁶ “Neravnomernost Psihičeskogo Razvitiya”.

⁸⁷⁷ Gelişimsel olarak ilerleme.

⁸⁷⁸ Çocuklarda genellikle dünya görüşü veya bir Tanrı imajı etkilenir.

veremeyecekleri düşünülmektedir. Vygotsky'nin Gelişim Teorisi'ne göre, çocuklar doğduklarında henüz dini bir gelişimden bahsetmek mümkün değildir, bu nedenle *yenidoğan* döneminde dini gelişimle ilgili bir krizden bahsedilemez. Ancak yenidoğan çocuğun yeni, çeşitli ve karmaşık bir ortama, biyolojik gelişiminden sosyal gelişime geçmesi en zor yaşam savaşı verdiği dönem olmaktadır.

K1 dönemine gelindiğinde, çocuk birçok yetenek kazanmış ve bağımsızlık isteği geliştirmiştir. Bu dönemde öğrenilen kelimeler ve yapılan aktiviteler, çocuğun kültürel veya dini açıdan etkilenmesine neden olabilir. K1 döneminden önce başlayan bilişsel becerilerin hızlı bir şekilde gelişmesi, çocuklarda dini bir kriz yaşanabileceğini gösterir. Bu nedenle, K1 gelişim dönemindeki koşullar, çocukların dini gelişiminde de bir krize neden olabilir.

Vygotsky, K3 dönemi, bir sonraki kriz dönemi olarak kabul edilir ve çocuğun kendi “benliğini” keşfettiği bir dönemdir. Bu evrede çocuk, bağımsız olmayı ve kendi kararlarını almaya çalışır, yetişkinlerle kendini karşılaştırır ve onların kurallarını benimsemek ister. K3 dönemi, Piaget’in bilişsel gelişim teoride *işlem öncesi* olarak kabul edilen dönemin bir parçası olarak görülmektedir. Ona göre, işlem öncesi dönem sembolik (2-4 yaş) ve sezgisel (5-7 yaş) olarak ayrılır. Çocuk, sembolik aşamada semboller aracılığıyla kendini ifade ederken, sezgisel aşamada ise mantık kurallarını geliştirir. Yani çocuk, duyuşsal-motor dönemden işlem öncesi döneme geçmiş olur. Bu evredeki çocuklarda sevgi, adalet, saygı, paylaşım, bağlanma, kardeşlik, hayranlık, güven, güvensizlik, iyi ve kötü gibi duygular gelişmiştir. Bu duygular, ileride çocukların değer sistemlerinin şekillenmesine katkıda bulunur. Bu nedenle, Vygotsky'nin kurduğu dönemlendirme sistemi içinde, bebeklik döneminden okul öncesi döneme geçişte yer alan K3 döneminde dini gelişim açısından da bir kriz yaşanabilir.

Özellikle okul öncesi dönem, çocukların din duygularının geliştiği ve dini konulara ilgi duyduğu bir zaman dilimidir. Bu dönemde aldıkları ahlak ve din eğitimi, ileriki yaşlarda dini değerleri benimsemelerini ve dine olan ilgi ve tutumlarını etkiler. Çocuklar dini sözlere, eylemlere ve ritüellere ilgi gösterirler, fakat hala bazı şeyleri tam olarak anlamlandıramazlar. Bu dönem, bireyin yetişkinlikteki kişilik yapısının, tutum ve alışkanlıklarının, değer ve inanç temellerinin oluştuğu en önemli yıllardır.

Okul öncesi dönemden okul dönemine geçen çocukların tutumu tamamen değişir. Bu dönem, 7-11,13 yaş aralığında olan ve “somut işlemler dönemi” olarak da bilinen bir

dönemdir. Çocuklar bu dönemde mantıksal düşünmeye başlar, mantıksal açıklamalar yapar ve başkalarının farklı görüşlere sahip olabileceğini anlar. Vygotsky'e göre çocuk kendi duygular ve hislerini daha iyi anlamaya başlar ve daha önce edinilmiş deneyimlerin tüm karakteristik özelliklerini yeniden yapılandırır. Önceki dönemde kazandıkları özellikler ise yavaş yavaş kaybolmaya başlar. Vygotsky'nin belirttiği gibi, okul öncesi ve okul dönemi arasındaki sınır özellikleri, dini gelişim için de geçerli olmaktadır.

Piaget, Vygotsky'nin gelişim teorisinde Ergenlik dönemini Soyut İşlem dönemi olarak adlandırır. Bu dönemde çocuklar, görmediği şeylerin var olabileceğini ve söylenen sözlerin mecazi anlamlarının olabileceğini anlamaya başlarlar. Önceki dönemde öğrendikleri kelimeleri ve düşünmeden kabul ettikleri sözleri üzerinde yoğunlaşırlar ve onları anlamaya çalışırlar. Yani, okul döneminden ergenlik dönemine geçişte çocukların bilişsel fonksiyonları değişir. Bu durum, Gençlik dönemine geçişte de geçerlidir. Çocuk, yaş aldıkça dini gelişimi, önceki evrelerde öğrendiği ve edindiği davranışların üzerine inşa eder. Ancak, Vygotsky, dönem sınırlarında çocukların gelişimini kolaylaştıran ve gelişimlerini engelleyen tutum ve alışkanlıkların yok olmasını sağlayan kriz dönemlerinin var olduğuna inanmaktadır. Çocukların dini gelişim evrelerine baktığımızda, dini kriz evrelerinin varlığından bahsetmek mümkün görünmektedir. Vygotsky'nin çocukların dini gelişimini dönemlendirme konusunda karşılaştığımız tablo şu şekilde olur:

Tablo 4.1. Çocukların Dini Gelişiminde Kriz ve Stabil Dönemleri.

Dönem No	Dini Gelişiminde Kriz Dönemleri	Dönem No	Dini Gelişiminde Stabil Dönemleri
1	“Yenidoğan Krizi”	2	Bebeklik Döneminde Dini Gelişimi
3	1 Yaş Krizinde Dini Gelişimi	4	Erken Çocukluk Döneminde Dini Gelişimi
5	3 Yaş Krizinde Dini Gelişimi	6	Okul Öncesi Döneminde Dini Gelişimi
7	7 Yaş Krizinde Dini Gelişimi	8	Okul Döneminde Dini Gelişimi
9	13 Yaş Krizinde Dini Gelişimi	10	Ergenlik Döneminde Dini Gelişimi
11	17 Yaş Krizinde Dini Gelişimi	12	Gençlik Döneminde Dini Gelişimi

Bu Tabloya göre çocukların dini gelişim dönemlerinde iki tür sınır bulunmaktadır. Birinci tür sınırlarda dini gelişimin “stabil” dönemi sona erer ve “kriz” dönemi başlar. İkinci tür sınırlarda tam tersi olur: Dini gelişimin “kriz” dönemi sona erer ve “stabil” dönem başlar.

4.8.1. Krize Sebebiyet Veren Korkular

Bireyler, kendi değerlerini kaybettiklerinde ve dünya görüşleri çöktüğünde varoluşsal kaygı ortaya çıkar. Bu kaygı, genellikle ölüm, özgürlük, yalnızlık ve anlamsızlık gibi korkuları içerir. Bu korkularla yüzleşen bireyler, genellikle yeni anlamlar arayışına girerler. Ölüm korkusu, var olma arzusuna karşı bir tepki olarak ortaya çıkar ve var olmanın temelini zayıflatarak var olmayı tesadüfi bir durum olarak görmeyi sağlar.

Özgürlük kavramı neden korku içerir? Çünkü bireyler, en azından biraz olsun yaşadıkları dünya hakkında bilgi edinmek isterler. Her inanç sahibi birey, Rab'bin bu dünyayı bilgece yarattığına inanarak yaşar. Vygotsky'e göre, kültürel ve sosyal çevremiz, bireyleri bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde dünyadaki her şeyden sorumlu olmadıklarına ve her şeyin Büyük Plan'ın bir parçası olduğuna inanmaya yönlendirir.⁸⁷⁹

Yalnızlık, varoluşsal olarak bir izolasyon hissi olarak tanımlanabilir. Her birey yalnız doğar ve bu dünyadan yalnız olarak ayrılır. Stabil gelişim dönemlerinde, bu duygu temas, korunma, bağlanma ve daha fazla şeye sahip olma gibi ihtiyaçlarla örtüşür. Ancak varoluşsal kriz anlarında birey, eski manevi anlamlarını kaybettiğini ve hayatın anlamsız olduğunu hisseder, çünkü amaç ve anlam ihtiyacı insan varoluşunun temelidir.

Kriz dönemlerinin ortaya çıkmasının bazı nedenleri, hayatımızdaki önemli olaylarla ilgilidir. Bu olaylar genellikle kişisel krizlere yol açar ve en önemlilerinden biri sevilen birinin ölümüdür. Bu tür anlar, bireyin hayatını gözden geçirmesine neden olabilir. Özellikle ani ölümler sonrasında insanlar hayatın anlamsızlaştığını hissedebilirler. Bu durum, inançların sorgulanmasına ve hayatın anlamını yeniden keşfetmeye yönlendirebilir. Benzer şekilde, iş veya özel hayatta yaşanan zorluklar da benzer duyguları tetikleyebilir. Bu tür krizlerle başa çıkmak için, bireylerin yaşadıkları olayların anlamını kavramaları ve hayatlarını nasıl değiştirebileceklerine karar vermeleri gerekebilir.

Maddi değişiklikler, insanların yaşamlarında dini krizlere yol açabilir. Benzer şekilde, ilişkilerde yaşanan sorunlar da krizlere neden olabilir. Örneğin, kin, kırgınlık veya güven kaybı gibi duygular bu krizlere örnek olarak verilebilir. Bu tür krizler genellikle insanların olgun yaşlarında ortaya çıkar.

⁸⁷⁹ Vygotsky L. S., Luriya A, *Etyudy po İstorii Povedeniya*, 200-205.

Çok nadiren de olsa dini krizler, farklı dini konularla ilgili olumsuz olaylardan sonra biriken olumsuzlukların bir toplamı olarak ortaya çıkar. Çoğu zaman beklentiler gerçeğe uyuşmaz, bir şeyin olmasını isterken farklı bir şeyle karşılaşılır. Böyle durumlarda kırgınlıklar ortaya çıkar. Ayrıca, Krizin ortaya çıkma nedenleri sadece dışsal değil içsel de olabilir. Bu yüzden dini yaşamı yanlış anlayabilirler. Çeşitli gruplara katılabilir ve daha sonra bu grupların yanlış yolda olduğunu ve bazı fikirlerinin yanlış olduğunu öğrendiklerinde hayal kırıklığına uğrayabilirler. Bu gibi bazı durumlarda bireyler yanlış inançları ya da grupları terk etmek yerine dini inançlarından vazgeçerler. Bu anlamda kriz, hatalarımızı fark etmeyi ve onları düzeltmeyi öğretir.

Son olarak, ilişkiler ve düşünceler arasındaki çatışmalardan bahsetmek istiyorum. Bireyler arasında yaşanan küçük anlaşmazlıklar veya aile, inanç, iş gibi farklı alanlar arasındaki çatışmalar, bir kişiyi zor durumda bırakabilir. Özellikle çocukluk dönemlerinde, bu tür krizler en sık karşılaşılan krizlerdir.

4.8.2. Dini Krizlerin Ortaya Çıkmasının Nedenleri

Dini krizler neden yaşanır? Hangi durumlarda dini krizler ortaya çıkar? En yaygın neden yanılsamalardır. İlk olarak, bireylerin kendileriyle ilgili yanılsamaları vardır. Bireyler genellikle kendilerini mitolojik bir şekilde algırlar. Kendilerini bir şey veya bir varlık olarak görürler. Kendilerinde yetenekler ve fırsatlar olduğunu düşünürler ve belirli iddialarda bulunurlar. Ayrıca, bazıları kendilerini yeterli hissederken bazıları tamamen yetersiz hisseder. Ancak kriz dönemlerinde bu yanılsamalar dağılır. Bireyler kendilerini yeniden toparlamaya çalışırken, kim olduklarını hatırlamaya veya anlamaya ve dini inançlarının yanılsamalarının yavaş yavaş ortadan kalktığını fark etmeye çalışırlar. Genel olarak, Tanrı'nın veya doğaüstü bir gücün var olup olmadığı konusunda çelişkiler yaşanır (sosyo-kültürel çevre ve ailedeki dini yaşamın kalitesine bağlı olarak). Bu nedenle birey inancının tam olmadığını fark eder.

Vygotsky'e göre, çocukların bilişsel gelişimi ilerledikçe, önceden edinilmiş inançlarla başa çıkmak için daha fazla öğrenmeye ihtiyaç duyulur. Ancak çocuk bunu nasıl başaracağını bilemez. Bu dönemde sosyal gelişimin azaldığı için çocuk içsel çelişkiler yaşar. Bu korkutucu bir huzursuzluk hissi olabilir, ancak ruhsal açıdan da çok ödüllendirici olabilir.⁸⁸⁰

⁸⁸⁰ “Dvijuşije Sily Psihičeskogo Razvitiya Čeloveka”.

4.8.3. Dini Krizin Kademeleri

Vygotsky, Kriz dönemlerini “kriz başlangıcı”, “kriz ortası” ve “kriz sonu” olarak üçe ayırmıştır. “Krizin başlangıç” aşaması, yıkıcı eğilimlerin baskın olduğu en zorlu aşamadır. Çocuk, istikrarlı denge ve stabilite durumundan çıkar. Bu durum, çocuğun psikolojik ve sosyal yaşamını etkiler. Çocuk, hayata, diğer insanlara ve kendisine dair bakış açısının sınırlı olduğunu fark eder. Farklı faaliyetlerde ve diğer insanlarla ilişkilerde zorluklar yaşamaya başlar. Çocuk, ya yeni beklentileri ve diğer insanların taleplerini anlamaz ya da onlara uyum sağlayamaz (ya da sağlamak istemez). Vygotsky’e göre, bu dönemde çatışma alanı hızla genişler ve itici güçler harekete geçer. Çocuk genellikle, yakın zamanda önemli olan faaliyetlere ilgi kaybetmeye başlar. Daha önce öğrendiklerini sorgulamaya başlar. Eğitim veya terbiye etmedeki başarısızlıklar çocuğu daha da sarsar. Sonuç olarak, çocuk, dış dünya ile etkileşimini sınırlar. “Anlaşılmayan” ve “incinen” biri olarak, içine çekilir, gelişimin sosyal yönü yok olur. Bu durum, çocuklara kendilerini ve durumu daha iyi anlama, sorunu çözme fırsatı sunar.

Sonraki aşama, “*kriz ortası*” aşamasıdır. Bu aşama, çocuğun çöküşe doğru ilerleyebileceği ve kişisel felaketlere yol açabileceği bir durumu ifade eder. Bu dönemde çocuk, sorunlarla başa çıkamayabilir, çıkmaza girebilir ve kendi yeteneksizliğine, değersizliğine ve “kimseye gereksiz olduğuna” inanabilir. Bu kriz durumundan kurtulmak son derece zordur ve dış yardım ve nazik destek olmadan başarılabilir. Bu dönemde çocuklar genellikle zor bir karaktere sahip olabilirler. Bu durumda, sapkın davranışlar ve toplumdan uzaklaşma ile karşılaşabiliriz. Önceden var olan aktivite türü tamamen kaybolur ve çocuk, yeni bir aktivite türü bulma ihtiyacı duyar. Çocuk kendini büyümüş hisseder ve yeni sosyal konumunu aramaya başlar. Kriz ortası aşamasında çocuk ıstırap, acı, kafa karışıklığı, korku ve anlam kaybı gibi duygular yoğunudur ve bu anlam arayışı henüz başlamamıştır.

“*Kriz sonu*” aşaması, kişiliğin yeniden yapılandırıldığı bir süreçtir. Bu süreçte çocuğun kişiliği gelişir, büyür ve değişir. Yeni özellikler kazanırken aynı zamanda yeni bir statü ve “rol repertuarı” elde etme fırsatı bulur. Kriz etkili bir şekilde çözülmediğinde bile, çocuk yeni koşullara uyum sağlamak için sosyalleşme yolunu bulur. Kendiyle olan ilişkilerinin değiştiğini fark eder ve büyüdüğünü hisseder. Yeni görevler ve sorumlulukların farkına varır. Yani, önceden var olan dünya görüşünden kalan parçalar ve hatta kırıntılar arasından yeni düşünceler ortaya çıktıkça, bir çıkış yolu bulunur ve krizden çıkma şeklinin nasıl

değiştirilmesi gerektiği anlaşılır. Kriz dönemi, çocuğun faaliyetlerinde ustalaşmasıyla sona erer.

Bu durumdan anlaşılabilir ki, her yaşta çocuğun yeni bir rehberlik sistemine ihtiyacı vardır. Bu rehberlik sistemi, çocukların bilişsel gelişimlerini ilerletmek için önemlidir. Yani, çocuklara verilen disiplin, eğitim ve dini eğitim her aşamada aynı olmamalıdır. Bu, çocuğun gelişim seviyesine, psikolojik yaşına ve bilişsel yeteneklerine uygun olmalıdır, ancak çocuğun büyüdükçe ihtiyaç duyacağı ve gelişimi için gerekli olan yöntemler ve materyaller de çevresinde bulunmalıdır.



SONUÇ VE ÖNERİLER

“Yaş krizleri” terimi, Vygotsky'nin gelişim teorisinin ana prensiplerinin geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Kriz kavramının tanımının karmaşıklığı, gerçek hayattaki olayların basit bir açıklaması olamayacak psikolojik işaretlerin özellikleriyle ilişkilidir.

Vygotsky, kriz terimini kullanmamıştır; bunun yerine "kritik dönem" ve hatta "kritik yaş" terimleriyle birlikte kullanmıştır. Ancak, Vygotsky, krizi anormal bir fenomen olarak değil, sağlıklı ve normal bir gelişim sürecinin doğal bir parçası olarak görmüştür. Ona göre, krizler gelişimsel bozukluklar değil, sağlıklı bir çocuğun normal gelişiminde yaşadığı doğal aşamalardır. Vygotsky, krizleri zaman içinde önemli bir süreç olarak görmüş ve "kriz başlangıcı, kriz ortası ve kriz sonu" olmak üzere üç aşamadan oluşan gelişimsel süreçler olarak tanımlamıştır.

Gelişim psikolojisinde, Vygotsky çocukluk döneminde altı kriz dönemini ele almıştır. Bu dönemler şunlardır: yeni doğan, bir yaş, üç yaş, yedi yaş, on üç yaş ve on yedi yaş krizleri. Her kriz dönemi kendi sınırları, özellikleri ve gelişim seyri ile birlikte kendine özgü yeniliklerle doludur. Ayrıca, Vygotsky'ye göre bu kriz dönemlerinin yıkıcı olmanın yanı sıra yapıcı yönleri de bulunmaktadır.

Araştırmaya göre, krizin kaynağı çocuğun büyüme sürecindeki fiziksel ve zihinsel yetenekleri ile çevresi arasındaki çelişkilerdir. Bu çelişkiler, çocuğun sosyal becerilerini geliştirme ve kendi kendini düzenleme süreçlerinde ortaya çıkar. Çocukluk dönemine ait krizler ve dini krizler, farklı yaşlarda farklı şekillerde ortaya çıkar ve temel olarak çocuğun yetişkin olma isteği, toplumda yer edinme ve bağımsız olma ihtiyacından kaynaklanır. Her kriz dönemi, çocuğun içsel deneyimlerini yeniden yapılandırarak davranışlarını etkileyen ihtiyaç ve motivasyonlarda değişikliklere neden olur.

Vygotsky, çocukların gelişiminde sosyal etkileşimin önemini vurgulamıştır. Çocukların yaşadığı kriz dönemlerinde farklı aktivitelerin gelişimlerine yardımcı olduğunu belirtmiştir.

Tespitlerimize göre, çocukların sosyal gelişiminde dış yönlendirmenin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Kriz dönemlerinde yeni yönlendirme araçların ortaya çıkmasıyla sosyal gelişim yeniden şekillenir. Bu süreçte çocuk, dış yönlendirmeyi içselleştirir ve kendi kendine yönlendirme becerilerini geliştirir. Gelişimin sosyal yönünün kaybolmasıyla birlikte, çocuğun eğitimi zorlaşır. Gelişimin sosyal yönü, çocuğun sosyal ilişkiler sistemindeki yerini, faaliyetlerini, bilinç ve kişilik alanındaki yeni oluşumları, dünya görüşünü ve dini duygularını yansıtmaktadır. Sonuç olarak, her yaşta çocuğun yeni bir rehberlik sistemine ihtiyacı vardır. Bu rehberlik sistemi, çocukların bilişsel ve dini gelişimlerini ilerletmek için önemlidir. Yani, çocuklara verilen disiplin, eğitim ve dini eğitim her aşamada aynı olmamalıdır. Bu, çocuğun gelişim seviyesine, psikolojik yaşına ve bilişsel yeteneklerine uygun olmalıdır, ancak çocuğun büyüdükçe ihtiyaç duyacağı ve gelişimi için gerekli olan yöntemler ve materyaller de çevresinde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla çocukların dini gelişimi, nesneleri işaret olarak kullanma, imgeler aracılığıyla etkileşimde bulunma ve anlamlandırma gibi aşamalardan geçmektedir.

Vygotsky'nin çalışmalarında dini gelişimin kaynağı olarak görünen kültürel gelişim ise sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel koşullara bağlı olarak şekillenir ve çocukların dünya görüşünü belirler. Kriz dönemlerinde bilişsel gelişimin değişmesiyle çocukların dünya görüşleri de yeni bir gelişim dönemine geçer. Dünya görüşü, çocuğun kişiliğini, davranışını ve tutumunu etkiler ve çeşitli aşamalardan geçer. Bu aşamalar arasında büyüme, organik ve kültürel, konuşma, oyun, sosyalleşme, düşünce süreçlerinde ustalaşma, kişilik oluşturma ve dünyaya karşı tutum oluşturma aşamaları bulunmaktadır.

Çocukların kriz dönemlerinin zor geçmesinin nedenleri yaşam koşulları, aile ilişkileri, yetiştirme yöntemleri ve duygusal gelişimleridir. Çocuklar becerilerini geliştirirken aynı zamanda daha karmaşık becerileri de öğrenir ve geleceğe hazırlanır. Çocuğun yetiştirilmesi, ileriye dönük bir kişilik geliştirmesine dayanır, bu yüzden dışarıdan gelen eğitim yanlış oluşturmuş olabilir. Çocuğun kendi gelişim yolunu seçmesi gerekmektedir ve bunu sadece doğru bir şekilde organize edilmiş yetiştirme süreciyle başarabilir. Ebeveynler ve eğitimciler, çocuğun faaliyetlerini doğru bir şekilde gözlemlemeli ve gerektiğinde yönlendirmelidir. Ayrıca, kriz dönemindeki çocuğun davranışları değiştiğinde, çocuğa yakın olan yetişkinin davranışları da değişmelidir.

Kriz dönemleri olumlu sonuçlandığında bazı önemli faktörler oluşur: 1. Kişilik gelişimi; 2. Kendini ve hayata olan ilgiyi doğru şekilde değerlendirme; 3. Korkuları yenme; 4. Bireysel düşünce ve dünya görüşünü oluşturma; 5. Kişiliğin içsel konumunda değişim; 6. Kendi yaşam yolunu belirleme.

Vygotsky'e göre, gelişim sürecinde olduğu gibi “dini gelişim” süreci de rastgele değil, belirli hedefler doğrultusunda gerçekleşir. Yani, çocuğun çevresi gelişimin kaynağıdır, ancak çocuk kendi duyguları ve davranışlarıyla kültürel imgeleri keşfeder, karşılaştırır, hedefler belirler, denemek ister ve kendisi seçer. Bir çocuğun sosyal çevreye uyumu, çocuğun kendi özellikleri ve gireceği mikro-sosyal çevrenin özelliklerine bağlıdır. Uyumun etkililik derecesi ise çocuğun ihtiyaçlarına, hedeflerine, güdülerine, tutumlarına ve kişiliğinin duygusal ve entelektüel özelliklerine bağlıdır. Çocuğun kişisel özellikleri, belirli karakterolojik ve tipolojik özellikleri de içerir.

Çocuk, öz-düzenleme becerisini kazandıkça akademik başarılarında büyük ilerlemeler kaydeder, sosyal becerileri gelişir ve çevresine karşı daha olumlu bir tutum sergiler. Vygotsky'nin yaklaşımı, ebeveynlere ve öğretmenlere çocukların gelişimini desteklemek için rehberlik etme yöntemlerini sunar.

Vygotsky'nin gelişimsel krizlere ilişkin psikoloji bilimine bakış açısını sunmak için, insan özelliklerinin detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bu şekilde, araştırmanın konusu ve kendisi daha iyi anlaşılabilir hale gelir. Ayrıca, yaşa bağlı krizlerin ve dini gelişimin krizlere bağlı olarak nasıl ilerlediğini kanıtlayan veya ebeveynlere ve eğitimcilere yaş krizleri dönemlerinde nasıl rehberlik edilebileceği konusunda tavsiyeler sunan bir bilgi derlemesini tezimizde sunmaktayız.

Vygotsky'nin belirttiği kriz dönemleri ile çocukların dini gelişim arasında açık bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Bu sebeple, ileride yapılacak araştırmalarda Vygotsky'nin kriz dönemlerinde çocukların dini gelişimlerini nasıl etkilediği ve bu süreçte dini gelişimlerini desteklemek için ampirik olarak neler yapılabileceği konusunda çalışmalar yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ananyev B. G. *O Problemah Sovremennogo Çelovekoznaniya*. Moskva: Nauka, 1977.
- Antsiferova L. İ. *Printsip Razvitiya v Psihologii*. Moskova: Nauka, 1979.
- Armaner, Neda. *Din Psikolojisine Giriş*. C. 1. Ankara, 1980.
- Asmolov A. G. *Psihologiya Liçnosti: Uçebnik*. Moskova: MGU, 1990.
- Battervord J, ve Kharis M. *Printsipy Psihologii Razvitiya*. Moskova: Kogito-Tsentr, 2000.
- Baymur, Feriha. *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994.
- Berk L. E. *Razvitiye Rebyonka*. 6. bs. SPb.: Piter, 2006.
- Bodrova Elena, ve Deborah J. Leong. *Zihinsel Araçlar, Erken Çocukluk Eğitiminde Vygotsky Yaklaşımı*. Çeviren Güler T., Şahin F., Yılmaz A., ve Kalkan E. 2. bs. Ankara: Anı Yayıncılık, 2013.
- Bojoviç L. İ. *İzbraniye Psihologičeskiye Trudy*. Moskova: Mejdunarodnaya Pedagogičeskaya Akademiya, 1995.
- Bojoviç, L. İ., *Liçnost i Ego Formirovaniye v Detskom Vozraste*. SPb, 2008.
- Bolotova A. K., ve Molçanova O. N. *Psihologiya Razvitiya i Vozrastnaya Psihologiya*. Moskova, Samara, Minsk: Piter, 2018.
- Bratko A. A, Volkov P. P, Kochergin A. N., ve Saregorodsev G. İ. *Modelirovaniye Psihologičeskoy Deyatelnosti*. Moskova: Smysl, 1969.
- Bystrova, Tatyana Cherkas. “Vygotsky Lev Semenoviç. İdei Pedagogiki i Vospitaniya”. Erişim 17 Şubat 2015. <https://pedsovet.su/publ/188-1-0-5564->.
- Chesnokova, M.G. “Existential and religious motifs in L.S. Vygotsky’s essay on ‘Hamlet’ (1916)”. *Cultural-Historical Psychology* 14, sy 2 (2018): 129-37. <https://doi.org/10.17759/chp.2018140214>.
- Çesnokova İ. İ., *Problema Samosoznaniya v Psihologii*. Moskova: Nauka, 1977.
- Çukovsky K. İ. *Ot dvuh do pyati*. Kiyev: GİDL, 1958.
- Davydov V. V. *Psihiçeskoye Razvitiye v Mladşem Şkolnom Vozraste*. Moskova: Prosveşeniye, 1979.
- Davydov V. V. *Teoriya Razvivayuşego Obuçeniya*. Moskova: İntor, 1996.
- Dilthey. *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*. Çeviren Doğan Özlem. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- DJR.ru. “Psihologiya Razvitiya i Vozrastnaya Psihologiya - Psihologiya”. Erişim 12 Ağustos 2022. <https://www.dgr.ru/psychology/otvety/4>.
- Dubrovina İ. V. *Praktičeskaya Psihologiya Obrazovaniya*. Moskova: Tvorçesky Tsentr, 2000.
- Dubrovina İ. V. ed. *Praktičeskaya Psihologiya Obrazovaniya*. Moskova: Sfera, 2000.
- “Dvijuşkiye Sily Psihiçeskogo Razvitiya Çeloveka”. Erişim 10 Ocak 2024. <https://psyera.ru/dvizhushchie-sily-psihicheskogo-razvitiya-cheloveka-1349.htm>.

- Dvoynin A. M. "Priroda Religioznogo Soznaniya v Optike Kulturno-Istoričeskoy Psihologii L.S. Vygotskogo". *Vestnik PSTGU, Bogosloviye. Filosofiya. Religiovedeniye*, sy 104 (2022): 123-43. <https://doi.org/10.15382/sturI2022104.123-143>.
- Egorova E. N. *Psihologičeskaya Kultura Ličnosti*. Harkov: MIT, 2004.
- Egorova E. N. *Psihologiya Razvitiya*. Harkov: Praktičesky Psikhologičesky i Sotsialny Institut, 2005.
- Elkin D. G. "K Probleme Periodizatsii Psihičeskogo Razvitiya v Detskom Vozraste". *Voprosy Psihologii*, sy 4 (1971): 6-20.
- Elkonin D. B. *Detskaya Psihologiya*. 4. bs. Moskova: Akademiya, 2007.
- Elkonin D. B. *İzbraniye Psihologičeskiye Trudy*. Moskova: Pedagogika, 1989.
- Elkonin D. B. "K Probleme Periodizatsii Psihologičeskogo Razvitiya v Detskom Vozraste". *Voprosy Psihologii*, sy 4 (1971): 6-20.
- Elkonin D. B. *Psihologičeskoye Razvitiye v Detskih Vozrastah*. Voronej: NPO-MODEK, 1995.
- Elkonin D. B. *Psihologiya İgry*. Moskova: Vlos, 1999.
- Elkonin D. B. *Vozrastniye Vozmojnosti Usvoyeniya Znaniy*. Moskova: Prosvečeniye, 1966.
- Elkonin D. B. *Vvedeniye v Psihologiyu Razvitiya*. Moskova: Trivola, 1994.
- Erikson E. *Detstvo i Obşestvo*. Çeviren Gertsena A. İ. 2. bs. SPb: Letny Sad, 2000.
- Evrin Ağacı. "Erikson'un Psikososyal Gelişim Teorisi Nedir? İnsanın Psikososyal Gelişiminin 8 Evresi Nelerdir?", 30 Ağustos 2022. <https://evrimagaci.org/eriksonun-psikososyal-gelisim-teorisi-nedir-insanin-psikososyal-gelisiminin-8-evresi-nelerdir-12267>.
- Feldshteyn D. İ.,. *Psihologiya Razvitiya Ličnosti v Ontogeneze*. Moskova,: Pedagogika, 1989.
- Galperin P. Ya. "Hrestomatiya po Vozrastnoy i Pedagogičeskoy Psihologii". İçinde *Funktsionalnoye Razvitiye Mejdu Orudiyem i Sredstvom*, editör İlyasova İ. İ ve Lyaudis V. Ya. Moskova: MGU, 1980.
- Gastev Yu. A. "Model. Filosofskaya Antsiklopediya". C. 3. Moskova, 1964.
- Genadiy Grigoryevič Kravtsov. "Metod L. S. Vygotskogo". *Vestnik RGGU. Seriya "Psikhologiya. Pedagogika. Obrazovaniye."*, sy 2 (2015): 33-45.
- Huhlaeva O.V. *Psihologiya Podrostka*. Moskova: Akademiya, 2005.
- Kagermezova L. TS. "Krizis 6-7 Let". *Vozrastnaya Psihologiya*. Erişim 14 Ocak 2024. <https://psyera.ru/4756/krizis-6-7-let>.
- Kaliteyevskaya E. R ve Leontyev D.A. "Puti Stanovleniya Samodeterminatsii Ličnosti v Podrastkovom Vozraste". *Voprosy Psihologii*, sy 3 (2006): 49-55.
- Karabanova O. A. *Vozrastnaya Psihologiya. Konspekt Lektsiy*. Moskova: Ayris- Press, 2005.
- Kasvinov S. G. "O Stadiyah i Stadiyalnih Zonah Blijayşego Razvitiya", 22 Aralık 2013. <https://psixologiya.org/vozrastnaya/sistema-vygotskogo/1881-123-o-stadiyax-i-stadiyalnyx-zonax-blizhayshego-razvitiya.html>.

- Kasvinov S. G. *Sistema Vygotskogo*. Kharkov: Rayder, 2013.
- Kayl R. *Detskaya Psihologiya: Tayni Psihiki Rebyonka*. SPb.: Praym- EVRO-ZNAK, 2002.
- Kleynman Pol. *Psihologiya: Lyudi, Kontseptsii, Eksperimenty*. Mann, Ivanov i Ferber, 2012.
- Kolominsky Ya. L, ve Palko E. A. *Uçitelu o Psihologii Detey Şestiletneho Vozrasta*. Moskova: Prosveçeniye, 1988.
- Kon İ. S. *Psihologiya Ranney Yunosti*. Moskova: Prosveçeniye, 1989.
- Kon İ. S. *Psihologiya Yunoşeskogo Vozrasta: Problemy Formirovaniya Liçnosti*. Moskova: Prosveçeniye, 1979.
- Kornilova T.V, ve Smirnova S.D. *Metodologičeskiye Osnovy Psihologii*. SPb.: Piter, 2008.
- Kravtsova E.E. “Kulturno-İstoricheskiye Osnovy Zony Blijayşego Razvitiya”. *Psihologičeskiy Jurnal* 22, sy 4 (2001): 42-50.
- Krayg G. *Psihologiya Razvitiya*. SPb: Piter, 2000.
- Kreyn U. *Psihologiya Razvitiya Çeloveka. 25 Glavniñ Teoriy*. SPb.: Praym-EVROZNAK, 2007.
- “Krizisy Vozrasta”, 2019. <https://psyera.ru/krizisy-vozrasta-1779.htm>.
- “Krizisy Vozrastnogo Razvitiya”. Erişim 08 Ocak 2024. <http://www.psyworld.ru/for-students/cards/general-psychology/203-2008-08-28-06-52-35.html>.
- Krutetsky V. A, ve Lukin N. S. *Psihologiya Podrostka*. Moskova: Prosveçeniye, 1965.
- Kudrov, Maksim. “Vse vozrastniye Krizisy Jizni: ot 1 do 40-60 let.”, 17 Ağustos 2017. <https://zozhnik.ru/vse-vozrastnye-krizisy-v-nashej-zhizni/>.
- Kudryavtsev V. *Problemy Psihologii*. Moskova, 2001.
- Kushnir N.Ya. “Dinamika Plaça Rebyonka v Pervıye Mesyatsy Jyzni”. *Voprosy Psihologii*, sy 3 (1994): 53-60.
- Kuşat, Ali. “Bilişsel Gelişim Açısından Din-Fıtrat İlişkisi”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 15 (2012): 35-53.
- “L. S. Vygotsky Kak Osnovatel Defektologii v Rossii”. Erişim 09 Haziran 2021. <https://scienceforum.ru/2017/article/2017031475>.
- “L. S. Vygotsky i Defektologiya. Logopediya Dlya Vseh.” Erişim 31 Mart 2023. <http://www.logolife.ru/logopedy/l-s-vygotskij-i-defektologiya.html>.
- “L. S. Vygotsky. Krizis Semi Let: Psychology OnLine.Net”. Erişim 13 Ocak 2024. <https://www.psychology-online.net/articles/doc-709.html>.
- Leites N. *Vozrastniye Predposylki Umstvennih Sposobnostey. Hrestomatiya po Psihologii*. Editör Petrovskogo A. V. Moskova: Prosveçeniye, 1977.
- Leontyev A. A. *Vygotsky*. İndiana Üniversitesi: Yay. Evi Şalvy Amonoşvili, 1996.
- Leontyev A. N. *Deyatelnost, Soznaniye, Liçnost*. Moskova: İPL, 1977.
- Leontyev A. N. *İzbraniye Psihologičeskiye Proizvedeniya*. C. 2. 2 c. Moskova, 1989.
- Leontyev A. N. *Problemy Razvitiya Psihiki*. Moskova: Moskova Üniversitesi yay., 1972.

- Levanova E. A. "Oni Uje Ne Deti". İçinde *Psihologiya Razvitiya*, editör Muhina V. S. ve Hvostov A. A. Moskova: Akademiya, 2001.
- Leytes N. S. *Sposobnosti i Odarennosti v Detskiye Godı*. Moskova, 1984.
- Leytes N. S. *Umstvenniye Sposobnosti i Vozrost*. Moskova, 1971.
- Lisina M. İ., *Problema Ontogeneza Obşeniya*. Moskova: Pedagogika, 1986.
- Livehud.B. "Hod Jizni Çeloveka". İçinde *Psihologiya Vozrastnyh Krizisov*. Mn.: Kharvest, 2000.
- Losik Georgiy Vasilyevich. "Razvitiye Shemı Sotsializatsii Rebenka po Vygotskomu", 09 Ağustos 2020. <https://psy.su/feed/10013/>.
- Lublinskaya A. A. *Detskaya Psihologiya*. Moskova: Prosvecheniye, 1971.
- Marina Hilko, ve Maria Tkaçeva. *Vozrastnaya Psihologiya. Konspekt Lektsiy*. Moskova: Yurayt, 2010.
- Martsinkovskaya T. D. "Kategoriya Zrelosti. Fenomen i Kategoriya Zrelosti v Psihologii". İçinde *İnvarianty Vozrastnoy Psihologii*. Moskova: İnstitut Psikologii, RAN, 2007.
- Maryutina T. M, Meshkova T. A, ve Gavrish N. V. "O Svyazi Svoystv Vnimaniya i Uspevayemosti u Uçaşihnya Vtoryh Klassov". *Voprosy Psihologii*, sy 3 (1988): 36-43.
- Matyukhina M. V. *Motivatsiya Uçeniya Mladşih Şkolnikov*. Moskova: Pedagogika, 1984.
- Mel. "Lev Vygotsky - Çelovek, Operedivşiy Svoyo Vremya. Ot Tvorçeskoy Şkoly do İnklyuzii.", 07 Nisan 2020. https://mel.fm/zhizn/istorii/2736895-vygotsky_ideas.
- Menedjment. "Ponyatiye o Razvitii Psihiki. Tipy Razvitiya Psihiki. Kontseptsii Razvitiya Psihiki. Zakonomernosti Razvitiya Psihiki v Ontogeneze.", 13 Ağustos 2019. <https://lartdoll.net/pedagogicheskay-psihologiya/36-lekcii-po-pedagogicheskoy-psihologii/915-ponjatie-o-razvitii-psihiki-tipy-razvitija-psihiki.html>.
- Menedjment. "Ponyatiye o Vozraste i Ego Psihologo-Pedagogiçeskih Osobenostyah", 13 Ağustos 2019. <https://lartdoll.net/pedagogicheskay-psihologiya/36-lekcii-po-pedagogicheskoy-psihologii/914-ponjatie-o-vozraste-i-ego-psihologo.html>.
- Mriya Voyçuk. "Vozrastniye Osobennosti Razvitiya. Ponyatiye o Krizisah i Stabilnih Periodah. İh Osobennosti". *Zabotlivayq Alfa*, 12 Eylül 2013. <https://alpha-parenting.ru/2013/09/12/vozrastnyie-osobennosti-razvitiya-ponyatie-o-krizisah-i-stabilnyih-periodah-ih-osobennosti/>.
- Muhina V. S. *Bliznetsy*. Moskova: Prosveşeniye, 1969.
- Muhina V. S. *Detskaya Psihologiya*. Moskova: Prosveşeniye, 1985.
- Muhina V. S. *Tainstvo Detstva*. C. 1. 2 c. Ekaterenburg: Y- Faktoriya, 2005.
- Muhina V. S. *Vozrastnaya Psihologiya, Fenomenologiya Razvitiya*. 10. bs. Moskova: Akademia, 2006.
- Muhina V. S. *Vozrastnaya Psihologiya: Fenomenologiya Razvitiya, Detstvo, Otroçestvo*. 4. bs. Moskova: Akademiya, 1999.
- Mussen P. H., Conger J. J., Kagan J., ve Huston A.C. *Razvitiye Liçnosti Rebonka*. Moskova: Progress, 1987.

- “Nauçnoye Tvorçestvo L. S. Vygotskogo v Psihologii i Defektologii”, 10 Mart 2011. <https://psixologiya.org/razdely/specialnaya/1622-nauchnoe-tvorchestvo-ls-vygotskogo-v-psixologii-i-defektologii.html>.
- Neda Armaner. *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Din Terbiyesi*. İstanbul: M.E.B yay., 1967.
- Newtonew — media o sovremennom obrazovanii. “Vygotsky: Oçen Kratkoye Vedeniye”. Erişim 07 Ağustos 2023. <https://newtonew.com/hero/very-short-introduction-in-vygotsky>.
- Novokşonov Dmitriy. *Reç Protiv Yazıka*. Vyşaya Şkola Ekonomiki, 2022.
- Nyukomb N. *Razvitiye Liçnosti Rebonka*. SPb: Piter, 2002.
- Obuhova L. F. *Detskaya (Vozrastnaya) Psihologiya*. Moskova: Rossiyskoye Pedagogičeskoye Agentstvo, 1996.
- Obuhova L. F. *Vozrastnaya Psihologiya :Uçebnik*. Moskova: Pedagogičeskoye Obşestvo Rossii, 2001.
- Oleg Boçarnikov. “Vygotsky - Pervoye Znakomstvo (komentariy Vladimir K.)”. Sayt Vladimira Kudryavtseva, 02 2015. <https://tovievich.ru/news/7557-vygotskiy-pervoe-znakomstvo-kommentariy-vk.html>.
- “Otvetı k Ekzameni Vozrastnaya Psihologiya”. Erişim 09 Ağustos 2023. https://www.studmed.ru/otvety-k-ekzameni-vozrastnaya-psihologiya_86e58511292.html.
- Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. 10. bs. Ankara: T.D.V.Y., 2018.
- Palagina N. N. *Psihologiya Razvitiya i Vozrastnaya Psihologiya*. Moskova: Moskovsky Psihologo-Sotsialny İstitut, 2005.
- Pasternak N. A. ve Asmolov A. G. *Psihologiya Obrazovaniya*. Editör Asmolov A. G. 3. bs. Moskova: Yurayt, 2024.
- “Periodizatsiya Psihiçeskogo Razvitiya D. B. Elkonina”. İçinde *Vikipediya*, 17 Şubat 2024. <https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=>
- Petrovskiy A. V. ve Yaroshevskiy M. G., ed. “Kratky Psihologičesky Slovar”. Moskova: Pİ, 1985.
- Poincare A. *O Nauke*. Moskova: Nauka, 1990.
- Polivanova K. N. “Psihologičeskiy Analiz Krizisov Vozrastnogo Razvitiya”. *Voprosy Psihologii*, sy 1 (1994): 61-69.
- Polivanova K. N. *Psihologiya Vozrastnyh Krizisov*. Moskova: Akademiya, 2000.
- “Problema Periodizatsii v Rabotah L. S. Vygotskogo: stabilniye i”. Erişim 30 Aralık 2022. <https://scicenter.online/vozrastnaya-psihologiya-scicenter/problema-periodizatsii-rabotah-vygotskogo-126731.html>.
- Pryajnikov N. S. *Profesionalnoye i Liçnostnoye Samoopedeleniye*. Voronej: MODEK, 1996.
- Rays F. *Psihologiya Podrastkovogo i Yunoşeskogo Vozrasta*. SPb: Piter, 2000.
- Rousseau J. J. *Emile*. Çeviren Ziya Ülker. 5. bs. İstanbul, 1961.
- Rybalko E. F. *Vozrastnaya i Differentsialnaya Psihologiya*. SPb.: Piter, 2001.

- Santrock J. W. *Child Development*. Madison; Dubuque: Brown & Benchmark, 1994.
- Schaeffer J. *Deti i Podrostki*. 6. bs. SPb: Piter, 2003.
- Selçuk, Mualla. *Çocuk Eğitiminde Dini Motifler*. Ankara: T.D.V. yay., 1990.
- Sergeyenko E. A., Belopolsky B. İ. “Predisloviye k Russkomu İzdaniyu”. İçinde *Printsipy Psikhologii Razvitiya*, kitap editörü Battervord J., ve Kharis M., 9-15. Moskova: Kogito-Tsentr, 2000.
- Sergienko E. A. “Vospriyatiye i Deystviye: Vzgl'yad na Problemu s Pozitsii Ontogeneticheskikh İsledovaniy”. *Jurnal Vysshey Shkoly Ekonomiki*, Psikhologiya, 1, sy 2 (2004): 33-34.
- Shapovalenko İ. V. *Vozrastnaya Psihologiya*. Moskova: Gardariki, 2004.
- Sobkin V. S. ve Klimova T. A. “Lev Vygotsky o Radosti i Skorbi (Komentarii k Statye ‘Mysli i Nastroeniya’).” *Kulturno İstoriçeskaya Psihologiya* 13 (2017): 71-82. <https://doi.org/10.17759/chp.2017130309>.
- Sözer Y. “Psikiyatride Kriz Kavramı ve Krize Müdahale”. *Kriz Dergisi* 1, sy 1 (01 Mart 1992): 8-12. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000007.
- Spinoza V. *Etika*. Moskova: Trudy Moskovskogo Psikhologicheskogo Obshestva, 1892.
- Stolyarenko L. D. *Osnovy Psihologii: Uçebnoye Posobiye*. Moskova, 2013.
- Studİzba. “Neravnomernost Psihiçeskogo Razvitiya”. Erişim 08 Ocak 2024. <https://studizba.com/lectures/psihologiya/pedagogicheskaya-psihologiya/17869-neravnomernost-psihicheskogo-razvitiya.html>.
- “Studopedya - Kulturno-İstoriçeskaya Teoriya Razvitiya Psihiki. (L. S. Vygotsky)”. Erişim 09 Ocak 2024. <https://studopedia.info/2-60410.html>.
- Subbotsky E. V. *“Rebyonok Otkryvayet Mir*. Moskova: Prosveşeniye, 1991.
- Ştern E. “Seryoznaya İgra v Yunoşeskom Vozraste”. İçinde *Vozrastnaya Psikhologiya*, editör Muhina V. S. ve Hvostov A. A. Moskova: Akademiya, 2001.
- Tolstykh A. V. *Podrostok v Neformalnoy Gruppe*. Moskova: Znaniye, 1991.
- Tolstykh N. N. “Razvitiye İndividualnogo Hronotopa v Detstve i Yunosti”. *Voprosy Psikhologii*, sy 2 (2010): 30-45.
- Tsukerman G. A. ve Venger A. L. “Razvitiye Uçebnoy Samostoyatelnosti Sredstvami Şkolnogo Obrazovaniya”. *Psihologicheskaya nauka i obrazovaniye* 15, sy 4 (2010): 77-90.
- Uysal, Veysel. *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: M.Ü.İ.F.V.yay., 1996.
- Valentina Nikolayevna Norina. “Sotsialnaya Situatsiya Razvitiya v Psihologii po Vygotskomu”, 23 Kasım 2022. https://spravochnick.ru/psihologiya/socialnaya_situaciya_razvitiya_v_psihologii_po_vygotskomu/.
- Vasilyuk F. E. *Psihologiya Perejivaniya*. Moskova: Moskova Üniversitesi yay., 1985.
- Veraksa N. E ve Dyachenko O. M. “Sposoby Regulyatsii Povedeniya u Detey Doşkolnogo Vozrasta”. *Voprosy Psikhologii*, sy 3 (1996): 14-27.

- Vygotskaya G. L. ve Lifanova T. M. *Lev Semenoviç Vygotsky: Jizn Deyatel'nost, Ştrihi k Portretu*. Akademia, 1996.
- “Vygotsky L. Pedologiya Şkol'nogo Vozrasta. Koltur'no-istoričeskaya Şkola Psikhologii.”
Erişim 08 Ağustos 2023.
https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/galag/36.php.
- Vygotsky L. S. *Dramaturgiya i Teatr*. Editör Sobkin V. S. C. 1. 16 c. Polnoye Sobraniye Çoçineniy. Moskova: Lev, 2015.
- Vygotsky L. S. *İstoriya Razvitiya Vysşih Psihičeskih Funktsiy*. Moskova: Yurayt, 2016.
- Vygotsky L. S. *İzbraniye Psihologičeskiye İsledovaniya*. Moskova: APN, RSFSR, 1956.
- Vygotsky L. S. *Pedagogičeskaya Psihologiya*. Moskova: Pedagogika, 1991.
- Vygotsky L. S. *Pedagogičeskaya Psihologiya*. Moskova: Astel, Lyuks, 2005.
- Vygotsky L. S. *Pedagogičeskaya Psihologiya: Učebnoye Posobiye*. Moskova, 1996.
- Vygotsky L. S. *Psihologiya*. Moskova: EKSMO-Pres, 2000.
- Vygotsky L. S. *Psihologiya İskustva*. Moskova: İskustvo, 1965.
- Vygotsky L. S. *Psihologiya Razvitiya*. SPb: Piter, 2001.
- Vygotsky L. S. *Psihologiya Razvitiya Çeloveka*. Moskova: Smysl, Eksmo, 2005.
- Vygotsky, L. S. *Psihologiya Razvitiya Rebonka*. Moskova: Smysl, Eksmo, 2003.
- Vygotsky L. S. “Razvitiye Liçnosti i Mirovoztreniya Rebyonka”. İçinde *Psihologiya Liçnosti*, editör Gippenreyter Yu. B. ve Puzyrey A. A., 161-165. Moskova: İzdatel'stvo Moskovskogo Universiteta, 1982.
- Vygotsky, L. S. *Razvitiye Vısşih Psihičeskih Funktsiy*. Moskova, 1960.
- Vygotsky L. S. *Razvitiye Vısşih Psihičeskih Funktsiy*. Moskova, 1960.
- Vygotsky L. S. *Sobraniye Soçineniy. Detskaya Psihologiya*. Editör Elkonin D. B. C. 4. 6 c. Moskova: Pedagogika, 1984.
- Vygotsky L. S. *Sobraniye Soçineniy. Nauçnoye Naslediye*. C. 6. 6 c. Moskova: Pedagogika, 1984.
- Vygotsky L. S. *Sobraniye Soçineniy. Osnovy Defektologii*. Editör Vlasova T. A. C. 5. 6 c. Moskova: Pedagogika, 1983.
- Vygotsky L. S. *Sobraniye Soçineniy. Problema Obşey Psihologii*. C. 2. 6 c. Moskova: Pedagogika, 1982.
- Vygotsky L. S. *Sobraniye Soçineniy. Problema Razvitiya Psihiki*. Editör Metyushkina A. M. C. 3. 6 c. Moskova, 1983.
- Vygotsky L. S. *Sobraniye Soçineniy. Voprosy Teorii i İstorii Psihologii*. C. 1. 6 c. Moskova, 1982.
- Vygotsky, L. S. *Umstvennoye Razvitiye v Protsepe Obucheniya*. Moskova, 1935.
- Vygotsky L. S. *Umstvennoye Razvitiye v Protsepe Obuçeniya*. Moskova, Leningrad: Gosudarstvennoye Učebno-Pedagogičeskoye İzdatel'stvo, 1935.
- Vygotsky L. S. *Voprosy Detskoy Psihologii*. Psihologiya Rebyonka. SPb.: Soyuz, 1997.

- Vygotsky L. S., Luriya A. *Etyudy po İstorii Povedeniya: Obezyana, Primitiv, Rebyonok*. Moskova: Pedagogika-Press, 1993.
- “Vygotsky Lev Semenovich. İdei Pedagogiki i Vospitaniya”. Erişim 17 şubat 2015. <https://pedsovet.su/publ/188-1-0-5564>.
- Vygotsky, Lev Semonoviç. *Sobraniye Soçineniy/Osnovy Defektologii*. Editör Vlasova T. A. C. 5. 6 c. Moskova: Pedagogika, 1983.
- Yavuz, Kerim. *Çocuğın Dünyası ve Gelişme*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1992.
- Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağılığı*. 3. bs. Ankara, 1980.
- Zavershneva E. Yu. ve Rene Van Der Veera, ed. *Zapisniye Knijki L. S. Vygotskogo. İzbrannoye*. Moskova: Kanon, 1917.
- Zeynep Nezahat Özeri. *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- Zinçenko V. P. “İdei L. S. Vygotskogo o Edinitsah Analiza Psihiki”. *Psihologičesky Jurnal*, sy 2 (1981): 116-33.
- Zinçenko V. P. “řopot Ranře Gub, ili Çto Predřestvuet Eksplozii Detskogo Yazyka”. *Kulturno İstoričeskaya Psihologiya*, sy 2 (2008): 2-17.
- “5 Printsipov Lva Vygotskogo, Kotoryh ne Hvatayet Sovremennoy şkole”. Erişim 07 Ağustos 2022. <https://vbudushee.ru/library/5-printsipov-lva-vygotskogo/>.